

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YİRMİNCİ YÜZYIL SAVAŞ KARŞITI EDEBİYATTA
EKO-ELEŞTİREL SESLER

Doktora Tezi

Eren ALKAN

Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı

İZMİR

2019

T.C.
E G E Ü N İ V E R S İ T E S İ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YİRMİNCİ YÜZYIL SAVAŞ KARŞITI EDEBİYATTA
EKO-ELEŞTİREL SESLER

Doktora Tezi

Eren ALKAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Atilla SİLKÜ

Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum *Yirminci Yüzyıl Savaş Karşıtı Edebiyatta Eko-Eleştirel Sesler* adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Eren ALKAN

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Eren Alkan
Numarası : 92130003207
Anabilim Dalı : Amerikan Kültürü ve Edebiyatı
Tez Başlığı (Türkçe) : Yirminci Yüzyıl Savaş Karşılı Edebiyatında Eko-Elektirsel Sesler
Tez Başlığı (İngilizce) : Eco-Critical Voices in the 20th century Anti-war Literature
Tez Savunma Tarihi : 06.05.2019
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık: -

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Atilla Sıkıç
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Nispet Gökşen Uluk
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Dilek Dinçer
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Esra Öztarhan
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Nezzat Kaya
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü

ÖNSÖZ

Lisansüstü eğitimime üç yıl ara verdikten sonra, 2013 yılında başladığım doktora çalışmalarım süresince oldukça yoğun bir beş yıl geçirdiğimi belirterek sözlerime başlamam gerek. Hem özel hem de iş hayatımdaki değişikliklerle birlikte harmanlanan ders aşaması, tez konumu belirlerken de bana yol gösterdi. Alana dair yorucu bir yeterlik sürecinden sonra yabancı olduğu ekoloji, eko-eleştirel edebiyat ve yaşayan hakları konularına dair okumalarım genişledikçe hem tezimin taslağı ortaya çıkmış oldu hem de tezden bağımsız olarak yaşam biçimimde bir dönüşüm süreci başladı. Tezin yazım aşamasında edindiğim tecrübenin tamamı, geriye dönük tüm akademik birikimim ile hayatı algılama ve yaşam pratiklerimi sorgulamama neden oldu. Bu yüzden tezin kuramsal art alanı salt teoriden ibaret değil uygulamada da hayatıma yön veren bir dinamiği yaratmış oldu. Akademik çalışmaların faydası ya da etkisi bağlamında tüm sürecin, öncelikle bu çalışmayı yapan kişiyi inceltmesi, aldığı cevaplara yeni sorular ekletmesi ve bu fayda/etkiyi kendi yaşamında deneyimlemesini sağlaması gerektiğini düşünüyorum. Bu noktada tez çalışma sürecim her açıdan beni de yeniden yapılandırdı.

Tezin konusu, dili ve kapsamı itibarıyla Türkçe alanyazına katkı sağlaması, alanyazında Amerikan edebiyatı ve savaş karşıtlığına dair araştırmacılara eko-eleştirel bakış açısıyla yeni sorular sordurması ve farklı tartışma fitillerini ateşlemesini umuyorum. Tezin en zayıf yanı olduğunu düşündüğüm kısmı olan et yeme alışkanlığımdan kimi denemelere rağmen vazgeçememiş olmam ise pişmanlıktan ziyade ileriye dönük bu zaafımı yenme hedefinde en büyük sözüm olsun.

İzmir

16 Şubat 2019

Eren ALKAN

ÖZET

Bu doktora tezi, yirminci yüzyıl anaakım Amerikan edebiyatında savaş karşıtı eserlerin eko-eleştirel bağlamda incelenmesini kapsamaktadır. Bu eserlerde belirgin olarak öne çıkan insan merkezilik deşifre edilerek savaş karşıtı edebiyatın savaşı ve savaş karşıtlığını nasıl tanımladığı araştırılmıştır. Böylece bu eserlerin insan dışındaki canlılara ve doğaya yaklaşımı irdelenerek türçülüğün nüveleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Seçilen eserlerin incelenmesinde eko-eleştirel kuramların yanında militarist kuramlar da kullanılmıştır.

Tüm kuramsal art alan öncelikle Amerikan tarihinde savaşların detaylı olarak incelenmesine olanak sağlamış ayrıca Amerikan edebiyatı geleneğinde savaşların yerinin altını çizmesi açısından da etkin olmuştur. Tüm bu tarihsel sürecin detaylı tartışılması ise yirminci yüzyıl Amerikan edebiyatının üzerine inşa edildiği ideolojik temeli anlatması bakımından önemlidir.

Bu noktada araştırma nitel veri kapsamında derinlemesine eser incelemesi yoluyla yapılmıştır. Anaakım Amerikan edebiyatından seçilen örnekler savaş karşıtı edebiyatın savaşın anlamı ve yıkıcılığını insanı merkeze alarak tanımlayıp anlattığını göstermektedir. Üç roman, iki hikâye ve altı şiirden oluşan bu eserler; Mark Twain'in "Savaş Duası" ("*War Prayer*") (1916) isimli hikâyesi, Angela Morgan'ın "Anaların Savaş Feryadı" ("*Battle Cry of the Mothers*") (1915) isimli şiiri, Charles W. Wood'un "Büyülü Pompa Kralı" ("*King of the Magical Pump*") (1914) isimli şiiri, Ernest Hemingway'in "Şeref Merası" ("*Champs d'Honneur*") (1923), *Zamanımızda (In Our Time)* (1924) ve *Silahlara Veda (A Farewell to Arms)* (1929) isimli eserleri, Louis Simpson'ın "Carentan O Carentan" (1949) isimli şiiri, Randall Jarrall'ın en ünlü savaş şiirlerinden birisi olan "Alt Taret Nişancısının Ölümü" ("*The Death of Ball Turret Gunner*") (1945), Robert Lowell'ın "Lekesiz Doğum Bayramının Arifesinde, 1942" ("*On the Eve of the Feast of the Immaculate Conception, 1942*") (1943) isimli şiiri, Joseph Heller'in *Madde 22 (Catch 22)* (1961) isimli romanı ve Tim O'Brien'in *Taşıdıkları Şeyler (The Things They Carried)* (1990) isimli romanıdır.

Anahtar Kelimeler: eko-eleştiri, savaş karşıtı edebiyat, post-hümanizm, Amerikan edebiyatı, Amerikan tarihi

ABSTRACT

This doctoral thesis discusses the main stream anti-war American literature in the twentieth century in terms of eco-criticism. In the pieces chosen it is researched how anti-war literature defines the concept of war and anti-war by deciphering antropocentrism which comes to the forefront in these pieces. It is tried to be found out the nucleuses of speciesism probing the approach of these pieces towards non-human beings and nature. The chosen literary works are also criticized in terms of militarist theories in addition to eco-critical ones.

Not only has all the theoretical background made the history of American war identity be examined in detail possible but also it has underlined where and how wars are located in the American literary tradition. It is of great importance to discuss historical timeline in detail in order to understand ideological aspects on which American literature has been structured.

At that point, the research has been done through literary criticism in depth in terms of qualitative data. The examples chosen from the mainstream anti-war American literature discuss what a war means and how it defines the destructiveness side by centralizing human beings and humanity. These literary works consist of three novels, two short stories, and six poems including Mark Twain's "War Prayer" (1916), Angela Morgan's "Battle Cry of the Mothers" (1915), Charles W. Wood's "King of the Magical Pump" (1914), Ernest Hemingway's "Champs d'Honneur" (1923), *In Our Time* (1924) and *A Farewell to Arms* (1929), Louis Simpson's *Carentan O Carentan* (1949), Randall Jarrall's one of the best known anti-war poems "The Death of Ball Turret Gunner" (1945), Robert Lowell's "On the Eve of the Feast of the Immaculate Conception, 1942" (1943), Joseph Heller's *Catch 22* (1961), and Tim O'Brien's *The Things They Carried* (1990).

Key Words: eco-criticism, anti-war literature, post-humanism, American literature, American history

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	5
ÖZET	6
ABSTRACT.....	7
İÇİNDEKİLER.....	8
FİGÜRLER LİSTESİ.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	13
------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ART ALAN

2.1. Eko-eleştiri ve Edebi Çalışmaların Gelişimi... ..	17
2.2. Eko-eleştirel Çalışmaların Kapsamı	24
2.3. Eko-eleştirel Alanlarda Öne Çıkan Alt Kuramlar	33
2.3.1. Eko-Kozmopolitanlık	33
2.3.2. Eleştirel Hayvan Çalışmaları.....	33
2.3.3. Post-hümanizm	36
2.3.4. Ekofenimizm	38
2.3.5. Derin Ekoloji	39
2.4. Militarizm Çalışmaları	40
2.4.1. Militarizm Çalışmalarının Gelişimi ve Kapsamı	40
2.4.2. Anti-militarizm Çalışmalarının Kapsamı.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL ART ALAN

3.1. Amerikan Tarihinde Savaşlar ve Savaş Politikaları... ..	55
3.1.1. “Katıl ya da Öl”: Amerikan Kültürünü Şekillendiren Başlıca Temalar.....	55
3.1.2. Amerikan Coğrafyasına Kısa Bir Bakış	56
3.1.3. Amerikan Tarihine Kuş Bakışı.....	59

3.1.4. Anaakım Amerikan Tarihinde Çevreyle Etkileşim, Savaşlar ve Savaş Politikalarına Derinden Bakış	64
3.1.4.1. Avrupa Öncesi Amerika Halkları	64
3.1.4.2. Amerika Öncesi Afrika ve Avrupa	67
3.1.4.3. Avrupa Keşifleri Döneminde Savaşlar ve Çevre (1492-1700).....	69
3.1.4.4. İngiliz Kolonileri Döneminde Yerliler ve Doğayla Etkileşim.....	75
3.1.4.5. Kolonilerin Gelişmesinde Yaşanan Çatışmalar ve Doğayla Etkileşim.....	81
3.1.4.6. Amerikan Kimliğinin Oluşmasında Ortaya Çıkan Çatışmalar.....	85
3.1.4.7. Bağımsızlık Savaşı Dönemi	89
3.1.4.8. Amerikan Devrimi	94
3.1.4.9. Konfederasyon Çağında Savaşlar ve Çevreyle Etkileşim	98
3.1.4.10. Jefferson Dönemi Toprak Politikaları... ..	102
3.1.4.11. Ulusal ve Bölgesel Büyüme Döneminde Çatışmalar (1800-1844)	104
3.1.4.12. Malum Kader ve Savaş Politikaları	109
3.1.4.13. Değişim Ruhu	112
3.1.4.14. İç Savaş Dönemi	115
3.1.4.15. Yeniden Yapılanma Dönemi	119
3.1.4.16. On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Batı	120
3.1.4.17. İlerleme Çağında Çevreyle Etkileşim	123
3.1.4.18. On Dokuzuncu Yüzyılın Sonu ile Yirminci Yüzyılın Başındaki Savaşlar	124
3.1.4.19. Birinci Dünya Savaşı	125
3.2.1. Yirminci Yüzyılda Savaşlar ve Çevreyle Etkileşim	130
3.3. Sonuç Yerine: Amerikan Savaş Karşıtı Hareketine Bakış	133

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YİRMİNCİ YÜZYIL SAVAŞ KARŞITI AMERİKAN EDEBİYATININ EKO-ELEŞTİREL BAĞLAMDA İNCELENMESİ

4.1. Savaş ve Savaş Karşıtı Edebiyat Tarihine Kuşbakışı Bakmak	135
4.2. Yirminci Yüzyıl Öncesi Amerikan Edebiyatı Geleneğinde Savaşlar, Çatışmalar ve Aykırı Sesler	137
4.2.1. Fetih ve Koloni Dönemi Amerikan Edebiyatında Savaş ve Çatışmalar	138
4.2.2. Amerikan Bağımsızlık Savaşı Döneminde Amerikan Edebiyatı	141
4.2.3. On Dokuzuncu Yüzyıl Amerikan Edebiyatında Savaş ve Çatışmalar.....	142

4.3. Yirminci Yüzyıl Amerikan Edebiyatında Savaşlar ve Savaş Karşıtlığının Eko- eleştiri ve Militarizm Kuramları Bağlamında İncelenmesi	144
4.3.1. Yirminci Yüzyıl Erken Dönem Savaşlarını Konu Alan Eserlerin İncelenmesi	144
4.3.2. İkinci Dünya Savaşı ve Vietnam Savaşını Konu Alan Eserlerin İncelenmesi	157
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	173
KAYNAKLAR DİZİNİ.....	176
TEŞEKKÜR.....	184
ÖZGEÇMİŞ.....	185

FIGÜRLER LİSTESİ

Figür 1: “*Join or Die*”: “Katıl ya da Öl” Benjamin Franklin, 1754

Figür 2: ABD’de doğal kaynakların bölgelere göre dağılımı

Figür 3: Koeppen İklim Çeşitleri Sınıflandırmasına göre ABD’de bölgelere göre iklim çeşitleri

Figür 4: ABD’de ulusal parkların bölgelere göre dağılımı

Figür 5: Balta girmemiş ormanlar ve terk edilmemiş yerli topraklarının yüzyıllara göre oranı

Figür 6: Kuzey Amerika’da yaşayan kabilelerin bölgelere göre dağılımı

Figür 7: Theodore de Bry, “Şeker: Eski Dünya’nın Yeniye En Büyük Hediyesi” (1873) isimli çalışması

Figür 8: Yeni Dünya’nın erken dönem haritalarından olan John White’ın çalışması

Figür 9: Dönemin Britanya’da çıkan siyasi karikatürlerinden birisi

Figür 10: Cephede ilk yardım çantası olarak kullanılan İngiliz ordusu köpeklerinden birisi

Figür 11: Kamerayla cephenin kuşbakışı fotoğrafını çekmek için eğitilmiş güvercinlerden biri

Figür 12: Birinci Dünya Savaşı’nın maskotlarından birisi olarak Amerikan Silahlı Kuvvetlerinde rütbe almış ilk köpek olan Çavuş Stubby

*Bu tez, özellikle dipnotlarım,
bende çok emeği olan can'ım Hocam Seçil Saraçlı'ya...*

“Gerçek savaş asla kitaplara yazılmayacak.”

Walt Whitman

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bir doktora tezinde, özellikle bu tez sosyal bilimler alanında yazılıyor ise, problem durumunu belirlemek ve bu duruma göre de bir soru cümlesi yazmak hayli zorlu bir uğraştır. Geride bıraktığımız yirminci yüzyıl itibariyle pek çok konunun tartışılmış olması ve bu bağlamda edebiyat ve sosyolojinin odak noktalarına yeni bir soluk getirmenin zorluğu tez yazarının da içinde bulunduğu hızlı “Şaşkırtım Çağı”nda (*Age of Distraction*)¹ bilimsel bilgi üretmeyi de kimi zaman çıkmaza sokabilmektedir. İlgili problem durumunu belirleyip bunun üzerinden soru cümlesi ve alt soruları oluşturduktan sonra yığınla kaynağı tasnif edip bilgi kirliliğiyle dağılan zihni berraklaştırmak, çoğunlukla tezlerin giriş bölümlerinin neredeyse “büyük patlama” döneminden alınan bir genellemeyle başlamasına neden olur.

Tez yazarı bu giriş yazısında, kuramsal ve tarihsel art alan anlatımlarının tezin problem durumu ve sorularına yanıt arandığı asıl giriş bölümü olduğunu varsayarak, kısaca büyük patlama döneminden almaya gerek kalmadan, tezin iskeletini oluşturan sorunsal ve buna yaklaşım metotlarıyla ilgili bilgi verecektir.

Bu doktora tezinin problem durumu, seçilen örnekler üzerinden hareketle, anaakım savaş karşıtı edebiyat eserlerinin önemli bir kısmında insan merkeziliğin olduğu vurgusuyla, bu eserlerin savaş karşıtı söylemlerinde tespit edilen türler arası eşitsizlik olarak belirlenmiştir. Bu eserlerin savaşın yıkıcılığını insan ve toplum üzerindeki etkileri bağlamında eleştirmesi ve insan dışı diğer canlıları ve çevreyi insanlığa gösterdiği ilgiden yoksun bırakması problem durumu olarak tezin başlangıç noktasını oluşturur. Bu noktada tezin ana tartışması başlıca şu sorulara cevap arayacaktır: Savaş karşıtı edebiyat, insan merkezci bir bakış açısıyla var olan sistemin devamlılığına dolaylı olarak katkı sağlayıp savaş karşıtı söylemlerinde insan olmayan varlıkları görmezden gelerek onlara karşı savaş söylemlerini yeniden üretmekte midir? Öyleyse bu sorunun ortaya çıkmasındaki motifler ve uygulama pratikleri nelerdir? Ya da savaş karşıtı edebiyat, aslında post-hümanist bir bakış açısına mı sahiptir? Bu durumda “insan merkezci yaklaşımdan post-hümanist yaklaşıma nasıl geçilir” önerileri edebiyatın neresinde konumlanmalıdır?

¹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir. Ayrıca tez boyunca atıfta bulunulan kaynaklarda Türkçesi parantez içinde yazılanlar tez yazarı tarafından çevrilmiştir.

Bu ana soruların cevaplanmasına yardımcı olabilmesi için alt soruların belirlenmesi gereği doğmuştur. Bu tezde de yukarıdaki ana sorunsal kapsamında şu alt sorulara yanıt aranacaktır:

1. Savaş karşıtı edebi eserlerde savaş karşıtlığı sadece insana zarar/insanlığa karşı savaş karşıtlığı bağlamında mı ele alınmaktadır?
2. Doğaya/çevreye karşı savaşta savaş karşıtı edebi eserlerin tutumu nedir?
3. Yazarlar ve şairler ekokültürel çeşitlilik, dilsel ve eko-eleştirel tutum açısından savaş karşıtlığını nasıl yapmaktadır?
4. Savaş edebiyatı üretenlerle savaş karşıtı edebiyat üretenlerin benzeştikleri yanlar var mıdır?
5. Savaş karşıtı eserlerin insan olmayan varlıklara karşı yaklaşımı nasıldır?
6. Yazarlar ve şairler eserlerinde insan haklarının ötesinde bir yaklaşım sergileyebilmekte midir?
7. İnsan-ekoloji-kültür üçgeninde yazar ve şairler ırklar ve türler arası güç ve hegemonya ilişkilerini eserlerindeki dil ve sembol kullanımını aracılığıyla yansıtırken türçülüğe karşı nasıl bir bakış açısına sahiptir?
8. Bu yazar ve şairler savaş söylemlerini eko-eleştirel bağlamda nasıl eleştirmektedir?
9. Savaş karşıtı edebi eserler post-hümanizmin ve çevre etiğinin neresindedir? Gerçekten sistem ve savaş karşıtı eserler mi üretilmektedir yoksa bu eserler militarist söylemleri yeniden mi üretmektedir?
10. Sığ ekoloji-derin ekoloji söylem çatışmalarında savaş karşıtı eserlerin aldıkları konum nedir?

Tez konusunun belirlenmesinde mevcut alanyazının eksikliği de etkili olmuştur. Eko-eleştiri ve post-hümanizm alanlarının edebiyat dünyasında görece yeni bir çalışma alanı olması ve bu alanda yapılacak araştırmaların alanyazın eksikliğini gidermede katkıda bulunacak olması tez yazarını güdüleyen etkenlerden bir diğeridir. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünün zararları üzerine farkındalığı artırmak, edebiyat yoluyla bu farkındalığın daha fazla yaratıldığı düşüncesi ise tez yazarı için bir başka güdü kaynağıdır. Bu noktada Türkiye’de konuyla ilgili yapılan araştırmaların ve yazılan tezlerin yetersizliği dikkat çekmektedir.² Savaşı konu edinen edebiyat tezleri mevcut olmasına rağmen savaş karşıtı incelemeler neredeyse yoktur. Bu noktada tezin yazım dili olarak Türkçenin seçilmesinin en önemli motivasyonları konuyu ve tartışmayı Türkiye’de yaşayan okurlara farklı bir açıdan tanıtmak ve Türkçe alanyazına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.

² 2019 itibarıyla Türkiye’de tüm alanlarda savaş karşıtlığı üzerine dört yüksek lisans tezi ve bir doktora tezi bulunmaktadır.

Daha önce yapılmadığı şekliyle “hümanist” bir bakış açısı sergileyen savaş karşıtı edebi eserlerde türler arası ilişkilerin nasıl yansıtıldığı ve eko-eleştirel bağlamda bu eserlerin gerçekten savaş karşıtı olup olmadığı yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi yanıt bekleyen sorudur ve cevabı, insan-merkezci olmayan post-hümanist bir bakış açısıyla bu edebi türe yönelik bakış açılarını değiştirip savaş karşıtı eserlerin yeni okumalarının yapılmasına katkı sağlayacaktır.

Post-hümanizm ve eko-eleştiri gibi yeni kuramlarla tahakküm, güç ve hegemonya ilişkilerinin kapsamı genişlemiştir ve edebi incelemeler hümanist bakış açısının darlığından kurtulup post-hümanist açıdan yapılmaya başlanmış ve bu da eserlerin daha geniş bir şekilde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Bu noktada bu tezde araştırma ve çözümleme nitel veri kapsamında derinlemesine eser incelemesi yoluyla yapılacak ve anaakım Amerikan edebiyatından seçilen örnekler yoluyla soruların yanıtları aranacaktır. Üç roman, iki hikâye ve altı şiirden oluşan bu eserler; Ernest Hemingway’in *Silahlara Veda (A Farewell to Arms)* (1929), Joseph Heller’in *Madde 22 (Catch 22)* (1961) ve Tim O’Brien’in *Taşıdıkları Şeyler (The Things They Carried)* (1990) isimli romanları; Mark Twain’in “Savaş Duası” (“*War Prayer*”) (1916) ve Ernest Hemingway’in *Zamanımızda (In Our Time)* (1924) isimli hikâyeleri ve Angela Morgan’ın “Anaların Savaş Feryadı” (“*Battle Cry of the Mothers*”) (1915), Charles W. Wood’un “Büyülü Pompa Kralı” (“*King of the Magical Pump*”) (1914), Ernest Hemingway’in “Şeref Merası” (“*Champs d’Honneur*”) (1923), Robert Lowell’in “Lekesiz Doğum Bayramının Arifesinde, 1942” (“*On the Eve of the Feast of the Immaculate Conception, 1942*”) (1943), Randall Jarrall’ın “Alt Taret Nişancısının Ölümü” (“*The Death of Ball Turret Gunner*”) (1945) ve Louis Simpson’ın “Carentan O Carentan” (1949) isimli şiirleridir.³

Bu eserlerin seçilmesindeki ana etken yirminci yüzyılın büyük savaşlar yüzyılı olduğu kabulüyle en fazla savaş karşıtı edebi eserin bu yüzyılda kaleme alınmış olmasıdır. Ayrıca eserler anaakım edebiyatın içinde yer aldığından ve pek çok okuyucuya ulaştığından bir çeşit kamuoyu ve farkındalık yarattığı için de önemlidir. Daha spesifik açıklamak gerekirse dünya tarihinin tüm dünyayı etkileyen en yıkıcı savaşları yirminci yüzyılda yaşandığı için ele alınan eserlerin sonuç çıkarmada daha net ve kapsayıcı olması bağlamında en uygun zaman diliminin bu yüzyıl olduğu düşünülmüştür.

³ *Silahlara Veda, Madde 22* ve *Taşıdıkları Şeyler* romanları dışındaki eserler tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Bunlara ek olarak savaşların, militarist eserlerin ve tarihi olayların akademik olarak çok fazla incelenmesine rağmen, savaş karşıtı eserlerin henüz Türkiye’de hazırlanan tezlerde çok fazla incelenmediği saptanmıştır. Savaş karşıtı edebi eserlerin incelenmesi hem savaş söylemlerine karşı üretilen barış söylemlerinin değerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunacak hem de insanları kitlesel olarak en çok etkileyen kanallardan birisi olan edebiyatın savaşa karşı aldığı tavrı daha iyi ortaya koyacaktır. Geride bıraktığımız ve insanlık tarihinin en yıkıcı yüzyılı olan yirminci yüzyılın bu açıdan incelenmesinin, savaş söylemlerinin art alanındaki parametrelerin Amerikan politikaları özelinde ortaya çıkartılmasına, evrensel barışın değerinin artırılmasına ve tüm canlıların yaşam haklarının korunmasına post-hümanist bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu, Amerikan edebiyatının Amerika Birleşik Devletleri’nin uluslararası arenada savaş ve savaş karşıtı sosyopolitik ve sosyokültürel tutumuyla ilgili tavrını ortaya koyması bakımından da önemlidir. Bu noktada tezde incelemeye alınan eserler türlerden bağımsız olarak seçilmiştir. Şiirler, hikâyeler ve romanlardan seçilen eserler genel olarak Amerikan edebiyatına da bir projeksiyon tutacaktır. Bu projeksiyon ise kuramsal olarak, çok disiplinli olmalarının da verdiği etkiyle, eko-eleştiri ve militarizm çalışmalarından faydalanılarak yansıtılacaktır. Bu kuramlar ile yapılan analizlerin insan merkezci bakış açılarının ötesine geçerek savaş karşıtı edebiyata dair daha kapsamlı fikirler edinip çıkarımlar yapmak için tez yazarına daha fazla olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda teze dair potansiyel sorunlar ve sınırlılıklar ise araştırmanın sadece yirminci yüzyılda ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yazılan anaakım savaş karşıtı eserlerin bir kısmının tezde incelenecek olmasıdır. Ancak seçilen eserlerin yirminci yüzyılı genel hatlarıyla kapsadığı ve kapsamlarıyla bu araştırma için veri doygunluğu sağladığı düşünülmektedir.

Son olarak; tezin, alanyazına yapacağı katkı bağlamında, bu konuda daha önce bir çalışma yapılmadığı için Türkiye’de yapılan çalışmalara ön ayak oluşturacak tezlerden biri olacak olması ve eko-eleştiri ile savaş karşıtı kuramlar bağlamında yeni söylemler üretmesi umut edilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ART ALAN

2.1. Eko-eleştiri ve Edebi Çalışmaların Gelişimi

Eko-eleştiri dünya edebiyatlarını inceleme çalışmalarında özellikle yirmi birinci yüzyıldan itibaren önemli ölçüde kullanılmaya başlanmış olan ve üzerine, bu bölümde de bahsedilecek tartışmaların yapıldığı edebi kuramlardan birisidir. Bu tezin kuramsal art alanlarından birini oluşturan eko-eleştirinini tartışma kapsamından bahsetmeden önce tarihsel olarak gelişimi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Öncelikle eko-eleştiri kelimesinin kökenini kısaca açıklamak gerekir. *Eko* kelimesi, etimolojik olarak eski Yunanca *oikos* (ev, yakın çevre) kelimesinden türemiştir. *Merriem-Webster* sözlüğüne göre *eko*, “habitat ya da çevre” anlamlarına gelir (*Merriem-Webster*). *Cambridge* sözlüğünde de *eko* kelimesi “çevreyle ilintili” olarak tanımlanır (*Cambridge*). Kelimenin, Türkçede edebi çalışmaların eleştirisi bağlamında bir tanımı ya da karşılığı Türkçe sözlüklerde tezin savunulduğu tarih itibariyle henüz bulunmamaktadır.

Eko-eleştirel çalışmaların çıkış noktası, sosyal bilimler alanyazınında, genellikle ekoloji olarak gösterilir. Canlı türlerinin birbirleri ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen araştırma dalı diye kısaca tanımlanabilecek olan ekoloji kelimesi ilk kez on dokuzuncu yüzyılda biyolog, doğabilimci ve filozof Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır. Haeckel, pek çok canlı türünü keşfedip tanımlamış ve bunlara isim vermiştir. *Doğanın Sanat Formları (Art Forms in Nature)* (1899) isimli kitabında yüzden fazla hayvan ve deniz canlısı türünü Adolf Giltch ile resimlendirerek detaylandırmıştır. On dokuzuncu yüzyılda evrim çalışmalarının biyoloji alanında önemli bir gündem maddesi olmasıyla birlikte ekoloji çalışmaları da buna paralel olarak hız kazanmıştır.

Ekoloji çalışmalarının yirminci yüzyılda da sayıca artan bir şekilde devam etmesi eko-eleştirinini kuramsal olarak şekillenmesinde önemli olmuştur. Ekoloji çalışmalarından hareketle eko-eleştirmenler, eko-eleştirinini kuramsal köklerini Joseph Meeker’in 1972 tarihli *Beka Komedi: Edebi Ekoloji Çalışmaları (The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology)* isimli kitabına dayandırır. Bu kitabında Meeker, edebi ekolojinin “edebi metinlerde ortaya çıkan biyolojik tema ve ilişkilerin çalışmaları[nı]” kapsadığını belirterek, edebi ekolojide, “insan türlerinin ekolojisinde edebiyatın hangi rolleri oynadığını keşfetme çabası” olduğunu söyler (9). Eko-eleştiri terimini ise ilk kez William Rueckert 1978 yılında kaleme aldığı “Edebiyat ve Ekoloji” (“*Literature and Ecology*”) adlı makalesinde kullanır. Rueckert, makalesinin başında, mevcut edebi eleştiri yaklaşımları ve kuramlarına değindikten

sonra döneminin -1970'ler- deneysel eleştirisi biçimlerinden bahsederek, üretilecek yeni bir eleştirinin uygun ve kapsayıcı olması gereği üzerinde durur. Rueckert makalesinde *ekoloji* ve *ekolojik* terimlerini edebiyat çalışmalarına uygulamayı deneyeceğini çünkü ekolojinin herhangi bir konu üzerinde –örneğin edebi metin incelemeleri- araştırma yapmak için kullanılabilir en uygun disiplin olduğunu söyler ve her edebiyat okuyucusunun, yazarının ve eleştirmeninin ekosistemin korunması konusunda sorumluluğu olduğunu ve bu kişilerin edebiyat çerçevesi içinde ortak akılla ne yapması gerektiği sorusunu kendisine sormasını ister (107). Bununla ilgili Rueckert'in önerisi bir çeşit “ekolojik vezin” formülü ve ulusaldan ziyade küresel bir işbirliğiyle insanların yüzünü şairlere ve ekolojiye dönerek şiiri ve çevreyi aynı potada eritmeleridir (114). Bu noktada edebi eserlere bakılırken, sadece ekolojik terimleri edebi eleştiriye uyarlamak değil bunun yanında edebi eserlerin içinde ekolojik vizyonun olup olmadığına bakmak da yerinde olacaktır. Edebi eserde bu vizyonun olması ise bunun okuyucular arasında yeter oranda yayılmaması ve/veya onlar tarafından alımlanmaması durumunda çok da anlamlı olmayacaktır. Rueckert, makalesinde ekolojik vizyonu olan ve enerjisini eseri yoluyla aktarmayı başaran şair ve yazarlardan da örnekler verir: Amerikalı şair ve yazarlar Walt Whitman⁴, Henry David Thoreau⁵, Adrienne Rich⁶, Gary Synder⁷, William Stanley Merwin⁸, William Faulkner⁹ ve Theodore Roethke¹⁰ bunlardan bazılarıdır. Kısaca, Rueckert; yazar, edebiyat ve ekoloji arasında simbiyotik bir ilişkinin var olduğunu makale boyunca göstermeye çalışır.¹¹

⁴ Örneğin, “Kendimin Şarkısı” (“*A Song of Myself*”) (1892) şiirinde insanları besleyen yağmur, su döngüsü ve doğa şiirsel bir şekilde kutsanır.

⁵ Thoreau, eserlerinde yeryüzünü dinlememiz ve onu öğrenmemiz gereğini vurgular.

⁶ “Enkaza Dalış” (“*Diving Into the Wreck*”) (1973) şiirinde Rich, erkeğin doğaya yaptığı ile kadına yaptığının aynılığını feminist açıdan sorgular.

⁷ Synder, *Kaplumbağa Adası* (*Turtle Island*) (1974) eseriyle, derin ekoloji çalışmalarına konu olmuştur.

⁸ Merwin özellikle *Bitler*'de (*The Lice*) (1967), batı kültürünün ve bilgeliğinin yıkıcı taraflarını betimler.

⁹ Faulkner, örneğin *Absolom, Absolom*'da (1936), insan ve doğanın yıkıcılığının altını çizer.

¹⁰ Örneğin, Roethke'nin “Yitip Giden Oğul” (“*Lost Son*”) (1948) şiiri ekolojik perspektifle kaleme alınmıştır.

¹¹ Makalede genel olarak altı çizilen diğer önemli görüşler şu şekildedir: Rueckert, insanlığın yerküreye verdiği yıkıcı zararın, insan topluluklarıyla doğal toplulukların el birliğiyle çalışarak durdurulabileceğini belirterek, Aldo Leopold, Ian Mcharg, Barry Commoner ve Garret Hardin gibi ekologların toplumsal, ekonomik, politik ve bireysel çalışmalara ekolojik bakış açıları getirerek bu el birliğinin bu alanlarda oluşmaya başladığını ima eder. Bu noktada edebiyatın ekolojinin alanına giren konularla bir ilgisinin olamayacağı eleştirisine ise ekolojinin ilk kuralını belirterek Commoner alıntısı ile peşinen yanıt verir: “Her şey, her şeyle ilgilidir” (108). Bu noktadan hareketle, ekosistemde güneş nasıl yenilenebilir bir enerji ile tüm yaşam formlarına hayat veriyorsa, edebi eserlerin de, örneğin şiirin de, “depolanmış enerji kaynağı” olarak insanlara etki ettiğini söyleyerek hayal gücü ve yaratıcılık ile güneş arasında enerji bağlamında bir analogi kurar (108). Doğanın ekosistemde tek mutlak doğal enerji kaynağı varken, her bireyin hayal gücünün ya da her şiirin ayrı depolanmış enerji kaynakları olduğu düşünülürse insanlığın pek çok enerji kaynağı olduğunu ve “edebiyatla güneş, edebiyat öğretimi ile biyosferin

Akademisyen Serpil Oppermann, editörlüğünü yaptığı *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat* (2012) isimli kitapta yer alan “Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü” isimli makalesinde eko-eleştiriye, “edebiyat eleştirisi ve kuramları içinde, edebiyat ve kültür metinlerini çevreci bakış açısıyla yorumlayan, edebiyat ile çevre, ekoloji ile kültür arasındaki ilişkileri inceleyen tek akım” olarak tanımlar ve eko-eleştirin, “bozulan ekolojik dengelerin sosyal ve kültürel etkilerini sosyokültürel bağlamlarda” araştırdığını belirtir (9). Bu noktada eko-eleştiri biyoloji, kimya, fizik, iklimbilim, coğrafya, psikoloji, antropoloji, tarih, arkeoloji, felsefe, sosyoloji, dilbilim, sosyal bilimler, ekoloji, iktisat ve tıp gibi bilim dallarına da referanslar verdiği için disiplinler arası bir eleştiri olma özelliğini taşır.

Rueckert’in deneysel bir eleştiri yaklaşımı olarak öncülediği eko-eleştirin dünya genelinde tanınip görünür kılınması ve yaygınlaşması ise 1996’da editörlüğünü Cheryll Glotfelty ve Harold Fromm’un yaptığı ve içerisinde eko-eleştirin bir yaklaşım olarak tanıtılıp tartışıldığı makalelerden oluşan *Eko-eleştirel Seçki: Edebi Ekolojide Dönüm Noktaları* (*The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*) isimli kitapla olmuştur.¹² Kitabın giriş kısmını oluşturan “Çevre Krizi Çağında Edebi Çalışmalar” (“*Literary Studies in an Age of Environmental Crisis*”) makalesinin başında Cheryll Glotfelty, 1970’lerden itibaren sosyal bilimlerde “yeşillenme” olsa da gerek bu “yeşillenmenin” gerekse 1960 ve 70’lerdeki yurttaşlık hakları ve kadın özgürlüğü hareketlerinin edebiyat ve gerçek dünya arasında çevre hareketi bağlamında var olan uçurumu çok da etkilemediğinden yakınır (xvi). 1980’lerin sonuna kadar ekoloji çalışmalarının edebiyatla bağdaştırılmasının herhangi bir eleştiri okulundan ya da grup çalışmasından uzak bireysel çabalarla yapılmaya çalışıldığını da bu yakınmaya ekler. Dolayısıyla birbirinden habersiz sesler olarak ve ayrıca birbirlerine

sağlığı arasında” bağlantıların kurulmasının gerekli olduğunu belirtir (108). Böylece edebiyatın insanlar üzerindeki gücü üzerinden ekosisteme verilen zararların azaltılabileceğini düşünür çünkü güneş enerjisinin güneşten yerküreye oradan da tüm canlılara ulaşması ve hayat döngüsünün süreğen şekilde devam etmesi gibi, şairin enerjisi de şiiri üzerinden okuyucuya ulaşarak tüm hayal gücü ve entelektüel birikiminin yayılmasını sağlar. Bir şiir, bir ekosistem modeli olarak sınıfta okunabilir, çözümlenebilir ve irdelenebilir. Başka bir deyişle, şiirin “ne söylediğinden çok ne yaptığı ve bunu nasıl tutarlı yaptığı” önemlidir (110). Bu noktada tartışılacak şey, şiirin okuma, öğretme ya da eleştirel inceleme yoluyla şiire maruz kalan birey(ler)in yaratıcılığını ve ekolojik farkındalığını geliştirmek için nasıl bir enerji yaydığı -olumlu ya da olumsuz- yani şiirin ekosistemle ve biyosferle kurduğu ilişkinin çözümü olmalıdır. Rueckert, Kenneth Burke’in benzer enerji yayılımının drama üzerinden oyunun sahneden izleyiciye transfer oluşuyla yapıldığı çıkarımından bahsederek Burke’in ilk eleştirel ekolojilerden olduğunu belirtir. Kısaca, edebiyatın kitleselliği üzerinden edebi eserlerin enerji akışlarının potansiyelinin ne kadar güçlü olduğu vurgusunu yapar. Edebi eser okumanın veya yazmanın ya da edebiyat öğretmenliğinin yaratıcı düşünme ve üretme ile insan topluluklarının ekosisteme verdiği zararı ve yıkımı önlemede nasıl bir fonksiyonu olabileceği sorusunun cevabını bu enerji analojisi yoluyla arar. Ekolojide, insanın trajik kusuru, insan merkezci oluşu ve doğayı insancillaştırarak sömürmesidir. Edebiyatın gücü işte bu noktada kullanılarak eserlerde eko-eleştirel bir şekilde bunun izdüşümleri aranır ve insanlar arasında bu insan merkezci bakış açısının yıkılması hedeflenir.

¹² Kitapta William Rueckert’in yukarıda da bahsedilen öncü makalesine de yer verilmiştir.

atıf yapılmaksızın sürdürülen çalışmalar kendine has bir edebi eleştiri yaklaşımı ya da uzmanlığı bağlamında düşünülmemiştir (xvii). Glotfelty, eko-eleştirin sahnelere çıkış zamanı olarak 1980'lerin ortalarını işaret eder. 1985'te Frederick O. Waage, editörlüğünü yaptığı *Çevresel Edebiyat Öğretimi: Materyaller, Yöntemler, Kaynaklar (Teaching Environmental Literature: Materials, Methods, Resources)* adlı kitabında edebi çalışmalarda çevre bilinci ve farkındalığını temel alan ders materyallerine ve kaynaklara yer vermiştir. 1989'da ise Alicia Nitecki'nin kurduğu *Amerikan Doğa Yazım Bülteni*'nde (*The American Nature Writing Newsletter*) çevre ve doğayla ilgili deneme ve eleştiri yazıları yer almaya başlar. Üniversitelerin çevre bölümlerinde de edebiyat dersleri açılmaya başlanmış, kimi İngilizce bölümlerinde ise çevresel edebiyat alanında çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1990'da University of Nevada'da edebiyat ve çevre üzerine ilk akademik kürsü oluşturulmuştur.¹³ Bunun yanında, kimi edebiyat dergileri de edebiyat ve çevreyi bir araya getiren özel sayılar çıkarmışlardır¹⁴ (Glotfelty xvii). Ayrıca 1990 yılından itibaren çevresel edebiyat ve doğa yazını üzerine konferanslar düzenlenmeye başlanmıştır. Glotfelty bunların içinde 1991 yılında yapılan Amerikan Modern Dil Derneği'nin (*The Modern Language Association of America [MLA]*)¹⁵ özel oturumu olan ve Harold Fromm tarafından düzenlenen "Eko-eleştiri: Edebi Çalışmaları Yeşillendirme" (*Ecocriticism: The Greening of Literary Studies*) ile 1992'de Amerikan Edebiyat Derneği (*American Literature Association*) tarafından düzenlenen sempozyumda "Amerikan Doğa Yazımı: Yeni Bağlamlar, Yeni Yaklaşımlar" (*American*

¹³ Ekoloji ve edebiyatın nasıl bir arada öğretileceği ile ilgili kimi öğretim üyeleri çalışmalar yayınlamışlardır: Cherly Glotfelty'nin "Yeşili Öğretmek: Fikirler, Örnek İzlemler ve Kaynaklar" (*Teaching Green: Ideas, Sample Syllabi, and Resources*) (1993) ve "Western, Evet, Ama Bu Bir Edebiyat mıdır?: Ronald Lanner'ın *Bodur Çam*'ını Öğretmek" (*Western, Yes, But Is It Literature?: Teaching Ronald Lanner's The Pinon Pine*) (1993) yazısı, William Howart'ın "Yer Edebiyatı, Çevresel Yazarlar" (*Literature of Place, Environmental Writers*) (1993) yazısı, David W. Orr'un *Ekolojik Okuryazarlık: Eğitim ve Postmodern Dünyaya Geçiş (Ecological Literacy: Education and Transition to a Postmodern World)* (1992) kitabı örnek olarak verilebilir (Glotfelty xxxiv).

¹⁴ Bu dergilere örnek olarak *Antaeus* (57) dergisinin "Doğa Üzerine" (*On Nature*) sayısı, *Studies in the Humanities* (15.2) dergisinin "Feminizm, Ekoloji ve İnsani Bilimlerin Geleceği" (*Feminism, Ecology and the Future of the Humanities*) sayısı, *Witness* (3.4) dergisinin "Yeni Doğa Yazımı" (*New Nature Writing*) sayısı, *Hypatia* (6.1) dergisinin "Ekolojik Feminizm" (*Ecological Feminism*) sayısı, *North Dakota Quarterly* (59.2) dergisinin "Doğa Yazarları/Yazımı" (*Nature Writers/Writing*) sayısı, *CEA Critic* (54.1) dergisinin "Doğa Edebiyatı" (*The Literature of Nature*) sayısı, *West Virginia University Philological Papers* (37) dergisinin "İnsan ve Çevre Arasındaki İlişkiye Adanmış Özel Sayı" (*Special Issue Devoted to the Relationship Between Man and the Environment*) isimli çalışması, *Weber Studies* (9.1) dergisinin "Çevre Üzerine Meditasyon" (*A Meditation on the Environment*) sayısı, *Praxis* (4) dergisinin "Doğal Yapısını Kaybetmiş Çevreler" (*Denatured Environnents*) sayısı, *Georgia Review* (47.1) dergisinin "Doğa Yazımı Üzerine Odak" (*Focus on Nature Writing*) sayısı, *Indiana Review* (16.1) dergisinin doğa ve çevre üzerine çıkardığı sayısı, *Ohio Review* (49) dergisinin "Sanat ve Doğa: Çağdaş Yazarlardan Denemeler" (*Art and Nature: Essays by Contemporary Writers*) sayısı, *Theater* (25.1) dergisinin "Tiyatro ve Ekoloji" (*Theater and Ecology*) sayısı ve *Weber Studies* (11.3) dergisinin özel yaban sayısı verilebilir.

¹⁵ MLA, İngilizce yazım kuralları konusunda dünya genelinde referans alınan kurumlardan biridir.

Nature Writing: New Contexts, New Approaches”) isimli oturumlar üzerinde durur. Eko-eleştiri konusunda dönüm noktalarından birisi ise 1992’de Batı Edebiyatı Derneği’nin (*Western Literature Association*) yıllık toplantısında kurulan Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği’dir (*Association for the Study of Literature and Environment [ASLE]*). Ünlü eko-eleştirmen Scott Slovic’in başkanlığa seçildiği derneğin misyonu edebiyat, insan ve doğayı akademik çalışmalarda bir araya getirerek yeni, yaratıcı ve disiplinler arası bir araştırma ağı kurmak olarak açıklanır (Glotfelty xviii). ASLE, 1995’te ilk uluslararası konferansını Amerika Birleşik Devletleri’nde yapar. Bunun yanında, 1993’te ise yayın hayatına başlayan eko-eleştirel çalışmaların ve incelemelerin yapıldığı ve Patrick Murphy tarafından ilk kez çıkarılan *ISLE: Edebiyat ve Çevre Çalışmalarında Disiplinler Arası Çalışmalar (ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment)* isimli dergi eko-eleştirinün dünya genelinde yayılmasında önemli bir yayın olma özelliğini taşır. Kısaca, 1990’larda eko-eleştiri önemli bir eleştiri okulu olarak aşağıda Glotfelty’nin yaptığı tanımla edebi çalışmalarda yerini almaya başlayacaktır.

Eko-eleştiri nedir? Basitçe ortaya koymak gerekirse, eko-eleştiri, edebiyat ve fiziksel çevre arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma alanıdır. Nasıl ki feminist eleştiri dil ve edebiyatı cinsiyet-bilinçli bir perspektiften inceliyorsa ve Marksist eleştiri okuma metinlerine üretim ve ekonomik sınıf yöntemleriyle ilgili farkındalık getiriyorsa, eko-eleştiri de edebi çalışmalara yeryüzü merkezli bir yaklaşım getirir. (xviii)

Glotfelty, eko-eleştirmenin eleştirilerinde şu tarz sorular sorması gerektiğini de belirtir:

Bu sonede doğa nasıl temsil edilmiştir? Bu romanın olay örgüsünde fiziksel çevrenin rolü nedir? Bu oyunda ifade edilen değerler ekolojik bilgelikle ne kadar uyumludur? Toprakla ilgili metaforlarımız ona davranışımızı nasıl etkilemektedir? Irk, sınıf ve cinsiyete ek olarak yer de yeni bir eleştirel kategori olabilir mi? Doğayla ilgili, erkekler kadınlardan farklı mı yazıyorlar? Hangi şekillerde okuryazarlık insanlığın doğal dünyayla ilişkisini etkilemektedir? Yaban konsepti zaman içerisinde nasıl değişmiştir? Hangi şekillerde çevre krizi

çağdaş edebiyat ve popüler kültürün içine doğru sızmıştır ve bunun etkisi

nedir? [. . .] Bilimin kendisi edebi analize ne kadar açık? (xviii, xix)

Bu sorular ile insan ve insan olmayan arasındaki bağlantılar ve ilişkiler ağı araştırılır. Eleştirel kuramların yazar, metin ve dünya arasındaki ilişkileri irdelediği ve bu üçlü içerisindeki dünya kelimesinin anlamının, ekosfer bağlamında genişletildiği vurgulanır. Glotfelty, hazırladıkları *Eko-eleştirel Seçki* kitabında, Rueckert'in eko-eleştiri tanımının “edebiyat ve fiziksel dünya arasında olası tüm ilişkileri” içerecek şekilde genişlediğini belirtir (xx).¹⁶ ¹⁷ Dünyanın insanların yaptığı her türlü çalışma nedeniyle giderek “kıyamete” sürüklendiği ve yok olmaya başladığı bir çağda edebiyatla ilgilenen tüm akademisyenlerin de, tıpkı diğer insani bilim alanları olan antropoloji, psikoloji, felsefe ve ilahiyatta olduğu gibi,¹⁸ sorumluluk alıp “çevresel restorasyon” açısından çalışmalarını yürütmelerinin elzem olduğu görüşünü savunur (xxi). Tüm bu çalışmaların eko-eleştirel bir şekilde yapılabilmesi ise disiplinler arası araştırmaları esas alır.

Glotfelty, eko-eleştirin gelişimsel çizgisini, Elaine Showalter'ın üç aşamalı feminist eleştiri modeliyle analogi kurarak anlatır: ilk aşamanın, eko-eleştirel çalışmaların edebiyatta doğa temsillerinin araştırılmasından oluştuğunu söyler. Cennet, el değmemiş topraklar, “vahşi” doğa, sınır, hayvanlar, şehirler, teknoloji, atık ve vücut gibi basmakalıpların ortaya çıkarılarak eserlerde nasıl temsil edildiklerinin incelenmesi gereği üzerinde durur. İkinci aşama doğa yazınının tekrar eko-eleştirel olarak ele alınmasıdır. Örneğin; Gilbert White, Henry David Thoreau, John Burroughs, John Muir, Mary Austin, Aldo Leopold, Rachel Carson, Edward Abbey, Annie Dillard, Barry Lopez ve Terry Tempest Williams gibi doğa yazarları doğaya verdikleri değer nedeniyle yeniden okunmalı ve değerlendirilmelidir. Bunun

¹⁶ Glotfelty, makalesinde Wendell V. Harris'in “Ekolojik Bir Eleştiriye Doğru: Bağlamsal Olan, Konumlandırılmamış Edebi Kurama Karşı” (“*Toward an Ecological Criticism: Contextual versus Unconditioned Literary Theory*”) (1986) isimli makalesi ile Marilyn M. Cooper'ın “Yazmanın Ekolojisi” (“*The Ecology of Writing*”) (1986) makalesinde yer alan ekoloji kelimelerinin “insan iletişimi” bağlamında kullanılan bir metafor olduğunu ve eko-eleştiriye katkı sunan makaleler olarak değerlendirilemeyeceğini savunur (xxxiv).

¹⁷ *Çevre* (*enviro-*) kelimesi yerine *eko* kelimesinin tercih edilmesinin sebebini ise Glotfelty, *enviro-*'nun insan merkezci bir kelime olması; *eko*'nun ise kapsayıcı olması ama insanı merkeze koyan bir etimolojisi olmaması olarak gösterir.

¹⁸ Bahsi geçen alanlarla ilgili ileri okumalar için şu eserler örnek verilebilir: Antropolojiye Marvin Harris'in *Yamyamlar ve Krallar: Kültürlerin Kökeni* (*Cannibals and Kings: The Origins of Cultures*) (1991), psikolojiye Irwin Altman ve Joachim F. Wohlwill'in birlikte editörlüğünü yaptıkları *Davranış ve Doğal Çevre* (*Behavior and the Natural Environment*) (1983), felsefeye Michael E. Zimmerman baş editörlüğünde yazılan *Çevre Felsefesi: Hayvan Haklarından Radikal Ekolojiye* (*Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology*) (1993) ve ilahiyata da Eugene C. Hargrove'un editörlüğünü yaptığı *Din ve Çevre Krizi* (*Religion and Environmental Crisis*) (1986).

yanında doğaya karşı farkındalığı olan şair ve yazarların hem hayatları hem de eserleri de yine bu bağlamda yeniden okumalarla incelenmelidir. Örneğin; Willa Cather, Robinson Jeffers, W. S. Merwin, Adrienne Rich, Wallace Stegner, Gary Snyder, Mary Oliver, Ursula K. Le Guin, Alice Walker ve Yerli Amerikalı şair ve yazarların eserleri bunlar arasında gösterilir.¹⁹ Üçüncü aşama ise eserlerde “türlerin sembolik yapılanmasının” nasıl olduğunun irdelenmesidir. İnsanın diğer canlı ya da cansız türlerin ve *eşyanın* içinde merkezi konumlandırılıp konumlandırılmadığı, Batı ve Doğu bakış açılarında insan dışı türlerin nasıl temsil edildiği ve hümanizmde yer alan ikilemler gibi araştırma alanları üzerinden gidilir (xxiv). Kısaca, toplumsal adalet ile ekoloji arasındaki bağın edebiyat üzerinden yapılandırılması ve incelenmesi çalışmalarına odaklanılır.

Yukarıda bahsi geçen anaakım kuramcılarının dışında çağdaş eko-eleştirel çalışmalara büyük oranda ASLE ön ayak olmaktadır.²⁰ Dernek, hem çevrimiçi özel ilgi gruplarıyla, hem çevrimiçi akademisyen ağıyla yapılan çalışmaların dolaşımında kalmasını sağlarken, öğrencileri de çeşitli burs ve danışmanlıklarla eko-eleştiri konusunda teşvik etmektedir.²¹ İki yılda bir yapılan uluslararası konferans ile dünyanın dört bir yanından eko-eleştiri çalışmaları yapan akademisyen ve kuramcılar bir araya gelerek edebiyat çalışmalarına katkı sunmaktadır.

Türkiye’de ise bu alanda çalışan akademisyenlerin sayısı her geçen gün artsa da bu konuda uzmanlaşmış öğretim üyesi sayısı “gelişmiş” ülkelerin çok gerisindedir.²²

¹⁹ Bununla birlikte doğa yazını ile ilgili pek çok antoloji de hazırlanmıştır. Buna göre, Amerikan doğa yazınıyla ilgili üretilen pek çok eserin olduğu çıkarılabilir. Lorraine Anderson editörlüğünde basılan *Yeryüzünün Kızkardeşleri: Doğa Üzerine Kadın Yazını ve Şiiri (Sisters of the Earth: Women’s Prose and Poetry about Nature)* (1991), Daniel Halpern editörlüğünde çıkan *Doğa Üzerine (On Nature)* (1987) ve Robert Finch ve John Elder editörlüğünde yazılan *Norton Doğa Yazını Kitabı (The Norton Book of Nature Writing)* (1990) isimli eserler bunlardan birkaçıdır.

²⁰ ASLE’nin Avrupa kolu olan EASLCE’ın (Avrupa Edebiyat, Kültür ve Çevre Çalışmaları Derneği) (*European Association for the Study of Literature, Culture and Environment*) yönetim kurulu başkanlığını Türkiye’den Prof.Dr. Serpil Oppermann da yapmıştır.

²¹ Tez yazarı, 2018 yaz döneminde ASLE tarafından oluşturulan çevrimiçi kitap kulübüne ABD dışından katılan tek katılımcı olmuştur. Kitap kulübünde eko-eleştiri üzerine makaleler okunmuş ve belirlenen gün ve saatlerde bu makaleler üzerinden tartışmalar gerçekleştirilmiştir.

²² Ulusal Tez Merkezi verilerine göre (16.04.2019) eko-eleştiri ve edebiyat bağlamında yazılan tez sayısı yirmi dördtür. Bu tezlerin yedisi doktora tezidir. On dokuz tanesi 2010’dan sonra, on iki tanesi ise 2015 itibarıyla savunulmuştur. Türkiye’de eko-eleştiri alanında yapılmış en kapsamlı çalışma ise 2009 yılında Antalya’da düzenlenen “The Future of Ecocriticism: New Horizons” (“Ekoeleştirin Geleceği: Yeni Ufuklar”) adlı uluslararası konferanstır. 2011 yılında aynı isimle, konferansta yer alan bildirilerden oluşan bir seçkinin yer aldığı bir kitap da yayınlanmıştır.

2.2. Eko-eleştirel Çalışmaların Kapsamı

William Rueckert'in belirttiği üzere insanın yarattığı kültür ve bilimin iki büyük başarısı olan kimya ve fizik alanları yıkıcılığı da beraberinde getirmiştir. Her şeyin insan için var olduğu ya da yaratıldığı inancı küresel çevre krizinin büyümesinden küresel ısınmaya, ormanların yok olmasından su kaynaklarının azalması ve deniz kirliliğine, su, toprak, hava ve diğer enerji kaynaklarının sanayileşme ile çılgınca tüketilmesi ile HES'lerin, ilaçların ve atıkların neden olduğu erozyon ve çöpün yarattığı yıkımdan ve buzulların erimesinden, atmosfere ve mevsimlerin değişimine kadar gezegenimizi ilgilendiren her şeyi olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden ekolojik düşünce her türlü disipline olduğu gibi edebiyata da holistik bir perspektif kazandırmaya çalışır ve edebiyatın ikili ve hümanist bir merkezden uzak gezegen merkezli bir bakış açısına sahip olmasını hedefler.

Disiplinler arası çalışmanın sağladığı çok boyutlu yaklaşımlara sahip ekoeleştirelinin en önemli temel ilkelerinden biri, insan ve insan olmayan tüm toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini, insan merkezli olmayan bir bakış açısıyla incelemesidir. Açık olarak ifade etmek gerekirse, ekoeleştireli insanın tüm canlıların aleyhine geliştirdiği davranış ve düşünce kalıplarını yıkmaya çalışmaktadır, zira ekoeleştireli doğaya içsel değer atfederek, doğanın tüm unsurlarını bir bütün olarak görmekte ve tüm canlıların yaşam hakkına saygıyla yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır. (Oppermann 15)

Oppermann'a göre, 1990'lardan günümüze eko-eleştirelinin geçirdiği üç aşama vardır: İlk aşamada, eko-eleştirmenler, Amerikan edebiyatında doğa yazını ve Avrupa edebiyatında Romantizm ve Viktorya dönemi edebiyatlarını masaya yatırır. Bu eserlerde doğanın nasıl temsil edildiği, doğayla ilgili ne tür insan-merkezli semboller kullanıldığı araştırılır. Örneğin, Scott Slovic, *Amerikan Doğa Yazınında Farkındalığı Aramak: Henry David Thoreau, Annie Dillard, Edward Abbey, Wendell Berry, Barry Lopez (Seeking Awareness in American Nature Writing: Henry David Thoreau, Annie Dillard, Edward Abbey, Wendell Berry, Barry Lopez)* (1992) adlı kitabında ismi geçen yazarların eserlerinde doğayı nasıl işledikleri, doğayla nasıl ilişki kurdukları ve farkındalık düzeyleri üzerine odaklanmıştır.²³ Slovic, kitabının ilk bölümü

²³ Edward Abbey'in *Abbey'in Yolu (Abbey's Road)* (1979); Wendell Berry'nin *Uzun Bacaklı Ev (The Long-Legged House)* (1969); Annie Dillard'ın *Holy the Firm* (1977); Barry Lopez'in *Arktik Rüya: Kuzey Manzarasında Hayal Gücü ve Arzu (Arctic Dream: Imagination and Desire in a Northern Landscape)* (1986);

olan “Giriş: Doğa Yazımı Psikolojisine Yaklaşımlar” (“*Introduction: Approaches to the Psychology of Nature Writing*”) kısmında bu yazarların “doğa analistleri” ve “edebi psikologlar” olarak öz farkındalıkları kadar doğa farkındalıklarının da ne kadar fazla olduğunun altını çizer (3). Zaten öz farkındalıklarının fazla olması doğaya olan bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Bunda yaşam felsefelerine bir şekilde etki eden aşkıncılığın da etkisi vardır. Doğayla kurdukları hem lirik hem de bilimsel bağlamda yakın ilişkileri bu yazarların benliklerini tanımalarını sağlar; “yabanın estetiğinden” (*wilderness*)²⁴ uzaklaşan insanın ise aslında kendisinden uzaklaştığının, bu nedenle de kendisine ve dış çevresine nasıl yabancılaştığının altı çizilir.

İlk dönem eko-eleştirel çalışmalara bir diğer örnek de Jonathan Bate’in *Romantik Ekoloji: Wordsworth ve Çevresel Gelenek* (*Romantic Ecology: Wordsworth and the Environmental Tradition*) (1991) isimli kitabıdır.²⁵ Bate, kitabında doğanın, özellikle Göl Bölgesi’nin, Wordsworth için ne kadar önemli olduğunu; şairin *Giriş*’inde (*The Prelude*) (1850) de görüleceği üzere “devrimci siyasi düşüncelerinin oluşmasında doğaya olan aşkının etkisini” ve ekoloji fikrinin kaynağının Romantik dönem eserlerinde (Wordsworth’ün 1810’da basılan *Göller Rehberi* [*Guide to the Lakes*], Ruskin’in 1884’te basılan *Fors Clagivera*, Morris’in 1890’da basılan *Hiçbiryerden Haberler* [*News from Nowhere*] isimli eserleri gibi) bulunabileceğini belirtir. Daha sonra Ruskin’in doğayı *Modern Ressamların Gezintisi* (*The Excursion of Modern Painters*) (1843-1860) isimli beş ciltlik eserinde “ekolojik etik” ilkesi bağlamında kutsallaştırma biçiminin çağdaş değerlerimize de yansımaları gerektiğini söyler. Ayrıca kimlik arayışında yer ismi geleneğini inceleyerek İngiliz şiirinde yerlerin isimlendirilişinin yerleşme bağlamında vatan sevgisinden ziyade toprak sevgisi temelinde yapıldığını anlatır (10-11).

Birinci aşamada yer alan eko-eleştirmenler, ekolojik bilinç yaratma amacıyla edebi eserleri incelemişlerdir. Bu eleştirmenlerin üzerinde; Rachel Carson, Steward Udall, Aldo Leopold ve Arne Naess’in öncü çalışmalarının etkisi vardır (20).²⁶ İlk aşama

Henry D. Thoreau’nun *Henry D. Thoreau Jürnali* (*The Journal of Henry D. Thoreau*) (1888) ve *Walden* (1854) Slovic’in incelediği eserler arasındadır.

²⁴ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

²⁵ Oppermann, Türkiye’de ise ilk aşamaya dair çalışmalara örnek olarak, Ufuk Özdağ’ın 2005 yılında basılan *Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazımında Leopold’cu Düşünce* isimli kitabını verir (19).

²⁶ Biyolog Rachel Carson’ın, 1962’de basılan *Sessiz Bahar* (*Silent Spring*) isimli kitabı Amerika’da kullanılan zirai ilaçların toprağa, canlılara ve tarıma olan olumsuz etkisini konu alır. Kitap dünya genelinde çevreci hareketin ivme kazanmasında etkili olmuştur. Amerikalı politikacı Steward Udall’ın 1963 yılında basılan ve önsözünü John F. Kennedy’nin yazdığı *Sessiz Kriz* (*The Quiet Crisis*) isimli kitabı, Kızılderililerin toprak

bağlamında Türkiye’de ise, Türkçe doğa yazını diye adlandırılabilir bir külliyat olmamakla birlikte doğayı odak noktasına oturtan eserlerle ilgili Amerika’daki örneklerine benzer bir çalışma yapılmamıştır.²⁷

Eko-eleştirisinin ikinci aşaması ise 2000’li yıllar ile başlar. Oppermann, bu aşamada sınıf, cinsiyet ve ırk gibi önemli kültür incelemeleri alanlarını çevresel sorunların irdelenmesi bağlamında eko-eleştirisinin kapsamına almıştır. Çevre adaleti ve çevre etiği ile kent yaşamının ekoloji bağlamında edebi eserlerde çözümlenmesi yine bu ikinci aşamanın başat konularıdır. Böylece *kentsel ekoloji* adıyla eko-eleştiriye yeni bir alt çalışma alanı ortaya çıkmıştır (22). Eleştiri salt doğa yazını üzerinden değil, azınlık edebiyatları, etnik edebiyat ve çok kültürlülük ile ekofeminizm üzerinden kültürün ekolojik açıdan incelenmesi yoluyla yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak Michael Bennet ve David W. Teague’in derledikleri *Şehirlerin Doğası: Eko-eleştiri ve Kent Çevreleri (The Nature of Cities: Ecocriticism and Urban Environments)* (1999) gösterilebilir. Bu derlemede, ana odak noktası kentin de çevrenin bir parçası olduğu, hedefi ise doğal ve kentsel çevrelerin sosyopolitik yapılarının irdelenmesidir. Doğayı, çağdaş şehirler üzerinden kültürel temsilleriyle birlikte ele alarak çözümlenmeye çalışan yazarların çeşitli makalelerini bir araya getiren eser kent kavramını da eko-eleştirisinin içerisine dâhil eder.²⁸ Bir diğer örnek ise, Donelle N. Dreese’in *Eko-eleştiri*:

bilgiğinden bahsettikten sonra, doğal kaynakların korunması, temiz su ve temiz havanın önemi üzerinde durur. Hem yaban hayatının hem de “toprak bilincinin” korunması üzerine yazılan kitap, Amerikan çevreci geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Udall, “toprak etiği geliştirilmedikçe” yapılacak uygulamaların anlamsızlığını vurgular (200). 1949 yılında basılan Aldo Leopold’un *Bir Kum Yöresi Almanacağı (A Sand County Almanac)* isimli kitabı da çevre hareketinin bir diğer önemli öncü eseridir. Leopold, kitabında toprağı, içinde insanların da olduğu bir topluluk olarak tanımlar. Toprağın bozulmadan korunması ve bakımının önemini vurgular. Son olarak, Arne Naess’in *Ekoloji, Topluluk ve Yaşam Biçimi (Ecology, Community and Lifestyle)* (1980) kitabı ile “Sığ ve Derin, Uzun Erimli Ekoloji Hareketleri: Bir Özet” (“*The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary*”) (1973) isimli makalesi derin ekoloji tanımlamasının yapıldığı ve ilkelerinin belirlendiği önemli referansları barındırır. Naess, makalesinde insan-merkezli bakış açısının sömürücü bir tutumu yansıttığını ve doğadaki hiçbir şeyin diğerinden üstün olmadığını belirtir. Derin ekolojinin de önemli terimlerinden olan *öz farkındalık*, sığ ekolojiden kurtulmanın yoludur. Buna göre, bireyin benmerkezci tutumunu bırakarak, tüm yaşayanlarla eşit bir yaşam oluşturması ve doğa ve fiziksel çevreye saygılı bir benlik geliştirmesi gereğini ifade eder. Çevre krizini aşmanın yolu, derin ekolojiden geçmektedir. Böylece “ekosofik” bir yaklaşım da geliştirilmiş olacaktır (38).

²⁷ İlk aşamanın sorunsallarından olan doğanın temsil edilişi ve sembolleştirilme biçimleri, ekolojik farkındalık yaratma amacıyla incelenebilir; bu incelemelerde doğayı da ana temalarından birisi olarak kapsamına alan Osmanlıca divan şiirleri, halk edebiyatı eserleri, Alevi-Bektaşî edebiyatı eserleri, tekke edebiyatı ve Türkçe gezi edebiyatı örnekleri akademisyenler ve ilgililer tarafından alanyazında birinci aşama örnekleri oluşturup katkı sunmak adına dikkate alınabilir.

²⁸ Bu makalelere örnek olarak, Adam W. Sweeting’in Amerikan İç Savaşı öncesi kent doğasının edebi kökenlerinin Central Park üzerinden incelediği “Yazarlar ve Sanat Heveslileri: Central Park ve Savaş Öncesi Kent Doğasının Edebi Kökenleri” (“*Writers and Dilettantes: Central Park and the Literary Origins of Antebellum Urban Nature*”) isimli makalesi ve Laura L. Sullivan’ın “kadının doğallığı”nı çağdaş kozmetik söyleminin ekonomi politiği üzerinden incelediği “‘Beni Doğal Bir Kadın Gibi Hissettiriyorsun’: Çağdaş Kozmetik Söyleminin Politik Ekonomisi” (“*You Make Me Feel Like a Natural Woman’: The Political Economy of Contemporary Cosmetics Discourse*”) isimli makalesi gösterilebilir.

Çevresel ve Amerikan Kızılderili Edebiyatlarında Benlik ve Yer Yaratımı (Ecocriticism: Creating Self and Place in Environmental and American Indian Literatures) (2002) isimli eseridir. Bu eserde, Dreese bireyin benliğini bulması, onu öğrenmesi ve mutlu yaşamasında ait olduğu yeri/mekânı bilmesi ve tanınmasının önemini vurgular. İngilizce yazma derslerinde öğrencilerinin yazdığı denemelerde yaşadıkları yerin farkında olmadıklarını ve kendilerini nasıl etkilediğinden bihaber olduklarını belirttikten sonra bunun öz farkındalık ve kendini tanıma bağlamında büyük sorunlara yol açtığına ve bireyin içinde yaşadığı yeri ve doğayı tanınmasının yaşamına olumlu bir şekilde yansıdığına işaret eder (2). Scott Momaday, Joh Harjo, Gerald Vizenor gibi yerli yazınının önemli isimlerinden örnekler vererek bölgeselliğin yeniden tanımlanması yoluyla benliğin kim olduğunun daha kolay idrak edebileceğini dile getirir.

İkinci aşama için, çevre adaleti çalışmaları konusunda önemli eserlerden biri olarak kabul edilen ve Joni Adamson, Mei Mei Evens ve Rachel Stein'in editörlüğünü yaptığı *Çevre Adaleti Okumaları: Politika, Poetika & Pedagoji (The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy)* (2002) isimli kitap politik çalışmalar, edebi çalışmalar ve eğitim teknikleri arasında köprü kurarak ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik alanlarla çevre adaleti konusunu irdeler.²⁹ Bunu yaparken de Alaska bölge insanları, Meksika-ABD sınırında çalışan işçiler, Pasifik adalarında yaşayan bölge halkları ve Hispanikler gibi çeşitli coğrafi ve etnik toplulukların su kaynaklarına erişimi, devletlerin nükleer silah denemeleri, radyasyon ve işçilerin sınırda çalışma koşulları gibi spesifik örnekler üzerinden giden makalelere yer verilir. Editörler, kitabın “yerel grupların kendi yaşamları, toplulukları ve

²⁹ Joni Adamson, Mei Mei Evans ve Rachel Stein'in kitapla aynı adı taşıyan giriş bölümünde belirttikleri üzere, çevre adaleti hareketine özellikle daha önceki yıllarda yapılan çevre protestoları ve mücadelelerinin katkısı büyük olmuştur (1999'da Seattle, Toronto ve Genova'da Dünya Ticaret Organizasyonuna karşı protestolar, Amazon yağmur ormanlarının korunmasına yönelik yapılan aktivizm çalışmaları, kuzey Hindistan'daki orman tahribatına karşı Chipko köylü hareketi, yam bölgelerinde yapılmak istenen petrol çalışmalarına karşı ses çıkaran ve Nijerya askeri hükümeti tarafından tutuklanan Ogoni muhaliflerinin çalışmaları, kutsal topraklarında maden yapımına karşı ayaklanan Navajo çobanlarının protestoları, mahallelerinin çevresinde zehirli atıklar istemeyen Memphis ve Los Angeles sakinlerinin protestoları) (3). Yazılarında, çevre adaletini ise “sağlıklı bir çevre tarafından başlanılmış imkânları tüm insanların eşit şekilde paylaşması hakkı” (4) olarak tanımlarlar. Çevreyi de “yaşadığımız, çalıştığımız, oynadığımız ve ibadet ettiğimiz yerler olarak” tanımlarlar (4). Çevre adaleti, çevre kirliliğine yoksul ya da etnik (*color*) halkların maruz bırakılmadığı, yaşam ve kültürün devamı için doğal kaynaklara erişim haklarının herkese tanındığı, çevre kirliliği risklerinin azaltıldığı bir dünyada mümkün olabilir (4). Çevre adaleti hareketinde iki önemli olay vardır: İlki, 1987 yılında *United Church of Christ Commission for Racial Justice* (UCC-CRJ) (Birleşik Mesih Kilisesi Irk Adaleti Komisyonu) tarafından sponsor edilerek çıkarılan rapordur. Raporda, yerleşim yerlerinde en kirli ve zararlı atıkların bulunduğu yerlerde yaşamaya zorlanan kesimlerin yoksullar ve etnik grupların olduğuna yönelik istatistikler verilir. Bu raporla birlikte “çevresel ırkçılık” tanımlaması alanyazına girmiştir. İkincisi ise, 1991'de ABD, Kanada, Orta ve Güney Amerika ve Marshall Adaları'ndan 300 cemaat liderinin katıldığı ve Washington D.C.'de düzenlenen *The First National People of Color Environmental Leadership Summit* (Birinci Etnik Halklar Çevre Liderliği Zirvesi) isimli toplantıdır. Zirvede, “çevresel ırkçılıkla” mücadele için on yedi prensip belirlenmiştir (4-5).

çevreleri ile ilgili sorumluluğu alarak kendilerini organize etmek, harekete geçirmek ve güçlendirmek amacıyla gösterdikleri çabaların” altını çizerler (5). Derlemede, T.V. Reed’in “Çevre Adaleti Eko-eleştirisine Doğru” (“*Toward an Environmental Justice Ecocriticism*”) isimli makalesi eko-eleştirin kapsamını çevre adaleti konusunda genişleterek kuramın yukarıda anlatılan ilk aşamasına da eleştirel gözle bakar. Reed, eko-eleştiriye, özellikle ırk ve sınıf konularıyla ilgili meseleleri tartışmadığı için, Glotfelty ve Fromm’un *Eko-eleştiri Okuma Kitabı: Edebi Ekolojide Belirgin Noktalar (The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology)* (1996) isimli kitabından örnekler vererek, yaklaşımlarını eksik bulduğunu söyler. Eko-eleştirin, odak noktasına “kültür, eleştiri ve çevreyi” tüm yönleriyle alarak aralarındaki bağlantıları tartışması gereğinden söz ederek eko-eleştirin, Batılı beyaz insanlar tarafından çalışılan bir alan olmadığını ve böyle algılanmaması gerektiğini dile getirir (146). Bunun dışında, makalede eko-eleştirin “‘edebiyatın’ ötesinde” raporlar ve belgeseller gibi farklı metinleri de bünyesine katması gerektiği ifade edilir. Reed, çevre adaleti eko- eleştirisini bağlamında esere nasıl yaklaşılması gerektiği ile ilgili de örnek sorular verir: “İrkçilik, ülke içinde ve uluslararası mecrada daha geniş çapta bir çevresel sorumsuzluğun oluşmasını nasıl kolaylaştırdı? [. . .] Eko-eleştiri adalet ve sürdürülebilir gelişmeyi sözde Üçüncü Dünyada nasıl teşvik edebilir?” gibi sorularla eko-eleştirin ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet bağlamında kullanılması gerektiğini söyler (149). Glotfelty’nin üç aşamalı eleştirel yaklaşımının benzerini oluşturarak, eserlerde çevre adaleti eko-eleştirisini temelinde “ırksal ve çevresel basamaklılar arasındaki ilişkilerin” incelenebileceğini, doğa yazını geleneğini genelde Avrupa-Amerikalı beyaz erkek yazarların oluşturmasından kaynaklı bu türün irdelenmesinin eleştirel boyutu kısıtlayacağını dolayısıyla inceleme alanının çoklu etnik grupları ve edebi türlerin dışındaki metinleri de içine alacak şekilde genişletilmesi gerektiğini³⁰ ve “politik ekolojiden kültürel çalışmalara, ırk formasyonu ve eleştirel ırk kuramından postkolonyalist kuram ve ‘azınlık’ edebi kuramlarına kadar kuramsal araçların” eko-eleştirin yeni yönelimlerini oluşturma bağlamında kullanılması gerektiğini ifade eder (152). Sadece kent ekolojisi değil aynı zamanda, hatta daha da önemlisi, “banliyö ekolojilerinin” de “çevresel, toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırk politikaları” bağlamında gündeme alınması gereğinin altını çizer (153-154). Kısacası, tüm çevre hareketinin ve eko-eleştiri çalışmalarının ivme kazanmasında çevre adaletinin oldukça kilit bir öneme sahip olduğunu belirtir.

³⁰ Reed, yaban hayatının tasvirinin bir beyaz erkek tarafından anlatılma biçimleri ve temsilleri ile örneğin bir Amerikalı kölenin bunu tasviri ve temsilleri arasında fark olduğunu söyler (153).

Çevresel Adalet Okuma Kitabı: Politika, Poetika & Pedagoji (Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy) (2002) kitabından konuyla ilgili örnek verilebilecek bir diğer makale ise Julie Sze tarafından yazılan “Çevre Adaleti Edebiyatından Çevre Adaletinin Edebiyatına” (“*From Environmental Justice Literature to the Literature of Environmental Justice*”) başlığını taşır. Makalesinde Sze, çevre adaletini ideoloji ve temsil meseleleriyle ilgili kültürel bir olgu olduğu kadar, çevresel ırkçılıkla ilgili kamu düzeni sorunlarıyla ilgilenen politik bir hareket” olarak da tanımlar (163). Bu tanım kapsamında edebiyatın çevre adaleti konusuna “sadece istatistik prizması yoluyla değil, görsel imge ve metaforlar yoluyla” da yeni bir soluk getirdiğini belirtir (163). Karen Tei Yamashita’nın *Portakal Dönencesi*³¹ (*Tropic of Orange*) (1997) isimli romanını çevre adaleti eleştirisi yoluyla mercek altına alan Sze, “ırk ve doğanın kentsel çevrenin kültür ve siyasetini nasıl etkilediğini” irdeler (164). Roman analizi yoluyla bunu yapmasının sebebini ise, çevre adaleti kavramının sadece sosyoloji, doğal kaynak politikaları, çevre hukuku, felsefe, coğrafya, politik ekonomi gibi alanlar yoluyla değil kültürel metinler, sosyal kuramlar, entelektüel tarih ve edebiyat yoluyla da çevresel ırkçılık üzerinden daha geniş çapta incelenebilmesi olarak gösterir. Böylelikle anaakım çevre tanımı olan “yeşil boş alan” da değişmiş olacaktır. Sze’ye göre, edebiyat çevresel ırkçılıktan kaçış değildir. Aksine, “çevre adaleti, edebiyata ‘beyaz ırk’ dışında kalanlar (*colored*), kadınların ve çevrenin nasıl ve neden sömürüldüğünü daha iyi anlamak için ihtiyaç duyar” (173).

Kısacası, Ursula Heise, Lawrence Buell, Michael P. Branch, Scott Slovic, Daniel Patterson’ın makaleleri ve kitapları üzerinden verdiği örneklerde de belirttiği üzere eko-eleştiri, ikinci aşamasında alanını genişleterek ekolojik sistemi oluşturan flora, toprak ve su kütleleri gibi doğanın yapıtaşlarının hem kültürleri hem de insanların yaşayış biçimlerini nasıl etkilediklerini inceler. Küresel düzeyde dünyayı olumlu bir şekilde dönüştüren harekete katkı sağlamayı hedefler. Çevre bilincinin insanlara kazandırılmasında edebiyatın gücünü kullanarak bakış açısını insan-merkezli olandan gezegen merkezli olana çevirmeye çalışır.

Eko-eleştirinin üçüncü aşamasını ise eko-eleştiriyle ilgili kimi alt dalların tanımlanması ve bunlarla ilgili yapılan çalışmalar oluşturur. Oppermann, bu aşamayı “sömürgecilik dönemi sonrası edebiyat ve kültür çalışmaları, sınıf, cinsiyet ve ırk üzerine geliştirilen ekolojik temelli yeni kültür kuramları, biyoetik, biyosemiyoloji, ve biyoteknolojiler gibi post-hümanizm” dahilinde geliştirilen çalışmalar olarak gösterir (26).

³¹ Büyülü gerçekçilik ve spekülasyon tarihli roman olarak kabul edilen eser Emi ve Gabriel isimli etnik Amerikalı iki medya çalışanının yerel bir felaket sonrası şehirlerinde (Los Angeles) haber peşinde koşma hikâyelerini anlatır. “Geçmiş ve şimdi ile küresel ve yerel adalet mücadeleleri arasında köprü kurarak” “kadınlar, doğa ve renkli halklar üzerinde hiyerarşi ve tahakkümün nasıl büyük bir yük olduğunu” gösterir (Sze 173).

Söz konusu alt dallar, diğer kültür ve edebiyat çalışmaları kuramları ve okullarının kuramlarından da yararlanır. Bu alt dallardan birisi olarak postkolonyalist eko-eleştiri örnek verilebilir. Postkolonyalist edebi kuramları eko-eleştiri ile birleştirerek daha geniş bir yelpazeden sömürgecilik sonrası edebi metinlerine yaklaşan eleştirmenler hem sömürgeleştirilen halklar hem de bu halkların yerleşim yerlerinin sömürülmeleri arasında doğrudan bağlantılar kurarak tahakküm çözümlemeleri yaparlar. Postkolonyalist eko-eleştiri çalışmalarına örnek olarak Helen Tiffin’in editörlüğünü yaptığı *Siyam Kralına Beş Devekuşu: Çevre ve İmparatorluk (Five Emus to the King of Siam: Environment and Empire)* (2007) isimli derlemedir. Kitabın giriş bölümünde Tiffin, “insan köleliği ile çevresel tahribatın bağlantılı” olduğunu, bundaki nedenin Batı sömürgeciliğinin diğer halklar ile insan dışı türleri sömürmesi olduğunu belirtir (xii). İmparatorluğun çıkarları uğruna kullandığı tarımsal faaliyetlerin, yaban hayatını tahribata uğrattığı, çeşitli hastalıkları “ihraç ettiği” ve “ürün rotasyonunu” bozduğunu dile getiren Tiffin, Batı’nın diğer ülkelerin ve halkların hayatlarını nasıl sömürdüğünü anlatarak postkolonyalist çalışmaların eko-eleştiriyle birleştirilmesi gereğinin altını çizer (xii). Aynı derlemede yer alan Susie O’Brien’in “‘Dünyaya Dönüş’: Postkolonyalist Bağlamda Eko-eleştiri Okumak” (“‘Back to the World’: Reading Ecocriticism in a Postcolonial Context”) isimli makalesinde eko-eleştirin “kültürlerin ve çevrelerin birbirlerini şekillendirme anlayışlarına potansiyel bir katkısı olduğunu” belirtir (178). Bu nedenle, eko-eleştirin, kültürel çalışmalar üzerinden yapılmasının bu eleştiri kolunu geliştirebileceğini söyler. “Örneğin, belli bir bölgenin biyolojik çeşitliliği ile insan toplulukları arasındaki karmaşık ilişkilerin kültürel boyutları ve edebiyat metinlerindeki yansımaları ve çevrenin sosyokültürel kimlik oluşumundaki yeri” bu bağlamdaki konulardan birisidir (Tiffin 27).

Üçüncü aşamada eko-eleştirmenler, çevre adaletini diğer her türlü adaletin inşası ya da oluşturulması için yapıtaşları olarak görürler. Bu bağlamda, eko-küreselleşme, eko-kozmopolitanlık gibi kavramlar geliştirilerek eko-eleştirin ulus ötesi bir duruşa doğru evrildiği ifade edilmektedir. Böylelikle ekolojik düşünme biçiminin küresel boyutta insanlığa kazandırılması için çalışılmış da olacaktır. Bu yaklaşımın gelişmesinde eko-eleştirin büyük oranda inceleme alanını oluşturan Amerikan yazınından diğer dünya edebiyatlarını alanına katacak şekilde genişlemesinin de etkisi vardır. Ursule Heise, Timothy Morton, Patrick D. Murphy, Greta Gaard ve Lawrence Buell gibi eko-eleştirmenler hayvan çalışmaları, post-hümanizm,³² yeni maddecilik,³³ feminist eko-eleştiri,³⁴ beden ötesi cisimcilik,³⁵ içten-etkime,

³² N. Katherine Hayles, Neil Badmington, Rosi Braidotti ve Donna Haraway gibi kuramcılar çalışmalarıyla post-hümanizme katkıda bulunmuştur.

eyleyici gerçekçilik, kuir ekoloji, anti-ırkçılık/türcülük ve ekofobi karşıtlığı gibi kavramları geliştirerek çalışma ağının geliştirilmesine çoğulcu bir anlayışla katkıda bulunmuşlardır.³⁶ Oppermann, eko- eleştirinin “rizom bitkisinin gelişimine benzer biçimde ‘merkeziyetçilikten ve hiyerarşik yapılanmadan uzak’ bir şekilde genişlemekte” olduğunu ve bunun da “heterojen yapısından kaynaklandığını” söyler (32). Bu yapısı nedeniyle, eko-eleştiri bir şekilde postmodernizm ile yakınlaşır.

Bu üç aşama ile birlikte son dönem eko-eleştiri çalışmalarında Oppermann, kuramsal eksiklikler olduğunu ve eko-eleştirinin “kendine özgü bir kuramının geliştirilmesinin çok önemli” olduğunu vurgular. Ona göre “kuram ve çevre, gerçeklik ve dil arasındaki ilişkilerin yeniden ele alınması gerekmektedir” (33). Dilin doğayı yansıtabileceği görüşü hakkında eko-eleştirinin postmodernizmden ayrıldığını da ekler. Postmodernizmde dil; kurgulanan, bozulan, tekrar düzenlenen ve kimi zaman güvenilmez, yapay bir olgu iken, eko-eleştiri de dil yapay bir kurgu olarak görülmez. Ancak yine de gelişimsel model olarak eko-eleştirinin “postmodern biçimde yeniden yapılandığını söyleyerek *postmodern ekoeleştiri* ya da “ekolojik postmodernizm”³⁷ olarak tanımlanan yeni bir modelden söz eder.

³³ İnorganik maddelerin de eyleyici ve özne oldukları ve çevreleriyle etkileşim içinde olduklarını iddia eden akımdır. Bu düşünce biçimi, ikili düşünce biçimini de yapı bozumuna uğratar.

³⁴ Stacy Alaimo ve Susan Hekman’ın *Maddeci Feminizmler (Material Feminisms)* (2008) isimli kitabı, Stacy Alaimo’nun *Vücutsal Doğalar: Bilim, Çevre ve Maddeci Öz (Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self)* (2010), Susan Hekman’ın *İlimin Maddesi: Feminist İşaatlar (The Material of Knowledge: Feminist Disclosures)* (2010), Diana Coole ve Samantha Frost’un derlediği *Yeni Maddecilikler: Ontoloji, Eylemlilik ve Politikalar (New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics)* (2010), Jane Bennett’in *Titreşimli Madde: Şeylerin Politik Ekolojisi (Vibrant Matter: A Political Ecology of Things)* (2010), Karen Barad’ın *Yarıyolda Evrenle Buluşmak: Kuantum Fiziği ve Madde ve Anlamın Karmaşıklığı (Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning)* (2007) adlı kitaplarda söylemler maddeyi birleştirme çabası vardır. Bu yazarlar, ikili karşıtlık olarak ele alınan her şeyin birlikte düşünülmesi gerektiğini dile getirirler ve buna da yeni materyalizm adını verirler. Bu kapsamda maddenin hiçbir türü edilgen değildir. Her şey fenomenlerin içinde olduğundan ikili karşıtlık olamaz ve hiçbir şey dışarıda kalmaz. Bu nedenle logos merkezli düşünme biçimleri yanlıştır. Karen Barad’ın “maddesel söylemsel uygulamalar” ve “onto-etiko-epistemoloji” tanımlaması da bu fikirleri özetler niteliktedir.

³⁵ Buna göre beden sadece kültürel ve sosyal boyutuyla değil maddesel boyutuyla da düşünülmelidir.

³⁶ Bununla ilgili ileri okumalar için Ursula Heise’in *Yer Hissi ve Gezegen Hissi: Yerkürenin Çevresel Tasavvuru (Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global)* (2008), Patrick D. Murphy’nin *Edebi ve Kültürel Çalışmalarda Eko-eleştirel Keşifler: Çitler, Sınırlar ve Alanlar (Ecocritical Explorations in Literary and Cultural Studies: Fences, Boundaries, and Fields)* (2009), Greta Gaard’ın, “Ekofeminizmde Yeni Yönelimler: Daha Feminist Bir Eko-eleştiriye Doğru” (“*New Directions for Ecofeminism: Toward a More Feminist Ecocriticism*”) (2010) makalesi ve Lawrence Buell’in “Ekoküresel Etkiler: Gezegen Ölçeğinde Amerikan Çevre İmgelemine Ortaya Çıkışı” (“*Ecoglobalist Affects: The Emergence of U.S. Environmental Imagination on a Planetary Scale*”) (2007) makalesi incelenebilir.

³⁷ David Ray Griffin, Daniel R. White, Charlene Spretnak, Jim Cheeney, Michael E. Zimmermann ve Arran E. Gare bu alanda çalışan eleştirmenlerden bazılarıdır.

Postmodern ekoeleştiri, dil ve fiziksel maddenin yeni anlayışını irdeleyen bir oluşumdur. Ekoeleştirin çok yönlü ve farklılıklara dayanan yaklaşımı, benzer yaklaşımları içeren ve ekolojik olarak yeniden tanımlanan günümüz postmodernizmiyle çarpıcı biçimde benzerlik göstermektedir. Söz konusu yeni postmodernizm, Bruno Latour'un dediği gibi, "Meselelerin maddesi" ve "Dil meselesi" (237) ile ilgilidir. Postmodern ekoeleştiri, söylemi ve fiziksel dünyayı birlikte ele alan yeni düşünceleri teşvik etmektedir. Görüşüme göre ekoeleştirin vaat ettiği yenilik ve umut buradadır. (Oppermann 35)

Oppermann, Gilles Deleuze ve Félix Guattari'den yola çıkarak doğa ve insan arasında kurgulanan ikili zıtlığın bu yeni düşünce biçimi ile yeniden tanımlanarak kırılabileceğini ifade eder. "Postmodern ekoeleştiri, postmodern ve ekolojik fikirlerin birleştiği ortak bir alanın ürünüdür" (36).

Son dönem eko-eleştirel yaklaşımlara bir diğer örnek de Serenella Iovino'nun ortaya attığı "insan merkezli olmayan hümanizm" diye adlandırılan ve türler arası adaleti vurgulayan bakış açısıdır. Buradan hareketle Oppermann ve Iovino'nun birlikte geliştirdiği "maddesel ekoeleştirin"³⁸ de biyosemiyoloji yoluyla "metni maddesel, maddeyi de metinsel boyutuyla inceleyerek tüm gerçekliğin bize canlı bir onto-öyküler şarkısı sunduğu" söylenebilir (Iovino ve Oppermann 44).

Eko-eleştiri de en son tartışma alanları ise Iovino'nun "maddesel eko-eleştiri" diye tanımladığı kuantum kuramları ile maddenin dönüşümü ve aldığı yeni anlamlar ile ilgili "çevresel beşeri bilimler[dir]" (*environmental humanities*).³⁹ Özetle, eko-eleştiri hem kuramsal olarak hem temel bilimler ve sosyal bilimler gibi tüm bilim dallarını biraraya getirmesiyle gelişmeye ve yeni tartışma alanları açmaya devam etmektedir. Bu noktada tezin de eser inceleme kısmında art alanını oluşturacak eko-eleştiri alt alanlarından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

³⁸ Bu konudaki detaylı çalışmalara Oppermann ve Iovino'nun "Maddesel Eko-eleştiri: Maddesellik, Eylemlilik ve Anlatısallık Modelleri" ("*Material Ecocriticism: Materiality, Agency, and Models of Narrativity*") (2012) makalesi, Iovino'nun "Maddesel Eko-eleştiri: Madde, Metin ve Posthüman Etik" ("*Material Ecocriticism: Matter, Text, and Posthuman Ethics*") (2012) makalesi, Oppermann ve Iovino'nun *Maddesel Eko-eleştiri (Material Ecocriticism)* (2013) kitabı ve ISLE dergisinin 2012 özel sayısı örnek verilebilir.

³⁹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

2.3. Eko-eleştirel Alanlarda Öne Çıkan Alt Kuramlar

2.3.1. Eko-Kozmopolitanlık

Antik dönemden itibaren felsefi tartışma alanının içinde bulunan kozmopolitanlık kelime anlamı itibariyle de “dünya vatandaşı” anlamına gelecek şekilde tüm yerkürenin tek bir “şehir” (*polis*) olduğu fikrine ve siyasi alt yapısından bağımsız olarak tüm insanların tek bir topluluğa ait olduğu görüşüne odaklanır (*Stanford Encyclopedia of Philosophy*). Bu görüşte insanların yerel kimliklerinden, politik ve ulusal görüşlerinden bağımsız olarak herkesin evrensel değerler altında toplanması ülküsü ön plandadır. Bu ülkü küresel barışı da beraberinde getirebilecektir.

Bu bağlamda eko-kozopolitanlık, bu küresel “şehirin” içerisinde sadece insanları değil tüm canlıları merkezine alarak topluluğu genişletir. Buna göre tüm canlılar ortak bir gezegenin yaşayanları olarak eşit biçimde evrensel haklara sahiptir. Bu yüzden feminist eleştirmen Gayatri Chakravorty Spivak küresel (*global*) kelimesi yerine, tüm canlıları kapsadığı vurgusuyla gezegensel (*planetary*) kelimesinin kullanılmasını önerir (Moore 32).

2.3.2. Eleştirel Hayvan Çalışmaları

Eleştirel hayvan çalışmaları alanında faaliyetler gösteren *Wesleyan Animal Studies* kurumu, eleştirel hayvan çalışmalarını beşeri bilimler, sosyal bilimler ve temel bilimlerde insan ve insan olmayan hayvanlar arasındaki ilişki temsillerini etik perspektiften inceleyen ve bu temsillerin sosyal, siyasi ve ekolojik sonuçları üzerinde odaklanan bir alan olarak tanımlar (*Wesleyan Animal Studies*). Eleştirel hayvan çalışmaları alanında çalışma yürütenler tüm hayvanların yaşamlarını anlamak ve türçülüğü ortadan kaldırmak amacıyla hareket eder. Bu yönleriyle eleştirel hayvan çalışmaları disiplinler arası bir yaklaşımı benimser.

Eleştirel hayvan çalışmalarının odak noktasında ırk, tür, cinsiyet ve cinsel yönelim ile bilimsel kuramlar ve politikalar arasındaki ilişkiler ağı bulunur ve bu ağ hayvanlarla insanlar arasında kurulan ilişkiler üzerinden analiz edilir. Feminist eleştirmen Donna Haraway, *Primat Vizyonlar: Modern Bilimde Toplumsal Cinsiyet, Irk ve Doğa* (*Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the Modern Science*) (1990) isimli eserinde bilim insanlarının dışı primatların cinsel deneyimlerini inceleme biçimleri üzerinden heteroseksüellik ve aile şemalarının primat çalışmalarına nasıl yansıtıldığını irdeler. Haraway, “batı merkezli yaşam bilimlerinde ırk, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ulus, aile ve sınıfla ilgili temaların on sekizinci yüzyıldan itibaren doğanın üzerine” konumlandırıldığını yazar (1). Bu temaların çözümlenmesinde hayvanların bilim insanları tarafından nasıl incelendiğinin irdelenmesi çevre adaleti, türçülük ve

heteronormatif meselelerin çözümlenmesinde de fikir verici olacaktır. Haraway, tarihçi ya da bilim insanının “aktif bilici”, doğa ve tarihin de “pasif nesne” olarak konumlandırılmasını eleştirir. Bu, ona göre hem kolonyel hem de maskülen bakış açısının ürünüdür. Primatların araştırılmasının ve onlarla ilgili “bilimsel” bulguların bilim insanlarının kahramanlık mitini - en iyi uyum sağlayanın ayakta kalması- evrim kuramıyla destekleme çabalarının bir ürünü olabileceğini söyler.

Claire Jean Kim’in 2015’te kaleme aldığı *Tehlikeli Geçişler: Çokkültürlü Çağda Irk, Türler ve Doğa (Dangerous Crossings: Race, Species, and Nature in a Multicultural Age)* yapıtında canlı hayvan pazarında satılan hayvanlar ile ırk, türler ve aidiyet üzerinden kimin insan olarak adlandırılacağı, “zalimliğin” kim tarafından yapıldığı ve hangi kültürel otoritenin buna karar verdiği arasında paralellik kurulur. Eserde 1990’larda hayvan hakları aktivistlerinin San Francisco Çin Mahallesi’nde canlı hayvan pazarını protesto etmeleri üzerine mahallenin politikacıları tarafından örneğin Fransız restoranlarında kullanılan hayvanların haklarını neden korumadıkları eleştirileri üzerinden kültürel emperyalizm çözümlenmesi yapılır. Ona göre ırk, türler ve doğa “gücün taksonomileridir” ve kültürel olarak yapılandırılmışlardır (Kim 127). Çin Mahallesi canlı hayvan pazarları, köpek dövüşleri ve Makah yerlileri gibi kabilelerin balina avcılığına yapılan eleştiriler kültürel pratikler ile hayvan hakları arasındaki gerilimi ortaya çıkarır. Bu nedenle Kim bütüncül bir perspektiften tüm hayvan türlerinin hakları üzerine tüm kültürleri kapsayacak şekilde ancak neoliberal politikalarından arınmış şekilde söylem üretilmesi gerektiğini dile getirir ve her iki tarafın da kendi salt bakış açılarının sorunlu taraflarını görmeleri gerektiğini söyler.

Colin Dayan ise *Hukuk Beyaz Bir Köpektir (The Law is a White Dog)* (2013) kitabında istismara uğrayan köpekler, kölelerin öldürülmesi ve Guantanamo’da işkence gören tutsakların kanunlar çerçevesinde nasıl hak ihlallerine uğradıklarını ve hukukun kamusal alanı düzenlemek adına insan ve hayvanlara verdiği zararı irdeler (28). Ayrıca Cormac Cullinan, *Vahşi Hukuk: Bir Yeryüzü Adaleti Manifestosu (Wild Law: A Manifesto for Earth Justice)* (2014) isimli kitabında Dayan’ın bıraktığı yerden yepyeni bir hukuk sistemi tanımlayarak, yeryüzü adaletini sağlayacak ve tüm canlıları kapsayacak bir yasal düzeneği -vahşi hukuk adını verdiği bir düzeneği- formüle eder.

Vahşi hukuk Yeryüzü İçtihadını ifade eder. İçinde yer aldığı yeryüzü yapısının niteliklerini içinde barındırır ve tanır. Bir yaklaşım olarak hem insan ile doğa

arasındaki tutku dolu ve yakın ilişkiyi güçlendirmeyi hem de kendi doğamızın vahşi yanıyla olan ilişkisini derinleştirmeyi hedef alır. Belirli bir noktaya ulaşma ya da malvarlığı gibi *şeylere* değil, ilişkiye ve ilişkinin güçlenme aracı olarak sürece odaklanır. Yabancı ve toplulukların kendi kendini düzenleme özgürlüğünü koruma altına alır. Tek tipliliği dayatmak yerine yaratıcı çeşitliliğe ulaşmayı hedefler. Vahşi hukuk, farklı ve alışılmadık yaklaşımların içinde yeşerebileceği, gelişebileceği, kendi yollarında ilerleyip sonlanacakları alanlar açar.

Vahşi kanun; insanları, gezegenin süregelen birlikte evriminde rol oynamak üzere dünya üzerindeki canlı topluluklarının tüm üyelerine özgürlük verecek şekilde düzenler. Vahşi kanunların hüküm sürdüğü yerde, kültürel ve biyolojik çeşitlilik, yaratıcılık ve gezegenin birlikte evriminde yaratıcı rol oynayan özgürlük vardır. (42)

Ayrıca Nicole Shukin ise *Hayvan Sermayesi: Biopolitik Zamanlarda Hayat Söylemi (Animal Capital: Rendering Life in Biopolitical Times)* (2009) isimli eserinde biopolitika bağlamında hayvanların yirminci ve yirmi birinci yüzyılda kapitalist sistem içerisinde konumlandırılma biçimleri ve “pazar kültüründe sermaye olarak hayvan ve hayvan yaşamını” irdeler (36). Eleştirel hayvan çalışmalarında ayrıca kimin hayatının daha “değerli” olduğu, kimin hayatının ise diğerinin yaşamını ya da “keyfini” devam ettirmesi için nesneleştirildiği, ekonomi politik ve coğrafi perspektiften yeryüzü adaleti bağlamında ele alınır. Jonathan Safran Boer’in *Hayvan Yemek (Eating Animals)* (2015) isimli kitabında da et yeme pratikleri ve et üretimi ve sanayisi ile kesimhanelerdeki hayvan katliamları üzerinde durulur. Et tüketimi ve küresel ısınma arasındaki ilişkiyi, et yeme ve vicdan arasındaki tezadı anlatan kitabında insanların, hayvan hakları açısından kendi kültürlenmelerine göre seçimler yaparak ikiyüzlü bir ahlaki vicdan benimsediklerini ve insanların kendilerini daha “değerli” gördükleri için insan dışı canlıları rahatça katletme haklarının olabileceğini düşünmelerini eleştirir (59).

Yukarıdakilerin dışında eleştirel hayvan çalışmalarında türçülük, cinsiyetçilik, heteroseksizm, heteronormativizm, Yahudi düşmanlığı, İslamofobi, ırkçılık, yabancı

düşmanlığı gibi ayrımcı politikaları ve nefret söylemlerini yerel halklar, hayvanlar ve doğal çevreye karşı izlenen politikalar ile birleştirerek çözümlemeler yapılır.

Kısaca, hayvan çalışmaları odaklı araştırmalar yapan eleştirmenler insanın evrimsel olarak merkezde olduğu hümanist anlayışı eleştirirler. Hayvanların yiyecek olarak tüketilmesi ve hayvansal ürünlerin gıdadan kozmetiğe, ilaç sanayinden giyime kadar çeşitli alanlarda kullanılmasını hayvan istismarı ve katliamı olarak görürler. Alan çalışmalarının öncülerinden Peter Singer bu tutumu “türcülük” olarak adlandırır (572). Bir başka öncü Tom Regan da *Hayvan Hakları İçtihadı (The Case of Animal Rights)* (1983) kitabında benzer vurguyu yapar. Her yıl milyarlarca domuz, tavuk, sığır, laboratuvar hayvanı, ayı, koyun, keçi ile milyonlarca ton balığının insanların kullanımı için öldürülmesi “hayvan soykırımı” olarak adlandırılarak konuyla ilgili vegan farkındalık oluşturmaya çalışılır (22). Peter Singer, 1975’te yazdığı *Hayvan Özgürleşmesi (Animal Liberation)* kitabında da insanların özgürlüğünün hayvanların özgürlüğünden geçtiğini dile getirir. İnsan beslenmesi için hayvanların katledilmesinin gerekli ve zaruri olmadığından bahsederek tüm hayvanların insanlar gibi hakları olduğunu ve bu hakların farkında olarak davranış sergilenmesi gerektiğini altını çizer (2). Eleştirel hayvan çalışmaları hiyerarşi, meşruiyet, iktidar ve güç gibi kavramları hayvanlar üzerinden çözümler ve insan-hayvan arasındaki ilişkiler ağına odaklanır (Zengin 18).

Sonuç olarak, Steve Best ve diğerlerinin kaleme aldıkları “Eleştirel Hayvan Çalışmalarına Giriş” (“*Introducing Critical Animal Studies*”) (2007) isimli makalede eleştirel hayvan çalışmalarının prensipleri disiplinler arası, öznellik, kuram ve pratiğin bir arada oluşu, ideolojiler arası⁴⁰, anti-hiyerarşik yaklaşım, dayanışma, toplam özgürleşme, ikili zıtlıkların yıkımı, radikal siyaset ve eleştirel diyalog olarak ifade edilir. Tüm bunlar eleştirel hayvan çalışmalarının anahtar kavramları olarak da özetlenebilir.⁴¹

2.3.3. Post-hümanizm

Post-hümanizm, hümanist anlayışa karşıt olarak insan merkezli tüm bakış açıları ile insanı merkeze alan tüm ideoloji ve yaklaşımlara karşı bir tavır geliştiren eleştirel kuramıdır. Özellikle yirmi birinci yüzyılda popülerleşmeye başlayan post-hümanizmde ikili karşıtlıklara

⁴⁰ Irkçılık, türcülük ve cinsiyetçilik gibi şiddet odaklı ideolojilerin arasındaki ortak kökenlerin küresel hegemonya temelinde irdelenmesi.

⁴¹ Alanla ilgili diğer öncü çalışmalar arasında Stephen Clark’ın *Hayvanların Etik Statüsü (The Moral Status of Animals)* (1977) ve *Canavarın Doğası (The Nature of the Beast)* (1984) kitapları, Donna Haraway’ın *Dost Türler Manifestosu: Köpekler, İnsanlar ve Başat Ötekilik (The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness)* (2003) adlı kitabı, Paola Cavalieri’nin *Hayvan Sorunsalı: Neden İnsan Olmayan Hayvanlar İnsan Haklarını Hak Eder (The Animal Question: Why Nonhuman Animals Deserve Human Rights)* (2001) kitapları sayılabilir.

yer yoktur. Özellikle “doğa kültüre karşı” ikili zıtlığını *doğakültür* kelimesinde tekleştirerek düalizme yanıt verir ve gezegensel bakış açısıyla evrende yaşayan tüm canlıların eşit olduğu ilkesinden yola çıkar (Braidotti). Ekolojik bir bakış açısını merkezine alan post-hümanizm çeşitli kuramcılar tarafından sibernetik post-hümanizm, entelektüel post-hümanizm, kültürel post-hümanizm ve felsefi post-hümanizm gibi çeşitli kategorilere ayrılrsa da bu kategorilerin muğlâk ve geçirgen olduğu söylenebilir. Bunlar kendi içinde yeni maddecilik, maddesel feminizmler, eko-küreselleşme, eko-kozmopolitanizm, hayvan çalışmaları, beden ötesi cisimcilik, kuir eko-eleştiri gibi alanlarda araştırmalar yapar.

Posthüman (insan sonrası), nanoteknolojinin ve dijitalleşmenin etkisiyle siborg ve sibernetik alanları ile insan vücudu ve insan kimlikleri arasında kurulan heterojen yapıya vurgu yapar. Tek bir kimlikten oluşan tek bir birey anlayışı yerine sanal ve/veya gerçek pek çok kimliği olan ve teknolojiyle donatılmış post-bireylerden söz edilir.⁴² Postyapısalcı ve postmodern kuramlardan yola çıkarak teknolojinin ilerlemesiyle insan-teknoloji-doğa arasındaki ilişkilerin bu üçünü nasıl konumlandığı üzerinde durulur. Burada madde, edilgen anlamından sıyrılarak eyleyici konuma gelmiştir.

Alanla ilgili önde gelen ve post-hümanizmin kuramsal olarak yapılandırılmasında çalışmalar üreten akademisyen ve eleştirmenlerin sayısı günden güne artmaktadır. Alanyazının önemli temsilcilerinden birisi H. Katherine Hayles’dir. *Nasıl Posthüman Olduk: Sibernetik, Edebiyat ve Bilişimde Sanal Bedenler (How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics)* (1999) isimli kitabında yapay zekâ (*artificial intelligence*) çağında bilginin nasıl sanal ortamda biçim değiştirdiği, bilincin dış dünyadaki hayatlarımızda olduğu kadar bilgisayarlardaki kimliklerimizde de *indirilebilir (downloadable)* bir özellik kazandığını dile getirir (111). Öznelerin siborg yapılara kavuşması, bilginin somut nesnelere bağımsız olarak sanallaşması ve bilgiyi bu yolla edinme biçimleri -sosyal medya gibi- posthümanı ortaya çıkaran en önemli nedenlerdendir. Bir başka eleştirmen Neil Badmington da *Uzaylı Piliç: Post-hümanizm ve İçerdeki Öteki (Alien Chic: Posthumanism and the Other Within)* (2004) isimli kitabında “neyin insan olup neyin insan olmadığı arasındaki çizgilerin klonlama ve genetik mühendisliği gibi bilim ve teknolojiye ilerlemelerle ve yapay zekâ ve siborglardaki gelişmelerle giderek artan bir şekilde muğlâklaştığını” söyler (2). Bu bağlamda “yabancı” tanımlarının da kesin ayrımlarının ortadan kalktığını ifade eder. Eğer insanla insan olmayan arasındaki ikili zıtlık ortadan

⁴² Bu yönüyle transhümanizmden ayrılır. Transhümanizm, insanı yaşlanma ya da hastalanma gibi deformasyona uğratan sebepleri ortadan kaldırmak için bilim ve teknolojiye yararlanılması gerektiğini öne süren ve böylece kişinin fiziksel ve bilişsel yeterliklerinin sınırlarını kaldırmayı hedefleyen bir düşünce koludur.

kalkmışsa o halde “yabancı”lar da kolayca nezaketle karşılanabilir (3). Badmington, Jacques Derrida ve Donna Haraway’den yola çıkarak post-hümanizm yoluyla hümanizmin yapı bozuma uğratılabilme imkânına erişilebileceğini iddia eder (11).

Cary Wolfe ise kaleme aldığı *Post-hümanizm Nedir? (What is Posthumanism?)* (2010) isimli kitabında post-hümanizmin tarihsel olarak 1940’ların iletişim bilimleri ve teknolojik gelişmelerine kadar geriye götürülebileceğini söyler ve tanımlama yaparken insanın “merkezden çıkarıldığı” temelinden yol almaya çalışır (xv).

2.3.4. Ekofeminizm

Ekofeminizm –feminist eko-eleştiri- özellikle hem kadının hem de doğanın ataerkil ve heteronormatif ideolojilerin tahakkümü altında olmasından ortaklaşarak bir eleştiri geliştirir. Bu sistem içerisinde ne kadın ne doğa ne de insan olmayan varlıklar özgürleşebilir. Yenimaddecilik, kuir kuramlar ve beden-ötesi cisimcilik gibi kuantum eleştiri yöntemlerinden de eleştirilerinde yararlanarak salt kadın ve doğa üzerinden değil sistem tarafından “zehirlenen”, ezilen ve sömürülen tüm varlıklar için söylem üretirler.

Ekofeminizmin kökleri 1970’lere uzanarak dönemin feminist ve çevre hareketi söylemlerini bir araya getiren bir nitelikte yola çıkar. Rosemary Radford Ruether’in *Yeni Kadınlar/Yeni Yeryüzü: Cinsiyetçi İdeolojiler ve İnsanın Özgürleşmesi (New Women/New Earth: Sexist Ideologies and Human Liberation)* (1975) kitabında belirttiği üzere başta doğa ve kadın olmak üzere tüm ezilen ve ötekileştirilenlerin kurtuluşunun fallusun temsil ettiği ve ikili karşıtlıklar üzerine kurulu olan erkek egemen yapıdan kurtulmak olduğu fikri temel alınır (18). Bu yönüyle ekofeminizmin şemsiye bir terim olduğu söylenebilir. Ekofeministler, cinsiyetçilik ile savaş politikaları ve çevre tahribatının motivasyonunu din ve erkek merkezli politik kaynaktan aldığını ve sömürü biçimlerinin haklı çıkarılma pratiklerinin de benzer olduğunu dile getirerek bununla mücadele hareketleri geliştirmeye çalışır. Ormanların yok edilmesi, savaş ve nefret suçları, toksik atıklar, üreme ve sağlık, beden politikaları,

yeni maddecilik, eleştirel insan-hayvan çalışmaları ve nükleer silahlar gibi konularda araştırmalar yaparlar.⁴³

Irene Diamond'ın *Dünyayı Yeniden Örmek: Ekofeminizmin Ortaya Çıkışı (Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism)* (1990) adlı kitabında ekofeminizmin sorumluluğundan şu şekilde bahseder:

[e]kofeminist hareket, Batı medeniyetinin erkek merkezli ve insan-merkezli önyargılarını yıkmakla sona ermemektedir. Kültür/doğa, akıl/duygu, insan/hayvan gibi ikiliklerin eleştirisi yapıldıktan sonra ekofeminizm, bütün hayatların sürdürülebilirliğini sağlayacak biyolojik ve kültürel çeşitliliğe değer verip onu tanıyacak yeni hikâyeler örmeyi amaç edinir. (akt. Kümbet 181-182)

2.3.5. Derin Ekoloji

Derin ekoloji tartışmaları Arne Naess'in 1970'lerde kaleme aldığı makalelerle tartışılmaya başlanır. Naess, bu dönem yazılarında sığ ekolojiden söz eder. Ona göre sığ ekoloji, insanı merkeze alan ve çevreyi (etimolojik ve sözlük anlamıyla da) dışlayıcı tutumu nedeniyle eleştirilmesi gereken bir tavrıdır. Sığ ekolojinin çevre kirliliği, atık sular ve benzeri gibi konularda yaptığı çalışmaları salt insan sağlığı açısından yaptığı için değerli bulmaz. "Kültür ve Çevre" (*Culture and Environment*) (1994) isimli makalesinde de belirttiği üzere derin ekoloji yoluyla sadece insanların değil tüm canlıların merkezde olması gerektiğini, kirlilik ve atıklar gibi çevresel tahribatın insanlar üzerindeki sonuçlarına değil bunların sebeplerine odaklanarak tüm canlıları kapsayacak şekilde önlemler alınması gerektiğini vurgular (3). Bu yaklaşımla kirletilen her ne ise onun kendi haklarından dolayı kirletilmemesi gerektiği fikrini ortaya atar. İnsanın merkeze konularak geliştirilen ve çağlar boyunca sürerek "semavi dinler" tarafından korunan ikili karşıtlıkların derin ekolojik görüş ile aşılabileceğini söyler. Fritjof Capra'nın "Derin Ekoloji: Yeni Bir Paradigma" (*Deep Ecology: A New Paradigm*) (2012) isimli makalesinde belirttiği görüşleri de Naess'i doğrular niteliktedir:

Sığ ekoloji insan merkezlidir. İnsanları doğanın üzerinde ya da dışında tüm değerlerin kaynağı olarak görür ve doğaya yalnızca araçsal veya kullanımsal

⁴³ Noël Sturgeon'ın "Ekofeminizmin Hareketleri" (*Movements of Ecofeminism*) (1997) makalesi, "Kadınlar ve Çevre" Konferansı (*The Women and the Environment*) (1974, Berkeley), "Kadınlar ve Yeryüzünde Yaşam: Amherst 1980'lerde Ekofeminizm Konferansı" (*Women and Life on Earth: Ecofeminism in the 1980s Conference at Amherst*), Judith Plant ve Petra Kelly'nin *Yaraları İyileştirmek: Ekofeminizmin Sözü (Healing the Wounds: The Promise of Ecofeminism)* (1989) isimli eserler bu alanla ilgili yapılan diğer çalışmalardan bazılarıdır.

bir değer atfeder. Derin ekoloji insanları doğal çevrelerinden ayırmaz. Doğayı ayrılabilir nesnelere bütünü olarak görmektense temelde birbirine bağlı ve bağımlı birer olgular ağı olarak nitelendirir. Derin ekoloji tüm canlıların içsel değerlerini tanır ve insanları yaşam ağının bir parçası olarak görür. (akt. Dindar 62)

“Derin Ekoloji: Çağımız İçin Yeni Bir Felsefe” (*Deep Ecology: A New Philosophy for Our Time*) (1984) isimli makalede Warwick Fox’un belirttiği gibi derin ekoloji, kuantum fiziği ile mistisizm gibi doğu metafizik inançları evrendeki her şeyin birlikteliği ve bütünselliği üzerinden bir araya getiren bir anlayışı benimser (3).

Kısaca, “derin ekolojistler”, J. Baird Callicott tarafından kaleme alınan *evre Etiği ve Felsefesi Ansiklopedisi*’nde de (*Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*) (2008) aktarıldığı üzere, “evre felsefesinin insanın istekleri, ihtiyaçları ve arzularından bağımsız olarak doğadaki kendiliğinden gelen değerleri tanımaları gerektiğini tartışırlar” (206). Tüm tartışma alanlarını Naess’in “Sekiz Noktalı Derin Ekoloji Platformu”ndaki sekiz madde özetler niteliktedir. Buna göre, insan ve insan olmayan canlıların kendilerinden kaynaklanan, içkin, değerleri olduğu ve bu değerin insanın kullanma amaçlarından bağımsız olduğu, “yaşayan türlerin zenginliği ve çeşitliliğin bu değerlere katkıda bulunduğu”, “insanların bu zenginlik ve çeşitliliği azaltmaya hakları olmadığı”, “insan olmayan yaşamın daha küçük bir insan nüfusunu” kaldırabileceği, “mevcut insan müdahalesinin büyük ve tehlikeli olduğu”, “bununla ilgili politikaların değiştirilmesi gerektiği”, “ideolojik değişimin” yaşam kalitesi ile ilgisi ve “tüm bu maddeleri onaylayanların bunları uygulamadan” sorumlu olduklarını dile getirir (Naess 14).

Sonuç olarak, tezin kuramsal art alanlarından birisini oluşturan eko-eleştiri kapsamı içerisinde yukarıda tartışılan alt kuramlar bağlamında eko-eleştirinin merkezine aldığı soru(n)lara savaş karşıtı edebi eserler üzerinden yanıt aranmaya çalışılacaktır.

2.4. Militarizm Çalışmaları

2.4.1. Militarizm Çalışmalarının Gelişimi ve Kapsamı

Militarizmin, *Etymonline* sözlüğüne göre, etimolojik olarak Orta Fransızca'da *militarie* (ordu-askerlik) sözcüğünden, bu dile de Latince *militaris*'ten “asker” ya da “savaş” anlamlarına gelecek şekilde diğer dillere de geçtiği ve yayıldığı bilinir (*Etymonline*). *Oxford* sözlüğünde militarizm, “bir ülkenin güçlü bir askeri kapasiteyi sürdürmesi ve ulusal çıkarlarını korumak ve ilerletmek için bunu saldırganca kullanmaya hazırlıklı olması gerektiği inancı” olarak tanımlanarak kelime “uygunsuz/zararlı” kategorisinde verilir (*Oxford*). *Cambridge* sözlükte ise “güçlü silahlı kuvvetlere sahip olunması gerekliliği ve siyasi ya da ekonomik avantajlar kazanmak için bunların kullanılması gerektiği inancı” tanımıyla “negatif” bir kullanımı olduğu yazar (*Cambridge*). *Merriam-Webster* sözlükte de benzer şekilde iki tanım verilir: ilk anlam olarak “askeri sınıf ya da bu sınıfın ideallerinin egemenliği; askeri değerler ve ideallerin aşırı yüceltilmesi”, ikinci anlam olarak da “saldırgan askeri hazırlık politikası” olarak tanımlanır (*Merriam-Webster*). *Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük*'te ise ilk anlam olarak “bir ülkede ordu gücünün aşırı derecede ağır basması”, ikinci anlam olarak “her tür sorunu askeri yöntemlere başvurarak çözüme, bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma eğilimi” olarak tanımlanmıştır (*TDK*). Sözlük tanımlarının ortak noktası militarizmin, ülke çıkarlarıyla ilgili durumlarda silahlı kuvvetlerin söz sahibi olduğu ve güç kullandığı, şiddete dayalı bir sistem ve inanış olduğudur.

Antik dönemden itibaren ülkelerin silahlı kuvvetlerinin başı aynı zamanda ülke yönetiminin de lideri olmuştur.⁴⁴ Modern çağda da durumda bir farklılık olmamış, bağımsızlık savaşlarında ordu komutanları ülke siyasetinde de başat karakterler olarak rol oynamışlardır.⁴⁵ Ülke tarihlerinde kahramanlık ve ülke bütünlüğü mitlerinin bu noktada militarizm üzerinden oluşturulması da tesadüf değildir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ordu, militarizm ve militerlik sırasıyla “sosyal bir kurum olarak”, “bir ideoloji olarak” ve “sosyal bir süreç olarak” incelenmiştir (Altınay 2). Yine de disiplinler arası bir yaklaşım olarak militarizm çalışmaları siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi çeşitli alanların kuramlarından yararlanarak güç, iktidar, hegemonya, kültür ve şiddet politikaları gibi

⁴⁴ Aztekler, Sparta, Asurlular, Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya Krallığı yönetimleri buna örnek verilebilir.

⁴⁵ Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Kore, Sovyetler Birliği, Japonya, Afrika ülkeleri ve Güney Amerika ülkelerinin bağımsızlık dönemi yönetimleri buna örnek verilebilir.

kavramlar üzerinden açıklamalar yapar. Her bir disiplin, buna karşılık militarizm çalışmalarının kendi içerisinde nasıl konumlandırıldığını ve etkilediğini de araştırmaya başlamıştır.⁴⁶ Bu açıdan kapsamlı ve derinlemesine araştırmaların yoğunlaştığı alan olarak feminizm işaret edilebilir. Özellikle ikinci dalga feminizmi ile birlikte militarizmin ve savaş dönemlerinin kadınlar üzerindeki etkisi ve kadınların bu dönemlerde toplumsal olarak nasıl konumlandırılıp kategorize edildikleri Cynthia Enloe gibi feministler tarafından incelenmiştir.

Alanla ilgili en dikkati çeken çalışmalardan birisi Alfred Vagts'ın 1937'de kaleme aldığı ve 1959'da güncellenen *Militarizmin Tarihi: Sivil ve Askeri (A History of Militarism: Civilian and Military)* isimli kitabıdır. Kapsamlı bir tarihi analiz yapan Vagts kitabının önsözünde yüzyılın ilk yarısındaki savaşların militarizme çok şey borçlu olduğunu dile getirir. Giriş kısmında ise askeri yöntem ve militarizm arasındaki farkları vererek militarizmin doğasını irdeler. Askeri yöntemin, bir fonksiyon olduğu ve erkekler ile askeri ekipmanlar yoluyla “belirli amaca konsantre olduğu”, militarizmin ise “geleneklerden çıkarılara, prestijden aksiyon ve düşünce” biçimine kadar ordularla ve savaşlarla ilişkilendiğini ve “sınırsız” bir düzlemde etkisini gösterdiğini söyler (13). Vagts'a göre, askeri yöntem ve militarizmin insanları ve ekipmanları kullanma biçimleri arasındaki ayrım ilk kez İkinci İmparatorluk döneminde Fransa'da imparatorluğun, Bonapartçı karşıtı cumhuriyetçi ve sosyalist “düşmanları” tarafından ifade edilmeye başlamıştır (14). 1864'ten sonra İngiltere'de, 1870'lerden sonra da Almanya'da militarizm; salt ordunun fiziksel varlığından ziyade kamusal alan üzerinde askeri vesayet, “devletlerin yaşamında” askeri tahayyül, askeri ruh ve ideallerin varlığı, işlevsel olmayan askeri hizmette en iyi kişilerin kullanımı ve askeri amaçlar uğruna insanlar üzerine binen yük olarak algılanmaya başlanmıştır (14). Her ne kadar militarizm karşıtı söylemler dokuzuncu yüzyıla kadar gitse de politik bir mesele olarak siyasi partiler ve kurumlarda etkisini göstermeye başlaması on dokuzuncu yüzyıl itibariyledir.

Militarizm tanımlamalarında emperyalizmle militarizm kol kola giden iki kelimedir. İlki “büyüklükle” ilgiliyken ikincisi “güçle” ilintilidir ve her ikisi de eylemlerini meşrulaştırmak için tarihi örnekleri mitleştirerek kullanır (Vagts 14-15). Bir başka deyişle, modern ordular daha narsist bir biçimde düzen koruma uğruna, daha çok barış dönemleri için düzenlenmiş gibidir ama savaş zamanı ordunun deformasyona uğraması hoş karşılanmaz. Savaşın varlığını merkeze koyan devletler için ordu, ülkenin en önemli kurumu olarak gerisini *teferruat* haline getirir. Örneğin, silahlı kuvvetlere ayrılan bütçe, ekonomik ve toplumsal kalkınma ya da bilimsel çalışmalara ayrılan bütçeden her zaman daha fazladır. Bu açıdan bakıldığında militarizm “pasifizmin karşıtı değildir; gerçek mevkidaşı ise sivilliktir” ve

⁴⁶ Michel Foucault, Pınar Selek ve Cynthia Enloe'nun çalışmaları militarizm-sosyoloji bağlamında örnektir.

kamusal alanın her bir hücreğine nükseder (17). “Kitlesel Orduların Gelişimi ve Militarizasyonu” bölümünde Vagts, askeri güçlerin uzlaşısını birkaç açıdan ele alır ve askeriye üzerinde demokrasinin herhangi bir felsefi kontrol mekanizması gerçekleştirmediğini belirterek askeriyeyle ilgili meselelerde kontrolü daha çok muhafazakâr görüşlülerin sağladığını; “onur”, “inanç”, “hak” gibi insanlığa dair temel görüşlerin orduda da önemli yer tutmasıyla muhafazakârlığın sağlamlaştırıldığını belirtir. Özellikle milliyetçilik hareketleri ve dünya savaşları ile militarizmin siyasette de toplumda da bir teşvik aracı olarak kullanıldığını, gazetecilik sektöründe militer dilin nasıl kamusallaştırıldığını, generallerin ve ordu emeklilerinin siyasetteki ve parlamentolardaki yerini ve vatandaşları temsil biçimlerini irdeleyerek tutucu bakış açılarıyla kol kolalığını inceler. Ülkelerin savaş ve savunma bakanlıklarının varlığı ile orduyu finanse etmek için halktan alınan vergiler militarizmin devlet nezdinde meşrulaştığına önemli örneklerdir. Meşrulaştırma için ise eğitim sisteminin insan psikolojisini de içine alacak şekilde militarist değerleri empoze etmesi gerekmektedir.

Militarizm çalışmalarının bir diğer ismi Kjell Skjelbaek’in “Militarizm, Boyutları ve Neticeleri: Kavramsal Bir Açıklığa Kavuşturma Girişimi” (“*Militarism, Its Dimensions and Corollaries: An Attempt at Conceptual Clarification*”) (1979) isimli öncü makalesinde militarizmin hem “analitik” hem de “propaganda” amacıyla kullanılan bir kavram olduğu belirtilir (213). Skjelbaek, Batılı liberal gelenekte Vagts, Radway, Erickson ve Mommse üzerinden militarizmin “aşırılık”⁴⁷, Marksist gelenekte ise Milovidov, Kozlov, Lider ve Jahn üzerinden “emperyalizm ve tekelci kapitalizm”⁴⁸ ile ilişkilendirildiğini ifade eder. Ayrıca yazar, militarizmi “davranışsal boyut”, “tutumsal ya da ideolojik boyut” ve ulusal ve uluslararası “yapısal” boyut olmak üzere üç boyutuyla tartışır; ona göre, militarizmin veçheleri tarihsel olarak yere ve zamana göre çeşitlilik gösterdiği için belirli değil ancak “bir dizi ilgili fenomenin” genel adı olarak gösterilmelidir (213). Çocukların oyun parklarında oyuncak silahlarla oynaması yapısal boyuta, savaşları yöneten ünlü komutanların heykellerinin şehir merkezlerini süslemesi ideolojik boyuta, cumhurbaşkanlarının, Türkiye’de olduğu gibi aynı zamanda ordunun da başı olması yapısal boyuta örnek gösterilebilir. Bu bağlamda sivil ve askeri arasındaki ayrımın muğlâk olması, militarizmin öldürme eylemi ile mi tanımlanacağı yoksa orduda çatışmaya katılmayan sınıfları -aşçılar, mühendisler ve

⁴⁷ Skjelbaek, her üçünün de militarizmi aşırı güç kullanımı bağlamında tanımlarken bu tanımlarda gücün ne kadarının meşrulaştırılabileceğini muğlâk bıraktıklarını ve tam bir militarizm karşıtlığı ya da pasifizm içerisinde olmadıklarını dile getirir.

⁴⁸ Marksist kuram kapsamında bu yazarlar, sınıflı toplumların militarist olmak zorunda olduğunu, kapitalizmi ve “ayrıcılık” sınıflarını korumak adına üst sınıfların silahlanma ve orduya yatırımlarını artırmak zorunda olduklarını, sömürgelerini sağlamlaştırmak ve genişletmek adına da militarizmi kullanmaları gerektiğini ifade ederler. Bu tür bir militarizm, onlara göre, sosyalizme de her daim savaş açmak amacıyla olacaktır.

teknisyenler gibi- da kapsayıp kapsamayacağıdır. Buradan hareketle, Kurt Lang'ın tanımına göre militarizm “toplumsal amaçları gerçekleştirmek için kullanılan meşru bir araç olarak organize şiddetin kabulü” (akt. Skjelbaek 214) olarak tanımlanır. Ayrıca ordu ve askeriye dışında polis güçleri de ülke içindeki silahlı gruplar da⁴⁹ yine ülke içinde ulusal kurtuluş hareketleri de militarizasyon içerisindeki oluşumlar olarak tartışılabilir. Her birinin kendi eylemini şiddeti meşrulaştırarak yapması militarist tutumlarına işaret eden en büyük kanıttır.

Skjelbaek, liberal ve Marksist geleneklerin her ikisinin de pasifist olmadığını, askeriye ulusal ve uluslararası ilişkilerde “önemli ve meşru” bir rolü olduğunu kabul ettiklerini ifade eder. Liberaller ulusal güvenlik bağlamında ordunun gerekli olabileceğini dile getirirken, Marksistler devrimi emperyal güçlere karşı korumada silahlı kuvvetlerin meşru olduğunu söyler. Bu kapsamda şiddetin varlığı değil şiddetin silahlı güçler yoluyla kime yöneltildiği ve neden kullanıldığı üzerine odaklanılır.

Skjelbaek, militarizmin boyutlarından birisi olarak gösterdiği militarist davranışı “aşırı şiddet kullanımı” olarak tanımlar (218). Her ne kadar aşırının tanımı değişken olsa da güç kullanımının pasifizmden şartlı pasifizm ve ülke güvenliğini korumak için silahlı kuvvetler bulundurmaya, önleyici saldırılardan istilacı saldırılara ve en üst düzey militarizme kadar farklılık gösteren boyutları vardır. Militarizmin ikinci boyutu ise militarist zihniyettir. İnsanlar tarafından verilen kararlar neticesinde ortaya çıkan savaşın sebepleri arasında doğuştan gelen içsel dürtülerle toplumsal faktörler çeşitli araştırmacılar tarafından gösterilir. Örneğin, K. Z. Lorenz gibi kimi sosyal-psikologlar savaşmayı istemenin insan doğasından kaynaklandığını ileri sürerken Marksist sosyologlar sosyopolitik ve ekonomik nedenlerin insanları savaşmaya süreklediğini iddia ederler. Bununla birlikte iki görüşü de oluşturan nedenlerin bir bütün olarak savaşların başlamasına katkıları yadsınamaz. Bireyin değer yargılarına göre militarizme bakış açısı ve militarist pratikleri uygulama ya da reddediş biçimleri değişkenlik gösterir. Bir pasifist için silah kullanımı vahşilikle özdeşleştirilebilirken bir başkası için intikam almanın meşru yolu olarak kabul edilebilir. Ahlaki bakış açıları bu noktada kilit önem taşımaktadır. Bu bakış açıları genellikle dini ve ideolojik yönlendirmelere tabidir ve bunların çatısı altında yapılan özellikle şiddete dayalı eylemler grup kültürünün de etkisiyle etno-merkezli ve ırkçı nüveler taşır. Askeri marşlar, üniformalar, bando yürüyüşleri, madalyalar gibi askeri semboller de militarizmde değer mekanizmasının önemli parçalarıdır. İnsan doğası ve sosyal ilişkilerle

⁴⁹ İtalya’da Mussolini döneminde başta sosyalist ve komünist dernekler olmak üzere pek çok gruba saldırılar düzenleyen faşist grup Kara Gömlekliler olarak nam salmıştır. Mussolini, militarizmin siyasi bir propaganda olarak güçlü bir silah olabileceğini gören ilk kişidir (akt. Skjellbaek 227).

Kahverengi Gömlekliler ise 1929-1932 arasında Hitler nasyonel sosyalizmine hizmet eden silahlı gruptur.

ilgili inanışlara ise şiddetin insan doğasında var olduğu inancı üzerinden savunma hakkının meşruluğunun ve dolayısıyla silahlı kuvvetlerin ülkenin çıkarlarını korumak için gerekli olduğu inancı örnek olarak verilebilir. Bu inancın tanımlanmasında ise “tehdit, intikam, askeri güç, düzen, uyarı, ahlak (askeri anlamda), itaat, sadakat, güç dengesi, korku politikası, gerilim, kabiliyetler, zafer, bozgun, egemenlik, meydan okuma, yıkım ve benzeri” kelimeler bolca kullanılır (222).

Ulusal düzlemde yapısal militarizm ise, ordunun ülke sivil siyasetleri üzerinde etkisi, eğitilmiş vatandaşların ne kadarının orduda yer aldığı, ordunun siyasetle ilişkisi, savunma sanayisi, teknolojisi ve ekonomisi ile hükümetlerin orduyu ne zaman, nasıl ve hangi durumlarda kullandığı üzerinden tanımlanır. Askeri darbeler, halkın askeriyeye bakış açıları, vekillerin askeri kökenli olup olmadıkları da ulusal düzlemde militarizmin yapısıyla ilişkilidir. Uluslararası düzlemde yapısal militarizm ise en fazla ülkeler arası silah ticareti ve teknoloji transferleri üzerinden tanımlanır. Kıtalar arası silah pazarı ülkelerin iç ekonomilerinde de büyük etkilere sahiptir ve uluslararası şirketlerin hükümetlerle ilişkilerini karmaşık hale getirmektedir. Yeni teknolojilerin ve denemelerin gelişmiş ülkelere geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere doğru aktarılması da hem borçlar ve krediler bağlamında bankacılık hem de hazine harcamaları bağlamında ülke ekonomilerini bağımlı hale getirmektedir. Buradan militarizmin oldukça kârlı bir ticaret ağı içinde önemli aktörlerden birisi olduğu söylenebilir.

Vagts ve Skjelbaek’ün yukarıda anlatılmaya çalışılan kuramsal tartışmaları ışığında akademisyen Güven Gürkan Öztan, militarizmi genel hatlarıyla “merkezine evrensel barış arayışını, hümanizmi ve insan haklarını koymayan; örgütlü, kolektif şiddeti ve şiddet araçlarına başvurmayı kategorik olarak reddetmeyen her türlü düşünce geleneğine ve eyleme eklenebil[en]” “eklektik” yapıda bir olgu olarak tanımlar (7). Militarizmle ilgili bu kuramlara uygun bir başka tanımı ise Lawrence Radway yapar: “militarizm bir doktrin olarak savaşa değer verir ve devlet ve toplumda silahlı güçlere öncelik verir” (Radway).

Yukarıda da özetlendiği gibi alanyazında Marksizm ve liberalizm açısından militarizmle ilgili kuramsal olarak iki farklı tanımlama yapılır (Öztan 8). Marksizme göre militarizmin; kapitalizm, devlet ve ordu üçgeni ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Militarizm yoluyla devleti elinde bulunduran hâkim güç konumundaki burjuvazi, orduyu bir

araç olarak kullanarak kapitalist çıkarlarını korumaya ve daha da güçlenmeye çalışır. “Marksist formülasyonda militarizm, saldırgan kapitalist devletler için emperyalist savaflara hazırlanmak ile onları yürütmek için oluşturdukları ve bu yönde doğrudan aldıkları askerî önlemleri içeren ekonomik, politik ve ideolojik bir sistemdir” (Özta, 8). Ancak Marksist kuramda militarizm, kapsamlı bir şekilde eleştirilip reddedilmemektedir. Lenin’in “tepki savafları” olarak adlandırdığı “ulusal savaflar”, “devrimci halk savafları” ya da “gerilla savafları” gibi⁵⁰ kimi silahlı mücadeleler militarizm olarak adlandırılmaktan çok, romantize edilerek militarizmin dışında tutulurlar. Kısaca, Marksist kuramda militarizm, Ulrich Albrecht’in “Kızıl Militarizm” (“*Red Militarism*”) (1980) isimli makalesinde de bahsettiği üzere, daha çok kapitalizm odak noktasında burjuvazi üzerinden tanımlanmaktadır. Albrecht, makalesinde *kızıl militarizmin* Sovyet Rusya’nın ilk yıllarında ortaya çıktığını ancak 1979’da Afganistan istilası ile yeni bir boyut kazandığını, genel hatlarıyla “yayılmacı” ve “emperyalist” bir doğası olduğunu ifade eder (Albrecht).

Liberalizm görüşü içerisinde ise, Özta’a göre, militarizm bir yandan demokrasiye karşıt politik bir “yapı” olarak tanımlanırken bir yandan da bir “ideoloji” olarak tartışılır:

Liberal teorinin militarizmin tahlilinde başat olan unsur, askeriyenin kendi profesyonel sınırları dışına çıkması ve “güç” kullanımı anlamında “aşırılıktır”. Bu aşırılık; “demokrasi”, “özgürlükler” ve “liberal çoğulculuğun” önündeki en büyük engellerden biridir. Liberal teoriden mühlhem yorumların İkinci Dünya Savaşı sonrasında militarizmin sözlük anlamını biçimlendirme gücünün daha fazla olduğu ise aşikârdır. Çünkü militarizm tanımlamalarında “askerî ruh ile ilgili olan”, “askerî ideallerin takibi” gibi muğlâk ifadelerle karşılaşmak olasıdır. Bunun yanısıra militarizmi, doktriner olarak “savafla kıymet atfetmek”, “savafla hazırlanmaya yönelik askerî örgütlenmenin muhafazası siyaseti izlemek” şeklinde tanımlayan genel ifadelere de rastlanır. Savaflı kutsamak militarizmin çok temel bir özelliği olmakla birlikte, bu onu tanımlayacak tek vasıf değildir şüphesiz. (9)

⁵⁰ Afrika sömürgelerinin bağımsızlık savafları, Küba Devrimi ve Türkiye Kurtuluş Savaflı bunlara örnek gösterilebilir.

Siyaset-ordu arasındaki ilişkilerin çözümlenmesinde militarizm genellikle askeri darbe ve müdahalelerin sivil hükümetlere ve siyasete olan etkisi ve ordunun devlet üzerindeki gücü üzerinden tanımlanır. Örneğin, yirminci yüzyılda Almanya, Japonya, İsrail ya da Afrika ülkelerindeki ordu temelli yönetimler, ulusal güvenlik ve bunun günlük yaşama yansımaları bağlamında, militarizm üzerinden analiz edilmektedir. Konuyla ilgili alan yazında özellikle Mikiso Hane ve Louis G. Perez'in birlikte hazırladıkları *Modern Japonya: Tarihsel Bir Araştırma (Modern Japan: A Historical Survey)* (2009), Jeffrey Verhey'nin *1914 Ruhü: Almanya'da Militarizm, Mit ve Seferberlik (The Spirit of 1914: Militarism, Myth and Mobilization in Germany)* (2000) ve Volker Berghahn'ın *İki Dünya Savaşı Döneminde Avrupa: Militarizm ve Soykırımdan Sivil Toplumla: 1900-1950 (Europe in the Era of Two World Wars: From Militarism and Genocide to Civil Society: 1900-1950)* (2006) eserleri bu ülkelerde ulusal güvenlik bağlamında ordu temelli yönetim ve müdahaleler ile militarizmin genel olarak sivil toplumda nasıl yansıdığını inceler. Hane ve Perez kitaplarının “Militarizmin Üstünlüğü” (“*The Ascendancy of Militarism*”) bölümünde, Japonya'nın özellikle on dokuzuncu yüzyıldan sonraki politikalarını mercek altına alarak, ülkedeki ekonomik dalgalanmaların yarattığı buhranlı dönemlerde, fanatik milliyetçilik, militarizm ve yayılcılık propagandalarının artarak hükümetlerin denetimlerinin yoğun olduğu baskıcı rejimler kurmaya çalıştıklarını ortaya çıkarmışlardır. Milliyetçiliğin verdiği dinamizmle militarizm, ekonomik gelir ve çıkarları düşünen kitleler tarafından “anlayışla” karşılanır bir hale gelir (258). Verhey de Japonya'daki militarizmin gelişme aşamalarına benzer şekilde örneklemini Almanya militarizmi üzerinden kurar. Martin Kitchen'in “Militarizm ve Faşist İdeolojinin Gelişimi: Albay Max Bauer'in Siyasi Fikirleri” (“*Militarism and Development of Fascist Ideology: The Political Ideas of Colonel Max Bauer*”) (1975) isimli makalesinde de incelediği üzere faşist politikaların Almanya siyaseti ve ordusunda geçerli hale gelmesinde militarist tutum ve zihniyetin önemli payı vardır (12). Verhey de Kitchen'in bıraktığı yerden araştırmasını derinleştirerek Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın ilk yarısında korunma ve savunma amaçlarıyla bir siyaset geliştirdikleri, vatandaş olmanın şartının “tek varlık amacı kontrol etmek olan bütünlüğün parçası” olmaktan geçtiği görüşünün özellikle komutanlar arasında yaygın olduğunu ifade eder (192). Bu yüzden kişi; güçsüzlüğünün, aidiyet sorunlarının ve toplumsal yükümlülüklerinin üstesinden ancak meşrulaştırılmış şiddet yoluyla gelebilir. Birinci Dünya Savaşı zamanındaki “savaş coşkusunu” kutsayan posterlerin 1920'lerde ülkenin dört bir yanında olması bu durumu açıklar niteliktedir. (222). Berghahn ise yirminci yüzyılın ilk yarısında militarist ideolojilerin Avrupa ülkelerinde nasıl soykırıma evrildiğini ve bunun sivil toplumu nasıl şekillendirdiğini

tasvir eder. 1895-1914 arasında Avrupa’da sanayileşmenin yeni üretim araçları ve politikaları yaratarak toplumun kültürel dinamiklerini radikal şekilde değiştiren bir konjonktürde etnik ulusalcılık ve sömürgecilik hareketlerinin doğması, bu hareketlerin dünya savaşıyla başlayan mobilizasyon sürecine katkıları ve savaşın getirdiği yıkım sonrası umudun daha güçlü olunarak tazelenebileceğine ilişkin inanış ve güvensizlik ortamı militarizmin gelişmesinde art alanı oluşturur. Sosyal bilimcilerin militarizmi iki farklı şekilde tanımladıklarını söyleyen Berghahn, ilk grubun militarizmi özellikle dış ilişkilerle ilgili politikaların ordu tasavvuru öncülüğünde karara varılan toplumlarla ilişkilendirerek bu çeşit bir “siyasi militarizmde” generallerin mutlak otoriteye sahip olduklarını dile getirirken; ikinci grubun askeriyenin “kategori ve mentalitelerinin” ne kadar topluma “sızdığını” inceleyerek militarizmin genel nüfusta topluma ne kadar yayıldığını ve bunu “toplumsal militarizm” şemsiyesi altında tanımladığını belirtir (73).

Tüm bu alanyazından hareketle militarizmin, öncelikle ve daha çok orduyu ve askerleri merkezine aldığı söylenebilir. Ordunun yapısı, iç dinamikleri, örgüt iklimi, ordu unsurlarının faaliyetleri ve faaliyetlerin yürütülmesinde kullanılan dil gibi doğrudan ve topyekûn bir ordu analizi yapılır. Siyaset, ekonomi, sosyal hayat, eğitim ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda sivil-ordu bağlantısı ordunun ağırlığı ve etkisi ekseninde tartışılarak ülkenin stratejik hedefleri ve siyaset yürütme biçimlerinde orduyla kurulan dengenin deşifresi yapılmaya çalışılır. Avrupa ve Amerika ülkeleri merkezli militarizm çalışmaları ise demokratikleşme ve ordu arasındaki ilişkilerin araştırılması üzerinden daha çok askeri darbelerin sivil yönetimi devirdiği Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Afrika ya da Türkiye gibi örneklemeler üzerinden yapılır. Örneğin, Türkiye ile ilgili William M. Hale’in *Türk Siyaseti ve Silahlı Kuvvetler (Turkish Politics and Military)* (1994), Gareth Jenkins’in *Bağlam ve Şart: Türk Silahlı Kuvvetleri ve Siyaset (Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics)* (2001) ve Walter F. Weiker’in *Türk Devrimi 1960-1961 (The Turkish Revolution 1960-1961)* (1964) eserleri Türkiye’de militarizmin siyaset üzerindeki etkisini mercek altına alırlar. Burada Batı’nın gelişmiş ülkelerden oluşan Avrupa’da militarizmin etkin olmadığı ve örnekleri diğer gelişmekte olan Avrupa dışı ülkelerden vermesi ise alt metinde klasik oryantalist bakış açısının bir başka veçhesidir. Coğrafi olarak Avrupa kıtasında olan ancak Batılılaşması ya geç olmuş ya da Sovyetler nedeniyle kabul edilmemiş Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Rusya ve Almanya’ya dair militarist çalışmalar ise daha çok Avrupaca makbul olmayan totalitarizm, Nazizm ve Stalinizm üzerinden yapılır ve zaten bu, Batı Avrupa demokratikliği ile hiçbir zaman bağdaştırılmaz. Amerika Birleşik Devletler’i ise “demokrasi

inşası öncülüğü” iddiasıyla yine militarizm çalışmalarının özellikle erken dönem çalışmalarında örneklem içerisine pek dâhil edilmez.

Ordu merkezli militarizm çalışmalarının dışında farklı bir militarizm çalışma alanı daha vardır. Militarizme sosyolojik açıdan toplumsal bellek, kitle psikolojisi gibi pencerelerden bakan bu alanda “askeri inanç, değer ve davranışları toplumsal yaşama adapte etme, onları yüceltme (*glorification*), biricik referans haline getirme çabası” vardır (Öztan 11). Toplumsal semboller ve değer yargıları üzerinde askeri imgelerin etkisi, militarist perspektifin toplumun bakış açılarını oluşturma ve değiştirmedeki gücü ve bizzat siviller tarafından askeri sembollerin barış durumlarında dahi dolaşıma sokulması, dolaşımda tutulması ve yaygınlaştırılması ile siyasi ve toplumsal içselleştirme (sivil militarizm) militarizm çalışmaları yoluyla tahlil edilir. Militarist bakış açıları ve militarist dil, toplumsal cinsiyet ve kuir çalışmalarından, psikoloji, kültürel çalışmalar, edebiyat, plastik sanatlar, tiyatro ve sinemaya kadar pek çok alanda disiplinler arası bir şekilde tartışılmaktadır. Bununla ilgili tartışmalar örneğin Jacklyn Cock’un “Militarizme Feminist İtiraz” (“The Feminist Challenge to Militarism”) (1997) isimli makalesinde ve Cynthia Enloe’nun *Manevralar: Kadınların Hayatlarını Militerleştirmenin Uluslararası Politikası* (*Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women’s Lives*) (2000) isimli kitabında militarizmin özellikle toplumsal cinsiyet ile ilişkilendirilmesi üzerinden yapılmıştır. Jacklyn Cock, feminist kuram üzerinden militarizmi incelediği makalesinde bireysel silahlanmanın toplumsal ayrılmayı yaymada etkili bir faktör olduğunu tartışır. Örneğin, Güney Afrika’daki demokrasi ve sosyoekonomik gelişimin önündeki en büyük engelin militarizm ve savaşlar olduğunu belirtir. Milyonlarca insanın ölümü ve yaralanması, doğal kaynakların önemli oranda yok edilmesi, doğaya verdiği zarar ve yine milyonlarca insanın göçe zorlanması gibi yıkıcı sonuçlardan kurtulmanın yolunun militarizme son vermek olduğunu ifade eder (27). Bu bağlamda kadınların “silahlı feminizm” ismi altında hem devlet militarizmi hem de özel militarizm kapsamında giderek artan biçimde silah kültürüne ve askeri kurumlara dâhil olmasını irdeler (27). Kadınların kendilerini şiddete karşı korumak için silah kullanmaları “silahlı feminizm” tanımı içerisinde feminizm, savunma ve militarizm ikilemlerini ortaya koyar. Bu bağlamda “dönüştürücü feminizm” adı altında tüm şiddet formlarını ve pratiklerini ortadan kaldıracak ve erkek egemenliğine son verecek bir yol önerir (38). Bu yol şiddetten arınmış, toplumsal barışa endekslenmiş ve tüm toplumsal norm ve kodları dönüştürücü bir çizgidedir. Enloe ise kitabında kadınların militarizasyonun erkeklerinkinden önde olduğunu; militarizmin “sıradan günlük rutinlerin içine sızdığını” kanıtlamak için de Yıldız Savaşları şekilli makarnaları,

kamufraj motifli kondomları, apoletli kadın kıyafetlerini, oyuncak endüstrisinde savaşa dair pek çok oyuncak üretilmesini ya da militarizm mesajları veren filmleri örnek verir (1175).

Toplumsal kaideler, normlar, gelenekler, inançlar ve ahlaki değerler gibi kavramlar militarizm ile ilişkilendirilerek incelendiğinde ortaya militarist zihniyetin sivil yaşamda ne kadar yaygın ve derin bir etkiye sahip olduğu çıkar. Militarist zihniyet pek çok ideolojik ve siyasi akımın bir şekilde içerisinde yer bulabilir. İnsan doğasının yıkıcılığı ve bireycilik uluslararası siyaset ve diplomasinin de şiddet ve güç üzerinden militarizmle beslenmesine katkı sağlar. Güç; askeri kapasite, donanım ve nüfusla sosyal darwinizm bağlamında doğrudan alakalıdır. Millet-asker-namus üçlüsünde tüm müdahaleler elzem ve kutsaldır; buna karşı barışçıl duruşlar da “kadınsılaştırılarak” dışlanır. Öztan’a göre sadece ordu değil paramiliter güçler ile kontra-gerilla militarist faaliyetleri de devletin korunması bağlamında meşrulaştırılır (22).

Bunun dışında militarizmin intikam alma söylemleriyle el ele yürümesi şiddetin meşrulaştırılmasında bir ön kabuldür. Her savaş ve çatışmada intikam söylemleri erkeklik ve ulusu koruma adı altında kullanılmaktadır. Böylece devletin eril gücü ve fiziksel dayanıklılığı tüm dünya nezdinde kanıtlanmış olur. Militarizm bu noktada ötekilere korku salmanın bir aracı ve formülü haline gelir.⁵¹

Militarist yaklaşımlarda eril dil ile devletin/ordunun gücünün kahramanlaştırılması, devletin/ordunun karşısında olanın ise *kadınsılaştırılıp* aşağılanarak düşmanlaştırılması yaygın bir tutumdur. Kadın “aciz” ve “korkak” olarak bu tutum içerisinde algılandığından düşman da *kadınsı* temsillerle resmedilir. Böylece düşmanın itibarsızlaştırıldığı ve küçük düşürüldüğü farz edilir. Erken dönem Amerikan karikatürlerinde Büyük Britanya askerlerinin kadın kıyafetleri içinde çizilmesi buna örnek gösterilebilir. Öztan, bunun bir nevi “fallik militarizm” olduğunu söyler (22-23).

Militarist yaklaşımlarda militarist tutumun bir diğer özelliği her türlü ulusal sorunun güvenlikle ilişkilendirilmesidir. Bu şekilde her türlü sorunun aslında güvenlik için bir tehdit olduğu ve fiziki güç ile ivedi önlenmesi gereği doğar. Bu da müzakere yoluyla çözüm arayışlarını önlediği gibi bir imha siyasetinin ortaya çıkmasını ve militarizmin meşruiyetinin sürekliliğini sağlar. Bu durum uluslararası ilişkilerde devlet politikalarından silah

⁵¹ Şule Toktaş’ın “Milliyetçilik, Militarizm ve Toplumsal Cinsiyet Politikaları: Orduda Kadınlar” (“*Nationalism, Militarism and Gender Politics: Women in the Military*”) (2002) isimli makalesi, Çiğdem Akgül’ün *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet* (2011) isimli kitabı ile Aslı Peker Dogra’nın *Asker ve Sivil: Türkiye’de Mecburi Hizmet ve Askeri Güç* (*The Soldier and The Civilian: Conscription and Military Power in Turkey*) (2007) isimli doktora tezi militarizmin araçsallaştırılmasını irdeleyen kaynaklar arasında gösterilebilir.

endüstrisinin ekonomi politiğine kadar geniş yelpazede bir ağı etkisi altına alır. “Zira militarizm sürekli olarak, ‘düşmana karşı’ ‘teyakkuz halinde’ olan bir kuvvetin mevcudiyetine ihtiyaç duyar” (Özta 23). Böylece etrafı düşmanlarla çevrelenmiş bir yapının militarist önlemler almaktan başka çaresinin kalmadığı inancı dolaşıma sokularak herkesin bu konuda hemfikir olması beklenir. Düşmana karşı uygulanacak şiddetin oranında kısıtlama olmaması için de söz konusu düşman “şeytan”, “yaratık”, “vahşi” ve “cani” gibi isim ya da sıfatlar yoluyla ötekileştirilir. Düşmanın dehümanize edilmesinde kimi zaman tarihsel anakronizmalarla kadimleştirme etkili bir yoldur. Örneğin, “Moskof” söylemiyle Rusya’nın, Kore Savaşı’nda komünist Kuzey Kore ile eski Türk düşmanı Çinlilerin ortak düşman söylemi altında Uzak Doğulu kimliği altında tek tipleştirilmesi militarist mücadelenin ortak bir zeminde meşrulaştırılması için araç olarak kullanılır.

Militarizmin güncelliğini korumasında Özta’a göre “ritüellerin”, “sembollerin” ve “performatif etkinliklerin” önemli bir yeri vardır⁵² ve bu, toplumsal bilinçaltında Michael Billig’in *banal milliyetçiliğine* benzer bir potansiyel yaratır:

Örneğin; “fetih”, “şehit”, “tehdit”, “düşman”, “intikam”, “komuta”, “askeri güç”, “güç dengesi”, “istikrar ve düzen”, “üstünlük”, “zafer”, “hezimet”, “yıkım”, “meydan okumak”, “itaat” vb. gibi kavramlar militarizmle iç içe geçmiş, günlük hayatımızın, imgelemimizin ve konuşma dilimizin özüne zerk edilmiş, militer anlamda çağrışımsal yönü ağır basan sözcüklerdir. Politik dilde bir davanın, düşüncenin, hareketin askeri (“eri” ya da “neferi”) olmak da iftihar edilecek bir durum şeklinde olumlanır. Zira er, nefer olma hali, kendisinden beklenen “vazife”yi sorgusuz sualsiz yerine getirme imasını içinde taşır. Kişisel beklenti, menfaat değil sadece ve sadece görev için harekete geçildiği varsayılır. Böylece fail kendi adanmışlığını kamusal ortamda eyleminden önce sözü ile “kanıtlar”. Aynı mantık silsilesi içinde Kemalistlerden Nurcusuna çok farklı görüşlerden özneler benzer tamlamaları kullanmıştır ve bugün de kullanmaktadır (örneğin, “Mustafa Kemal’in askerleriyiz”; “hakikat erleri”,

⁵² Silahlı kuvvetler sosyolojisi ile ilgili *Silahlı Kuvvetler Sosyolojisi İçin Elkitabı (Handbook of the Sociology of Military)* (Caforio 2003) ve *Türkiye’de Asker ve Siyaset* (Ünsaldı 2008) önemli kaynakların arasında sayılabilir.

“gönül neferleri” vb.). Bunların ötesinde yine gündelik ilişkilerde fark edilmeksizin militarist kodları ve mesajları üreten “kalıplar” söz konusudur. Örneğin, selam gönderildiğinde yaygın formda “baş üstüne” diyerek cevap verilir. Sırada “asker bavulu” gibi dizilir; marş okunurken “asker gibi” hizaya girilir. Bazen bir konuda isteneni yapmakta “özgür” olduğunu veciz bir şekilde ifade etmek için “paşa gönlün nasıl isterse” denir. [. . .] Fikirler “şiddet” ile savunulur, istenmeyen bir tutum ve davranış sergilemiş kişi “hedef tahtası”na konulur yahut daha sert bir ifade ile “*topa tutulur.*” (25)

Tüm bunların dışında hastalıklarla *savaşılır*, gönüller *fethedilir*, imkânlar *seferber edilir* tümcelerinde olduğu gibi militarist imgelerin cümlelerde yerleşik olarak deyimleşmiş bir şekilde kullanılması yaygındır.⁵³ Erkeklerle isim verilirken militarizmi çağrıştıran isimler verilmesi (Amerika ve Büyük Briyanya’da *Arrow, Cannon, Bullet, Gunnar, Lance, Lewis, Navy, Oscar, Riley, Roger, Victor* isimleri gibi) veya park, sokak, cadde ya da hastane isimlerinin savaş ismi, bir ordu mensubu ya da şehit ismi olması (Amerika’da *Washington D.C., Andrew Jackson Caddesi ve Pearl Harbor Caddesi* gibi) da yaygındır. Ordu mensubu

⁵³ İngilizcede militarizmin gündelik dile nasıl yansıdığı ile ilgili fikir vermesi adına günlük dilde askeri anlamlarından bağımsız şekilde içselleştirilerek kullanılan şu örnekler gösterilebilir. Bunlar askeri kullanımdan günlük dile geçmiştir:

(“about-turn” /geriye çark, geri dönme): Orijinalinde İngiliz ordusunda “geriye dön” emir cümlesi olarak kullanılır.

(“absent without leave” [AWOL] /kaçak, firari): Özellikle Amerikan Konfedere ordusunda izin almadan ordudan bir süreliğine ayrılan askerler için kullanılmıştır. Günlük dilde ise örneğin toplantıya haber vermeden katılmayan bir çalışan için “AWOL” tabiri kullanılır.

(“all presented and accounted for” / hazır ve nazır): Britanya, Amerika ve Kanada ordularında kullanılmıştır.

(“beat a hasty retreat / toz olmak”): İngiliz ordusunda kullanılan bir diğer deyimdir.

(“hoist with one’s own petard” / kendi kuyusunu kazmak, kendi ipini çekmek): 16. yy’da iple çekilen metalik bombaları kullanan askerler için kullanılmıştır.

(“tell it to the marines” / git denizcilere anlat): İngiliz donanmasındaki denizci askerlerin karacılardan daha naif oldukları ve saçma hikâyelere dahi inandıkları düşünülürdü.

(“to have someone’s six” / altıya sahip olmak, desteğe sahip olmak, arka çıkılmak): Savaşta saat altı yönünde asker olması arkada kendi tarafından kuvvetin olduğunu, on iki ise bu kuvvetin ön tarafta olduğunu gösterir. Günlük dilde ise desteklenmek anlamında kullanılır.

(“copy that; roger that” / anlaşıldı, tamam): Bir generalin mesajı telsizle geldiğinde “copy that”, yerine getirilmesi gereken bir emir geldiğinde ise “roger that” denilir. Günlük dilde de telefon mesajlaşmalarında “tamam; anladım” anlamında kullanılır.

(“dud” / başarısız, yaramaz): Orduda patlamayan dolayısıyla da işe yaramayan el bombası olarak kullanılan kelime günlük dilde “işe yaramaz”, kendisinden yararlanılamayan kişiler ve beklendiği gibi çıkmayan durumlar için kullanılır.

(“Uncle Sam” / Sam Amca): Baş harfleri (US) Birleşik Devletler ordusunu ifade eder ve söylem, ünlü “Seni istiyorum” (“I want you”) posterleriyle kişileştirilmiş ve popüler kültüre girmiş militer bir Amerikan imgesidir (Phrases.org.uk).

komutanların üniformalı heykelleri, savaş uçaklarının replikaları gibi silahlı kuvvetlerin temsilleri pek çok şehrin meydanlarını süslemektedir. Bunlar, gücü ve şiddetin meşruluğunu halkın bilinçaltına sokan militer hatırlatıcı araçlardır.

Tüm bunların yanında ulusal bayramlar ve törenler militarizmin beslediği bir diğer törenler zinciridir. Anaokulundan itibaren çocuklara subay kıyafetleriyle okutulan şiirler ve törenlerde genel bir düşmanı yenen kahraman ulus portresiyle militarizm başat rol oynar. Miting ve toplantılar hatta stadyumlarda da milliyetçi cenahın söylem ve tezahüratları kan, savaş ve düşmanın başını ezme gibi sert söylemler ile militarist bir hava taşır. Bunun dükkân yağmalama, dövme, katletme gibi olayları tetiklediğini de belirtmek gerekir.⁵⁴

Militarist vurgular, ileride detaylı bahsedilecek Amerikan edebiyatı içinde de kendisine yer bulmuştur. Ancak edebiyatın dışında sinema filmleri (*Rambo*,1982; *Terminatör*, 1984; *Dunkirk*, 1958 ve 2017; *Er Ryan'ı Kurtarmak* [*Saving Private Ryan*], 1998; *Rüzgâr Gibi Geçti* [*Gone with the Wind*], 1939; *Kara Şahin Düştü* [*Black Hawk Down*], 2001; *Ölümcül Tuzak* [*The Hurt Locker*], 2008 gibi), diziler (*Band of Brothers*, 2001; *Turn: Washington's Spies*, 2014-2017; *The Civil War*, 1990 gibi), şarkılar (John Michael Montgomery'nin "Letters from Home", 2004; Toby Keith'in "American Soldier", 2003; Tim McGraw'ın "If You're Reading This", 2015 şarkıları gibi), haber programlarının içerikleri, gazetelerde yer alan haberlerin eril ve militer dili, sosyal medya hesaplarında kullanıcı yorumları, bilgisayar oyunları, bunların hepsi, militarizm için propaganda aracı olarak kullanılır.

2.4.2. Anti-militarizm Çalışmalarının Kapsamı

Pasifizm genellikle ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların şiddet olmaksızın müzakere yoluyla çözülmesi anlayışına hâkimken anti-militarizm savaş karşıtı bir doktrin olarak özellikle sömürgeciliğe karşı geliştirilen bir kavramdır. Paul B. Miller *Devrimcilerden Vatandaşlara: Fransa'da Anti-Militarizm 1870-1914 (From Revolutionaries to Citizens: Anti-Militarism in France 1870-1914)* (2002) isimli eserinde anti-militarizmi "sivil militarizmin gücünü azaltmayı ve en nihayetinde de uluslararası savaşı önlemeyi amaçlayan [. . .] ideoloji ve aktiviteler" olarak tanımlar (8). *Antimilitarizm: Politika ve Toplumsal Cinsiyet Açısından Barış Hareketleri (Antimilitarism: Political and Gender Dynamics of Peace Movements)* (2012) isimli kitabın yazarı Cynthia Cockburn'a göre de birey "askeri kaideye, yüksek askeri

⁵⁴ 2013'te Sikh Balbir Singh Sodhi'nin Arizona'da bir benzin istasyonunda öldürülmesi, 2018'de Texas'ta bir caminin kundaklanması, eski Ku Klux Klan lideri David Duke'ün Donald Trump'ın başkanlığı kazanmasından sonra ülkeyi tekrar "eski, saf" haline getireceklerini ifade eden beyanları bunlara örnek gösterilebilir.

harcamalar ya da ülkelerindeki yabancı üslerin tacizlerine” karşı durduğunda anti-militarist bir hareketin içinde yer alır (2). Sonuç olarak, vicdani retçiler⁵⁵ bu hareketin reddiye üzerinden en somut örneği olarak gösterilebilir.

George Sorel, Walter Benjamin ve Henry David Thoreau hükümetler ve devletin şiddetle ittifakı üzerine eserler kaleme almışlardır.⁵⁶ Yazılarının ortak noktası devletin varlığını koruması ve sürdürmesi için şiddet politikalarına olan ihtiyacını vurgulamalarıdır. Devletin şiddeti meşrulaştırması onlara göre kendi bekası için şarttır.

Vladimir Lenin ve Rosa Luxemburg ise kapitalizmin savaşların asıl nedeni olduğunu öne sürerek Marksist açıdan anti-militarist alan yazına katkıda bulunurlar. Askeri-endüstriyel kompleks⁵⁷ özel sektörün finansal çıkarlarını korumak adına savaşları araçsallaştırır. İkinci Enternasyonal toplantısında da işçi sınıfının savaşlarda yer almaması gerektiğinin altı çizilerek savaşların burjuva sınıflarıyla diğer emperyalistler arasında yapıldığı vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, tezin ikinci kuramsal art alanını oluşturan militarizm çalışmaları savaş karşıtı edebi eserlerin incelenmesine doğrudan katkıda bulunacaktır. Savaş dinamikleri ve

⁵⁵ *Vicdaniret.org*'a göre bilinen ilk vicdani retçi Roma ordusuna katılmayı reddederek idam edilen Maximilian'dır. Modern döneme kadar orduya katılmayı reddetme nedenlerinin ilk sırasında dini inanışlar olduğu vurgulanır. Musevilik, Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerde öldürmenin günah olması askerliği yapmayı dini sebeplerle reddetmenin gerekçesidir. Roma ordusunun Yahudileri muaf tutması buna örnek olarak verilebilir. Ancak bu dinlerin yaygın olduğu ülkelerde askerliğe ve orduya karşı güçlü bir direniş olmamıştır. Vicdani reddin Hristiyan pasifizmi ile birlikte daha görünür olduğu belirtilir. On altıncı yüzyıldan itibaren dördüncü yüzyılda Roma kilisesi tarafından ortaya atılan “adil savaş” doktrinini reddeden mezhepler (Quakerlar, Menonitler ve Bretenler gibi) çıkmıştır. Büyük oranda inanışlarını devlete kabul ettiren bu mezhepler uzlaşmayı para ödeyerek ya da yerine asker göndererek sağlamışlardır. Bu durumun vicdani reddin gelişim sürecinde önemli olduğu ifade edilir. On sekizinci yüzyıl itibarıyla milliyetçilik ve kapitalizmin yayılması ile ulus-devletlerin ortaya çıkması sürecinde zorunlu askerlik kavramı da gelişmiştir. Bu noktada politik bir tavra dönüşen vicdani ret meselesi bunu tercih edenlerin hapsedilmesi, işkence görmesi, akıl hastanelerine kapatılması ya da idam cezası almaları ile neticelendirilmiştir. Ancak karşı çıkışlar ve protestoların büyüklüğü Amerika ve Kuzey Avrupa’da dini sebeplerle askere gitmemenin kanunlaşmasını sağlamıştır. Wilson, Amerikan ordusunda silahsız kuvvetler de kurmuştur. 1921’de ise Uluslararası Savaş Karşıtları kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı ve özellikle Vietnam Savaşı protestoları sonrası 1963’te İngiltere’de, 1973’te de ABD’de zorunlu askerlik kaldırılmıştır. Nazi deneyimi yaşayan Almanya’da 1959’da kanunlaşan vicdani ret hakkı ise öncü adımlardan birisidir. Şu anda AB üyesi ülkeler ile Avrupa Konseyi ülkelerinde (Türkiye, Belarus ve Azerbaycan dışında) vicdani ret ile ilgili kanunlar vardır. 1870’de ABD’de kurulan Yahova Şahitleri isimli grup da dini inanışları nedeniyle askerliği reddeden en bilindik gruplardandır. Günümüzde vicdani ret dini gerekçelerden daha çok ahlaki ve savaş karşıtı politik bir duruş olarak benimsenmektedir. Sivil hizmeti de reddeden total retçiler, orduda şiddete dayalı emirlere uymayan İsraili refusnikler ve her ne kadar zorunlu hizmetleri olmasa da kadınlar da vicdani ret şemsiyesi altında değerlendirilebilir. Türkiye’de ise bilinen ilk vicdani retçiler 1989’da ret açıklamalarını yapan Tayfun Gönül ve Vedat Zincir’dir. Türkiye’de vicdani retçiler “Türk Ceza Kanunu”nun 155 inci maddesindeki “halkı askerlikten soğutma” ve “Askeri Ceza Kanunu”nun 58 inci maddesindeki “milli mukavemeti kırma” gerekçeleriyle tutuklanabilmektedir. Bu kanunlar devletin militer bakış açısının somutlaşmış ve meşrulaştırılmış örnekleridir. Vicdani retçiler, vicdani reddin toplumsal dönüşümün önemli bir basamağı olduğunu ve eylemlerinin sivil itaatsizlik örneği olduğunu dile getirmektedir (*Vicdaniret.org*).

⁵⁶ Georges Sorel’in *Şiddet Üzerine Yansımalar (Reflections on Violence)* (1908); Walter Benjamin’in *Şiddet Üzerine Eleştiri (Critique on Violence)* (1920) ve Henry D. Thoreau’nun *Sivil İtaatsizlik (Civil Disobedience)* (1849) isimli eserleri bu konuya örnek verilebilir.

⁵⁷ Bir ülkenin silahlı kuvvetleriyle savunma sanayisi arasındaki bağı ifade eden kavram.

savaş karşılığının altında yatan politik, toplumsal, ekonomik ve ideolojik dűřűnűř biğimi eserlerin yapılandırılmasını olduğu kadar bu eserleri kaleme alan řair ve yazarların kişisel hayatlarını da etkilemektedir. Dolayısıyla militarizm ęalıřmaları alanında kullanılan kuramlar eserlerin arkeolojisini ęıkarırken ۆnemli kazı arağları olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHSEL ART ALAN

3.1. Amerikan Tarihinde Savaşlar ve Savaş Politikaları

3.1.1. “Katıl ya da Öl”: Amerikan Kültürünü Şekillendiren Başlıca Temalar

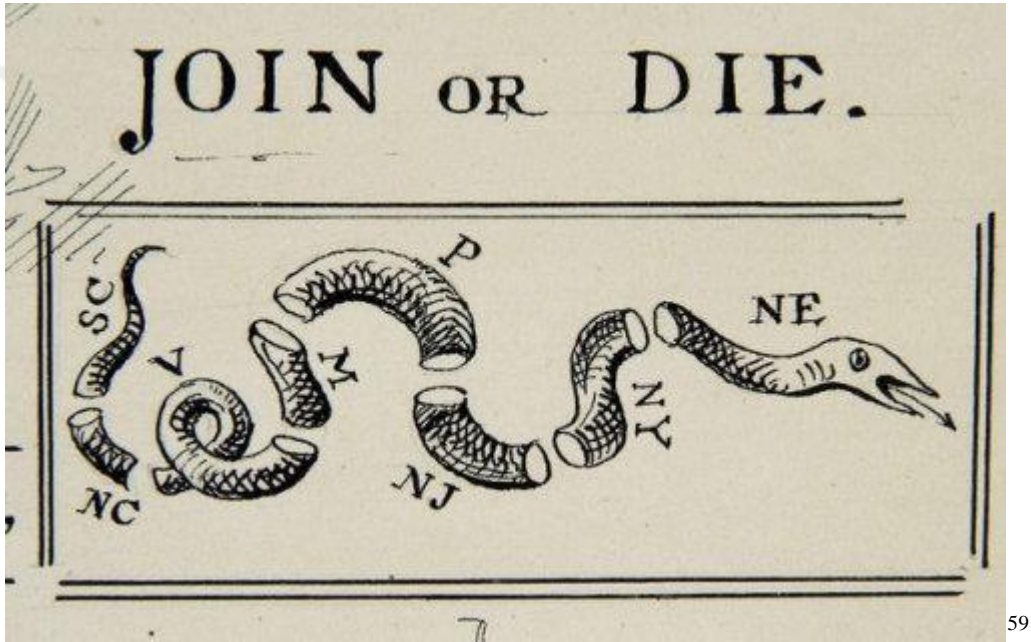
Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihsel art alanını savaş politikaları bağlamında incelemeden önce bu tarihi şekillendiren temalardan ve bu temaların Amerikan coğrafyası ile etkileşiminden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Geçmişle günümüzü birleştirerek Amerikan tarihinin anlamlı bir şekilde yorumlanmasını sağlayan temel Amerikan temaları şu şekilde sıralanabilir: Demokratik idealler, vatandaşlık, bireyin önemi, çeşitlilik ve birlik, göç, büyüme, dünya ile iletişim, ekonomi, bilim ve teknoloji (Littell, xxviii, xxix). Demokratik idealler çıkış noktasını *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi*'nden (*The United States Declaration of Independence*) (1776) alır ve doğuştan gelen evrensel haklar -yaşam hakkı, özgürlük hakkı ve mutluluğa erişme hakkı- üzerine inşa olunur. Vatandaşlık teması katılımcılığa ve demokrasiye işaret eden bir temayken bireyin önemi teması da Amerikan rüyasına ulaşmanın bahçe kapısı olarak görülür. Çeşitlilik ve birlik her ne kadar zıt temalar gibi görünse de Amerikan ulusunun ülkenin kurulma aşamasından günümüze dek dünyanın farklı yerlerinden gelen insanlardan oluşması ve bu sayede pek çok halk, kültür, din, “ırk” ve dilin kaynaşarak Amerikan kültürüne kendine has bir yapı kazandırması bu temaların bir arada Amerika'yı çeşitliliğiyle tek kılmasını ve onun diğer dünya uluslarından ayrılmasını sağlar. Bu kapsamda göç teması hem iç hem de dış göç bağlamında Amerika'nın dinamizmini simgeler. Büyüme teması ise genellikle merak, macera, “kader” ve sermaye arayışı gibi itkilerle her zaman daha Batı'ya hatta “en son hudut” (*the final frontier*)⁵⁸ diye tabir edilen uzaya uzanan bir yolculuğu tasvir eder. Dünya ile iletişim temasının altında da dünya politikasına yön verme çabası, kendi değerlerini küreye yayma, barışı sağlama ve “terörizmi” engelleme gayeleri vardır. Bu temaların gerçekleşmesinde ekonomi en büyük itici güç olarak ön plana çıkar; bilim ve

⁵⁸ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

teknoloji ise kurulan okullar ve araştırma üniversiteleri ile yeni üretim ve alt yapı gereçlerinin icadında örneklenebilen ve tüm bu temalara erişimin önünü açan en büyük iki araç olarak kullanılır.

Tüm bu temaların bulunduğu noktanın ise Benjamin Franklin'in yerlilere ve Fransızlara karşı kolonilere birlik çağrısı olan ve parçalara ayrılmış bir yılanla tasvir edilen "Katıl ya da Öl" sloganında bulunabileceği iddia edilebilir. Buna göre Amerika'nın kendi kültürü ve ideolojisini ilk oluşmaya başladığı andan yaşadığımız yüzyıla dek bu ikili zıtlık çerçevesi içerisinde geliştirdiği ve buna göre bireyi ya bu kültürle harmanlanarak onu zenginleştirecek ya da öteki ve dışarıda kalarak yok olmaya mahkûm olacak bir seçimle baş başa bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Figür 1: "Join or Die": "Katıl ya da Öl" Benjamin Franklin, 1754

Kısaca, yukarıda bahsi geçen Amerikan ideallerinin odağında Amerikan vatandaşı vardır ve Amerikan vatandaşı kimliği dışında kalan cümle âlem doğasıyla, bilim ve teknolojiyle, toprağıyla ve yaşayan tüm canlılarıyla bu kimliğin yararına kullanılmak durumundadır. Amerikan kimliğinin kurgulandığı bu idealler dizgesi ise sürekli bir "savaşım" ve mücadele anlamına gelmektedir.

3.1.2. Amerikan Coğrafyasına Kısa Bir Bakış

Dünyanın hem alan hem de nüfus olarak en büyük ülkelerinden birisi olan Birleşik Devletler, Kuzey Amerika kıtasını oluşturan üç ülkeden biridir. Ülke; fiziki coğrafyası, doğal kaynakları,

⁵⁹ Benjamin Franklin'in kolonilerin; yerliler ve Fransızlara karşı birleşmesi için çizdiği karikatür ABD'nin ilk politik karikatürü olarak kabul edilir. Karikatürdeki harfler Amerikan kolonilerini temsil etmektedir. Parçalara ayrılmış bir yılanın gün doğumundan önce parçaları bir araya gelirse yeniden canlanacağına inanılırdı.

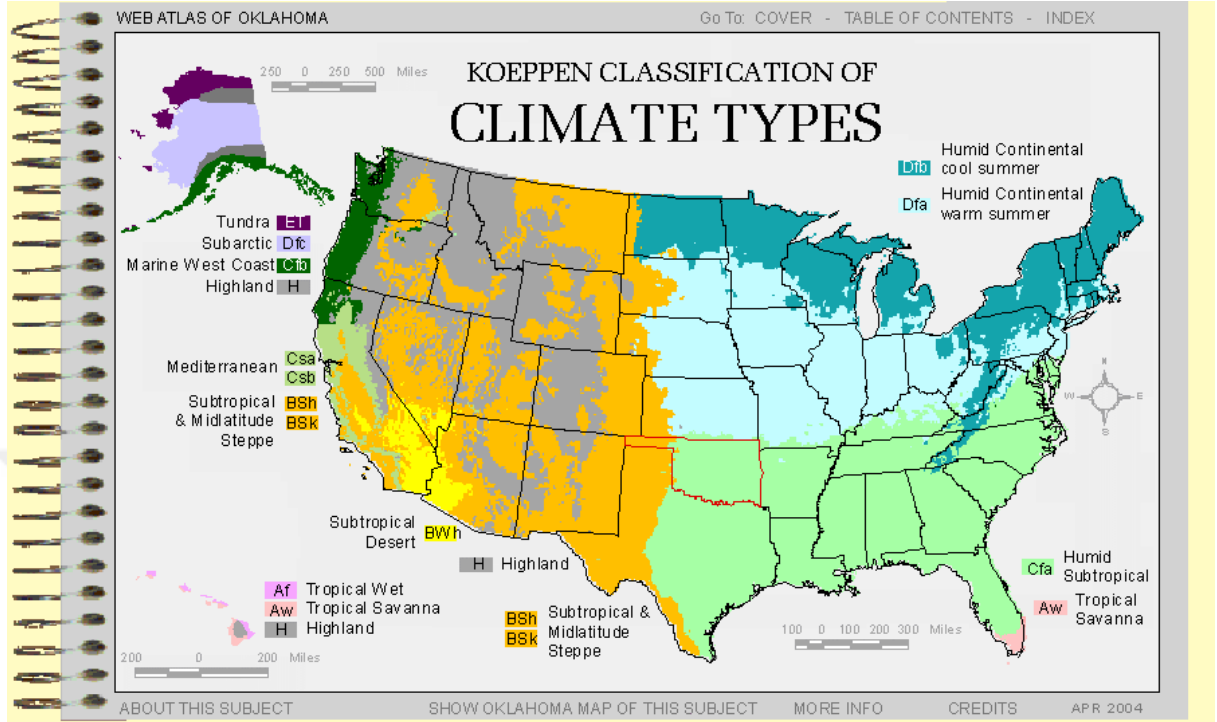
iklim koşulları, halkları, flora ve faunası ile çeşitlilik gösterir. Örneğin, Kuzeybatıda keresteciliğin, Batıda hayvancılığın, Ortabatıda buğday tarımının, Kuzeydoğuda balıkçılığın ve Güneydoğuda portakal işletmelerinin yoğunlukta olması ülkenin iklim koşulları ve coğrafi özelliklerinin yaşamı sürdürme politikalarının belirlenmesinde, bu politikaların da gelenekler, toplumsal etkileşim ile popüler kültür ve sanatın şekillenmesinde etkisinin büyük olmasını sağlamıştır. Coğrafi temalar -yer, konum, bölge, insanların iç hareketleri- insan ve çevre arasındaki etkileşimi de doğrudan yapılandırır.

Ülkenin “doğal kaynakları” ise kömür, doğal gaz, petrol, kereste, altın, gümüş, demir, uranyum, boksit, balık, kurşun ve çinkodur. Doğal kaynaklar, ülkenin dünya ekonomisinde neden güçlü olduğunu da açıklamak için yardımcı olur. Göller Bölgesi, tatlı su ihtiyacı bakımından dünya için de önemli bir kaynak oluşturur.

Figür 2: ABD’de doğal kaynakların bölgelere göre dağılımı

İklim de konuma göre çeşitlilik gösterir. Ülkede, çöl ikliminden tundraya, Akdeniz ikliminden stepe, tropik iklimden Arktik altı ve tropik altı iklime kadar yaklaşık on farklı iklim gözlenebilir.

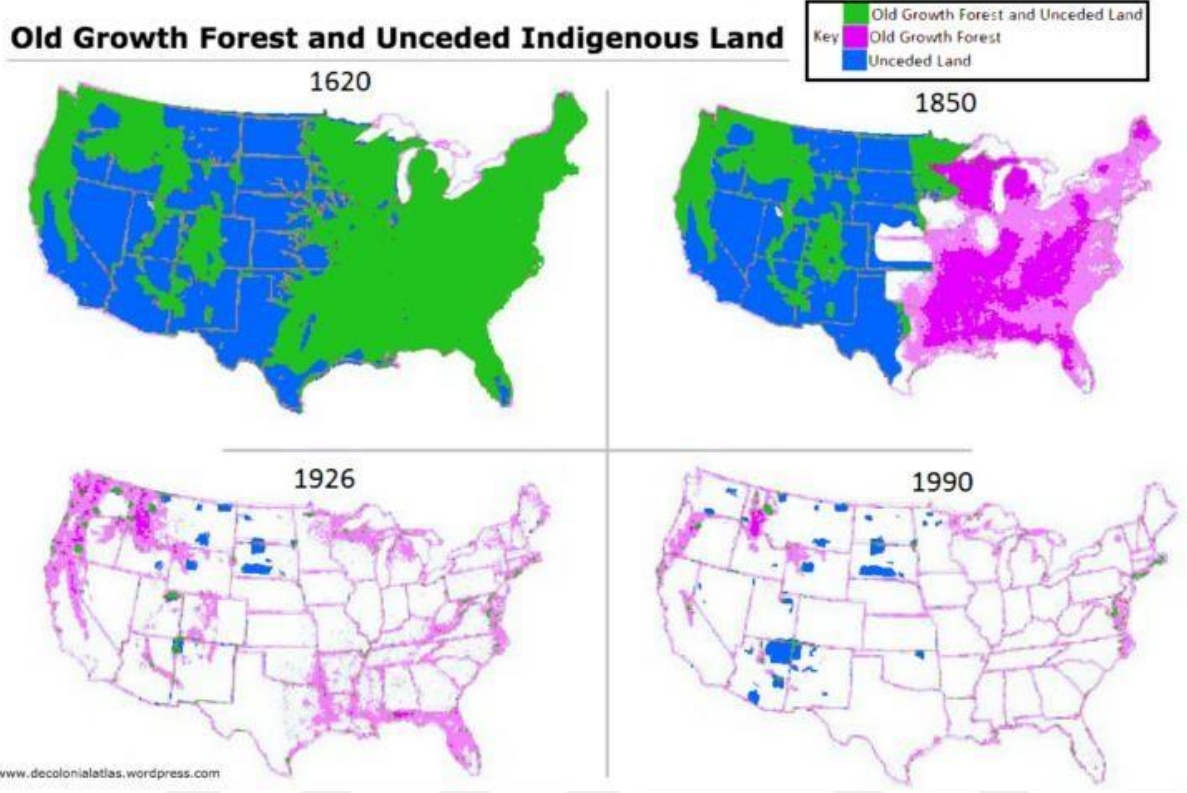
Figür 3: Koeppen İklim Çeşitleri Sınıflandırmasına göre ABD’de bölgelere göre iklim çeşitleri
Bu iklim çeşitliliğine bağlı olarak ülkede yirmi beş bine yakın bitki türü ve binden fazla ağaç türü vardır. Ulusal parkları ise şehirler kadar geniş yer kaplar.

Figür 4: ABD’de ulusal parkların bölgelere göre dağılımı

⁶⁰ ABD’de altmış yakın ulusal park, İçişleri Bakanlığına bağlı Ulusal Park Hizmeti tarafından korunmaktadır. Zion Ulusal Parkı (Utah), Rainier Dağı Ulusal Parkı (Washington), Yosemite Ulusal Parkı (California), Rocky Dağı Ulusal Parkı (Colorado), Sequoia Ulusal Parkı (California), Yellowstone Ulusal Parkı (Wyoming, Idaho, Montana), Hawaii Volkanları Ulusal Parkı (Hawaii), Büyük Kanyon Ulusal Parkı (Arizona), Great Smoky Dağları Ulusal Parkı (Tennessee, North Carolina) ve Büyük Teton Ulusal Parkı (Wyoming) ulusal parklara örnek olarak verilebilir.

Yaşadıkları yerin coğrafi özelliğine göre çevrelerine adapte olan halklar çevrelerini de adapte etmişlerdir. Bununla birlikte ormanların tarihsel süreçte coğrafyada kapladığı yerin zaman içerisinde nasıl azaldığı aşağıdaki haritadan net bir şekilde görülebilir.

Figür 5: Balta girmemiş ormanlar ve terk edilmemiş yerli topraklarının yüzyıllara göre oranı

Her ne kadar çevre koruma çalışmaları yapılsa da ülkede doğa katliamı gözle görülür bir orandadır. Bunda doğudan batıya ve kuzeyden güneye doğru Amerikan tarihi boyunca süregelen iç göçün etkisi de büyüktür.

Kısaca, Amerikan coğrafyasının “doğal kaynaklar” bakımından kullanılma pratiklerinde en dikkati çeken özelliklerden birisinin doğa, toprak ve hayvanların insan yararına kullanılan, ülkeyi kalkındıran ve onu güçlü konuma getiren sömürü ve tüketim araçları olarak kullanılması gösterilebilir.

3.1.3. Amerikan Tarihine Kuş Bakışı

Amerika Birleşik Devletleri tarihinin başlangıcına bakıldığında Kolomb'dan itibaren kıtaya yapılan keşiflerle birlikte “insanlığın gelişmesi” adına “bakir toprakların” kullanıma açılması, ağaçların ve bitki örtüsünün batıya doğru on yıllar içinde yok edilmesi ve yerlilerin bu uğurda kültürel hafızalarının zayıflatılması hemen göze çarpar. Las Casas yerlileri gibi doğayla bütünleşik yaşamın tersine, Avrupalı sömürgeciler yeni dünyada, Aydınlanma bilincinin katkısıyla benmerkezci bir yaşam modelini, arkalarına semavi dinlerin kutsal kitaplarının

gücünü alarak “tepede bir şehir” ülküsüyle kurgularlar. Yeni “İbrahimler” ve “Musalar” bu sefer “aydınlanmış” ve “arınmış” yeni ev sahipleri olarak “Mayflower Anlaşması” (*The Mayflower Compact*) (1607), “Connecticut’ın Temel Prensipleri” (“*Fundamental Orders of 1639*”) (1639) ya da “Massachusetts Özgürlük Heyeti”nde de (“*Massachusetts Body of Liberties*”)⁶¹ (1641) görüleceği üzere yerleşim alanlarını çok daha planlı ve programlı bir şekilde anlaşmaya vararak kurarlar.

Birleşik Devletler’in Koloni Dönemi tarihinde koloniciler bir yandan din ve medeniyet adına yerleşim alanları yaratmak için bölgenin ormanları, hayvanları ve yerli halkları gibi yaşam alanlarını hiçe sayarken bir yandan da özellikle on yedinci yüzyılda Afrikalı köle ticareti ile “renk sınırını” keskin bir şekilde çizerler. Yaşam, özgürlük ve mutluluk haklarından sadece beyaz, Anglo-Sakson, Protestan (*WASP*) erkeklerin yararlandığı bir merkezde geriye kalanlar –Afrikalılar, herhangi bir dine ya da mezhebe bağlı olmayanlar, kadınlar, çocuklar, hayvanlar, bitki örtüsü, yerliler gibi- sadece araç olarak kullanılan veya işi bittiğinde yok edilen perifer sakinleri olarak hayatta kalmaya çalışanlardan ibarettir. Roger Williams ya da Anne Hutchinson gibi ayrık ve muhalif seslere ise tahammül olamayacağından bu kişiler yeni düzende kırılmalar yaratmadan toplumdaki aforoz edilirler.

1650 ve 1720 yılları arasında Amerikan toplumunun İngiltere İç Savaşı, Afrika köle ticareti, Bacon İsyanı ve King Philip Savaşı gölgesinde yukarıda özetlenen eksende şekil aldığı belirtilmek doğru bir tespit olacaktır. Bir yandan nüfus artışı baskılarının kurulmak istenen bu düzene zarar vermesini engellemek için kilise üyeliğini yeniden düzenleyen “Ortayol

Anlaşma” (“*Halfway Covenant*”) (1657 ve 1662) gibi sosyal ve “ahlaki” önlemler alınır öte yandan İngiltere tarafından bölgede New England ticaret sistemi kurulur; ayrıca Avrupa ve Afrika ile ekonomik bağlantıların 1660, 1663 ve 1673 “Kabotaj Kanunları” (*Navigation Acts*) ve Ticaret Odası (*Board of Trade*)⁶² ile koloni gelirlerinin salt imparatorluğa aktarımı konusunda yaptırımları yeni düzenin ekonomi politikasına zarar verir. Bu zarar, New England kolonilerinin politik yapılarının daha sağlam bir felsefi zeminde tartışılmasını sağlar. Tüm bu tartışmalar ise Salem’de doğayla bütünleşen, “vahşi” çevreyi ve yabancı kutsayan ve aydınlanma medeniyetinin varlığına tehdit sayılabilecek kadınların yeni düzeni kirleten “cadılar” olarak yakıldıkları ateşin ışığıyla paralel yapılır.

1720’den sonra nüfus ve etnik çeşitlilik büyük oranda artar. Benjamin Franklin’in *İnsanların Çoğalmasına İlişkin Gözlemler*’de de (*Observations Concerning the Increase of*

⁶¹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁶² Paragraf içinde parantez içinde İngilizcesi verilen kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Mankind) (1755) büyük bir hoşnutsuzlukla öngördüğü üzere Almanya'dan, İskoçya'dan ve İrlanda'dan kitleler halinde “yabancı”, iş ve yemek bulmak umuduyla ülkeye göç eder (13). Ekonomik büyüme ve kalkınmanın ilk döneme göre yaşam standardı açısından daha hızlı olmasına rağmen kentteki yoksul halkın yaşam savaşı çok trajiktir. King George Savaşı (1739) her ne kadar Boston ekonomisinde olumlu bir etki yaratıp kapitalist sistem bağlamında zengin kesimin zenginliğini artırsa da pek çok insanın canına mal olan olumsuz bir etki yaratmıştır. Sonuç olarak, Kuzey kolonileri kent endüstrisini geliştirip çevreyi buna göre şekillendirirken Güney kolonileri köleliğin gücüyle devasa plantasyonlarda tarımsal faaliyetlerle toprağı, hayvanları ve insanları birer iş gücü olarak sömürmektedir. Bu bağlamda oluşturulan koloni kültürü; sözlü kültürü, dini ritüelleri, yurttaşlık ritüelleri, Jonathan Edwards ve George Whitefield'in öncülüğündeki Büyük Uyanış hareketi, erkekleri politika ve din konusunda eğiten eğitim kurumları (Harvard, 1636; William and Mary, 1726; Yale, 1701; Princeton, 1747; Columbia, 1754), Avrupa Aydınlanması'nın etkisi ve bu yolla sıradan halkın yaşamından ayrı bir damardan da beslenen elit kültür, bir yandan Benjamin Franklin'in “sembolik Amerikalı”sını oluştururken bir yandan da Hamilton ve Jefferson gibi karar alıcıların yetişmesine imkân tanır. Her ne kadar 1739'da South Carolina'da Stono İsyanı ya da Appalachian Dağları'ndaki toprak ayaklanmaları gibi olaylar bu dönemdeki politika ve din konularında kimi krizleri işaret etse de yine de istikrarlı bir ilerleme olduğunu söylemek yanlış olmaz.

1754-1774 yıllarına gelindiğinde bu döneme Avrupalılar ve yerliler arasındaki savaş durumu, Grenville'in “Şeker Kanunu” (“*Sugar Act*”), “Döviz Kanunu” (“*Currency Act*”) ve “Damga Vergisi Kanunu” (“*Stamp Act*”) krizi, “Townshend Kanunları”na direniş ve boykotlar, 1770 Boston Katliamı (“*Boston Massacre*”), Boston Çay Partisi (“*Boston Tea Party*”)⁶³ gibi olaylar damgasını vurmuştur. Tüm bunlar Bağımsızlık Savaşının yaklaştığını duyuran siren sesleridir.

Siyahların ikilemleri, yerlilerin tarafsızlığı, kraliyet yönetimi taraftarlarının varlığı her ne kadar önemli idiyse de Birinci Kıta Kongresi (*First Continental Congress*) (1774) ve akabinde Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ile Amerika, federal bir devlet yapılanması talebiyle İngiltere'ye baş kaldırır. Bildirgede kraliyet yönetiminin zorbalığından ve özgürlüğün ve yaşama hakkının yüceliğinden bahsedilse de bu yücelik yalnızca yukarıda da belirtilen toplumun WASP vatansever kesimi içindir. Bu bildirgede periferde yaşayanların haklarından bahsedilmez. Lexington ve Concord Savaşları ile 1775'de fitili ateşlenen bağımsızlık savaşı

⁶³ Kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

İkinci Kıta Kongresinin (*Second Continental Congress*) yapılması ve George Washington'ın lider seçilmesiyle de resmen organize olmuş bir Amerikan ordusu ile topyekûn başlar. Bu esnada yeni devlet için Thomas Paine'nin *Sağduyu*'da (*Common Sense*) (1776) anlattığı ve savaş döneminde yaşayan halk üzerinde devasa bir etki yarattığı cumhuriyet modeli ideal rejim olarak tasvir edilir. 1782 Paris Anlaşması ile Amerika'nın lehine biten savaştan sonra ulusal bir cumhuriyetin kurulmasına canla başla girişilir. Bir yandan yeni cumhuriyet federal bir yapıda güçler ayrılığı ilkesine göre kurulurken bir yandan da ülke hacim olarak batıya doğru genişlemeye (Kuzeybatı Nizamnamesi [*Northwest Ordinance*]) ve özellikle kuzey eyaletlerinde “Temel İnsan Hakları Kanunu” (*Bill of Rights*)⁶⁴ bağlamında köleliğe karşı kararlar alınmaya başlar. Özellikle genişleme çevre hakları bağlamında ilk dönem kısıyımının içlere doğru genişlemesi anlamına gelir.

Batıya doğru yayılcı genişleme, 1790-1800 arasında ikinci büyük uyanış hareketinin evanjelik ahlaki doktrininin etkisi altında beyaz adam tarafından gerçekleştirilir. Kurulan büyük özgürlük imparatorluğu ülkesinde özgür ve hâkim olan yalnızca beyaz adamdır. 1812 Savaşı ve Monroe Doktrini ile de ulusalcı bir çizgiye bürünen Amerikanlaşma hareketi içerisinde makbul olan, yararçı bir bakış açısı süzgecinden geçen her şeydir.

1800-1860 arasında pazar ve endüstri ekonomisi ülkenin sanayi yönünden güçlenmesi ve dünya çapında kabul edilir bir etkiye sahip olmasına yarar. Yasal ticari kuruluşlar, ticaret yollarının kanallar ve demiryolları ile değişmesi, buharlı gemiler ve telegraf, Amerikan imalat sisteminde Waltham sisteminin etkisi, bankacılık ve kredi sistemleri, işçi ve grev hakları, ticari çiftçilik, kürk ticareti ve *Hudut (frontier)* ve *Yeoman* çiftçi konsepti, Meksika Savaşı, yerlilerin yurtsuzlaştırılma politikaları, altına hücum, İç Savaş ve köleliğin kaldırılıp yeniden yapılanma sürecinde ırkçılık ve işçi sınıfının “köleleştirilmesi” Amerikan'ın yürüdüğü yolda kimleri ve hangi hakları ezdiği konusunda ipuçları vermeleri bakımından önemlidir. Bu bağlamda en makul mazeret Malum Kader (*Manifest Destiny*)⁶⁵ söylemi olacaktır.

On dokuzuncu yüzyılın son kısmına ise bir yandan İç Savaş sonrası Afrikalı Amerikalıların toplumsal olarak güneyde yeniden konumlandırılışı ve toprak talepleri, öte yandan Ku Klux Klan gibi ırkçı gruplar tarafından pekçok Afrikalı Amerikalı ve onlara destek veren beyazın linç edilmesi ve devlet tarafından verilen hakların gaspı gibi fiziksel ve psikolojik şiddet damgasını vurur. Bunun dışında özellikle batı ve güneybatıda madencilik ve

⁶⁴ Kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁶⁵ Kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

kerestecilik ticareti gelişir ve yeni toprakların ülke sınırlarına katılmasıyla kamusal alanların Amerikan halkına açılması kendine has bir hudut toplumunun oluşmasını sağlar. Demiryolu yapımıyla bir yandan bölgeler arası transferler kolaylaşırken bir yandan da yeni sanayi ile iskân edilen toprakların eski sakinleri yurtsuzlaştırılır. 1877’den 1920’ye uzanan yıllarda en göze çarpan gelişme makineleşmedir. Elektrik endüstrisinin doğuşu, otomobilin kitlesel üretimi, Du Pontların kimya endüstrisini geliştirmeleri yeni pazarlama tekniklerinin ortaya çıkmasına imkân tanımış ve Rockefeller gibi iş insanlarının üretim mekanizmalarını tekele çevirmesini sağlayarak ülke ekonomisinin holdingler üzerinden işlemesine neden olmuştur. Tekel hareketine karşı Henry George gibi reformistlerin kimi ütopyik ekonomi çerçeveleri ve kimi tekel karşıtı yasal düzenlemeler yapılmış olsa da bunlar cılız sesler olarak bu düzene büyük çapta etki edememiştir. Yine de Haymarket İsyanı (1886) ve Pullman Grevi (1894) gibi toplumsal olaylarda işçilerin çeşitli sendikalarda birleşerek haklarını koruma adına örgütlenmeleri dikkate değerdir. Kısaca, endüstriyel gelişme ile kentleşme, göç, kitle ulaşımı, banliyöler ve belediyeçilik gibi yeni toplumsal gündemler ülke siyasetine yön vermeye başlamıştır. Tüm bu süreci vodvil, futbol, sinema ve gazete yoluyla halk daha hızlı bir şekilde takip etmiş ve sürecin nesnesi rolünü üstelenerek aynı zamanda izleyicisi de olmuştur.

1899’da Dışişleri Bakanı John Hay’in Açık Kapı Politikası (*Open Door Policy*) ile Çin özelinde serbest dolaşım ve ticaret hakkını ilan eden ABD, bir yandan da McKinley tarifesi (1890) ile kendi sanayisini de koruma altına alır. Bunun dışında Latin Amerika’daki Amerikan çıkarlarını korumak adına Panamerikan Birliği kurulur. Bu dönemde Amerika; Küba, Porto Rico, Guam, Filipinler ve Kolombiya gibi ülkelerin iç işlerinde darbelere destek vererek doğrudan ülke siyasetine müdahil olur ve bu bölgeleri Amerikan uydusu haline getirmeye çalışır. Hem bu dönemin başkanlarından Roosevelt’in “büyük sopa” (“*big stick*”) siyaseti hem de aynı dönemde başkanlık yapmış olan Taft’ın dolar diplomasisi; çatışma, çıkar ve ekonomi üçgeninde başat rol oynar. Yirminci yüzyılın ilk üç çeyreğinde ise Amerikan siyasi ve iktisadi tarihine yön veren ve Amerikan toplumunun yaşam biçimine doğrudan etki eden başlıca dört olay vardır: Birinci Dünya Savaşı, ekonomik buhran, İkinci Dünya Savaşı ve Sovyet Rusya ile başlayan ve yüzyılın neredeyse sonuna dek süren Soğuk Savaş. Truman Doktrini gibi kimi planlamalar ve çevreleme siyaseti (*containment policy*) ile küresel ilişkilere yön veren Amerika, yüzyılın ikinci yarısında, Kore, Vietnam, Irak, İran ve Ortadoğudaki savaflara doğrudan müdahil olur. Körfez ve Balkan Savaşları ile yirmi birinci yüzyıla doğru giderken İkiz Kulelerin 2001 yılında şaibeli bir saldırı sonucu yıkılmasıyla yepyeni bir küresel siyaset benimsenir ve tüm dünyaya karşı Amerika, hem Avrupa ve Asya’da hem de Afrika ve Ortadoğuda “terörizme” karşı savaş başlatarak “tepede bir şehir” ülküsündeki tepeyi dünya

olarak yeniden konumlandırır ve başat küresel güç olarak iç ve dış siyasetini bu genişletilmiş ülkü üzerinden yürütür.

3.1.4. Anaakım Amerikan Tarihinde Çevreyle Etkileşim, Savaşlar ve Savaş Politikalarına Derinden Bakış

Tezde yer alan savaş karşıtı edebi eserlerin hangi motivasyonlarla yazıldığını anlayabilmek için Amerika'nın başlangıcından günümüze kadar olan tarihi içerisinde savaşların yerini ve Amerikan halklarının çevreyle etkileşimini detaylı bir şekilde analiz etmek gerekmektedir. Amerikan entelektüel, edebi, siyasi ve ekonomik geleneğinde savaşlar her daim baş aktörlerden birisi olarak dikkati çeker ve hem kültürün hem de çevrenin kurgulanması ve yapılandırılmasında başat rol oynar. Bu nedenle Amerika'nın kültürel DNA'sındaki savaş dizilimlerini deşifre etmek anaakım edebi gelenekte şair ve yazarların neye karşı olduğunu ve hangi söylemleri yeniden tartışıp ürettiklerini çözümlmek adına da önemli olacaktır.

3.1.4.1. Avrupa Öncesi Amerika Halkları

Arkeolog ve antropologların hâlâ üzerine keşif yaptıkları Amerika'nın kadim halklarının kökeni üzerine farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler genellikle bu kadim halkların kıtaya Asya'dan gelerek yüzyıllar içinde çeşitli medeniyetler kurdukları etrafında şekillenir (Pringle 15).

Her ne kadar yerli halkların yaratılış anlatıları başlangıç noktası olarak Amerika'yı alsa da, bilim insanları bunun ne zaman ve nasıl olduğu konusunda ayrışmalarına rağmen kıtaya ilk yerleşenlerin kuzeydoğu Asya'dan göç ettikleri konusunda hemfikirdirler. İlk gelenlerin son buzul çağında, yaklaşık 12 bin yıl önce Beringia (şimdiki Bering Boğazı) köprüsü üzerinden geldiklerini söyleyen bilim insanları olduğu kadar 30 bin yıl kadar önce adadan adaya botlarla geçmiş olabileceklerini söyleyen bilim insanları da vardır. İlk Amerikalılar avcı toplayıcı kültürler oluşturmuşlardır. Yaklaşık 5-8 bin yıl önce de tarım ve bazı hayvanların evcilleştirilmesiyle “uygar” hayata geçiş yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde mısır en önemli tarım ürünlerinden biri olmuştur. Tarımla birlikte insanlar yerleşik hayata da geçmeye başlamışlardır.

Güney Amerika'da ise pamuk ekimi yapılan Caral (*Norte Chico*) (M.Ö. 3500-1700) medeniyeti ile Peru civarında yaşayan Chavinler (M.Ö. 900-250) vardır. Güney Amerika'da İnkalar on birinci yüzyıldan itibaren bu iki medeniyetin kalıntıları üzerinden 1500'lü yıllara kadar etkisini hissettirmiştir.

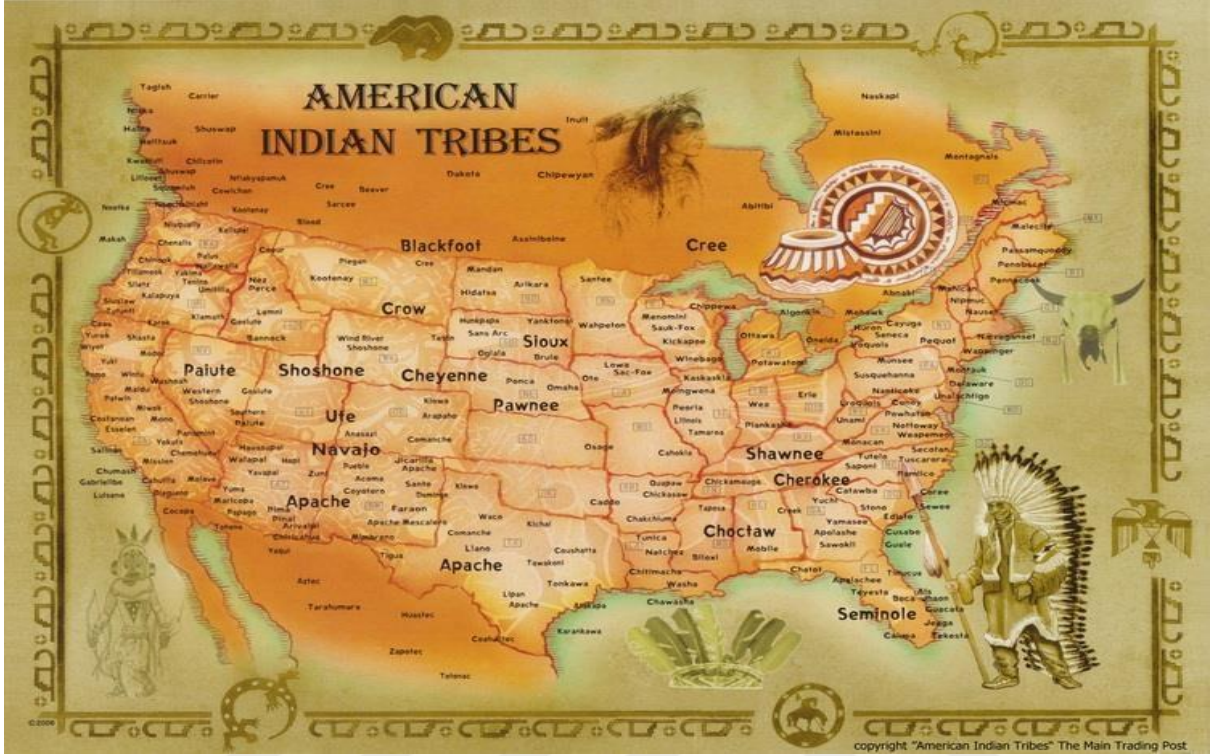
Mezoamerika’da oluşan ilk uygarlıklardan Olmekler (“Kauçuk İnsanlar”) (M.Ö. 1600- M.S. 400, Meksika Körfezi) ve Mayalar (M.Ö. 300-900) tüm kıtanın kültürlenmesinde etkisi büyük olan uygarlıklardandır. Maya döneminde bugünkü Birleşik Devletler’de dikkati çeken üç uygarlık vardır: ABD’nin güneybatısında tarım toplumu Hohokamlar M.S. 300-1400 yılları arasında Arizona civarında yaşamışlardır. Kurak araziye de kanallar yolu ile sulamayı getirerek burayı hasat etmişlerdir. Hohokamların üzerinde ticaret yoluyla kendilerine ulaşan Mezoamerikan kültürlerinin etkisi büyük olmuştur. Hohokamlara ek olarak M.S. 100-1300 yılları arasında Utah, Arizona, Colorado ve New Mexico civarında Anasaziler yaşamışlardır. Kanyon ve uçurumlara evlerini konumlandıran değişik yapılar inşa etmeleriyle günümüzde dikkati çeken Anasaziler de tarım ve ticaretle uğraşmışlardır. Üçüncüsü ise ülkenin doğusunda Höyük Yapıcılar (*Mound Builders*) olarak bilinen gruplardır. Bu gruplar erken dönem Amerikan yerlileri olarak bilinir. En eski üç höyük yapıcı grup Adenalar, Hopewelller ve Mississippililerdir.⁶⁶ Adenalar hakkında çok fazla veri olmasa da Ortabatıda yer alan Hopewell (M.Ö. 400-M.S. 400) geniş ticaret ağları olan bir uygarlıktır. Mississippililer (M.S. 800-1700) ile ilk Kuzey Amerika şehirlerini kuran gruplardandır.

Kuzey ve Kuzeybatı bölgesinde ise varlıkları hala devam eden Aleutlar (Alaska civarı) ve Inuitler (Eskimo) yaşamıştır. Arktik altı ve tundra iklimlerinin yaşandığı bölge, ekim için elverişsiz olduğundan bölge halkları avcılıkla hayatta kalmıştır. Denizaslani, deniz ayısı ve balina gibi hayvanları hem yiyecek hem de giyecek olarak kullanan yerli halkların bu hayvanların ruhlarını onurlandırmak için yaptıkları dinsel etkinlikler çevreyle aralarındaki hukuku da örnekler. Kuzeybatı kıyısında Kwakiutl ve Haida yerlileri de *potlatch* ismi verilen festivalleri yoluyla statülerini göstermek adına mal varlıklarını hediye olarak animist ruhlara sunarlar.

Batı halkları; California, Great Basin ve Kolombiya Deltası üzerinde konumlanarak kuzeydoğunun aksine çöl iklimine uygun bir hayat sürmeye çalışırlar. Çiftçiliğe uygun olmayan koşullar onları avcı ve toplayıcılığa yönlendirmiştir. Doğaya dönük animistik inançları genellikle yağmur ve yiyecek sağlamak içindir. Pomolar en fazla dikkati çeken gruplardan biridir. Güneybatı halklarını çoğunlukla Pueblo halkları oluşturur ve kültürel olarak güneylerinde yer alan Aztek imparatorluğunun etkisi büyüktür. Hohokam ve Anasazi etkileri de görülen Pueblolar çöl koşullarını sulama sistemi geliştirerek iyileştirmeye çalışmışlardır. Hopi ve Zunilerin, *Kachina* dansları doğayla ve ruhlarla ilişkilene modeli

⁶⁶ ABD’de yer isimlerinde yerli dillerinden geçmiş ya da yerlilere atfen pek çok yer vardır. Bu, geçmişe dönük köleleştirme, yok etme, asimilasyon ve yersiz yurtsuzlaştırmanın neden olduğu utancın bir özrü gibi okunabilir. New York, Virginia, Illinois, New Jersey ve Pennsylvania gibi eyaletlerde Hopewell ismi verilen yerleşim yerleri vardır.

adına önemlidir. Pueblolar dışında daha çok göçebe ve avcı toplayıcı gruplar olan Navajolar ve Apacheler de bu bölgede yaşamışlardır.

Figür 6: Kuzey Amerika'da yaşayan kabilelerin bölgelere göre dağılımı

Orta Batı (*Great Plains*) halkları hakkında atlı kültür oldukları görüşü yaygın olsa da atlar Amerika'ya 1500'den sonra İspanyollar tarafından getirilmiştir. Göçebe olan gruplar olduğu gibi çiftçilikle uğraşan gruplar da vardır. Bizon avcılığı hem ekonominin hem de sosyokültürel yaşamın önemli bir parçasıdır. Choctaw ve Chickasaw gibi Güneydoğu halkları ise yumuşak iklim koşulları nedeniyle çiftçilikle uğraşırlar. Geyik çobanlığının bu halklar için ayrıca önemi vardır.

Son olarak, doğu bölgesi halklarına Iroquois ve Algonquin halkları örnek verilebilir. Sık ormanların olduğu bölgede çiftçilik ve tarım için ormanlık alanların yakılması yoluyla alan açmaya dayalı bir yöntem izlemişlerdir. Bu da çevre için kötü bir etki yaratmıştır. Bu bölgede sulhu sağlamak için beş kabile Deganawida önderliğinde, *Iroquois League* (Cayuga, Mohawk, Oneida, Onondaga ve Seneca kabileleri) isimli barış anlaşmasını imzalamışlardır.

Aslında yaygın kanının aksine, Kolomb öncesi Amerika'da yaklaşık 50-100 milyon civarı bir nüfus vardır ve bu nüfusun on altıncı yüzyıl dünya nüfusuna oranı (500 milyon) oldukça önemli bir paydadır. Sanıldığı gibi yerli kültürün tamamı avcı toplayıcı da değildir. Avrupalılar geldiğinde Amerika kıtası pek çok medeniyete ev sahipliği yapan tarım, ticaret ve bilimde diğer kıtalarla koşut ilerleyen bir yapıya sahiptir. Kuzey Amerika'da

birçoğunda erken dönem uygarlıkların etkisi görülen oldukça fazla sayıda yerli toplum yaşamaktadır ve günümüzde de pek çok Amerikalı az ya da çok kendi kültürleri üzerinde bu toplumların izleri olduğunu dile getirir. On altıncı yüzyılda yerli halklar yüzlerce farklı gruptan oluşan ve yaklaşık 2,000 dil konuşan bir yelpaze oluşturacak şekilde Kuzey Amerika'ya yayılmıştır. Bu farklılıkların en önemli sebeplerinden birisi yaşadıkları konuma ve coğrafi özelliklere göre uyum sağlamalarıdır. Çevre, bu noktada, insanların hem sosyoekonomik ilişkilerini hem de dini ve teknolojik gelişimlerini etkilemiştir. İster tarım ister avcılık ya da balıkçılık yapsınlar önemli bir kısmında hayvanlar, bitkiler ve doğal kaynaklar kutsaldır:

Yeryüzünün bedeni benim bedenim oldu

Hayatımı sürdüreceğim vasıtasıyla

Yeryüzünün aklı benim aklım oldu

Hayatımı sürdüreceğim vasıtasıyla (“*Navajo Blessing Way*”)

Sonuç olarak, erken dönem Amerikan halklarında savaş politikaları ve çevreyle etkileşim modern Amerikan tarihine benzer bir çizgide değildir. Buna rağmen üzerine inşa edilen yeni Amerikan kimliğinin asimile ettiği bu kadim geleneklerin içinde de türler arası bir hiyerarşi olduğu ve insan dışı canlıların yemek sağlayıcı ve geleneğin devamını sağlayan ataların ruhlarıyla ilişkilendirildiği için kutsandığını belirtmek bu geleneklerin de post-hümanist bir çizgiden daha hümanist bir çizgide olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

3.1.4.2. Amerika Öncesi Afrika ve Avrupa

Albert Adu Boahen'in *Afrika'nın Yatay Tarihi (The Horizon History of Africa)* (1971) isimli kitabında bahsettiği üzere, Kolomb öncesi Amerika halkları gibi, Afrika'da da önemli uygarlıklar yaşamıştır (27). Tropik ve savanna ikliminin geniş ölçüde hâkim olduğu kıtada özellikle Batı Afrika, Akdeniz üzerinden Sahra Çölü yolu ile altın ve tuz ticareti açısından önemli bir merkez konumundadır. Gana, Mali ve Songhai krallıklarının politik yönetiminde topraklar üzerinde yerli dinler olduğu kadar özellikle İslamiyetin de etkisi vardır. Kıta, özellikle Mali kralı Mansa Musa döneminde Avrupa'nın dikkatini çekmiştir. Köle ticareti ise çok önceden itibaren kıtaya yerleşmiştir. Bunun dışında Hausa ile Yoruba aşiretlerinin yerleşim yerleri ve Benin de köle ticaret ağı içinde önemli merkezlerdir.

Avrupa’da ise Mısır, Yunan, Helen ve Latin kültürlerinin peşi sıra etkilerinden sonra kilisenin mutlak gücü tüm Avrupa’yı Orta Çağ adı verilen skolastik düşüncenin etkisine bırakmıştır. On altıncı yüzyıldan itibaren bir dizi toplumsal, teknolojik, ekonomik ve siyasi değişiklik Avrupa’nın, başta Amerika olmak üzere yeni yerleri keşfini sağlamıştır.

Feodal bir yönetim tarzı olan Avrupa’da büyük toprak sahiplerine hizmet eden köylü sınıfı (*serfler*) kendilerini korumaları karşılığında bu toprak sahiplerinin –lorlaların- koruması altındadır. Bağlayıcı unsur ise Katolik kilisesi olmuştur. Feodal sistemde nüfusun artışı, durağan yaşam standartları ve üretim araçlarının niteliğinin artması ile para, ekonomiye tekrar girmiş ve *serfler*in kasabalara taşınmasıyla da zanaatkarlık ve ticaret ile yeni bir sınıf, orta sınıf, ortaya çıkmıştır. Hem veba salgını hem de orta sınıfın gelişmesi lorlaların gücünü azaltmış ve feodalizmi sarsmıştır. Ayrıca lorlaların yerine krallar ön plana çıkmıştır. Baharat ve diğer “oryantal” zenginliklere merak ve yeni ticaret yolları arayışı krallıkların siyasetini belirleyen önemli unsurlar haline gelmiştir.

Rönesans ile birlikte bu siyasi ve ekonomik gelişmeler ışığında İslamiyetin yaygın olduğu coğrafyalardan matematik ve fen bilimleri, eski Yunan ve Roma’dan edebiyat, felsefe ve tarih ile klasik sanatlar hümanist bağlamında yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunda feodalizmin ve salgınların etkisiyle yeniden anlam arayışına girilmesinin etkisi büyüktür. Buna ek olarak, Rönesans’ın İtalya’da çıkmasında ülkenin coğrafi olarak İslam dünyası ile Avrupa arasında olmasının etkisi büyüktür. Çinlilerin icat ettiği ve Gutenberg’in 1455’te geliştirdiği matbaa yolu ile bu fikirlerin yayılması kısa sürede gerçekleşmiştir. Bu etki kiliseye de sıçrayarak kilisenin yozlaşmış işleyişinde de değişim yaşanmasına olanak sağlayarak Martin Luther öncülüğünde reform hareketlerini başlatmıştır. Kilisenin ikiye bölünmesi ve Hristiyanlık içinde yeni mezheplerin oluşması çeşitli muhalif fikirlerin Amerika’ya da taşınmasına olanak sağlamıştır.

İtalya’nın ticaret olanaklarına erişmek isteyen diğer krallıklar da yeni rota arayışı içine girerek devlet politikası olarak bunu benimsemişlerdir. Denizci Henry ile birlikte Portekiz sistemli olarak yeni yerlerin ve sermayelerin keşfi ile Hristiyanlığı yayma emelleri doğrultusunda keşfe başlamıştır. Portekiz, 1487-1488 yıllarında Bartolomeu Dias ile Afrika’nın güney ucuna kadar edindiği deneyimi, Vasco da Gama ile güney ucundan tekrar doğuya doğru kuzeye ve oradan da Hint Okyanusu’nu geçerek Asya’ya direkt bağlantı yolunu keşfetmesi ile sürdürmüştür. Bu; diğer Avrupa krallıklarını, İtalya ve İslam devletlerini ticari yarışta saf dışı bırakan yeni yollar keşfetme konusunda kamçılamıştır.

Burada kilometre taşı olarak Christopher Kolomb'un 3 Ağustos 1492'de üç gemiyle çıktığı yolculuğu 12 Ekim 1492'de Karayipler'de bir adaya çıkararak tamamlaması gösterilebilir.⁶⁷ İlk olarak Taino yerlileriyle karşılaşan Kolomb burayı kral ve kraliçenin adına San Salvador olarak isimlendirmiştir. Mülkiyet hakkının en büyük göstergesi olarak, hümanist anlayışın yoğurduğu bir ideolojiyle ayak bastıkları yerleri yeniden isimlendirmeleri gösterilebilir. Keşif esnasında belirlenen bölgelere Hispaniola denmesi yine bir başka mülkiyet ve sömürü göstergesidir. Kolomb'un keşifleri ile coğrafi konumlar ve harita bilgileri ile deniz yolu hesaplamalarında güncellemelere giden bilim insanları yeni bir kıtanın keşfi konusunda hemfikir olurlar ve bu fikir birliği İspanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin yeni kıtanın sömürgeleştirilme olasılığını araştırmaya başlamalarına neden olur.

Özetle, tüm bu erken dönem tarihi art alan bilgisiyle yeni kıtanın çevre bağlamında Avrupalılar tarafından kullanılmaya başlanma biçimi ve temel atma yöntemleri bir tesadüf olmaktan öte sistemli ve sürdürülebilir bir sömürge siyasetinin öncüllüleri olarak okunmalıdır. Buna ek olarak, Amerika'nın yerli halklarından farklı olarak Avrupa mülkiyete dayalı olan toplumsal ve ekonomik sistemini mülkiyetin siyasi güçle özdeşleştirildiği imparatorluklar arası bir ağda genişletmek amacıyla hümanizmin merkezine kendisini koymuştur ve yerküreyi genel bir mülk olarak paylaşılması mübah bir memba olarak görmektedir. Dolayısıyla Avrupa keşifler dönemi ve sonrasını bu alt metin üzerinden okumak savaş politikalarının gerekçelerini ve çevreyle etkileşimin şekillenmesindeki etkiyi analiz edebilmek adına önemlidir.

3.1.4.3. Avrupa Keşifleri Döneminde Savaşlar ve Çevre (1492-1700)

Papa Dördüncü Alexander'ın 1493'te çizdiği Sınır Çizgisi⁶⁸ (*The Line of Demarcation*)⁶⁹ devletlerin sömürge ve kıyım politikalarının din tarafından kutsanarak haklı çıkarılmasına başlangıç noktası oluşturmuştur. Keşiflerin belli başlı üç amacı vardır: Hristiyanlığı yaymak, devlet sınırlarını genişletmek ve zengin olmak. Durumun ana kıtada yaşayan halklarla bir

⁶⁷ Kolomb Günü, 1992 yılında 500. yıl kutlamalarında, keşfin yol açtığı katliamlar nedeniyle ABD'nin kimi kesimlerinde protesto edilmiştir.

⁶⁸ Bu hayali çizgiye göre, çizginin batısında keşfedilen yerler Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella'nın kontrol ettiği İspanya'nın, doğusu ise Portekiz kralı II. John'un olacaktır. Ancak Papa VI. Alexander'ın bu kararının İspanya lehine olduğunu düşünen Portekiz, duruma daha sonra itiraz edecek ve bugünkü Brezilya'nın da bulunduğu toprakları içine alacak şekilde çizgiyi 800 mil batıya kaydırmayı sağladığı Tordesillas Anlaşması'nı (1494) İspanya ile imzalayacaktır.

⁶⁹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

ilgisi yoktur. Yeni keşfedilen yerler kısaca ismine “merkantilizm” denilen ve ülkeye pazar sağlayan yerler olarak görülmektedir.⁷⁰

Amerigo Vespucci (1501), Vasco Núñez de Balboa (1510-1513) ve Magellan (1519) dönemin ilk fatihleridir. 1519’da Hernán Cortés⁷¹ Amerika’ya gelerek Meksika bölgesindeki Aztek İmparatorluğunu -her ne kadar La Noche Triste çatışmasında geri çekilmiş olsa da- 1521’de çiçek hastalığının yerlileri kitleler halinde öldürmesi ve Aztek yöneticilerine karşı çıkan Azteklerin de İspanyollara yardımıyla yerle bir etmeyi başarmıştır. Bu erken dönem katliamı, Herman J. Viola ve Carolyn Margolis’in editörlüğünü yaptığı *Değişimin Tohumları: Beş Yüzcüncü Yıl Anması (Seeds of Change: A Quincentennial Commemoration)* (1991) isimli kitapta yer alan Aztekli bir şairin aktardığı şu cümlelerde tasvir edilir: “Kırılmış mızraklar yollarda yatıyor; bizler saçlarımızı gamdan yolmuşuz. Şu anda evler çatısız ve duvarları kanla kıpkırmızı [. . .] Mirasımız olan şehrimiz düştüğü ve öldüğü içindir ki çaresizlik içinde kerpiç duvarlarımıza karşı dövünüyoruz” (65). Cortes’in uyguladığı politikaların benzerini Francisco Pizarro 1531’de bugünkü Peru topraklarında hüküm süren Inka İmparatorluğu için uygulamıştır. İmparatorluğun çöküşünde imparator Atahualpa’nın fatihleri tanrı sanıp dövüşmeyi reddetmesinin büyük payı vardır. Burada Amerika halklarının kültürlenme biçimlerinde dinin etkisi ile Avrupa halklarının üzerindeki dinin etkisi dinlerin birbirinden farklı öğretileri bağlamında dikkat çekicidir. Kısaca, İspanyol kültürü günümüz Latin Amerikan kültürünün şekillenmesindeki etkisini erken dönem kanlı savaşlarına borçludur.

İspanyolların dışında diğer Batı Avrupa ülkeleri de -İngiltere, Fransa, Hollanda ve Portekiz- yeni pazarlardan pay almak için bu yarışın içerisine girmişlerdir. Bu şekilde Kuzey

⁷⁰ Merkantilizm, ticarete denge sağlayarak ülke hazinesindeki para miktarını artırmaya çalışan bir sistemdir. Bir ülke eğer ithalattan çok ihracat yapabiliyorsa hazinesi için fayda sağlayabilir. Bu noktada keşfedilen yerlerde kurulan koloniler kritik öneme sahiptir.

⁷¹ Aztek imparatoru Montezuma Cortes’i Aztek tanrısı Quetzalcoatl sanmıştır.

Amerika’da da günümüz kültürünün oluşmasında Avrupa’nın doğrudan etkisi vardır. 1609’da Çin’e giden bir rota bulma umuduyla yola çıkan Henry Hudson, Hollanda adına şimdiki New York’a ulaşmış ve buradaki nehre kendi ismi verilmiştir. Hudson’ın, bölgeyi “hayatımda ayak bastığım toprakların içinde imareti en iyi olan toprak bu” (akt. Littell 67) olarak tasvir etmesi toprağın insan lehine imarı ve nesneleştirilmesine verilebilecek erken dönemin önemli örneklerindedir. Daha sonra İngiltere adına keşfe çıkan Hudson, Kanada kıyılarına kadar gelmiştir. Hudson’ın keşif yolculuklarından Avrupa’nın hala Asya’ya batıdan ulaşılacak bir yol bulma arayışı içinde oldukları çıkartılabilir. Bu Kuzeybatı Geçidi bulma arayışı pek çok fatihın rüyası olmuştur. Bu fatihlerden birisi de John Cabot’dur. Cabot, 1497’de Kanada, Newfoundland’e ulaştığında Asya’ya ulaştığını düşünmüş ve bu bölgeyi İngiltere adına açıklamıştır.⁷² Daha sonra Japonya’yı bulma umuduyla ortadan kaybolan Cabot’ın gezileri kendisinden sonra gelen kâşiflerin de rotalarını şekillendirmiştir. Giovanni da Verrazzano 1524’te yine Kuzeybatı Geçidi arayışına çıkmış ancak başarılı olamamıştır; lakin Kuzey Amerika sahil şeridinde bulduğu yerleri Fransa adına açıklamıştır. Jacques Cartier, St. Lawrence River (Montreal) kısmını keşfetmiştir.

Fransa ve İngiltere’nin keşifleri Tordesillas Anlaşması’nı geçersiz kıldığından ve ayrıca reform hareketleri de bir yandan devletleri Avrupa’da mezhepsel bölünmelere götürdüğünden İspanya ve bu iki ülke arasında gerilimli ilişkiler dönemi başlamıştır. Böylece Florida’da Fransız Protestanları Hugenotlar ile İspanyol Katolikler arasında çıkan savaşta Fransızlar yenilgiye uğratılmıştır. Ancak Protestan Birinci Elizabeth’in tahta çıktığı İngiltere ile mücadelesinde, İspanyollar İngiliz Sir Francis Drake’in ünlü taktikleriyle on altıncı yüzyılın sonlarına doğru yenilgiye uğramışlardır. Bu, İngilizlerin yarışta ön saflara gelmesinde yardımcı olmuştur. 1588’de İspanyol donanmasının ana kıtada İngilizlere yenilmesiyle zafer iyice belirginleşmiştir. İngiltere’nin bu galibiyetinin önemli sonuçlarından birisi ülkenin bağımsızlığının ve yeni benimsenen Protestanlığın korunması olmuştur. Bir diğer sonucu ise yenilmez görünen İspanya’nın gücünün kırılmasıyla diğer devletlerin de İspanya ile yarışa girmesinde cesaret bulmasıdır. İngiliz sarayının yine de koloni kurma konusunda temkinli davranarak bunları finanse etmemesi, iş adamlarının finansmanı ile başlayan ilk çabaların cılız olmasına ve sürekliliğin geç başlamasına neden olmuştur. Fransa ise bu yarışta 1608’de Quebec’te ilk kalıcı yerleşkesini kurmuş ve yerlilerle kürk ticaretine başlamıştır. Hollanda da aynı şekilde bugünkü New York’ta (dönemin New Amsterdam’ı)

⁷² “Adına açıklama” İngilizcede kâşifin bulduğu bölgeyi kendisini gönderen devletin “malı” olarak ilan etmesi anlamına gelir.

kürk ticareti yapmaya başlamıştır. Böylece hayvanların kürkleri için katledilmesi kıtalararası erken dönem ekonomik pazarın önemli sermayelerinden birisini oluşturur.

Avrupalıların amaçları uğruna yol açtığı tahribatın etkileri günümüzde de sürmektedir.⁷³ İspanya, Amerika'nın önemli bir yüzölçümüne hâkim olarak yeni kıtadaki bölgesini iki büyük yardımcı kraliyete ayırmıştır: New Spain ve Peru. Hem insanların kullanması hem malların taşınması hem de daha kolay savunma hatları oluşturulabilmesi için de yollar yapılmıştır. Meksika ve Lima limanları ticaretin transferi için merkez olmuşlardır.

İspanya *encomienda*⁷⁴ ve *hacienda*⁷⁵ sistemi ile sömürgeciliğini yerli emek gücünü köleleştirmek ve daha çok kazanmak üzerine kurmuştur. Bu sistem içerisinde toplumsal olarak en üst tabakayı İspanya'dan gelen İspanyollar, ikinci basamağı *creoles* denilen Amerika'da doğan İspanyollar, üçüncü sırayı *mestizos* denilen yerli ve İspanyolların birlikteliklerinden doğanlar ve son basamağı ise yerliler ve köleleştirilmiş Afrikalılar oluşturur. Ayrıca kilisenin etkisi de büyüktür. Katolik kilisesi *misyon* denilen memuriyetler kurarak -bir kasaba, çiftlikler ve kiliseden oluşan mahalle- burada yerlileri hem çalıştırır hem de Hristiyanlığı empoze ederek onlara okuma yazma ve kimi zanaatleri öğretir. Ancak yerlilerin özellikle plantasyonlarda -ana karaya ihraç edilen özellikle şeker plantasyonlarında⁷⁶- köle olarak kullanılması 1680'de Popé isimli bir Pueblo'nun öncülük ettiği Santa Fe İsyanıyla yerlilerin ayaklanmasına ve İspanyolları bu bölgeden göndermesine yol açar. Ancak 1692'de İspanyollar bölgede kontrolü yeniden sağlar. Bu geniş plantasyonların kurulması ormanlık arazilerin ve habitatın da yok edilmesi anlamına gelmektedir.

⁷³ *Human Planet* (2011) belgesel dizisine göre yağmur ormanlarının kerestecilik ve benzeri iş kolları uğruna yok edilmesi yüzünden her gün yüz canlının soyu tükenmekte ve izole yerliler de hızla yok olmaktadır.

⁷⁴ *Encomienda* (derleme, düzenleme) İspanya'dan Amerika'ya giden fatihlerin mülkiyet haklarını ve toprağı kullanma biçimlerini düzenleyen sömürge sistemidir. Buna göre yerlilerin ürettikleri ürünlerin vergilendirilmesi ve arazinin plantasyonlara ayrılarak başlarına birer fatih getirilmesi söz konusudur. Fatihler, Madrid tarafından denetlenmekle birlikte İspanyol hiyerarşik toprak politikası da Amerikan yerlilerini ve mülkiyetini kapsayacak şekilde New Spain'i düzenler.

⁷⁵ Büyük çiftlik işletmelerine verilen genel ad.

⁷⁶ Diğer ürünler kakao, tütün ve pamuktur.

Figür 7: Theodore de Bry, “Şeker: Eski Dünya’nın Yeniye En Büyük Hediyesi” (1873) isimli çalışması

Her ne kadar “Yerlilerin Koruyucusu” (*Protector of the Indians*)⁷⁷ lakaplı fatih ve papaz Bartolemé de Las Casas gibi, yerlilerin köleleştirilip ağır insan hakları ihlallerine uğramalarına karşı çıkanlar olsa da ve Casas’ın girişimleriyle kraliyet bu ihlallere karşı kanunlar çıkarsa da bu girişimler, *encomienda* sahiplerinin ağır baskıları ve kraliyetin ekonomik çıkarları karşısında cılız kalmıştır.

İspanyol istilasının bir başka sonucu da iki kıta arasında “Kolomb Değişimi” (*The Columbian Exchange*)⁷⁸ olarak adlandırılan bitkilerin, hayvanların ve hastalıkların taşınmasıdır. Bu taşınma; çiçek, kızamık ve grip hastalıklarına bağışıklığı olmayan yerlilerin büyük sayılarda ölümüyle sonuçlanmıştır.⁷⁹ Bunun dışında sığır, domuz ve at ile üzüm, soğan ve buğday Batı’ya getirilmiştir. Batı’dan gelen patates ve mısır ise Avrupa yeme biçiminde önemli etkiler yaratmıştır.⁸⁰ Tüm bu nakliye işlemleri fauna ile floranın o güne kadar bölgede süregelen dokusunu sarsıcı bir şekilde değişime uğratmıştır. Bu nakliyenin en karlı olanı ise kölelik sistemi olmuştur. Kölelik, ucuz iş gücü yaratarak sömürgeci imparatorluklar için iyi bir fırsat olmuştur.⁸¹ Çok sayıda ve her konuda işçiyne ihtiyaç duyan sömürgeciler bunu en

⁷⁷ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁷⁸ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁷⁹ Meksika’da 20 milyondan fazla insan, Orta Amerika’da da nüfusun yüzde 90’ı bir yüzyıl içinde yok olmuştur. Bernardino de Sahagin’in, *Değişim Tohumları: Beş Yüzcüncü Yıl Kutlaması*’nda hastalığı “büyük ateş” olarak tanımladığı yazar (75).

⁸⁰ Örneğin, İrlanda nüfusu 1754’te 3,2 milyondan 8 milyona çıkmıştır. Bu değişim küreselleşmenin de önünü açan bir etkiye yol açacaktır.

⁸¹ Philip D. Curtin *Atlantik Köle Ticareti: Nüfus Tahriri (The Atlantic Slave Trade: A Census)* (1969) isimli kitabında köleliğin kadim uygarlık dönemlerinden beri çeşitli amaçlarla varlığını sürdüren bir sistem olduğunu yazar. Şeker plantasyonlarının büyümesiyle birlikte Avrupalılar tarafından 1100 yılından itibaren kölelik yasaklanana kadar insanlar köle olarak çalıştırılmaktadır. İspanya ve Portekiz yeni kıtayı keşfedip bu bölgelerde

ucuza ve en kolay yoldan sağlamak için insan ticaretini kullanmışlardır. Bu, ırkçılığın yönlendirdiği bir kültürlenme sürecine dönüşerek günümüz Amerikan toplumunun da önemli dinamiklerinden birisini oluşturmaktadır.

Her ne kadar Diego de Campo gibi maronlar köleliğe karşı İspanyollarla mücadele etseler de bu hareketler cılız kalmış ve köleliğin gelişmesini engelleyememiştir.⁸² Bu ticarete sadece Avrupa ülkelerini suçlamak ise doğru olmaz. Batı Afrika krallıklarının da köle ticaretinde payı büyüktür. Köle ticareti karşılığında tekstil, demir, şarap ve silah gibi materyaller edinen krallıklar ekonomilerini köle ticareti ile güçlendirmişlerdir. Bu durum Afrika iç bölgelerinde yaşayan Afrika halkları için ise bir zulüm politikasına dönüşmüştür. Batı Afrikalı Kral Afonso, Portekiz kralına yazdığı 1526 tarihli mektupta ülkesinin tamamen boşaldığından şikâyet eder (akt. Littell 77). İnsanların eşya gibi gemilere doldurulduğu bu insan ticareti, “Orta Geçit” (*The Middle Passage*) olarak adlandırılan transferler -Avrupa, Amerika ve Afrika üçgenini kapsayan yolculuklar- yoluyla yapılır. Arna Bontemps’in *Büyük Köle Anlatıları (Great Slave Narratives)* (1969) adlı kitabında da detaylandırıldığı gibi bu yolculuklarda yaklaşık iki milyon kişi can vermiştir. Geçit (*passage*) yoluyla yapılan bu yerinden edilme de Afrika Diasporası olarak adlandırılır. Kölelerin isyan etmemesi içinse *köle kodları* denilen bir dizi önlem alınmıştır. Yıllar geçtikçe kölelik Afrikalı insanlarla özdeşleştirilir hale gelmiştir. Nefret ve ırkçı politikalar da daha çok kölelik üzerinden uygulama alanı bulmuştur. *Kolomb değişimi* burada da mevcuttur: Afrika’dan gelen insanlar Amerika’ya çiftçilik, çeşitli hayvanlar, dans, müzik ve sözlü edebiyat konularında deneyim ve bilgi getirmiş; Amerika’dan ise patates, fıstık ve biber Afrika’ya taşınmıştır.

Sonuç olarak, keşif döneminde savaşlardan ziyade tek taraflı bir katliamlar serisi hem çevrenin hem de kıtada yaşayan halkların dokusunda onarılmaz hasarlara yol açmıştır. Hem bölgedeki doğanın değişime uğraması hem de küresel ölçekte insan, hayvan ve bitkilerin yer değişimi para ve iktidara dayalı genel bir sömürü politikasının bölge tarihinin pusulası olarak kabul edilebilir.

de şeker kamışı yetiştiriciliğine başlayınca kölelik buraya da getirilmiş olur. Yerlilerin köleleştirilmesi, İspanya’dan getirilen köleler, siyah Hristiyanlar ya da Asyalılar da yeter sayıyı karşılamayınca bu ülkeler yüzlerini Afrika’ya dönerler. Afrika köle ticareti önemli çıkarlara hizmet eder. Örneğin, Afrikalıların hastalıklara karşı bağışıklıkları kuvvetlidir. Ayrıca Amerika’da herhangi bir sorunda diğer gruplarda olduğu gibi kendilerine yardım edecek başka gruplar yoktur; yalnızlardır. Bunun dışında kalıcı bir iş gücü oluştururlar. Son olarak, geldikleri yerde de benzer şekilde tarımla uğraştıkları için işi daha iyi biliyorlardır. 1500-1600 yılları arasında Amerika’ya yaklaşık 200.000 civarı, 1600-1700 arasında 1.200.000 civarı, bir sonraki yüzyılda ise 6 milyondan fazla Afrikalı, köle olarak getirilmiştir (77).

⁸² 1546’da Hispaniola’da de Campo 7.000 kişilik bir maron ekibiyle (“maron”, yerli Afrikalı gruba verilen genel addir.) İspanyollara korku salabilmiştir; ancak yakalandıktan sonra İspanyolların lehine çalışmaya başlamasıyla maron hareketi çökmüştür.

3.1.4.4. İngiliz Kolonileri Döneminde Yerlilerle ve Doğayla Etkileşim

Kurulan ilk iki İngiliz kolonisi, Virginia ve Roanoke başarısız olmasına rağmen Jamestown disiplinli çalışma ve bireysel çabalarla ayakta kalmayı başarmış ve kendisinden sonraki İngiliz kolonilerine de umut olmuştur.

Figür 8: Yeni Dünya'nın erken dönem haritalarından, John White (1580'ler)

İnsanlar, İngiltere'den altın bulmak amacıyla, ekonomik sebeplerle ya da dini baskıdan kurtulmak için Yeni Dünya'ya gelmeye başlamıştır. 1588'de İspanyol donanmasının yenilgiye uğratılmasıyla İngiltere, koloni hareketine başlamıştır. Bu hareketin başlamasında coğrafyacı ve yazar Richard Hakluyt'un eserleri⁸³ kraliyetin etkilenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sir Walter Raleigh, 1585'te Roanoke, Virginia'da bir koloni kurmak üzere sponsorluk almıştır; ancak yerliler, yeni gelenlerin kendi topraklarını alma çabalarını anlayınca Raleigh ve takipçileri yiyeceksiz kalmışlar ve hayatta kalabilenler bir yıl içinde İngiltere'ye dönmüşlerdir. 1587'de John White öncülüğünde yeniden aynı yerde bir deneme yapılmışsa da

⁸³ Bu eserlere 1582 yılında çıkan *Amerika'nın Keşfini Sağlayan Çeşitli Deniz Seyahatleri (Divers Voyages Touching the Discoverie of America)* ile 1589-1600 yılları arasında kaleme alınan *İngiliz Ulusunun Başlıca Seyrüseferleri, Deniz Seyahatleri, Ticaretleri ve Keşifleri (The Principal Navigations, Voiages, Traffiques, and Diccoueries of the English Nation)* isimli kitaplar örnek verilebilir.

başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu deneme de Amerikan tarihinin mitleştirilmesinde ona gizem katarak kuruluş mitlerinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.⁸⁴ 1607’de Plymouth Colony Şirketi tarafından Maine’de mahkûmların önemli bir kısmını oluşturduğu Sagadahoc isimli bir koloni çabası tekrarlanmış ancak hem iklim koşulları ve yerlilerle mücadele hem de yetersiz yiyecek ve iç mücadele nedeniyle bu koloni de başarısız olmuştur.

Bu erken dönem çabalarında büyük savaşlara dair kanıt yoktur. Tarihi belgelere daha çok kolonicilerin yeni kıtayı coğrafi olarak öğrenme ve hayatta kalma gayretleri yansır. İlk başarılı koloni sayılan Jamestown ise ilk zamanlarda altın arama telaşı içinde zorlu iklim koşulları altında sıtma ve açlık tehlikesi geçirse de üçte ikisi ölen koloninin yönetimini 1608’de Kaptan John Smith olarak “Çalışmayan her kim olursa yemek de yiyemez” mottosuyla ve Powhatan kabilesiyle yaptığı yiyecek anlaşmasıyla koloniyi çökme tehlikesinden kurtarmıştır. İlk çatışmaların toprak nedeniyle çıktığı görülür. Kolonicilerin geldikleri yerde mülkiyet edinme talepleri yerlilerin mülkiyetle ilgili görüşleri ile çatışınca yerli lideri Powhatan yiyecek ihracatını kesmiş ve yeni gelenler için bir açlık dönemi başlamıştır. 1000’e yakın yeni gelenden altmış kolonici kalsa da 1610’da Lord De La Warr’ın disiplinli çalışmasıyla açlık dönemi bitmiştir. Çıkarların korunmasına yönelik Yeni Dünya’daki ilk temsilciler birliği girişimlerinden biri 1619’da kurulan Kasabalar Meclisi’dir (*The House of Burgesses*).⁸⁵ Bu meclis Yeni Dünya’daki toprağın kullanımını kendi Avrupa merkezci kanunları ve kuralları çerçevesinde belirleyen ve geldikleri yerin halklarının kanunları ve kurallarını hiçe sayacak bir sistemin kuruluş temellerini atması bakımından önemlidir. Her ne kadar Powhatan kabilesiyle ilişkileri yumuşatmak için 1614’te John Rolfe ile Powhatan’ın kızı Pocahontas evlenmiş olsalar da bu, gerilimi azaltmamıştır. Tütün yetiştiriciliğinin daha fazla toprağa ihtiyaç duyulmasına neden olması koloniler ve yerliler arasında kanlı çatışmalar yaşanmasıyla sonuçlanmıştır.

Erken dönemin çatışmalarına örnek gösterilebilecek olaylardan birisi 1670’de gerçekleşen Bacon İsyanı’dır. İsyan, birkaç açıdan tarihsel öneme sahiptir. Koloni valisinin plantasyon sahiplerinin lehine çalışmalar yapması kendilerine özgürleştikten sonra toprak arayan sözleşmeli hizmetlilerin⁸⁶

⁸⁴ Bu gizemin nedeni John White’in çeşitli ihtiyaçları karşılamak üzere İngiltere’ye gittikten sonra İspanya ile savaş nedeniyle ancak birkaç yıl sonra koloniye döndüğünde koloniden kimseyi bulamamasıdır. White, koloniye dair bir ağacın üzerinde CRO harfleri ve bir kapının üzerinde Croatian yazısından başka bir şey bulamaz. Bu olay günümüze kadar gizemini koruyan ve Amerikan mitlerinin oluşumunda önemli yer tutan bir olay olarak *American Horror Story* dizisi gibi popüler kültür araçlarının konusu olmaya devam etmektedir.

⁸⁵ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁸⁶ Sözleşmeli hizmetliler, Yeni Dünya’ya tüm masrafları ilgili kurum tarafından karşılanarak ücretsiz gelen ancak belirli bir yıl ücretsiz çalıştıktan sonra kendi toprağını satın alıp özgürleşebilen ücretsiz işçilerdir. Sistem, emek sömürsünün bir çeşidi olarak görülebilir.

hayatlarını zorlaştırdığı için ve batı sınırında yaşamak durumunda kaldıklarından yerlilerle toprak savaşına giriştikleri için tepki toplamaktadır. Nathaniel Bacon, eski bir sözleşmeli hizmetli olarak, vali William Berkeley'den tütün için bölge alınması adına yerlilerle savaşmayı talep etmesi ve bunun Berkeley tarafından reddedilmesinin sonucunda isyan etmiş ve Temsilciler Meclisini ele geçirmiştir. Ancak Bacon'ın ani ölümü üzerine Berkeley tüm isyancıları bastırmış fakat o da Kral II. Charles tarafından görevden alınmıştır. Olay sonrası, Temsilciler Meclisi valilerin mutlak gücünü engelleyici kararlar geçirmişlerdir. Bu hem ilk demokratik hareketler ve yönetim biçiminin şekillenmesinde belirleyicilerden olmuş hem de toprak ve mülk edinme politikalarının temellerini sağlamlaştırma adımlarından birisi olmuştur. Yeni Dünya, İngilizlerin gözünde dini ve politik özgürlük alanı, kaynaklara kolay erişim yoluyla kendi mülkünü edinme gibi sebeplerle daha tarihinin ilk başlarında “fırsatlar diyarı” olarak görülmeye başlamıştır. Kısaca, erken dönem yapılanma hareketleri ile çatışmalar, Amerika'nın demokratik yapılanma modelinin arka planında mülkiyet hakkının meşrulaştırdığı bir ekonomik çıkarlar bütünü var olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca dini inanışlar kolonilerin sosyokültürel ve siyasi oluşumunda kilit öneme sahip olmuştur. Alınan kararlar ise dini referanslarla çoğu zaman desteklenmiş ya da haklı çıkarılmaya çalışılmıştır. Püriten iş ahlakı günümüz Amerika'sında da hala etkilerini sürdürmektedir. İlk yerleşimcilerin hem doğayı hem de yerlileri anakaranın birer öznesi olmaktan çok birer araç olarak görmeleri William Bradford'ın *Plymouth Plantasyon Tarihi (Of Plymouth Plantation)* (1651) isimli eserinde açıkça ifade edilir: “[. . .] fakat *Squanto* onlarla devam etti ve onların çevirmeniydi ve onların umduklarının da ötesinde Tanrı tarafından gönderilmiş özel bir enstrümandı” (Bradford 117).

1620'de ise “Hacılar” (*Pilgrims*) denilen bir grup⁸⁷ Virginia Şirketi vasıtasıyla Massachusetts, Plymouth'a varmıştır. Daha gemideyken gemiyle aynı adı taşıyan Mayflower Sözleşmesi'ni kendi aralarında imzalamışlardır. Bu anlaşma hem öz yönetim hem de çoğunluğun koyduğu kurallara uyulmasını şart koşması bakımından oldukça önemlidir. Daha kıtaya varmadan böyle bir anlaşma yapmaları en başından yerlileri ve doğayı anlaşma taraflarının dışında tutacaklarının da habercisidir.

İlk ilkbahara kadar açlık ve zorlu koşullar nedeniyle kolonicilerin yarısı ölmüştür. Samoset ve Squanto gibi Pawtuxet ve Pemaquid yerlileri Hacılar'a balıkçılık, ekim ve avcılık

⁸⁷ On altıncı yüzyılda İngiltere Kralı VIII. Henry, Katolik kilisesine karşı çıkıp İngiltere'de kendisine bağlı Anglikan Kilisesi'ni kurunca bir grup Ayrılıkçı (*Separatist*) bu kilisenin de Katolik kilisesi gibi otoriter oluşunu eleştirip buradan ayrılmıştır; bunun üzerine Kral, Ayrılıkçılara karşı güç kullanmış ve bunlar Hollanda'ya daha sonra da Amerika'ya göç etmişlerdir.

konularında yardım etmişler ve Hacılarla ticaret yapmışlardır. Plymouth yerleşimi bu başarılı alışverişi ve hayatta kalma mücadelesinden zaferle çıkmayı kutlamak için Şükran Günü'nü başlatmıştır. Kısaca, bu koloniciler, yerlilere çevreye “uyumları” konusunda çok şey borçludurlar.

Anglikan Kilisesi'ni eleştiren bir başka grup olan Pürütenler⁸⁸ ise 1630-1640 yıllarında Massachusetts Bay Şirketi'ni kurarak Amerika'ya gelmişler ve Massachusetts Bay Kolonisi'ni kurmuşlardır. Büyük Göç⁸⁹ adı verilen bir dalgayla da binlerce kişi Amerika'ya göç etmiştir. John Winthrop'un liderliğinde on bir gemi ile hazırlıklı bir şekilde gelmişler ve açlık, yok olma tehlikesi gibi zor koşullarla, disiplinli çalışmaları sayesinde, karşılaşmamışlardır. Bu disiplinin oluşmasında Winthrop'un “Hristiyan Cemiyeti Modeli” (“*Model of Christian Charity*”) isimli vaazında bahsettiği ve Amerikan düşününün en önemli ilkelerinden birisini oluşturan “tepede bir şehir” düsturunun payı büyüktür. Vaazda kendilerinden “on kişinin düşmanlarından bin kişiye karşı durabilecek” güçte olduklarını “ve tüm halkın gözlerinin üzerlerinde” (akt. Littell 94) olduğunu söyleyerek Yeni Dünya'ya yerleşimlerini kutsallaştırır.

Yeni İngiltere Tarzı (*New England Way*) adı verilen bir yaşam biçimi oluşturulan kolonilerde Pürüten ahlakın kalın çizgilerle şekillendirdiği bir işleyiş vardır. Her Püriten cemaati kendi kilisesi etrafında ve bir toplantı merkezi ile kasabasını kurar ve öz yönetim biçiminde ilerleyen toplantılarda kararlar alınır. Bu karar vericiler ve oy kullanabilenler beyaz erkeklerdir. Kanun koyucular da bu oy verenler arasından seçilerek oluşturulan Genel Mahkeme'dir (*General Court*). Genel Mahkeme içinden de bir vali seçilir. Yeni İngiltere Tarzında odak daha çok Pürüten inanışlarının, disiplinli çalışmanın, dürüstlüğü, iş ahlakının ve Tanrı'ya hürmetin yüceltildiği hutbelere dayanır. Bu yaşam biçiminde, tembelliğe neden olduğu için eğlenceye yer yoktur. Herkesin İncil'i okuyup bu erdemleri edinmesi için ise eğitim kilit noktada olmuştur. Bazı cemaatler yeni koloniler de kurmuştur. 1636'da Thomas Hooker Connecticut Vadisi'nde bir koloni kurmuş ve koloni 1639'da yürütme ve yargı ayrı olacak şekilde⁹⁰ “Connecticut'ın Başlıca İlkeleri” (“*Fundamental Orders of Connecticut*”) başlıklı yerel bir anayasa hazırlamıştır. Bu ilkelerde temsili hükümet biçiminin genişletilip oy kullanma hakkından valinin gücünü kısıtlayan düzenlemelere kadar çeşitli hükümler bulunmaktadır. New Hampshire, Portsmouth'da da (1623), John Wheelwright liderliğinde

⁸⁸ Ayrılmaktan çok kilisenin “arınmasını” ve reform sürecinden geçmesini talep etmekteydiler.

⁸⁹ Bunlar, Amerika dışında Rhineland, Hollanda, İrlanda ve Hint Adaları gibi bölgelere de göç etmişlerdir.

⁹⁰ *The Court Election ve The General Court*

koloniciler 1638'de Mayflower Sözleşmesi'ni esas alan Exeter Sözleşmesi'ni (*Exeter Compact*)⁹¹ imzalamıştır.

Yukarıda bahsedilen Yeni İngiltere Tarzı'na karşı çıkanlar da vardır. Bunlardan ilki Salem'de bulunan ve Amerika'da ilk Baptist kilisesini kuran vaiz Roger Williams'tır. Hem kiliseye insanların zorla katılmasına hem de yerlilerden zorla toprak alınmasına karşı çıkan Williams, Genel Mahkeme'nin kararıyla koloniden atılmıştır. 1636'da Rhode Island'da koloni kuran Williams'ın kolonisine, kiliseden ayrılanlar ile dinsel özgürlüğü savunanlar gelmişlerdir. İkincisi, Tanrı'ya ibadet esnasında bir vaiz, kilise ya da İncil'in varlığını tartışmaya açan ve bunların aslında gerekli olmayabileceğini savunan Anne Hutchinson'dır. O da Massachusetts'ten sürgün edilmiş ve 1638'de Rhode Island'a gelmiştir. Üçüncüsü ise Rhode Island'a idamlar ve sürgünler nedeniyle kaçan Quakerlar'dır.⁹² Herkesin bir "içsel ışığı" olduğunu ve İncil ve kiliseden ziyade bunlarla Tanrı'ya ulaşılacağını söyleyen Quakerler da yerlilerle iletişim konusunda daha adil olunması gerektiğini savunurlar. Dışlanmalarının sebebi ekonomik ve toplumsal standardizasyonu "bozmak" olabilir. Mülkiyet hakkını, daha geniş toprak talebini ve doğayı sömürme araçlarını eleştiren, bunun yanında dinin tüm bu sistemi sürdürülebilir kılmanın aracı olarak kullanılmasına karşı çıkan ayrık seslerin hepsi kolonilerden sürülmüştür. Bununla birlikte bu sürülme, Amerikan tarihinde muhalif bir damarın da ayrı bir koldan gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Merkez bölgede ise toprak politikaları çatışmaların zeminini hazırlayan en önemli nedenlerden birisidir. Yerlilere göre toprak herkese aittir. Ancak Avrupalılara göre mülkiyet hakkı bireysel olduğundan ve kanunlarla korunduğundan anlaşmazlıklar çıkmış ve nüfusun artmasının da etkisiyle bu, 1675-1676 arasında ilk savaş olarak tabir edilebilecek King Philip Savaşı ile sonuçlanmıştır. Wampanoag lideri Metacom, nam-ı diğer Philip, ile yapılan savaşta İngilizler galip gelmiş ve topraklarını genişletmişlerdir. Bu savaş kolonilerin yayılcı ve sömürgeci politikalarına erken dönem örneklerinden birisidir.

Sürgün yoluyla kökünün kazanamadığı muhalefet -yeni kuşağın 1600'lerin sonunda katı Püriten ahlakına fazla önem vermemesinin de etkisiyle- Püriten yaşam biçimini deforme etmeye başlamıştır. Ancak Salem cadı avları (1692) Tanrı'nın inayeti savıyla bu ahlakın restorasyonu anlamında işlevsel bir öneme sahip olmuştur. Cadılığı bir günah keçisi olarak kullanan mahkeme ayrılıkçı fikirlerle düzen karşıtı kişileri de bu kisse altında cezalandırmış,

⁹¹ Paragrafta geçen kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

⁹² *Quaker* kelime olarak Tanrı'nın kelamıyla titreyen demektir.

idam etmiş ya da kolonilerden sürmüştür.⁹³

Orta ve Güney'e bakıldığında ise bu bölgelerde kolonilerin kurulmasının en büyük nedenlerinden birisi artan sayıda Avrupalının ekonomik fırsatlar için yeni kıtaya gelmek istemesidir. Bu sebep günümüzde de dünyanın pek çok farklı yerinden Amerika'ya göçmen çekmektedir. Orta koloniler⁹⁴ daha fazla göçmen çekmek için patron sistemini geliştirmişlerdir. Buna göre yanında elli göçmen getiren kişiye büyük bir arazi ve hibe ile ticarete ayrıcalık verilir. New Amsterdam, 1638'te Delaware'de İsveçliler tarafından kurulan New Sweden bölgesini almak ister; ancak 1664'te İngiltere, daha sonra kral olacak York Dükü II. James öncülüğünde New Amsterdam bölgesini ekonomik çıkarları doğrultusunda bünyesine katar. Toprak politikaları mülkiyet hakkı bağlamında kanunlarla meşrulaştırılan bir zeminde yapılmaya burada da devam eder. William Penn ise 1681'de Kral'ın, ailesine olan borcunu Amerika'dan toprak ile ödediği alanda yeni bir koloni kurar. "Penny'nin ormanı" anlamına gelen Pennsylvania, Penn'in kendisinin de Quaker olması dolayısıyla daha çok Quakerları ve diğer özgürlükçüleri çeker. Hem yerlilerle hem de diğer inaniştan insanlarla barışçıl bir yaşam düşüncesi geliştirirler. 1681 tarihli bir mektubunda Penn "Komşu ve arkadaş olarak her zaman birlikte yaşayalım," diyerek yerlilerle ilişkilerde şiddet politikalarından vazgeçilmesi gerektiği görüşünü paylaşır ancak yine de Penn'in bölgeyi isimlendirme biçimi insanı merkeze alan ve "ormanı" içindekilerle birlikte kendisine ait bir mülk olarak gördüğüne dair önemli bir ayrıntıdır (akt. Littell 102). Keza isim verme isim verileni pasifleştirerek ismi veren kişiyi eyleyen kılan bir hiyerarşi modelidir.

Güney kolonilerinin ise⁹⁵ yerlileri köleleştirmeye çalışıp tütün ve çivit ekimi için toprak almaya çalışmaları özellikle Tuscarora ve Yamasee kabileleriyle savaflara neden

⁹³ Cadı avı sürecindeki politik ve ideolojik yol alma biçimi daha sonraki yüzyıllarda farklı muhalif seslerin yaftalanması ve yargılanması olaylarında bir konsept olarak kullanılacaktır (McCartyism döneminde olduğu gibi). Cadı avı popüler kültür, sanat ve edebiyatta da güncelliğini her daim korumuştur. *Salem* televizyon dizisi (2014-2017), *The Simpsons* dizisinin dokuzuncu sezonundaki bir bölümü (1997), Arthur Miller'in *Cadı Kazanı* (*The Crucible*) (1953) oyunu, Frank Lloyd'un *Salem Hizmetçisi* (*Maid of Salem*) filmi (1937) ve ressam T.H. Matteson'un *George Jacobs Duruşması, 5 Ağustos 1692* isimli tablosu cadı avının işlendiği eserlere örnektir.

⁹⁴ Orta koloniler New York, New Jersey, Pennsylvania ve Delaware'in oluşturduğu New England ve Chesapeake arasında kalan bölgede kurulan kolonilerdir. Nüfusu daha çok İsveçliler, Hollandalılar, İngilizler, Almanlar ve Afrika ülkelerinden gelenler oluşturmuştur. Dini inanç özgürlüğü Protestan, Katolik, Musevi ve Quaker gibi farklı inanışlardan insanları cezp etmiştir. Çiftçilik için elverişli toprak ve iklim koşulları da olumlu bir etki yaratmıştır. 1624'te ise Hollanda Batı Hindistan Şirketi tarafından kurulmuş New Netherland kurulmuştur.

⁹⁵ Güney koloniler Maryland, South Carolina, North Carolina ve Georgia'dan oluşur ve sınırlarını batıdan Appalachian Dağları belirler. Tarım için elverişli toprakları vardır ve tütün, pirinç ve çivit yetiştirilir. Maryland, 1632'de Lord Baltimore tarafından Avrupa'dan kaçan Katolikler için kurulmuş ancak daha sonra "Hoşgörü Kanunu" (1649) çıkarılarak dini özgürlük sağlanmıştır. Bölgeye çok az kadın göçmen gelmiştir. Daha çok tütün

olmuştur. Bu dönemde icat edilen Yer Ölçücü Pusula toprağı paylaşmak için kullanılan bir alet olarak mülkiyet politikalarının Avrupalılar tarafından uygulanış biçimine somut bir örnek oluşturması bakımından önemlidir. Bu alet yardımıyla herkesin toprak miktarının “nesnel” bir şekilde ölçüldüğüne inanılmaktadır. Bu belirlemede yerliler ise yine dışarıda tutulmuştur.

Özetle, kolonilerin ilk kurulma aşamasında, gerek yapılan yazılı anlaşma ve kararlarla gerekse Yeni Dünya’ya kitleler halinde gelmelerindeki motivasyonlarıyla Avrupa’nın bireyi - burada bireyden anlaşılan Avrupalı kimliğidir- ön plana çıkararak onu merkeze alan hümanizmin yavaş yavaş etkisini göstermesi ile bunun arka planında dini öğretilerle beslenen mülkiyet hakkının zorla edinilse bile korunması ilkeleri ön plandadır. Kısaca, erken dönem çatışmalarının kaynağında doğanın, içinde yaşayan tüm canlılarla beraber sömürülmesi ve mülk edinme kaygısı olduğunun altını çizmek yanlış olmayacaktır.

3.1.4.5. Kolonilerin Gelişmesinde Yaşanan Çatışmalar ve Doğayla Etkileşim

Avrupa’dan ya da Afrika’dan getirilen yaşam biçimleri ve kültürel özellikler Yeni Dünya’nın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Okyanus kıyısında kurulan yerleşkelerde ticaret ön plana çıkarken güneye doğru gidildikçe iklimin de etkisiyle tarım daha fazla tercih edilmiştir.

1700’lerin başında İngiliz kolonilerinde 250 bin olan nüfus, yüzyılın ortasına gelindiğinde bir milyonu aşmıştır ve insanlar bölgeyi artık “evi” olarak nitelemektedir. İklim, kaynaklar ve insanlar dört farklı bölgenin gelişmesine neden olmuştur: New England, uzun kışları ve kayalık toprağı ile ünlüdür. Nüfusu daha çok İngilizler oluşturur. Orta kolonilerde daha kısa kışlar ve daha verimli toprak vardır. Tüm Avrupa’dan göçmeni bünyesine katar. Güney kolonileri, yumuşak bir iklim ve verimli toprağı sahiptir. Burada Afrikalıların sayısında artış vardır. Taşra (*backcountry*)⁹⁶ ise enleme göre iklimi farklılık gösteren ve Appalachian Dağlarının eteğinde kalan kısımlardır ve bu bölgeye daha çok İskoç ve İrlandalı

yetiştiriciliğı yapılmıştır ve çalışma koşulları çok ağır olmuştur. Carolinalar ise 1663’te tek bir koloni olarak kurulmuştur. Barbados’tan gelen İngilizler 1670’te Charleston’ı (Charles Town) kurmuşlar ve daha çok kerestecilik, hayvancılık ve yerlilerle ticarete yoğunlaşmışlardır. Burası, 1685’ten sonra daha çok Fransız Protestanlar olan Huguenotlar için bir sığınma yeri olmuştur. Carolinaların sahipleri Charleston’a yapılan İspanyol hücumunu engellemeye yönelik yardımı reddedince 1719’da koloniciler kraliyete bağlı bir koloniye dönüşme kararı almışlardır ve Kral tarafından atanmış valilerce yönetilmeye başlanmıştır. Yönetimdeki anlaşmazlıklar sonucu koloni daha sonra kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmüştür. 1732’de ise James Oglethorpe, Georgia’yı kurmuştur. Georgia, daha çok borcunu ödeyemeyenlerin sığındığı bir koloni olmuştur. İngiliz hükümeti koloniye daha çok İspanyol Florida’sı ve Fransız Louisiana’sına bir kale olarak kullanmak istemiştir. 1739’da İspanyollarla yapılan savaşta İngilizler galip gelmiştir. Daha çok İngiliz, Alman, İsviçreli ve İskoç göçmenler bölgeye yerleşmiştir. 1752’de Oglethorpe’nin sert yönetimi nedeniyle koloni doğrudan kraliyete bağlanmıştır.

⁹⁶ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

göçmenler yerleşmişlerdir. Dört bölgede de hâkim olan yaşam biçimi bu erken dönemde tarıma dayanmaktadır. Ancak elde edilen ürün iklime göre farklılık gösterir.

Öncelikle New England kolonilerinin gelişmesinde balıkçılık, balınacılık ve ticaret önemli rol oynamıştır. Kıyıdaki bu kolonilerin böyle bir başlangıç yapmaları günümüz kıyı eyaletlerinin de ekonomilerinin ticaretle devam etmelerine sebep olmuştur. Balınaların gaz yağı için öldürülmesi çevreye insanın uyguladığı erken dönem şiddeti göstermesi bakımından önemlidir. Balınalarla edilen mücadele New Englandlı bir denizci olan Peleg Folger gibi balina avcılarının tuttuğu günlüklere de yansır. New England'ın iklim ve toprağından ötürü geçimlik tarım uygulaması yapılmaktadır. Resmi makamlar, toprağı bireylerden çok kilise üyesi cemaate verdiği için ve cemaat üyeleri de bu toprağı kendi aralarında paylaştığı için tek tip kasaba yerleşkeleri oluşmuştur.⁹⁷ Tarımsal elverişsizlik burada yaşayanların Atlantik'i bir "otlak" olarak görüp onları uskumru, morina, pisi balığı gibi balıkları avlamaya yöneltmiştir. Kerestecilik, balıkçılığı ve gemi yapımını mümkün kılmak için "zorunlu" bir iş kolu haline gelmiş ve bir gemi yapımı için ortalama 2,500 ağacın kesilmesine neden olmuştur. Kerestecilik ve balıkçılık Boston, Salem, New Haven ve Newport gibi şehirlerin ticari olarak gelişmesini sağlamıştır. Ticareti ise genellikle diğer kolonilerle, Avrupayla ve üçgen ticareti⁹⁸ denilen bir yöntemle yaparlar. Bu ticaretten kazanç elde etmek isteyen İngiltere bu sebeple kolonilerle 1651 yılından itibaren "Kabotaj Kanunları" (*Navigation Acts*) yapmaya başlayarak ticareti kendi lehine teminat altına almıştır. Buna göre, tüm kargolama İngiltere ya da İngiliz kolonilerinden yapılan gemilerle yürütülecektir; tütün, odun ve şeker sadece İngiltere ve kolonilerine satılabilecektir; Avrupa'dan ithal edilen ürünler İngiltere limanlarından geçecektir ve İngiliz yetkililer İngiltere'ye gelmeyen ve kolonilere giden malları vergilendirecektir. Ancak bu kanunlar *de facto* işe yaramamış aksine kaçakçılığın büyümesine neden olmuştur. Bunun dışında Bleackbeard örneğinde olduğu gibi son dönem korsancılık da ticarete İngilizleri zor duruma düşürmüştür.

Kısaca, geçim kaynakları sığırcılık, balıkçılık, balınacılık, kerestecilik ve gemi yapımıcılığı olan New England kolonilerinde hayat doğanın, insan dışındaki canlıların sistemli olarak katledilmesi üzerine kurgulanmıştır.

Orta kolonilerin başlıca geçim kaynakları da sığırcılık, balıkçılık, kürkçülük, demir, domuz, koyun, kerestecilik ve buğdaydır ve bu koloniler, doğayı sömürme biçimiyle New

⁹⁷ Evler bir toplantı evinin çevresinde kümelenir.

⁹⁸ Bir New England gemisi rom ve demir yüküyle Afrika'ya gelir. Burada köle karşılığında rom ve demiri verir. Köleleri Hint Adalarına taşır ve karşılığında şeker ve şeker kamışını New England'a getirir ve bunları kullanarak rom yapar. Bu şekilde bir döngü yaratılmış olur.

England kolonilerinden geride değildir. Burada kültürel çeşitlilik oldukça yaygın olmuştur ve burası günümüzde de dünyanın kültürel çeşitliliği en fazla bölgelerinden birisidir. Bu koloniler en çok dinsel özgürlük ile ünlüdür. Michel Guillaume Jean de Crèvecoeur, “yüz yıl öncesinde her şeyin vahşi, ağaçlık ve işlenmemiş olduğu yerler (şimdi) zarif şehirler, varlıklı köyler, geniş tarlalar [. . .] nezh evler, iyi yollar, bağlar, çayırlar ve köprüler[e]” dönüşmüştür diyerek yaban hayatını “vahşi” olarak yaftalar ve üstün bakan bir tavırla bölgenin “kalkındırıldığını” ima eder. Hem toprağın verimli olması hem de “hoşgörü” kültürünün fazla sayıda insanı çekmesi yerlilerin alanını daraltarak onları merkezden ve yerlerinden çıkarmaya zorlamıştır (akt. Littell 114). Hollandalı ve Alman çiftçilerin kolonilere tarımsal olarak katkıları büyük olmuş ve topraktan daha fazla verim alınmıştır. New England kolonilerinin aksine tarımdan elde ettikleri ürünleri satabilmişler ve bu, onların “ekmek sepeti kolonileri” (“*breadbasket colonies*”)⁹⁹ olarak adlandırılmalarını sağlamıştır (akt. Littell 115). Değirmenlerle öğütme işi -insan, hayvan ve su gücü yardımıyla- popülerleşmiştir.

Güney kolonilerinin gelir kaynakları ise çivit, domuz, mısır, pirinç, tütün ve deniz ikmal malzemeleridir. Ekonomisi köleliğin varlığı üzerine kurulan güneyde kölelik meselesi günümüzde de hak ve özgürlükler bağlamında güney eyaletlerinin hukuk sisteminde etkisini hissettirmektedir.¹⁰⁰ Her ne kadar plantasyon sahipleri ve ailelerinin nüfusa oranı fazla değilse de plantasyon ekonomisi kölelikle birlikte bu kolonilerin sosyoekonomik gelişimini doğrudan ve derinden etkilemiştir. John R. Stilgoe *Amerika'nın Genel Panaroması 1580-1845 (Common Landscape of America 1580-1845)* (1982) isimli kitabında George Mason'ın babasının marangozdan fiçiciya, testereciden nalbanta, tabakçıdan sepiciye, ayakkabıcıdan seyiriciye kadar pek çok alanda iş üreten kölesinin olduğunu anlatır (119). Hem bol miktarda suyolunun varlığı ürünlerin limanlara ulaşmasını kolaylaştırdığı için hem de pirinç ve tütün ekiminin kazançlı olması plantasyonların büyümesini sağlamıştır; bu da daha fazla iş gücü gerektirdiğinden köleliğin büyümesine neden olmuştur. Dolayısıyla şehirleşme fazla gelişmemiştir. Kısa süre içinde toplam güney nüfusunun % 40'ını Afrikalılar (daha çok pirinç yetiştirilen bölgelerden getirilen ve dolayısıyla deneyimi olan) oluşturmuştur. Oldukça zor ve yorucu bir iş olan pirinç ve tütün ekimi yanında Eliza Lucas tarafından ön ayak olunan çivit ile de uğraşmışlar ve köleler temel insan hakları da dâhil olmak üzere ağır hak ihlallerine maruz kalmışlardır. Her ne kadar dönemin zengin ailelerinden William Byrd *Virginia ve Kuzey Carolina Ara Hattı Tarihi (Histories of the Dividing Line betwixt Virginia and North*

⁹⁹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁰⁰ Örneğin, Virginia'da beyazlarla siyahların evlilikleri 1960'lara kadar yasaktır.

Carolina) (1728) isimli kitabında güneyi ışıltılı bir şekilde tasvir etse de özellikle *overseer*'lerin (kâhyalar) kontrol ve zulüm mekanizması olduğu, resmi tarih yazımında fazla ön plana çıkarılmaz (36). Oldukça zor çalışma, beslenme ve barınma koşullarında köleler Afrikalı kültürünü oluşturan dans, müzik ve dini inanış kanalıyla sıkı sıkıya birbirine bağlı bir Afrikalı Amerikalı kimliği oluşturmaya başlamışlardır. Aynı zamanda bir direnme kültürü de geliştirmişlerdir: kendilerine verilen yönergeleri anlamıyor gibi davranma, bilerek yanlış yapma ve işi yavaş yapma gibi. 1746'da gezgin Edward Kimber şöyle yazar: "Gerçekten onların sebatlarına şaşır kalırsınız; yüz tane adamın ona nasıl çapa yapılacağını ya da nasıl el arabası sürüleceğini göstermesine rağmen hala birini aşağıdan diğerini tekerinden tutuyor. Ve çoğunlukla benlikleri fethedilmeden önce ölüyorlar" (akt. Littell 123). Bu dönemde en çok bilinen isyanlardan birisi Stono İsyanı (1739) yaklaşık yirmi kölenin Charles Town'da Stono Nehri'nde toplanarak birkaç plantasyon aile üyesini öldürüp yürüyüş yapması ve Florida'da özgürlük arayışına diğer köleleri de çağırmasıyla olmuştur. Ancak askeri birlikler kısa sürede isyanı bastırmıştır. Bu gibi isyanlar plantasyonlardan izinsiz ayrılmanın ve özgür Afrikalı Amerikalılarla iletişimin yasaklanması gibi oldukça sert "zenci" kanunlarının çıkarılmasına ve daha büyük ihlallerin yaşanmasına ön ayak olmuştur. Kısaca, bu bölge kolonileri New England ve Orta kolonilerden çok daha farklı bir sistem oluşturmuş doğa, ağaçlar ve hayvanlara ek olarak kendilerine benzemeyen insanları da üstüncü bir şekilde nesneleştirmişlerdir. Kısaca, iklim ve kaynaklar iş gücü kullanımında farklılıklar yaratmış ve bu, dini de arkasına alarak hem yaşam biçimine hem de bölge siyasetine yön veren önemli motifler oluşturmuştur.

Son olarak, hem ucuz hem de verimli toprakları olduğu için insanlar batıya doğru gitmeye başlamıştır. Burada başlayan yaşam biçimi günümüzde hala kırsal bölgelerde varlığını sürdürmektedir. 1716'da Appalachian Dağlarındaki Blue Ridge Dağlarında keşfe çıkan Virginia valisi Alexander Spotswood, İngiliz kolonilerinin geleceğinin batıda olduğunu ileri sürmüştür. Yolculuğu, Virginia'nın batıya doğru genişlemesinin de sembolü olmuştur. Bu bölge küçük bir çiftlik kurmak için elverişlidir. İlk önceleri yerlilerle ticaret için gelinmesine rağmen koloniciler hem plantasyonlardan kurtularak kendi hayatlarını kazanmak için ya da kıyı şeridindeki kalabalıktan kurtulmak için bölgeye gelmeye başlamışlardır. 1700'lerde ise bölgeye daha çok İskoç-İrlandalılar gelmiştir. Bunda İngiltere'nin İskoçya ile birleşerek Büyük Britanya'nın kurulmasının ve bu nedenle ortaya çıkan ekonomik krizin (1707) etkisi büyüktür. Batıya doğru ilerledikçe güneyde İspanyollar kuzeyde Fransızlar ve yerlilerle de kimi zaman çatışmalara varan karmaşık ilişkiler yumağı kurulmuştur. Coğrafi

şartlar da kıyıyla ve İngiltere ile olan ticarete imkân vermediğinden bölgede daha kapalı bir ekonomi biçimi oluşmuştur.

Sonuç olarak, her ne kadar farklı ekonomi modelleri içerisinde yaşam biçimleri oluşturulsa da Fransız, İspanyol ve yerli kültürlerle karşı yine de on üç kolonide ortak bir kültürel kimlik -çevreyi sömürüye dayalı ve mülkiyetin odağa alındığı bir politik zeminde oluşmaya başlamıştır. Kısaca, savaş ve çatışmaların bolca yaşandığı koloni dönemi tarihinde çevre ve hayvan haklarından bahsetmek pek de olası görünmemektedir.

3.1.4.6. Amerikan Kimliğinin Oluşmasında Ortaya Çıkan Çatışmalar

Amerikan kimliğinin oluşum temelinde ekonomik refah, okur-yazarlık ve din ve düşünce alanındaki yenilik hareketlerinin olduğu varsayılır. Bunlar günümüzde de bu kimliğin oluşmasında temel işlevleri olan yapılar olarak gösterilir. Sarah Kemble Knight'ın *Madam Knight'in Seyahati (The Journal of Madam Knight)* (1825) isimli kitabında da anlattığı üzere başlangıçta koloniler diğer kolonilerden kendilerini ayrı görmüşler hatta özellikle taşraya karşı aşağılama eğiliminde olmuşlardır.¹⁰¹ Ancak daha sonraları kolonide yaşayan insanlar arasında bir birlik havası yavaş yavaş oluşmaya başlar. Sosyal yapılanma ise kişinin mülkiyetine göre belirlenir. İngiltere'deki babadan oğula geçen soyluluk kurumu burada olmasa da ana kıtaya göre çok daha kolay ve ucuz -yerlileri topraklarından kovma yoluyla bulunan araziye kişi üstüne geçirebildiği ve böylece ektiğini satabildiği için bir kolonicinin toprağı ne kadar genişse toplumdaki ve siyasetteki konumu da o kadar yüksek olur. Dolayısıyla hiyerarşik bir yapılanma modelinde toplumun en üstünde toprak sahipleri, kilise yetkilileri, hükümet yetkilileri ve zengin tüccarlar; üst ortasında küçük çiftlikleri olanlar ve esnaf; alt ortasında kiracılar ve vasıfsız işçiler; en altında ise sözleşmeli uşaklar ve köleler vardır. Kadınların konumu ise babaları ya da eşlerine göre değişir. Kadınlar ev işleri ve tarla işleri yapar hatta kanun gereği bir şeyler kazandıkları işler yapsalar da para doğrudan eşlerine aittir.

Amerikan kültürünün oluşmasında ise öncelikle yıllıklar ilk dönemde oldukça popülerdir. Benjamin Franklin tarafından 1732'de yazılan *Yoksul Richard'ın Yıllığı (Poor Richard's Almanac)* günümüzde de popülerliğini korumaktadır. Bu yıllıklarda daha çok takvim, hava tahminleri, yıldız tabloları, çiftçiliğe dair tavsiyeler, evde hazırlanabilen ilaçlar,

¹⁰¹ Knight taşrada konaklamak zorunda kaldığı bir evde yaşayan kadın için köpek benzetmesini kullanır. Kadının "ismini vermeye bile değer" bulmaz (135). Bu, kolonilerde seçkin grubun kendisinden olmayana merkezin dışında tuttuğu ve aşağıladığına dair ipuçları vermesi bakımından önemlidir.

tarifler, atasözleri ve fıkralar bulunur. Bunun dışında şiir, bölgesel hikâyeler ve otobiyografiler de mevcuttur. Amerika'ya has bir edebi tür olan tutsaklık anlatıları ise ayrıca popülerdir. Yerliler tarafından kaçırılan ve buradaki tecrübe ve hayatın yansıtıldığı anlatılardır bunlar. Örneğin, 1682 yılında çıkan Mary Rowlandson'ın King Philip Savaşı'nda esir alınma sürecini anlattığı *Tanrı'nın Yüceliği ve İhsanı (The Sovereignty and Goodness of God)* isimli kitabı en popüler erken dönem anlatımlardan birisidir.

Eserlerin çoğunda dini inanışın zorluklar karşısında sürdürülmesi ve bu zorluklarla mücadelede Tanrı'nın ışığının önemidir. Tanrı her zaman düşmana karşı çalışan beyaz adamın yanındadır. Bununla birlikte, dini vurguya ek olarak akıl ve bilime odaklanan Aydınlanma hareketi de kolonileri oldukça etkilemiştir. Isaac Newton'ın hareket yasası ve John Locke'un her insanın yaşam, özgürlük ve mülk edinme hakkı olduğunu ilan etmesi ve hükümetlerin bunları korumakla görevli olduğunu söylemesi, Tanrı'nın eli konumundaki kralların otoritesini sarsmış ve entelektüel anlamda Amerikan kolonilerini de etkilemiştir. Böylece kolonilerdeki siyasi ve toplumsal örgütlenmenin meşrulaşması bilimsel bir temelle de desteklenmiş olur.

Temel hakların İngiltere kralı tarafından temin edilmesi ve korunması konusunda kolonilerin tavrı net olsa da bu teminat yalnızca güç sahibi olan kesimleri kast eder. 1688'de Increase Mather İngiltere'ye giderek Massachusetts'in imtiyazının iptal edilip kraliyet tarafından görevlendirilen bir vali tarafından yönetilme konusunda varlığından duydukları sıkıntıyı Kral'a iletmek istemiştir. Bulduğu dört yılın sonunda yeni bir imtiyazla dönen Mather, *Amerikalı Son Püriten: Increase Mather'in Yaşamı (The Last American Puritan: The Life of Increase Mather)* (1988) isimli eserde de Michael Hall'un ifade ettiği gibi, bu imtiyazı New England'ın *Magna Cartası* olarak ilan eder (3). Bu ve bununla birlikte kanunlaşan diğer dokümanlarda altı çizilen temel hakların çoğunluğu ise yirmi birinci yüzyıl itibariyle hala geçerliğini korumaktadır.

Jüri tarafından yargılanma hakkı gibi Amerikan hukuk kültürünün oluşmasında, 1215'te çıkartılan ve Kral'ın mutlak gücünü soylulara karşı kısıtlayan Magna Carta'dan itibaren yüzyıllar içerisinde oluşan İngiliz kanunları önemli rol oynamıştır. Vatandaşlar tarafından kanunları yapmak üzere seçilenlerin oluşturduğu İngiliz parlamento sistemi daha sonra kolonilerdeki temsilci hükümetler için de model oluşturur. İngiliz parlamentosunu oluşturan iki yapıdan birisi olan Halk Meclisi (*House of Commons*)¹⁰² Amerika'daki Temsilciler Meclisi'ne örnek oluşturur. Kendi kendini yönetme isteği İngiltere'den miras alınan, daha sonra örneğin Penn tarafından Genel Kurul'un (*General Assembly*) kurulmasını

¹⁰² Diğerleri seçim yapılmayan ve soylular, yargıçlar ve kilise yetkililerinden oluşan Lortlar Meclisidir.

sağlayan bir güç oluşturur. Buna rağmen koloniler hem Parlamentoda temsilcilerinin olmamasına rağmen aleyhlerine oluşan kanunların geçmesine sinirlenirler hem de Kral'ın baskısını hissettiklerini ifade ederler. 1700'lerin başlarında İngiltere'nin kontrol gücünün ebatları konusunda tartışmalar başlamıştır. 1685'te II. James'in otoriter bir yönetim kurması sonrası Massachusetts'in "Kabatoj Kanunları"ni önemsemeyerek kaçakçılık yapması, James'in kuzey kolonilerini New England Dominyonu adı altında birleştirip kraliyet imtiyazına bağlamasına neden olmuştur. İngiltere'de olan devrim James'i tahtından edince, yerine tahta çıkan Kraliçe Mary temel insan hakları kanununu çıkarmıştır.¹⁰³ 1700'lerin ortalarına kadar İngiltere koloni iç işlerine fazla müdahil olmamıştır. Bu "hayırlı ihmal" ("*salutary neglect*")¹⁰⁴ olarak adlandırılan dönemde parlamento her ne kadar ticareti ve para akışını düzenleyici kanunlar yapsalar da valiler bunların uygulanması için kolonilere çok baskı yapmamışlardır. Bunun dışında "Zenger Davası" (1735) ile basın özgürlüğünde de adım atılmıştır.¹⁰⁵ Kısaca, İngiliz hakları İngiliz kolonilerini ortak haklar çerçevesinde bir şekilde birleştiren öğelerden birisidir.

İngiliz kolonilerini birleştirerek ortak bir kültür oluşmasına katkıda bulunan bir başka unsur ise savaş olacaktır: Fransız-Yerli-İngiltere Savaşı. Genellikle yerlilerle ticaret yapan Fransızlar o dönem büyük ölçüde kürk ticareti yapmaktadır. Huronlar ve Algonquinler Fransızlarla ticari ortaklık kurmuşlardır. Iroquois ise önce Hollanda daha sonra İngilizlerle ortaklık kurmuştur. Kürk rekabeti, Fransızların Huronlar ve Algonquinleri silahlandırıp onlara yardım etmesine, İngilizlerin de Iroquoisleri desteklemesine neden olmuştur. Ayrıca 1689'da İngiltere ve Fransa arasında vekâlet savaşı çıkınca doğrudan Fransız kolonileri de İngiliz kolonileriyle savaşmaya başlamıştır. 1700'lerde iki savaş daha olmuştur; ancak kazanan olmamıştır. 1754-1763 arasındaki Fransız-Yerli Savaşı ise kimin kuzeye egemen olacağını belirleyecek olan savaştır. Ohio Nehri'ne ilerlemek isteyen ve yerleşke kurmak isteyen İngilizlere Fransızların karşı çıkması üzerine bu savaş patlak vermiştir. Bunun üzerine Virginia komutanı, o dönem henüz 21 yaşında olan George Wahington'ı Fransızlara

¹⁰³ Parlamento için özgür seçimler, Parlamento onayı olmaksızın kanunların iptal edilememesi, vergilendirme yapılamaması, aşırı güç kullanımı ve cezalandırma yapılmaması, ceza almaksızın parlamentoda kral ve kraliçenin eleştirilebilmesi bu kanunlardan birkaçıdır. Bu kanunlar kralın mutlak gücünü azaltıp demokratik bir bakış açısının oluşmasına olanak tanımıştır. Koloniler de bu gelişmelerle parlamentodan temsilci meclisleri ve öz yönetim biçimlerinin restore edilmesini tekrar talep etmişlerdir.

¹⁰⁴ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁰⁵ John Peter Zenger, *New-York Weekly Journal*'da New York valisini eleştirdiği için (o dönem yazılı olarak eleştirmek yasaktır.) yargılandığı davada Andrew Hamilton tarafından savunulmuş ve jüri Zenger'in lehine karar vermiştir.

göndermiştir. Fransızlar bu bölgenin kendilerinin olduğunu söylemiştir. Amerika’da Fransız ve İngiliz kolonileri arasında süren çatışmaları, Avrupa’da Fransa ve İngiltere arasında çıkan Yedi Yıl Savaşları da etkilemiştir. Kolonilerin Fransızlara karşı birleşmesi gereği fikri somut olarak ilk kez Benjamin Franklin’in *Albany Birlik Planı*’nı önermesi üzerine gündeme gelir. Bu plana göre her koloniden temsilcilerin olduğu Büyük Konsey kurulacak ve konsey vergi toplanması, ordu oluşturulması, anlaşma yapılması ve yeni yerleşimlerin kurulması konusunda karar verecektir. Her ne kadar koloni liderleri tarafından desteklense de, plan koloni yürütme kurullarınca kendi iç işlerine fazla karışılacağı gerekçesiyle kabul görmemiştir. 1755’te İngiltere’den gönderilen General Edward Braddock savaş esnasında George Washington’ın önerilerine kulak tıkamış ve Fransızlara karşı ağır bir yenilgi almıştır. Bu durum ileride George Washington’ın efsaneleşmesinde rol alacak önemli olaylardan birisidir.¹⁰⁶ İngiltere kontrolündeki Acadia bölgesinde yaşayan Fransızların Fransızlara karşı desteği de bu noktada önemlidir. Bu bölgedeki 6.000 Fransız bağlılık yemini etmediği için kendilerine zulüm politikaları uygulanarak köyleri yakılmış ve bölgeden sürülmüşlerdir. 1757’de Britanya Dışişleri Bakanı William Pitt’in koordinasyonunda İngilizler çeşitli yerlerde zafer kazanmaya başlar. Quebec Savaşı ve ertesi yıl Montreal zaferiyle Kanada İngiliz kontrolüne geçer. Her ne kadar İspanya 1761’de Fransa’ya yardım etmeye çalışsa da savaş Britanya’nın zaferiyle sonuçlanır. Savaş sonunda 1763’te imzalanan Paris Anlaşması’na göre Mississippi Nehri’nin doğusunda kalan tüm Kuzey Amerika İngiltere’nin olur. İspanyol yardımına karşılık Fransa, New Orleans ve Louisiana’yı İspanya’ya devreder. Britanya, Florida karşılığında Küba ve Filipinler’den İspanyollar için çekilir. Kısaca, savaş sonrası anlaşmayla birlikte Fransa’da sadece Newfoundland’de ve Hint Adalarında birkaç ada kalarak bu ülkenin Amerika’daki hükmü sona erer.

1763’te İngilizler yeni alınan yerlerde yerlileri de yerinden edecek ya da yardımı kesecek şekilde ilerleyince Ottawa lideri Pontiac ile birlikte birçok kabile isyan eder ve çatışmalar çıkar. İngilizler isyan karşısında isyana karışmayan yerlilere karşı da olmak üzere saldırıya geçer. Hatta anlaşma yapmak için Delaware’de yapılan toplantıda yerlilere çiçek hastalığı bulaştırılmış battaniyeler verilir ve sonuçları yerliler için oldukça ölümcül olur. Sonbahara kadar yerliler geri çekilir. Böylesi bir isyanın bastırılmasının oldukça pahalı olduğunu gören İngiltere 1763 Beynamesi ile kolonilere Appalachian Dağlarının batısında yerleşim yeri kurmayı yasaklar. Bunun üzerine Ohio Nehri Vadisi’ne yerleşmek isteyen

¹⁰⁶ Washington’ın üniformasına savaşta dört mermi girdiği ancak hiçbirinin “mucizevi” bir şekilde vücuduna isabet etmediği rivayet edilir. Bu da Amerikan ulusal kuruluş mitlerinden birini oluşturur.

koloniler ile Britanya arasında anlaşmazlık çıkar. Bu anlaşmazlık daha sonra bağımsızlık savaşının fitilini ateşleyen argümanlardan bir başkası olacaktır.

Kısacası, bu dönemde hem Amerikan kimliğinin oluşmasında hem de kolonilerin bir araya gelmesinde toprağı, din ve bilimi de referans alarak kendi mülkiyet sınırları içine alma çabasıyla çıkan savaşlar ve çatışmalar oldukça önemlidir. Bu savaş ortamında koloniler ve bağılı buldukları İngiltere güç kazanırken yerliler ve çevrenin aynı oranda zarar gördüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır.

3.1.4.7. Bağımsızlık Savaşı Dönemi

Massachusettsli bir avukat olan James Otis, Jr. hükümetleri kolonilerdeki evleri ve iş yerlerini kaçak mal olup olmadığı ile ilgili her an aramaya yetkilendiren belgelerin İngiltere yetkililerinde olmasına karşı çıkmış ve hükümete karşı dava açmıştır. J.C. Ridpath'ın *James Otis: Öncü Devrimci (James Otis: Pre-Revolutionist)* (1898) kitabında aktardığı üzere Otis'in 1761'de beş saat sürdüğü söylenen savunmasında arama izinlerinin temel haklara aykırı olduğu vurgulanmıştır. Duruşmayı izleyen John Adams savunma için daha sonra "bağımsızlık bebeğı doğdu" (17) diyecektir.

Fransız-Yerli Savaşı sonrası Parlamento tarafından çıkarılan yeni kanunlar ve kısıtlamalar kolonilerle Britanya'yı karşı karşıya getirmiştir. 1763 Beyannamesi (*The Proclamation of 1763*) bu kanunlardan ilkidir. Apalacchia Dağlarının batısını yerleşime kapatan kanunu koloniler yok saymıştır. Kral III. George hem yerlilerle iyi ilişkiler kurmak hem de beyannameyi uygulamak için kolonilere 10 bin asker göndermiştir. Çoğu New York'a konuşlanan askerlerin yerleşmesi ve gerekli teçhizatların sağlanması için saray tarafından ekonomik bir formül bulunmuş ve 1765'te "İskân Kanunu" (*The Quartering Act*) çıkarılmıştır. Fransız-Yerli Savaşı'ndan dolayı büyük bir ekonomik güçlük içinde olan Britanya savaş borçlarını ödemek için kolonileri ekonomik baskı altına almaya başlamıştır. Parlamento da doğrudan Amerika'da yaşayanları vergilendirmiştir. 1764'te yürürlüğe giren "Şeker Kanunu" (*The Sugar Act*) ile hem kaçakçılığa karşı hem de şeker ve şeker kamışı gibi sevk edilen ürünlere karşı ağır yaptırımlar getirilmiştir. James Otis, Jr., Parlamento'da temsiliyeti bulunmamalarına rağmen Parlamento tarafından vergilendirmeye tabi olmanın tiranlık olduğunu ileri sürer. 1765'te tüm yasal doküman ve gazete dâhil basılı materyallerin vergi ödendiğini kanıtlayan resmi pulları taşımasını kanunlaştıran "Damga Vergisi"nin (*The Stamp Act*) yürürlüğe girmesi ise tansiyonun iyice artmasına neden olmuştur. "Şeker Kanunu" çoğunlukla ithalatla uğraşanları etkilese de "Damga Vergisi" kolonilerde yaşayan çoğu insanı etkilemiştir. Patrick Henry ve Samuel Adams gibi politikacılar özgürlüklerini kısıtladıkları

için şiddetle bu vergilere karşı çıkmışlardır. Dokuz koloni 1765'te New York'ta ilk kez bir araya gelerek "Damga Kanunu Kongresi" diye anılan ve "Damga Vergisi"ni protesto etmek için Kral'a gönderilmek üzere verilen dilekçeyi kaleme almışlardır. Dilekçede, vergilendirmeyi temsiliyetlerinin olmadığı Parlamento'nun değil kolonilerin kendilerinin yapması gerektiği vurgulanmıştır. Buna ek olarak ticaretle uğraşanlar ise malları boykot etmişlerdir. Bu esnada kimi gizli topluluklar kurularak Britanya politikalarına karşı toplantılar yapılmıştır. Bu topluluklardan en dikkat çekici olanı "Özgürlük Çocukları" (*The Sons of Liberty*) isimli gruptur. Topluluk vergi memurlarına saldırılardan pulları yakmaya ve protestoya kadar çeşitli eylemler yapmışlardır. Bunun yankısı Britanya'ya da ulaşmış ve parlamenter William Pitt gibi İngilizler de bu sorunların ekonomik olarak olumsuzluk yarattığını ve "Damga Vergisi"nin acilen feshedilerek kolonilerin vergilendirme işlemini kendilerinin yapması gerektiğine katıldığını söylemiştir (Langguth xx). 1766'da kanun Parlamento tarafından iptal edilmiştir ancak koloniler üzerinde Parlamento'nun mutlak otoritesi olduğunu belirten "Beyan Kanunu"¹⁰⁷ (*The Declaratory Act*) yürürlüğe girmiş ve koloniler ile Parlamento arasında kontrol gücünün kimde olduğu ile ilgili gerilim, kanunlar ve kanunların görmezden gelinmesi süreciyle iyice tırmanmıştır.

Figür 9: Dönemin Britanya'da çıkan siyasi karikatürlerinden birisi. Burada koloniciler Boston'da vergi toplayıcılara işkence eden barbarlar olarak yansıtılmıştır.

"İskân Kanunu"nun *de facto* işe yaramaması üzerine ve Britanya'nın Amerika'daki giderlerini finanse edebilmesi için Parlamento tarafından, Ekonomi Bakanı Charles Townshend'in önerisi ile 1767'de "Townshend Kanunları" çıkarılmıştır. Bu kanunlar İngiliz

¹⁰⁷ Paragraf içindeki kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

birliklerinin kolonilere yerleştirilmesinin zorunlu kılınması ile cam, kâğıt, boya ve çay gibi malzemelerin kolonilere girmeden önce vergilendirilmesi ile ilgilidir. Böylece bu kanunlar vasıtasıyla hem resmi görevlilerin maaşları ödenebilecektir hem de yasal düzenlemeler “Damga Vergisi”nde olduğu kadar kolonicileri kızdırmayacaktır. Bunun için de ev ve işyerlerinde kaçak mal bulunup bulunmadığının araştırılması için resmi arama izinleri çıkarılmıştır. Bu kanunlar da özellikle Kuzey eyaletleri tarafından John Dickinson’ın *Pennsylvania’da Bir Çiftçiden İngiliz Kolonileri Sakinlerine Mektuplar (Letters from a Farmer in Pennsylvania to the Inhabitants of the British Colonies)* (1767) isimli eserinde de görüldüğü üzere şiddetle eleştirilmiş ve protesto edilmiştir:

Şu gerçekleri aklımızın bir köşesinde tutmamız gerekir; özgürleşmeksizin mutlu olamayız; kendi mülkümüzde güvende olmaksızın özgür olamayız; başkalarının rızamız olmadan aldığı mülkümüzde güvende olamayız ki bize Parlamento tarafından dayatılan vergiler mülkümüzü gasp etmektedir – [. . .] bunlara karşı çıkılmalıdır. (164)

Koloniler, Locke’un “kimse bir başkasının yaşam, sağlık, özgürlük ve mal varlığına zarar veremez” önermesi bağlamında Britanya’yı özgürlük ve haklarını gaspla suçlamaya başlamışlardır (72).

Öte yandan “Özgürlük Kızları” (*Daughters of Liberty*)¹⁰⁸ grubuyla kadınlar da kendi kıyafetlerini kendilerinin dikmelerini salık vererek bu protestolara katkıda bulunmuştur. Protestolar 1767’de “Boston Özgürlük Çocukları” grubunun lideri Samuel Adams’ın İngiliz mallarını boykotuyla bir üst seviyeye çıkmıştır. Boykot tüm kolonilere kısa sürede yayılmıştır. Her ne kadar kolonilerin liderleri anayasal ve barışçıl protestoları gazetelerde ilan etseler de şiddet tırmanmaktadır. Kaçak şarap taşıyan Amerikan ticaret gemisi *Liberty*’nin Boston’da gümrük görevlileri tarafından aranmaya çalışılması ile bir isyan çıkmıştır. 1768’de General Thomas Gage liderliğinde 1.000 İngiliz askerinin müdahil olduğu olaylarda birbirlerine *lobster* (“ıstakoz”) ve *yankee*¹⁰⁹ diye bağırان askerler ve isyancılar arasındaki tansiyon

¹⁰⁸ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁰⁹ On altıncı yüzyılda Hollandaca “Janke” isminden türetilen bir takma ad olarak kullanılan terim daha sonra argoda kullanılmaya başlanmıştır.

1770’de şiddete dönüşmüştür. Gümrük Dairesi’nde Crispus Attucks’un öncü protestosunda beş işçinin öldürülmesi daha sonra “Boston Katliamı” adını alacaktır. Olay İngiliz karşıtı kampanya için sembol olmuştur. Bu çatışma ve isyan ortamı Avrupa Aydınlanmacı fikrinden beslenen mülkiyet hakkının çıkarılan yasalar ve bunlara karşı çıkışlar bağlamında doğrudan yaşam hakkı ile özdeşleştirilmesinin doğal bir sonucu olarak okunabilir.

Britanya ticareti, boykotlardan dolayı büyük zarar görünce çayla ilgili olan dışında tüm kanunlar iptal edilmiştir. Pek çok kolonici için kriz çözülmüş olsa da Samuel Adams koloniler arası haber akışını sağlamak için Muhabere Komiteleri (*The Committees of Correspondance*) kurmaya başlamıştır. Ancak 1773’te “Çay Kanunu”nun (*The Tea Act*) çıkarılarak Hollanda’dan alınan kaçak çayın girişini durdurmaya yönelik tüm kolonide çay ticaretini yasal olarak British East India Company’ye bağlayan bir yaptırımla yeniden gerilim tırmanmıştır. Bunun üzerine South Carolina, çayları almayarak çürümeye bırakmış, New York ve Philedelphia’da çay gemileri limana yanaştırılmamış, Boston’da da *Boston Tea Party* denilen ve gemilerdeki çay varillerinin denize döküldüğü protestolar yapılmıştır. Bu olay İngiltere ve koloniler arasındaki savaşın başlaması için son itici güçlerden olacaktır. Hem Massachusetts’i cezalandırmak hem de diğer kolonileri uyarmak için “Cebri Kanunlar”¹¹⁰ (*The Coercive Acts*)¹¹¹ 1774’te Parlamento’dan geçer. Kanuna göre Boston Limanı çay zayıyatı koloni tarafından tahsil edilene kadar kapatılacaktır. Muhabere Komiteleri yasaklanmış, suçlu İngiliz askerlerinin mahkemelerinin Britanya’da yapılabilir olması ile ilgili bir hüküm gelmiş, İngiliz görevlilerinin kolonilerde evlere yerleştirilmesi zaruri hale getirilmiştir. Thomas Gage tüm kanunları yürürlüğe koymak için Massachusetts’e vali olarak atanmıştır. Diğer koloniler ise yiyecek ve para göndererek lojistik desteklerini Boston’a sunmuşlardır. Muhabere Komiteleri de ne yapacaklarına dair karar almak üzere toplantı yapmaya karar vermişlerdir. Eylül 1774’te Georgia dışında tüm kolonilerden delegelerin katıldığı Philadelphia’da yapılan İlk Kıtasal Kongre’de İngiltere ile “Kabul Edilemez Kanunlar” iptal edilene kadar ticaret yasaklanmıştır. Ayrıca her koloninin birliklerini eğitime almaları da istenmiştir. Georgia delege göndermese de harekete geçeceğini dile getirmiştir. Yedi ay sonra gerekirse toplanma kararı alan kongre Amerikan bağımsızlığına giden yolda önemli bir adım olmuş ve John Adams tarafından “Amerikan devletinin anaokulu” olarak isimlendirilmiştir (akt. Littell 171).

19 Nisan 1775 gecesi Lexington’da karşı karşıya gelen milisler ve İngilizler ilk çatışmayı başlatırlar. Concord’a ilerleyen İngilizlerle çatışmalar şiddetlenir. 95 milis ve 273

¹¹⁰ Koloniler tarafından “Kabul Edilemez Kanunlar” (*Intolerable Acts*) olarak isimlendirilmiştir.

¹¹¹ Paragraf içindeki kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

İngiliz askeri ölür.¹¹² Bu çarpışmayı -daha sonra eko-eleştiri çalışmalarında sıklıkla eserleri incelenecek olan- Amerikalı şair Ralph Waldo Emerson, içerisinde bulunduğu Aşkını felsefeyle tezat oluşturacak şekilde, militer bir dille romantize ettiği “Duyuldu namlu sesi dünyanın her bir yanından” (“*Shot heard round the world*”) (1837) şiiriyle¹¹³ adeta kutsayacaktır. Amerika’da Britanya taraftarı kolonicilere *Sadıklar*, isyancı tarafında olanlara ise *Vatanseverler* denmiştir ve yaşayan herkesten tarafını seçmesi istenmiştir. Artık savaş tüm şiddetiyle başlamıştır. Burada hem kapitalizmin temellerinin atıldığı iktisadi gelişmelerin hem de sömürgeleşme politikalarının erken dönem uluslaşma çabalarını arka planda okumak mümkündür. Bunun yanında ilerleyen yüzyıllarda ulus devletin kurgulanma politikalarında önemli yer tutan kuruluş mitleri oluşturma örnekleri Esther Forbes’in ödüllü ve çocuklar için kaleme alınmış savaş romanı *Jonny Tremain*’da da (1943) görüldüğü üzere üretilmeye devam eder. Romanda Amerikan kimliğinin oluşturulması ve bu kimliğe ait hissettirme gayreti vardır.

Boston bölgesinde iki taraf 10 Mayıs 1775’te karşılaşır. “Yeşil Dağ Çocukları” denen gruba liderlik eden Ethan Allen ilk Amerikan saldırılarından birisini yapar. Bu arada aralarında John Adams, Samuel Adams, John Hancock ve Benjamin Franklin gibi isimlerin bulunduğu koloni liderleri İkinci Kıtasal Kongre’yi Philedelphia’da yaparlar. Kıtasal ordu kurularak başına George Washington’ın getirilmesine ve birlikleri finanse etmek için kongreye para basma yetkisi verilmesine karar verilmiştir.

Concord ve Lexington’daki çarpışmalardan sonraki ilk çarpışma Boston’da Bunker Hill Çarpışması’dır ve her ne kadar çarpışma İngilizlerin lehine sonuçlansa da dünyanın en iyi ordularından olan İngiliz ordusu çok da tecrübeli sayılamayacak Amerikan birlikleri karşısında 1,000’den fazla askerini kaybetmiştir. Yine de Temmuz 1775’te kimi ılımlı liderler Kral’a *Zeytin Dalı Dilekçesi* kaleme alarak gerilimi azaltmasını ve uyumu tekrar sağlamasını istediklerini iletmişlerdir. Ancak Kral dilekçeyi reddetmiştir. Washington, Quebec tarafından İngiliz askerlerini yenerek farklı bir strateji izlemek istemiş fakat çetin kış koşullarından dolayı amacını gerçekleştirememiştir. 17 Mart 1776’da Kıta Ordusu Boston’daki İngilizleri göndermeyi başarmıştır. Onlarla birlikte 1.000 kadar *Sadık* da can korkusuyla kıtayı terk etmiştir. Bunların ev ve malları yağmalanmıştır. 1776’da Amerikalıların pek çoğu Britanya ile tam anlamıyla kopuşu yine de net bir şekilde istememektedir. Ancak Thomas Paine tarafından

¹¹² Her yıl Nisan ayının üçüncü Pazartesi günü “Vatanseverler Günü” olarak Massachusetts ve Maine’de kutlanır. Boston Maratonu da bu gün yapılır. İnsanlar *Minutemen* (savaş emrine hazır birliklere verilen isim) gibi giyinip savaş oyunları sahnelerler. Bu, militarizmin halk arasında popülerliğini göstermesi bakımından önemlidir.

¹¹³ Şiir, “Concord Methiyesi” (“*Concord Hymn*”) ismini taşır.

kaleme alınan ve bu yılda basılan *Sağduyu*, Amerikalıları Britanya'dan kopup tam bağımsızlık için savaşmanın önemi konusunda ikna etmede oldukça büyük bir öneme sahip olmuştur. Paine'e göre Amerika kendi kaderini kendisi tayin etmelidir. 1776 kongre önergesinde her koloninin kendi hükümetini kurması önerilmiş, 7 Haziran'da ise Virginia delegesi Henry Lee "özgür ve bağımsız devletler" önergesi ismiyle hem kolonilerin kendileri arasında hem de Büyük Britanya ile tüm bağlarının çözüldüğünü belirtmiştir. Bu önerge üzerine tartışılmış ancak oylamaya konulmamıştır. Bununla birlikte bir Bağımsızlık Bildirgesi taslağı hazırlanması üzerine bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Komitede Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, John Adams, Roger Sherman ve Robert Livingston vardır. Jefferson hem Virginialı olduğu (çünkü nüfusun büyüklüğü bağlamında Virginia'nın desteği kilit önemdedir.) hem de iyi bir yazar olduğu için bildirgeyi iki hafta içinde kaleme almış ve Lee'nin önerisi tekrar gündeme gelerek 2 Temmuz 1776'da hem ekonomik hem de kültürel bağ çekinceleri nedeniyle güçlü bir karşı çıkış da olmasına rağmen kolonilerin bağımsız olduğu tartışılmıştır. 4 Temmuz'da ise son düzeltilerle bağımsızlık bildirgesi ilan edilmiştir. Ana yapısı John Locke felsefesine dayanan bildirgede kadınlar, köleler, "beyaz" olmayan insanlar, hayvanlar ve bitkilerin hakları yer almaz. Özetle, tüm Amerikan anayasasının temellendiği erken dönem dokümanları Britanya-Amerika çatışmaları ekseninde insan haklarını seçkin bir çerçeveye oturtur.

3.1.4.8. Amerikan Devrimi

Amerikan devrimine yol açan Amerikan ülkeleri hala Anayasa tarafından korunmaktadır. Devrim ve bağımsızlıkla ilgili dönemin Amerikan toplumu *Blackwell Amerikan Devrimi Ansiklopedisi*'ne göre (*Blackwell Encyclopedia of the American Revolution*) (1991) göre üçe ayrılmıştır: nüfusun %20'ı *Sadık*, %40'ı *çekimser*, %40'ı ise *Vatansever* gruptadır. Heterojen bir dağılım olmasına rağmen New England ve Virginia'da *Vatanseverler*; New York ve Güney'de ise daha çok *Sadıklar* bulunmaktadır. *Sadıklar* ya İngiliz hükümeti adına çalışmaktadır ya da Anglikan Kilisesi'nin parçasıdır. Quakerlar ise daha çok barış yanlısıdır. Yerli gruplarından da her iki tarafı destekleyenler vardır. Britanya destekçileri Amerikalıların kazanması dâhilinde kendi topraklarını alacaklarına inanmaktadır. Örneğin, Iroquois yerli grupları arasında görüş ayrılıkları oluşur. Afrikalı Amerikalılarda da durum çeşitlilik gösterir. Köle sahipleri silahlanıp isyan çıkarabilecekleri gerekçesiyle orduya katılmalarına izin vermez. Bir İngiliz valisi Britanya adına savaşanlara özgürlük vaadiyle pek çok kölenin kaçarak orduya katılmasını sağlar. Bunun karşılığında Amerikan ordusu da köleleri bünyesine almaya başlar. Onlar da eğer Amerika kazanırsa köleler için daha eşit koşullar getirileceğini

iletirler. Bu karmaşık şartlar altında düzenli ve disiplinli bir ordu kurulması da zor olur. Askerlik süresinin bir yıl olması (süre daha sonra uzatılmıştır.) ve askerlerin süre bitince evlerine dönmeleri nedeniyle ordu genellikle 17,000 civarında kalmıştır. Ekonomik olarak da ordu zor durumdadır. George Washington bir mektubunda “bilseydim ordunun başına geçmezdim” diye yazar (akt. Littell 194). Kadınlar cephede çamaşır yıkama, yemek pişirme, hasta bakımı gibi işler üstlenir. Mary Hays (Molly Pitcher) su taşınması ve Deborah Sampson cephede savaşmasıyla sembolikleşerek kuruluş mitlerinde kadın *figürler* olarak yerlerini alırlar. Washington iyi bir ordu kurana kadar büyük bir savaşa girmemeye ve olabildiğince küçük çatışmaları kazanma amaçlı bir plan yapar. Buradan hareketle Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nda kolonilerde yaşayan tüm insanların “bağımsızlık” uğruna tek vücut oldukları yorumunu çıkarmak doğru bir tespit olmayacaktır.

New York çarpışmasında Amerikalıların geri çekilmek durumunda kalmasıyla bozulan morallerin düzelmesi için ünlü hatip Thomas Paine *Amerikan Krizi (The American Crisis)* (1776) başlıklı yazılarında savaşa devam etmenin ve geri çekilmemenin gereklerini anlatarak bir kez daha devreye girer. İngiliz General John Burgoyne’ın Ticonderoga Kalesi’ni aldıktan sonra yavaş bir şekilde ilerlemesi Amerikalıların ağaçları keserek onların ordusunu malzemesiz bırakmalarına olanak vermiştir. Tam da bu noktada doğa, savaşı kazanma uğruna katli vacip bir araç konumundadır. General Horatio Gates liderliğinde Koloni Ordusu Saratoga’da Britanya’yı yenilgiye uğratmıştır. Bunda iklim şartları da etkili olmuştur. Benedict Arnold, her ne kadar Saratoga zaferinde önemli bir payı olsa da sonrasında hem *Sadık* olan eşi hem de Saratoga’da edindiği kahramanlığın karşılığını alamadığı düşüncesiyle bir Amerikan kalesini İngilizlere verme planı yapmış olması ancak bunun anlaşılması nedeniyle vatan haini ilan edilmiştir.¹¹⁴ Yine de Saratoga zaferi Avrupa devletlerinin savaşı kolonilerin kazanabileceğini düşünmelerine yol açmıştır. Fransız-Yerli Savaşı’nın intikamını almak isteyen Fransa, İspanya’yı da yardım konusunda ikna etmiş ve İspanya, Amerika’nın güneybatısında Britanya’ya karşı büyük zaferler kazanmıştır. Ancak İspanya’nın asıl amacı Kuzey Amerika’da topraklarını genişletmektir. Bu iki ülkenin de devreye girmesi Britanya’nın Amerikalılara yoğunlaşmasını engelleyerek pek çok farklı yerde birden savaşmasına neden olmuştur. Marquis de Lafayette, Baron de Kalb ve Baron von Steuben gibi Avrupalı soylular ve komutanlar Washington’a ordunun eğitimi ve aktif çarpışma konusunda yardım etmeye gelmiştir. Bu yardımlar geldiğinde Pennsylvania’nın güneydoğusunda Washington ordusu sefalet içindedir. Lafayette Amerikan ordusunu şöyle tasvir eder:

¹¹⁴ İsmi hala “hain” anlamında argoda kullanılmaktadır.

Talihsiz askerlerin her şeye ihtiyacı vardı; ne kabanları ne giyecek şapkaları; ne gömleklere ne ayakkabıları vardı; bacakları morarınca kadar donmuştu ve çoğunlukla kesilmeleri gerekiyordu. [. . .] Ordu sık sık tüm günlerini tek lokma yemeden geçirmekteydi. (Unger 202)

Batı sınır bölgesinde ise George Rogers Clark İngilizlere karşı birçok zafer elde etmiştir. Denizde de özel gemi sahipleri korsancılığa benzer ticareti zorlaştıran eylemler yaparak İngiliz tüccarlarına savaşın sonlanmasını isteyecek kadar yıpratmışlardır. Güneyde ise *Sadıklar* ve *Vatanseverler* arasındaki çatışmalar yer yer kendini haklı çıkarma ve yağma amaçlarına dönüşmüştür. Örneğin, *Vatansever* Nancy Hart evine zorla girerek hindisini kendileri için pişirmesini isteyen *Sadıklar*'a yemek sırasında ateş açmış ve çocukları, *Vatanseverleri* çağırarak *Sadıklar*'ın asılmalarını sağlamıştır. Bu olay vatanseverlerin bağımsızlık mücadele anlatılarına katkı sunan örneklerden biri olmasının yanında kolonilerin kendi içinde kendi çıkarlarına ters düşen kişilerin mallarını yağmalama ve yerlerini ilhak etme hakkını kendilerinde her daim görmesini örneklemesi bakımından da ilginçtir. Britanya hem Güney'de daha fazla *Sadık* olduğuna inandığından hem kölelere özgürlük vaat ettikleri için pek çok kişinin orduya katılacağını düşündüğünden¹¹⁵ hem de güney eyaletleri Britanya'nın Hint Adaları kolonilerine yakın olduğu için lojistik imkânını güçlendireceğinden 1778'de güneyi işgal ederek Savannah ve Charlestown'u almayı başarmıştır. Amerikalılar bu savaşlarda tüm savaşın en ağır yenilgisini almış ve Güney ordusu dağılmıştır. Horatio Gates her ne kadar oluşturulan yeni ordu ile savaşa da başarısız olmuş, bu bölgede 1780 civarına kadar daha çok gerilla tipi savaş öne çıkmıştır ancak Kings Mountain Savaşı'nı Amerikalılar kazanarak İngilizleri ve *Sadıkları* kıyımdan geçirmişlerdir. Savaşın altıncı yılında Britanya'dan savaş karşıtlığı yükselmeye başlamıştır ve bağımsızlığın düşünülmesi fikri yavaş yavaş gündeme gelmeye başlamıştır. 1781'de ise savaşın çoğu Virginia'da geçmiştir. Britanya ordusu kumandanının New York'a gitmesini fırsat bilen Washington, 1781 Yorktown Savaşı'nda Fransızların yardımıyla onu köşeye sıkıştırarak yenmiştir. Bu, savaşın son önemli cephe savaşıdır. Son kertede, Amerikan bağımsızlık savaşının, tiranlığa karşı pek çok halkın da savaş başlatması için ilham kaynağı olduğu söylenir.

Sonuç olarak, Amerikalıların karşılarında profesyonel bir ordu olmasına rağmen savaşı kazanmalarında dört etken olduğu söylenebilir: motivasyon (yeni bağımsız bir ulus), iyi bir liderlik (Washington), yabancı yardımı (Fransız ve İspanyol) ve savaşın kendi topraklarında

¹¹⁵ Aslında çoğu özgürleştirilmemiş ve Hint Adalarında yeniden satılmışlardır.

olması (coğrafi bilgi). Her ne kadar kimi maddelerine uyulmasa da 1783'te Paris Antlaşması ile Amerika'nın bağımsızlığı tanınmıştır. Anlaşmaya göre sınır; kuzeyde Kanada, güneyde İspanyol Floridası ve batıda Mississippi'dir. Her iki taraf da neden olduğu savaş borcunu karşı tarafa ödeyecek ve İngilizler elindeki esirleri bırakacakken Amerikalılar da *Sadıklardan* aldıkları mülklerden çekilecektir.¹¹⁶ Savaşta tahmini 36 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak bunların önemli bir kısmı, R. Ernest Dupuy ve Trevor N. Dupuy'un kaleme aldıkları *Amerikan Devrim Tarihi Taslağı'nın* (*An Outline History of the American Revolution*) (1975) verilerine göre, tutsak oldukları hapisanelerde ya da kamp yerlerindeki koşullardan dolayı ölmüştür. On binlerce kişi ise yaralanmıştır. Savaşın doğaya verdiği zarar ile ilgili bilgi ise yoktur. Amerika'nın 30 milyon dolara yakın savaş borcu vardır. Savaş sonrasında 60 ila 100 bin arasında *Sadık* ülkeyi terk etmiştir ve genellikle Kanada'ya giderek orada yerleşim yerleri kurmuşlardır.

Savaştan sonra hükümet kurulmasıyla ilgili görüşler daha çok ulusalcı ve cumhuriyetçi görüşlere dayalıdır. İnsanlar Kral'dan değil halktan gücünü alan bir hükümet kurulması tarafındadır. Başlangıçta kadınlar kabineye girme ya da oy kullanma gibi hakları olmadan yeni ulusun inşasında iyi bireyler yetiştirmek ve annelik rollerini pekiştirmekle yetkilendirilmiştir. Katolik inancı ile Museviliğe karşı ayrımcılık da kanunlarla önlenmeye çalışılmıştır. Kölelik ile özgürlük tezatlığı da Vermont, Pennsylvania ve Massachusetts gibi kolonilerin köleliği kaldırmasıyla sonuçlanmıştır. Edward T. James ve Janet Wilson James'in editörlüğünde hazırlanan *Tanınmış Amerikalı Kadınlar: Biyografik Sözlük* (*Notable American Women: A Biographical Dictionary*) (1971) isimli kitapta sözleri alıntılanan Elizabeth Freeman Massachusetts'e karşı açtığı davayı kazanır:

Köle olarak geçirdiğim zamanın herhangi bir anında eğer sadece tek bir dakika sürecek özgürlük teklif edilmiş olsaydı ve bu bir dakikanın sonunda öleceğim söylenseydi, bu bir dakikayı isterdim; sırf Tanrı'ya ait bu yeryüzünde tek bir dakika özgür kalabilmek için. (215)

Açıkçası, Kuzey'de köleliğin rahatça kaldırılmasının sebebinin ekonomilerinin sanayi merkezli olması ve köleliğe dayanmaması olduğu açıktır. Bununla birlikte özgürleştikten sonra Richard Ellen'in öncülüğünde "Özgür Afrikalı Toplumu" (*Free African Society*)¹¹⁷ ve

¹¹⁶ Ancak her iki tarafın da anlaşmanın bu şartını yerine getirmemeleri düşündürücüdür.

¹¹⁷ Kavramlar tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

ilk Afrikalı Amerikalı kilise olan Afrikalı Metodist Piskopos Kilisesi'nin kurulması Afrikalı Amerikalılar arasında dayanışmayı artırmıştır.

3.1.4.9. Konfederasyon Çağında Savaşlar ve Çevreyle Etkileşim

Amerikalılar Yaban Yolu (*Wilderness Road*)¹¹⁸ olarak adlandırılan yoldan Kentucky'ye doğru giderek Batıya doğru daha yaygın bir şekilde açılmaya başlamış ve nüfusun sayısı Batı'da yüz bine yaklaşmıştır. Bu da yerlilerle çatışmaların olmasına ve doğanın Batı'ya doğru sömürüsüne yol açmıştır.

Savaş sonrası eyaletlerin tamamı kendi hükümetlerini cumhuriyet formunda tasarlayarak koloni iken yapılandırılan hakları koruyan çerçeveler çizmişlerdir. Kimi eyalet güçler ayrılığı ilkesine göre hareket ederken kimileri temel insan hakları kanunlarını da çerçevelerinin içerisine alarak hükümetin kontrol edilebilirliğini sağlamışlardır. Rhode Island ve Connecticut dışındaki tüm koloniler yeni anayasa hazırlamıştır. Diplomat Silas Deane'nin de "Birleşikken ayakta; ayrıken düşeriz" (akt. Littell 222) sözlerinin de gösterdiği gibi savaş döneminde birleşerek güçlü kalabileceklerini gören eyaletler 1776'da ulusal kongrenin ulusal bir hükümet kurma fikri ile cumhuriyet rejimini benimseyeceklerini dile getirirler. Lakin delegeler her eyaletin bir oy mu yoksa nüfusa göre oy mu kullanacağı ile Batı topraklarının nasıl pay edileceği konusunda görüş birliğine varamazlar. "Kıtasal Kongre Konfederasyon Kanunları" adıyla bir plan ortaya konur. Buna göre merkezi hükümet olan ulusal hükümete otokrat olma ihtimalini azaltmak için çok az yetki verilir: savaş ve barış ilan etmek, anlaşma imzalamak ve para basmak. Eyaletlerin ise vergi, ulusal kanunların yürürlüğe konması, Batı topraklarının kontrolü gibi daha geniş yetkileri olacaktır. 1777'de Kongre'den geçen kanunlar 1778'de sekiz eyalet tarafından onaylanmış ancak Batı şeridindeki toprağa sınırı olmayan ve bu yüzden kontrol yetkisi olmayan ayrıca savaş borcunu ödemedeki buradaki gelirden de yararlanamayacak olan beş eyalet kanunları onaylamamıştır. Ancak 1781'de diğer eyaletlerin hepsi bu bölgelerin kontrolünü ulusal hükümete verdikten sonrakı kanunlar tüm eyaletler tarafından onaylanmıştır.

Batı bölgesindeki toprakların kontrolü için 1785'te Toprak Nizamnamesi¹¹⁹ ile Batı topraklarında nahiyeler kurulması sağlanmıştır. 1787 Kuzeybatı Nizamnamesi ise Kuzeybatı Arazisi'nin nasıl yönetileceğini düzenler. Beş bin özgür erkek tarafından yerleşilen ve

¹¹⁸ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹¹⁹ Kuzeybatı Arazisi'ni bugünkü Ohio, Illinois, Indiana, Michigan, Wisconsin ve Minnesota'nın bir kısmı oluşturur.

yaklaşık dört bin metrekare toprağı olan bölgelerde özyönetimler kurulabilir. Nüfus 60 bine geldiğinde de yeni bir eyalet olunabilecektir. Din özgürlüğü ve jüri tarafından yargılanma hakkı da güvence altına alınmış ayrıca kölelik yeni eyaletlerde daha en başından yasaklanmıştır. Nizamnameye göre yerlilere adil davranılacak ve toprakları alınmayacaktır. Nizamname batıya doğru ilerlemede gelecek düzenlemelere de örnek teşkil edecektir. Parayla vatandaşlara toprak satılması hem sıcak para akışı hem de bölge topraklarının kontrolü açısından önemlidir. Yaşam hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır ve ormanlık bölgeler yaşam alanları oluşturmak için ağaçsızlaştırılacaktır. Bu durum koloni dönemi ekonomi politikasının sürdürülmesinin yasal zeminde temin edildiğinin göstergesidir.

Hem savaş borçlarını ödemek için alınan borç para hem de askerlerin ücretlerini ödeyememe nedeniyle ulusal hükümet sıkıntı çekmiştir. Vergilendirme yetkisi de bulunmayan ve eyalet hükümetlerinden gelen paraya bağlı olan merkezi hükümet askerler tarafından protesto edilmiş ve saldırıya uğramıştır. Massachusetts’de Daniel Shays’in isyanı vergiler nedeniyle borç batağında olan çiftçilerin veryansını göstermesi bakımından bir örnek teşkil eder. Bölgenin nasıl yönetileceği ile ilgili sancılar devam etmektedir. 1786’da beş eyalet eyaletlerde ticaretin nasıl yürütüleceği ile ilgili tartışmak üzere Maryland’de bir araya gelir. Eyaletler arası geçişi olan mallar üzerinde eyalet vergileri çok fazladır. Delegeler ulusal ticaret kanunlarının ekonomilerini düzenleyebileceğine inanmaktadır. Ancak bu, “Konfederasyon Kanunları”na uymayan bir durum olduğundan bunun değiştirilmesi için New York delegesi Alexander Hamilton’ın ön ayak olmasıyla Mayıs ayında Philedelphia’da bir toplantı çağrısı yapılır. Hem Shays İsyanı gibi isyanların çıkma ihtimalinin tedirginliği hem de regülasyon gereklilikleri nedeniyle, Rhode Island dışındaki, tüm eyaletler delege göndermiştir.¹²⁰ Toplantı daha sonra Anayasal Konvansiyon olarak isimlendirilecektir. Katılan 55 delegenin yarısı avukattır. Katılan delegeler de daha sonra Amerika’nın *Kurucu Babaları*’ndan sayılacaktır. Delegelerin içinde yerli, Afrikalı Amerikalı ya da kadın davetli yoktur. Kurucular, Amerikan yönetim biçimi ve anayasasına bu toplantılar silsilesi ile karar vermiştir. Şu konuda uzlaşmaya varılmış gibidir: bir hükümet insanların haklarını koruyabilecek kadar güçlü, kontrol edilebilmek için de fazla güçlü olmamalıdır. Buradaki insandan kastın beyaz Anglo-Sakson erkekler olduğu ise tartışma götürmez.¹²¹ Yeni ulus, federal yönetim

¹²⁰ Rhode Island, merkezi güçlü bir hükümetin savaş borçlarını ödemek için eyaletlere fazlaca yükleneceğinden çekinmektedir.

¹²¹ Toplantı, Washington’un toplantı başkanlığına seçilmesiyle kapalı oturum olarak başlamıştır. Toplantıda tartışılan ilk plan Edmund Randolph’un paylaştığı “Virginia Planı”dır. Buna göre yasama, yürütme ve yargı olarak hükümet üç kola ayrılacak; yasama da eyalet nüfusu ya da varlığına göre iki meclisten oluşacaktır. Yasama; vergilendirme, ticareti düzenleme ve kanun yapma hakkına sahip olacaktır. Plan, John Dickinson gibi

biçimiyle varlığına başlayarak dört temel problemle başa çıkmak durumundadır: savaş borçları, yeni topraklar ve yerlilerle ilişkiler, yeni hükümetin şekli ve kölelik.

30 Nisan 1789’da seçmenlerden en fazla oyu alan George Washington başkan, ikinci fazla oy alan John Adams başkan yardımcısı olmuştur. John Adams’ın başkanın nasıl çağrılacağına ilişkin “Ekselansları” ya da “Haşmetmeap” önerileri monarşiyi çağrıştırdığı gerekçesiyle onaylanmamış; bunun yerine Kongre’de bir ay süren tartışmalar sonucu “başkan” ünvanında karar kılınmıştır. Hükümetin ilk çalışması yargı sisteminin kurulması üzerinedir. Kongre, “1789 Federal Yargı Kanunu” ile yargı sistemini kurmuştur. Buna göre biri baş yargıç olmak üzere altı yargıç yüksek mahkemeye atanacaktır.¹²² Hamilton, savaştan kalan ve İspanya, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerden ve Amerika’daki zengin tüccarlardan

küçük eyaletlerin temsilcileri tarafından eleştirilmiştir. Bunun üzerine “Konfederasyon Kanunları”na bağlamda benzeyen “New Jersey Planı” William Paterson tarafından sunulmuştur. Buna göre yürütmeye her eyaletin bir oy hakkı olacaktır. Ayrıca hükümete “Virginia Planı”ndaki kadar merkezi hak vermemektedir. Oylama sonucu “Virginia Planı” üzerinden taslak çalışmaları yapılmaya karar verilir. Tartışmalar bir komitenin kurulması ve “Büyük Uzlaşma” denilen bir fikir birliği ile sona erer. Buna göre yasama iki meclisten oluşacaktır: her eyaletten bir oy hakkı olan Senato ve eyaletlerin nüfusuna göre temsilci sayısı olan Temsilciler Meclisi. 1787’de Anlaşma onaylanır. İronik bir karar nüfusun nasıl hesaplanacağı üzerinedir. Buna göre Güney kolonileri kölelerin, temsilci sayısı belirlenirken sayılması gerektiği ancak vergilendirmede bu sayının kullanılmamasını önerirken; Kuzey eyaletleri kölelerin vatandaş olmadığı ve sayılmamaları gerektiği ama vergilendirme için nüfuslarının orana katılması gerektiğini belirtir. Burada daha çok insan haklarından ziyade ekonomik çıkarlar söz konusudur. Bunun üzerine “Beşte Üçü Uzlaşması” adı verilen bir uzlaşmaya gidilir. Buna göre köle nüfusunun beşte üçü eyaletler vergilendirilirken sayılacak ve beşte üç oranında sayı temsilci belirlenirken dikkate alınacaktır. Georgia ve South Carolina’nın yoğun baskısı sonucu köle ticareti ve ithali ülke genelinde 1808’e kadar yasaklanamamıştır. 1797’de birkaç delege dışında tüm delegelerin imzasıyla kabul edilen çalışma, onaylanması için Konfederasyon Kongresi ve eyaletlerin meclislerine gönderilmiştir. Gazete ve broşürlerde de anayasanın taslağı yayınlanır ve herkes tarafından incelenir. Merkezi hükümetin eyaletlerden çok fazla yetki devri aldığı yönünde gelebilecek eleştirilere karşı anayasada belirtilen yönetim şeklinin yetkilerin merkezi hükümet ve eyaletler tarafından güçler ayrılığı ilkesiyle bölüştüğü federalizm olarak belirtilir. Bu yüzden bu görüşü savunanlara *Federalistler* denmiştir. Buna karşın anayasanın çok fazla yetkiyi merkezi hükümete verdiğini, senatonun aristokrasiye dönme, başkanın da krala dönüşme ihtimalinin olduğu ve özgürlükleri ve bireysel hakları yeterince garanti etmediği eleştirilmiş ve bu kişilere de *Federalist Karşıtları* denmiştir. *Federalist Karşıtlarının* gazete ve bültenlerdeki anayasanın onaylanmasına karşı yazdığı yazılara cevap olarak federalistler de ünlü *Federalist dokümanları* (özellikle “No:51” anayasanın insan haklarını nasıl koruyacağını detaylandırması bakımından çok ünlüdür.) kaleme almışlardır. Alexander Hamilton, John Jay ve James Madison tarafından kaleme alınan makaleler neden anayasanın onaylanması gerektiğine dairdir. Gazeteler de *federalistlere* daha çok yer ayırmıştır. Ancak yine de Massachusetts, North Carolina, Rhode Island, New York ve Virginia’da ciddi oranda *Karşıtlar* vardır. Yine de tüm bu tartışmaların sonunda 1787 sonunda Delaware, New Jersey ve Pennsylvania anayasayı onaylamıştır. 1788 başında ise Georgia, Connecticut ve daha sonra da Massachusetts, taslağı onaylamıştır. Böylece Haziran sonuna kadar dokuz eyaletin onaylaması ile resmen de onaylanmış olur. Ancak Virginia’nın onaylamaması -en büyük ve kalabalık eyaletin onaylamaması bağlamında-New York’un onaylamaması ise coğrafi olarak ülkenin bölünmesi demek olduğundan yine de tam bir mutabakata varıldığı söylenemez. Virginia delegesi George Mason, “Konvansiyon Tarafından Şekillendirilen Hükümet Anayasasına İtirazlar” (“*Objections to the Constitution of Government Formed by the Convention*”) (1787) isimli yazısında detaylandığı üzere insan hakları bölümü eklenmeden taslağın onaylanamayacağını belirtir. İnsan hakları bölümünün de hazırlanma planının yapılması üzerine Virginia, New York, North Carolina ve en son olarak da Rhode Island anayasayı onaylar. İnsan haklarından kasıt ise daha önce de ifade edildiği gibi WASP erkeklerin haklarıdır. 1791’de James Madison tarafından kaleme alınan ve anayasanın sonuna ayrı bir bölüm olarak eklenen 10 maddelik insan hakları kısmı da eyaletler tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.

¹²² Şu anda bu sayı dokuzdur. Hükümet yapılanması ise şöyledir: Başlangıçta Devlet (Dışişleri) Bakanlığı (Thomas Jefferson), Savaş Bakanlığı (Henry Knox), Hazine Bakanlığı (Alexander Hamilton) ve Adalet Bakanlığında (Edmund Randolph) oluşan kabinede 2019 itibarıyla on dört bakanlık vardır.

alınan toplam 52 milyon dolarlık borcun nasıl ödeneceği ile ilgili bir plan yapar. Borcun ödenmesi uluslararası olduğu kadar ulus içi ticaretin de yapılabilmesi ve gelişmesi için önemlidir. Hamilton, düşük gelirli bir aileden gelmesine rağmen, yüzünü daha çok zenginler ve eğitilmiş olanlara çevirmiştir. Onların gücünün hükümetin ayakta kalması için önemli olduğunu düşünür. Planı üç aşamadan oluşur: ulusal borçları ödemek, hükümet gelirlerini artırmak ve ulusal bir banka kurmak.

Hazine Bakanlığı hem Amerikan ürünlerinin satılmasını teşvik hem de düzenli sıcak para girişi olması nedeniyle gümrük vergileri çıkarmıştır. Banka sistemi de paranın muhafazası, borç para alınması ve banknot olan kâğıt paranın para birimi olarak dolaşıma sokulmasını sağlayacaktır. Jefferson ve Madison ise anayasanın hükümete banka kurma yetkisi vermediğini söylemiştir. Hamilton, anayasanın daha esnek okunması gerektiğini ve bankanın kurulabileceğini söyler. 1791’de Washington’ın onayıyla ilk banka kurulur. Ulusal banka yoluyla federal hükümet ve Amerikan iş dünyası arasında köprü kurulabilecektir. Bu, Amerikan iktisadi yapılanmasının kapitalist bir zemine oturtulmasının en önemli örneklerinden birisidir. Tüm bu iktisadi ve siyasi yapılanma sürecinde toprağın kullanımı oldukça önem arz ettiğinden örneğin 1790-1791 Şef Little Turtle of the Miami Ohio Kabilesi ile savaşlarda yerlilerin pek şansı olmaz: Kuzeybatı toprakları her ne kadar Paris Antlaşması ile belirlenmiş olsa da İspanya, yerliler, Britanya ve Amerika arasında bu topraklar hala problem teşkil etmektedir. Özellikle kabilelerini birleştirmek isteyen yerliler ile bu toprakların kontrolü konusunda çatışmalar yaşanmaktadır. Fallen Timbers Savaşı’nda Little Turtle’ın anlaşma tavsiyelerine uymayan yerliler Amerikan güçleri karşısında yenilmiştir. Bu bölge toprakları Amerika’nın hem ticaretinde hem de genişlemesinde kilit önemdedir. Britanya’dan da umdukları yardımı alamayan yerliler, 1795 Greenville Antlaşması ile Ohio bölgesinin önemli bir kısmını Amerika’ya terk etmiştir.

Dönemin bir başka çatışması viskiye yapılan vergiler nedeniyle Pennsylvania’da bir grup çiftçi isyanı ile çıkmıştır. 1794’te bastırılan isyan, böylesi bir isyanın vatana ihanet olduğunun ve kanunların uygulanması gerektiğinin altını çizilerek federal hükümetin gücünü halka göstermesi bakımından önemli bir örnek olmuştur.

Yeni Amerikan “ulusu”, Fransız İhtilali’nden sonra çıkan Britanya-Fransa Savaşı’nda ise uluslararası ilişkileri bozmamak ve devletler arası ticareti korumak adına tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Britanya, Fransız Hint Adalarına giden Amerikan gemilerine engel olunca John Jay İngiltere’ye giderek görüşmeler yapmış, Jay Antlaşması denilen anlaşma ile hem Amerika’da Ohio Vadisi’nden İngilizlerin çıkmasını sağlamış hem de gemilere verdikleri zararın karşılanmasını sağlamıştır; ancak Britanya’yı Hint Adalarını ticarete açtırmaya ikna

edemediği için eleştirilmiştir. Thomas Pinckney de 1795'te Pinckney Antlaşması denilen anlaşma ile İspanya ile Florida sınırını 31. paralel olarak sabitletmiş, New Orleans'a getirilen ürünlerden gümrük vergisi alınmamasını sağlamış ve bunların Mississippi Nehri'nde serbest dolaşımı konusunda gerekli izni almıştır.

Washington sonrası yönetim arayışlarında Hamilton'a göre ticaret, imalat ve şehirler büyümeli, merkezi hükümet güçlü olmalıdır; Britanya da desteklenmelidir. Jefferson ve Madison ise çiftçiliğin gelişmesi gereğinden ve aşırı merkezi güç tiranlığı çağrıştıracığı için Fransız devriminin desteklenmesinden yanadır. Bu karşıt görüşler farklı politik kolların gelişmesine ön ayak olur. Hamilton, Federalist Parti'yi; Jefferson ve Madison ise Demokratik Cumhuriyetçi Parti'yi kurarlar.

Yeni gelen göçmenlerin partiye katılmasıyla güçlenen Demokratik Cumhuriyetçiler tarafından eleştirilen hükümet 1798'de “Yabancı ve İsyân Kanunları”nı (“*Alien and Sedition Acts*”)¹²³ çıkarmıştır. Buna göre ülkeye göçen kişilerin vatandaşlığa geçmeyi bekleme süresi beşten on dört yıla çıkarılmıştır. Başkana savaş dönemlerinde kamu düzenini bozanları ülkeden çıkarma yetkisi verilmiş, hükümet karşıtı yazı ve sözlerin cezalandırılabilmesinin önü açılmıştır. Bu, konuşma ve basın özgürlüğüne karşı da bir adım olmuştur. Pek çok cumhuriyetçi gazeteci bu kanunlarla tutuklanmıştır. Jefferson ve Madison eyalet hakları kuramı çerçevesinde Kentucky ve Virginia yasamalarında bu kanunların anayasayı ihlal ettiğini belirten hükümler çıkarmışlardır. 1802'ye kadar kısıtlayıcı bu kanunlar iptal edilmiştir. 1800'de ise Fransa ile 1800 Uzlaşması imzalanmış ve denizlerdeki çatışmalara son verilmiştir.

3.1.4.10. Jefferson Dönemi Toprak Politikaları

1800 seçimlerini Jefferson liderliğindeki Demokratik Cumhuriyetçiler (daha sonra Demokrat Parti'yi oluşturacaktır) kazanmıştır. Bu dönemde Federalistler, radikal diye isimlendirdikleri demokratları Fransız devrimi terör dönemini hatırlatarak eleştirmiş; demokratlar ise “Yabancı ve İsyân Kanunları”nın insan hakları kanunlarını çiğnediğini ifade etmiştir.

Jefferson küçük bağımsız çiftçiliğin öncülük ettiği bir ulustan yanadır. Bu nedenle şehirlere sıkışıp kalmış bir nüfus yerine geniş arazili yerleşim yerlerinin daha iyi olacağını düşünür. Jefferson, federal hükümetin etkisinin önceki dönemler kadar fazla olmaması gerektiğine inandığı için federalist hükümet programlarında azaltmaya gitmiştir. “Yabancı ve İsyân Kanunları”nı kaldırmış, hapishanelerdeki bu suçtan yargılananların serbest kalmasını

¹²³ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

sağlamış, viski vergisi gibi vergilere son vermiş, askeri ve federal çalışanların sayısında azaltmaya gitmiştir. Bununla birlikte gümrük vergileri ve toprak satışları yoluyla gelir elde etmeye çalışmıştır.

1800’de Fransa ve İspanya, Rocky Dağları ve Mississippi Nehri arasındaki Louisiana bölgesi için anlaşmaya çalışmaktadır. 1800’de gizli bir anlaşma ile aslında Fransız-Yerli Savaşı sonrası İspanya’ya kalan ve Jefferson’ın da bizim “tek düşman noktamız” dediği New Orleans, Napolyon yönetimindeki Fransa’ya verilmiştir (Littell 319). Böylece İspanya bölgeyi Amerikan nakliyesine kapatmıştır. Amerika’yı sömürgeleştirmek isteyen Napolyon ile Amerika savaşın eşiğine gelmiştir. Jefferson savaş yerine New Orleans’ı satın almak istemiş, cevaben kendisine tüm Louisiana bölgesinin satışı teklif edilmiştir. Nihayetinde bölge 15 milyon dolara satın alınmıştır.

Hem denizaşırı ticaret hem Louisiana Satışı hem de Lewis ve Clark gibi kâşiflerin batıya yaptıkları geziler diğer devletlerle olan ilişkilerin sıkılaşmasına neden olmuştur. 1801-1805 arasında ise korsanların Amerikan gemilerini engellemesi üzerine Trablus ile savaş çıkmıştır.

Deniz ticareti yarışlarının hız kazandığı yüzyıl başında İngiltere’nin 1803-1812 arasında altı bin Amerikalı denizciyi kaçırması, bir gemiye saldırması ve Amerikalıları öldürmesi iki devleti yine karşı karşıya getirir. Ancak Jefferson savaş yerine “barışçıl zorlama” denilen bir politika ile tüm yurt dışı ticaretini durdurur. Buna göre Kongre “1807 Ambargo Kanunu” ile tüm limanları İngiliz gemilerine kapatır. Ancak bu kanun Amerikalılara pahalıya patlar. Ambargo “burun kanamasını durdurmak için kendi boğazını kesmek” olarak tanımlanarak 1808’de iptal edilir (Littell 328).

Batıda ise Shawnee lideri Tecumseh toprak kaybetmemek için tüm kabilelerin birlik olması gerektiği ile ilgili bir çağrı yapar. Ancak Fort Wayne Anlaşması (1809) ile Miami, Delaware ve Potawatomi kabileleri üç milyon İngiliz dönümü toprağı Amerika’ya satar. Bununla birlikte R. David Edmunds tarafından kaleme alınan *Tecumseh ile Yerli Liderlik Arayışı (Tecumseh and the Quest for Indian Leadership)* (1984) isimli kitapta da belirtildiği üzere Tecumseh bu anlaşmayı tanımadığını söyler: “[Beyazlar] bu [toprağın] Miamiler, Delawarelere ve sair ait olduğunu söyleyip duruyorlar. Fakat Yüce Ruh [yerli topraklarının] tüm kabilelerin ortak malı olduğunu söyler ve tüm yerlilerin rızası olmadan satılamaz” (328). Bu cümle kabilelerin doğa ve toprakla kurdukları ilişkilene biçiminin Avrupalılardan farklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Tecumseh Tippecone Savaşı’nda yenilir. Hem Tecumseh’in Kanada’da İngiltere ile Amerika’ya karşı birlik olması hem de İngilizlerin denizdeki gemilere müdahalesi Amerika’yı 1812 Savaşı’na götürür.

Kanada'nın İngiltere'den alımı toprak genişletilmesi bağlamında pek çok ekonomik fırsat verecektir.¹²⁴ 1812-1814 arası savaşın ilk evresinde İngiltere daha çok Fransa ile içerisinde olduğu bir başka savaşa odaklanmıştır. Demokratların orduyu küçültmesi ve kısmi deneyimsizlik Amerika'nın aleyhinedir. Ancak savaş yanlıları olan “Savaş Şahinleri”nin desteğiyle Thames Savaşı zaferi ile Kuzeybatı’da İngiliz tehdidi ortadan kaldırılmıştır. Bu savaşta Tecumseh de öldürülmüştür. İngilizler Baltimore Fort McHenry’ye saldırdığında büyük bir Amerikan bayrağı asılması istenmiştir. Ulusal marşın (“*The Star-Spangled Banner*”) şairi Francis Scott Key bu olaya tanıklık etmiş ve bundan duyduğu gurur üzerine marşın ilk kıtasında bu geceyi anlatmıştır.¹²⁵ 1814’te ise Champlain Savaşı’nda İngilizler yine yenilir. Her ne kadar Ghent Antlaşması Aralık 1814’te yapılmış olsa da antlaşmayla ilgili bilgi geç geldiği için iki bin İngiliz askeri ve yetmiş bir Amerikan askerinin ölümüyle ve Amerika'nın lehine sonuçlanan New Orleans Savaşı, Andrew Jackson’ı kahraman yapmıştır. Antlaşmaya göre kesin bir kazanan yoktur ve topraklarda değişiklik olmamıştır. Ancak Andrew Jackson ve Oliver Perry gibi kişiler üzerinden milliyetçilik ve militarizme övgü artmıştır. Yerlilerin gücü ise oldukça kırılmıştır. Ayrıca savaş, genç ulusun kendini koruyabildiğini de ülke içinde hissettirmiştir.

3.1.4.11. Ulusal ve Bölgesel Büyüme Döneminde Çatışmalar (1800-1844)

Yeni icat edilen makineler ve kurulan fabrikalar insanların yaşam ve çalışma biçimlerini değiştirmeye başlamıştır. Endüstri Devriminin etkileri Amerika’da da hissedilerek endüstriyel gelişme bağlamında ülke günümüzde de öncü devletlerin arasında yerini almıştır.¹²⁶ Büyüme

¹²⁴ Bu dönem savaş yanlılarına “Savaş Şahinleri” denmiştir.

¹²⁵ Marş 1931’de resmîyet kazanmıştır.

¹²⁶ Ülkede o dönem ulusal ve bölgesel büyüme şu şekilde özetlenebilir: E. H. Cameron’un, *Samuel Slater: Amerikan İmalatçılarının Babası (Samuel Slater: Father of American Manufacturers)* (1960) kitabında yer alan Slater’ın mektubunda da anlattığı gibi gayrimeşru bir şekilde, daha önce yaptığı yeni icatları Amerika’da anlatmış ve Amerikan imalatının babası olarak adlandırılmıştır. Slater, Rhode Islandlı yatırımcı Moses Brown’ın desteğiyle Amerika’daki ilk su gücüyle çalışan dokuma fabrikasını kurmuştur. Endüstri Devrimi ile birlikte makineleşme ile vasıfsız işçilerin de dokumayı hızlı bir şekilde yapabiliyor hale gelmesi ucuz iş gücü ve çocukların da çalışabilmesini olanaklı kılarak daha kısa sürede daha fazla üretimin önünü açmıştır. Her ne kadar endüstrileşme taraftarı olmasa da Jefferson, 1812 Savaşı’nda çıkarılan “Ambargo Kanunu” ve İngiliz bloğu nedeniyle bunun önünü alamamıştır çünkü ithalat yapamayan Amerikalılar kendi ürünlerini üretmek durumunda kalmışlar, serbest girişimcilik yoluyla fabrikalar kurmuşlar ve özellikle New England eyaletlerinde bu fabrikalar üretimlere başlamışlardır. Yatırımcılar savaş nedeniyle geleceği belirsiz kargolama ve deniz ticareti yerine fabrikalara yatırım yapmayı daha akıllıca bulmuşlardır. Böylece yatırımcılar, bölgeleriyle birlikte kısa süre içinde büyük servetler edinmiştir.

1813’te ise Francis Cabot Lowell, Massachusetts’te elbise de dikebilen pamuk dokuma imalathaneleri açmış ve özellikle kadınlar da günde 12,5 saat zor koşullarda çalışmaya başlamıştır. Benita Eisler’in editörlüğünü yaptığı *Lowell Teklifi: New Englandlı Haddecî Kadınların Yazıları (The Lowell Offering: Writings by New England Mill Women)* (1977) kitabında aktardığına göre, o dönem fabrikada çalışan kadınlardan birisi olan Susan bir mektubunda imalathaneyi “Öncelikle saatler geçmek bilmezdi [. . .] gece dışarı çıktığımda makinenin sesi hala kulaklarımda çınlardı. [. . .] Bilirsiniz Niagara’nın yıldırım gibi sesleri kulağında

hareketinin içinde plantasyon yaşamının ağır koşullarına ezilen halklar müzik, din ve sıkı ilişkiler yoluyla dayanmaya çalışırlar. Beyazların “Uşaklar, efendinize itaat edin” gibi İncil’den alıntılarla durumlarını haklı çıkarma çabalarına, kendilerini genelde dini spiritüel folklorik şarkılarda ifade ederek katlanmaya çalışırlar:

Ulu Tanrım, ulu tanrım,

Kölelik son bulduğunda

O zaman biz zavallı ruhlar

yankılanarak uyumayı öğrenen insanlar vardır. Biz de onlardan farklı değildik,” sözleriyle tasvir eder (342). 1855’te Lowell imalathanelerinin sayısı 13 bin işçisiyle 55’e çıkacaktır. 1830’lardan sonra kömür ve odunun kullanıldığı buhar gücü de devreye girince sudan uzak yerlerde de fabrika ve imalathaneler kurulabilmiştir. Tüm bu sistem su hakkı, insan hakları ve fabrikaların çevreye verdiği zarar bağlamında tüketim üzerine kurulmuş yıkıcı bir çarkı oluşturur.

Tekstil dışında savaş gereçleri yapımında da Eli Whitney 1801’de yeni bir yöntem geliştirmiştir. Tüfekleri tek tek yapmak yerine kendi içinde değiştirilebilir parçaların imalatı ile birbirine eş parçalar üretilmeye başlanmıştır. Böylece herhangi bir kısım bozuk olduğunda benzeriyle değiştirilebilecektir. Bu, seri üretimin de önünü açarak sanayilerde standart haline gelir ve hem düşük ücretli çalışılmasına hem de vasıfsız işçilerin de kullanılabilmesine olanak tanır. Bu durum bağımsız çalışmak isteyenleri olumsuz etkilese de kısa sürede fazla üretimin önünü açar. Tüm parçaların aynı ölçülerde olup olmadığının kontrolü için yeni bir meslek dalı olan *müfettişlik* de ortaya çıkmış olur. 1807’de Robert Fulton ve 1816’da Henry Miller Shreve ile buharlı gemiler ulaşımı hızlandırmış ve 1837’de Samuel F.B. Morse’un telgrafi geliştirmesiyle iletişim daha hızlı ve kolay hale gelmiştir. Bu iki buluş on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ulusal birliğin oluşmasında önemli iki faktör olmuştur. Tarım alanında da John Deere demir yerine çelik başlı sabanı icat etmiş ve ekimin daha hızlı olmasını sağlayarak pek çok kişinin orta batıya gitmesini kolaylaştırmıştır. 1834’te Cyrus McCormick biçerdöveri icat etmiş, ayrıca harman dövme makinesi de yine aynı dönemde icat edilmiştir. Tüm bu icatlar, orta batılı çiftçilerin kuzey doğulu fabrika çalışanları için yiyecek yetiştirmelerini ve kuzey doğu imalathaneleri için bir pazar oluşturmasını sağlamıştır. İmalathanelerin büyümesi güneyden pamuk alımını artırmış bu da güneyin daha fazla köle talep etmesine neden olmuştur. Çırcır makinesinin icadı ve fabrikalardan gelen pamuk talebi köleliğin serbest olduğu eyaletlerde köleliğin yayılmasına ve buradaki yaşam biçiminin de bu talebe göre değişmesiyle sonuçlanmıştır. Catherine Beale zorlu çalışma koşullarını “Tüm gün tarlada çalışmak zorundaydık ve geceleri yatağımıza gitmeden önce tohumları toplamamız gerekiyordu. Ayrıca yünü arıtmamız, çer çöpünü ayıklamamız lazımdı ki temizlensin [. . .]” sözleriyle dile getirmektedir (Blasinggame 348). Eli Whitney’in bu icadı daha önce günde yarım gram çıplak elle temizlenebilen pamuk miktarını günde 25 grama çıkararak pamuğun ticari bir ürün haline gelmesini sağlamıştır. Bu durumun en önemli etkileri şunlar olmuştur: İlki, pamuk çiftliklerinin batı eyaletlerine doğru yayılması. İkincisi, tekstil nedeniyle pamuk üretiminin patlama yaşayarak en fazla üretilen ürün haline gelmesi. Üçüncüsü, pamuk üretimi için plantasyonların açılabilmesi için yerlilerin daha da batıya doğru topraklarından sürülmesi. Sonuncusu, köle ticaretinin artması. Kuzeyden önemli miktarda köle bu dönemde güney ve batıya satılmıştır.

1820’de güney pamuk ihracatı ile 22 milyon dolar kazanmıştır. 1830’ların sonunda ise gelir 200 milyon dolara ulaşmıştır. Kölelerin fiyatı da buna göre artmıştır. Bir köle 1790’larda 300 dolara satılıyorken 1830’larda 1000 dolarlara kadar fiyat çıkmıştır. 1808’de kölelik ithalatı yasaklanınca ülke içinde satışlar hız kazanmıştır. Ancak köle sahipleri güneydeki beyaz nüfusun üçte birini oluşturur. Bunların içinde de yirmiden fazla kölesi olanın oranı onda birdir. Ancak zenginliğin çoğunu elinde bulunduranlar da bunlardır. Yine de köle sahibi olma imkânlarının olması, kölesi olmayan insanların da kazançlı bir yatırım olduğu için köleliğe karşı çıkmamalarına neden olmuştur.

Ira Berlin ve diğerlerinin *Köleliği Hatırlamak: Afrikalı Amerikalılar Kölelik ve Özgürlüğe Dair Kişisel Deneyimlerini Anlatıyor (Remembering Slavery: African American Talk about Their Personal Experience of Slavery and Freedom)* (1998) isimli kitabında da belirttiği üzere 1840’da güney nüfusunun üçte biri zor şartlar altında köle olarak çalışan Afrikalı-Amerikalılardır (75). Her ne kadar Frederick Douglass şehirlerde yaşayan kölelerin plantasyonlardakilere göre “neredeyse özgür olduğunu” söylese de yine de köledirler (akt. Littell 351). Şehirlerde yaşayanlar evlerde uşaklık ya da fabrika işleri yaparlar. Afrikalı-Amerikalıların sadece yüzde 8’i özgürdür ve çoğu Washington D.C. ya da Baltimore’da yaşamaktadır. Bunların da tekrar yakalanıp satılma tehlikesi, eğitim ve oy hakkından mahrumiyet ve iş bulamama gibi sorunları vardır.

Huzura ereceğiz [. . .]. (Missouri folklorik şarkısı, akt. Littell 351)

Tüm bu sömürü politikaları 1800’de Gabriel Prosseri’nin Virginia’da, 1822’de Denmark Vesey’in South Carolina’da silahlı isyan etmelerine neden olur; ancak her ikisi de başarısız olmuş ve asılmışlardır. Nat Turner liderliğindeki 1831 Virginia İsyanı ise en bilinenlerdendir. 55 erkek, kadın ve çocuğu öldüren grup, daha sonra yakalanmış ve Nat Turner asılmıştır. William Styron’un *Nat Turner’ın İtirafı* (*The Confessions of Nat Turner*) (1967) isimli kitabında Turner “Bizimkinin bir hırsızlık savaşı olmadığını [. . .] özgürlük için bir mücadele olduğunu unutmayın” diyerek isyanın özgürleşme hareketinin motivasyonu ile edildiğini dile getirir (12). İsyan sırasında iki yüz Afrikalı Amerikalı öldürülmüştür ancak bu isyan güneyde bir korku salmıştır. Bunun sonucunda Afrikalı Amerikalıların likör satın almaları ve silah bulundurmalarını engelleyen kanunlar çıkarılmıştır.

Özellikle 1812 Savaşı’ndan sonra Birleşik Devletler’de ulusalcılık hızlı bir şekilde yayılarak Amerikanlaşmaya katkıda bulunmuştur. Mortimer J. Adler ve Charles van Doren’in editörlüğünde hazırlanan yirmi iki ciltlik *Amerika Yıllığı*’na (*Annals of America*) (2007) dâhil olan Henry Clay’in bahsettiği gibi ulusalcılık Amerika’yı birleştirecek ve bağımsızlaştıracak olan güçtür. Ancak bu yüzyılda üretim ve ekonomi araçlarındaki farklılık her ne kadar birbirlerini beslese de kuzeyle güney arasında bir kırılmanın da önünü açacaktır.¹²⁷

Sınırların çizilmesi amacıyla 1817’de Britanya ile Rush-Bagot Antlaşması yapılarak Göller Bölgesi’ndeki donanma kuvvetlerinin azaltılması kararı sonrası “1818 Uzlaşması” ile iki ülke Kanada-Amerika sınırını çizmiştir. Batı Florida’da ise hem korsanlar hem de kaçan kölelerin burayı bir sığınak yeri olarak görmeleri ayrıca Seminole yerlilerinin Georgia topraklarındaki yerleri geri alma çabaları İspanya ile gerginliğin artmasına neden olmuştur.

¹²⁷ 1815’te başkan James Madison’ın Kongre’ye sunduğu planla yabancı pazarı ve ürünleri olmaksızın ülkenin kalkınması amaçlanmıştır. *Amerikan Sistemi* olarak adlandırıldığı bu plana göre üç hareket geliştirilmiştir: (1) Koruyucu bir gümrük vergisi çıkarılarak ithal edilecek ürünlerin fiyatları artırılmış ve Amerikan ürünlerine talebin artırılması sağlanmıştır. (2) Ulusal bir bankanın kurulmasıyla tek bir para birimi kullanılacaktır; böylece ticaret daha kolay olacaktır (o dönem bölgelerde ayrı birimler bulunmaktaydı). Ayrıca 1816’da ikinci banka kurulur. (3) Ülkenin ulaşım sistemlerini geliştirmektir. Yolların kötü olması ticareti de yavaş ve pahalı yapmaktadır çünkü. Böylece 1825-1850 arasında Kanallar Çağı olarak adlandırılan dönemde Erie Kanal’ı gibi pek çok kanal ve yol yapılmıştır. John C. Calhoun’un da dediği gibi “Cumhuriyet mükemmel bir yol ve kanal sistemiyle birbirine bağlanacak[tır]” (akt. Littell 355). Batıdan doğuya ve doğudan batıya hem ürünlerin hem de insanların taşınması oldukça pratikleşmiştir. Kanal yapımıyla New York City ulusun en gelişmiş şehri olmuştur. 1850’lere kadar tren yolu sistemi de bu ağın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Bu dönemde ulusal hareket insanların eyalet hükümetlerinden çok federal hükümete daha fazla bağlanmasına olanak sağlar. 1816 seçimlerinde Demokratik Cumhuriyetçi James Monroe başkan seçilir ve Federalistlerden de neredeyse hiç itiraz yükselmez. O yüzden bu döneme *İyi Hisler Dönemi* denmektedir.

Yüksek Yargının *McCulloch Maryland’e Karşı* (1819) gibi davaları da federal hükümeti güçlendirmiştir (dava, ulusal bankanın bölge hükümeti tarafından vergilendirilmesinin kabul edilmemesi ile sonuçlanır.). *Gibbons Ogden’a Karşı* (1824) davasında da mahkeme eyaletler arası ticareti eyaletlerin değil federal hükümetin düzenleyebileceği kararını verir. Federal hükümetin güçlenmesi ulusallaşmaya da katkıda bulunmuştur.

1817’de Seminole İsyanları bastırılmış, 1819’da Adams-Onis Antlaşması ile Florida, Birleşik Devletler’e geçmiştir.

Ulusalçılığa karşıt olarak bölgeselciliğin de bu dönemde gelişmesi ilginçtir. 1817 itibarıyla on bir kölelik taraftarı eyalet on bir de köleliliğin yasaklandığı eyalet vardır. Dengeyi Missouri’nin eyalet olma isteği bozacak ve tansiyonu artıracaktır. Eğer çoğunluk Senato’da köle karşıtı tarafa (kuzeye) geçerse köleliğin tamamen yasaklanmasından korkan güneyliler sert bir şekilde buna itiraz etmiştir; onlara göre bu karar ülkeyi bölebilir. Henry Clay, Maine’in ayrı bir eyalet olma talebi üzerine Missouri Uzlaşması denilen bir öneriyle (1820) -buna göre Maine köleliğin olmadığı, Missouri de köleliğin olduğu bir eyalet olacaktır- sorunu geçici olarak çözer. Uzlaşmaya göre 36° 30’ paralelinin kuzeyi kölesiz, güneyi köleli olabilecektir.

1823 Monroe Doktrini ile de Latin Amerika’da bağımsızlığını kazanan ülkelere karşı koruyuculuk -çünkü Avrupa’nın yeniden kolonileştirme çabaları onlar için de tehlikeli olacaktır- ve Avrupa iç işlerine karışmama kararı alınmıştır. Doktrinle Amerika’nın da dünya güçlerinden birisi olarak doğduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Latin Amerika güvenliği için İngiliz donanması kullanılsa da Amerika’nın hem kendisini nasıl gördüğü hem de nasıl görünmek istediğiyle ilgili önemli bir göstergedir doktrin.

Andrew Jackson’ın başkanlığı sırasında yerlilerin batıya doğru zorla göç ettirilmesi yerlilerin hayatının kökten değişmesine neden olmuştur. Cherokee kabilesinden Sequoya seksen altı karakterden oluşan yazılı bir dil geliştirip halkı arasında yaymasına ve okuryazarlığın beyazlarla mücadelede önemli bir “silah” olacağını düşünmesine rağmen yerlilerin zorla yerlerinden edilmelerini engelleyememiştir. 1820’lere kadar doğuda özellikle güneydoğu eyaletlerinde yaklaşık yüz bin yerli yaşamaktadır. Cherokee, Chickasaw, Choctaw, Creek ve Seminole kabileleri beyaz kültürünün çoğu özelliğine adapte oldukları için “Beş Medeni Kabile” ismiyle bilinir. Ancak yine de çoğu Amerikalı tarafından toprak anlaşmazlığı nedeniyle benimsenmek istemezler. Beyaz kültürüne en yakın olan yerli halk Cherokeeeler’dir. Dillerini yazıya geçirmeleri, beyaz giyim tarzına yakın kıyafet kodları ve Amerikan anayasasına benzer bir anayasa yapmaları bunun örnekleridir. 1827’de kendi anayasalarını yaparak Cherokee Ulusu’nu kurduktan bir yıl sonra bölgelerinde, Georgia’da, altın bulununca Amerikan hükümeti onları bu topraklardan çıkarmanın yolunu aramaya başlamıştır. Jackson politikaları bu noktada yön verici olmuştur. Jackson, yerlilerin ya kanunlara uyacak şekilde Amerikan vatandaşlığına geçmelerini (ancak kendi hükümetlerini kurmaya izin verilmeyecek ve aleyhlerine olan toprakların beyazlar tarafından doğrudan alınması gibi kanunlara boyun eğmeleri gerekecektir.) ya da Mississippi’nin batısına

gitmelerini önermiştir. Kendi topraklarını terk etmeye zorlanmaları “1830 Yerlileri Yerinden Çıkarma Kanunu” ile meşrulaştırılmıştır. Kanun, Quakerlar ve pek çok Amerikalı tarafından eleştirilmesine rağmen hayata geçirilmiştir. Batıdaki topraklarla kendi topraklarının değiş tokuş anlaşmasını imzalamaya zorlanan yerlilerin zorunlu göçü böylece başlamıştır. Yerliler bugünkü Oklahoma ile Nebraska ve Kansas’ın kimi kısımlarını içeren ve *Yerli Toprakları* olarak adlandırılan yere yönlendirilmişlerdir. Cherokeeer federal mahkeme kararına rağmen Georgia’nın kendi kanunları kapsamında sürülmüştür. Karşı çıkanlar da 1838-39’da yanlarında yeterli yiyecek ve giyecek olmadan göçe zorlanmış ve dörtte biri zorlu koşullar nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Cherokeeelerin bu yerlerinden edilme ve sürgün yolculuğuna “Gözyaşı Yolu” denmiştir. Bu zorla iskân politikasına karşı çıkan gruplar da olmuştur. Seminoleler Osceola liderliğinde 1817-1858 yılları arasında üç kez Amerikalılarla savaşmışlardır. Cherokee Tsali, Great Smoky Dağları’nda mücadele etmiştir. Sauk ve Foxlar Black Hawk önderliğinde Black Hawk Savaşı’nda (1832) haklarını kazanmaya çalışmışlardır. Ancak bunların hepsi kanlı bir şekilde yenilgiye uğratılmıştır.

Jackson döneminin bir başka tartışmalı konusu ise bölgesel farklılıkların netlik kazanmasıdır. Kamu topraklarının satışı, iç düzendeki gelişmeler ve vergiler konusunda Kuzeydoğu, Güney ve Batı eyaletleri arasında önemli görüş ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. Kuzeyliler toprakların daha pahalıya satılmasını (iş gücü kaybını önlemek için), Batılılar da daha ucuza satılmasını (artan nüfusla daha fazla politik güç kazanmak için) istemektedir. İçsel gelişmelerde ise Kuzeydoğu ve Batı malların ulaşımını kolaylaştırdığı için yol ve kanal gibi hükümet harcamalarını desteklerken, Güney bunu finanse etmek için vergilerin artırılmasını yüklü bulduğundan bunlara harcama yapılmasını istememektedir. 1816’dan itibaren artmaya başlayan gümrük vergilerini Kuzeydoğulular daha kazançlı olduğu için desteklerken Güney’in ekonomisi daha çok yabancı ticaretine odaklı olduğundan bölge insanının ürettiklerinden daha çok kaybetmelerine neden olur. Adams, 1828 seçimlerinde yüksek gümrük vergilerinden ötürü “Nefret Vergileri” olarak isimlendirilen vergiler nedeniyle güneylilerin desteğini alamaz ve Jackson’ın başkan seçilmesinde bu, önemli bir noktayı oluşturur. Başkan yardımcısı John C. Calhoun öncülüğünde vergilerle ilgili tartışma başlatılır. Calhoun, *feshetme doktrini* denilen bir öneride bulunur. Buna göre anayasaya aykırı olduğu düşünülen kararları eyalet meclisleri feshedebilir. Hatta vergilendirme ile ilgili adım atılmazsa South Carolina birlikte çıkmayı bile göze aldığını ifade eder. Federal kararların daha çok kuzeyin lehine olduğunu dile getirirler. Calhoun “South Carolina Beyanı ve İtirazı” (“*South Carolina Exposition and Protest*”) (1828) isimli imzasız yazısında bunun detaylarını verir. Senatoda 1830’da ünlü Daniel Webster (kuzey yanlısı) – Robert Y. Hayne (güney yanlısı) münazarasında konu ateşli

şekilde tartışılır. Jackson ise kuzeyden yana tavır koyar. South Carolina'nın 1828 ve 1832'de vergi kanunlarını feshetmesi ve kendi ordusunu kurma isteği tansiyonu iyice tırmandırır. 1833'te senatör Henry Clay'in yatıştırıcı vergi önerisiyle geçici olarak sorun çözülür.¹²⁸

3.1.4.12. Malum Kader ve Savaş Politikaları

Jedediah Smith'in Rocky Dağlarına yaptığı keşif gezisi ve batıya doğru yol bulma çabası sonuç vererek bulduğu yollardan binlerce insan batıya doğru yeni bir yaşam umudu, toprak ve servet için göç etmiştir. Bu bölgedeki kâşifler *Dağlı (Mountain Men)*¹²⁹ olarak nam salmıştır. *Dağlılar* özellikle kunduz kürkü ticareti yapmaktadır. *Dağlılardan* kuzey California'ya doğru bir yol bularak efsaneleşen bir başka isim de Jim Beckwourth'tur. Bu yollar genelde daha güneyde olduğundan daha önce batıya keşif gezileri düzenleyen Lewis ve Clark'ın bulduğu yollardan iklim ve geçiş yolları nedeniyle daha pratiktir. William Henry Ashley isimli iş adamı randevu diye bir sistem geliştirerek *Dağlılar* ve tüccarlar arasında takas yollu alışveriş dönemini başlatmıştır. 1825-1840 arasında bu şekilde alışverişler yapılmıştır. 1840'da kunduz kürkü yerine şapkalarda ipek moda olunca bu kürk ticareti de ölmeye yüz tutmuştur. Ancak bu tarihe kadar oldukça fazla miktarda hayvan kıyımı yapılmıştır. Toprak spekülâtorleri büyük oranda batıdan toprak almış ve bunları buraya gelen binlerce insana satarak zengin olmuşlardır. İmalatçılar ve tüccarlar da buraya taşınan insanlara mal satmak için taşınmaya başlamıştır. Bunun dışında batıda pazar arayışında olan ve ticaretle uğraşan kısım için de cazibe merkezi olmuştur batı. William Beckner'in Santa Fe yolu ile New Mexico'dan servetle dönmesi (1821'de Meksika bağımsızlığına kavuşarak Amerika ile ticarete başlamıştır.) pek

¹²⁸ Jackson ayrıca 1830'larda ülkenin en güçlü bankası olan Birleşik Devletler İkinci Bankası'na karşı savaş açmıştır. Bankacılığın zararlı olduğunu düşünen Jackson, bankanın Kongre üyelerine verdiği borçla Kongre'yi yönlendirebilecek ve etkileyebilecek güce sahip olacağını düşünmektedir. Bankanın tekelci bir yapısı olduğunu ve halkın çıkarlarına ters, zengini daha da zengin yapan bir kurum olduğunu düşünür. Bankanın işlerliğini yitirmesi için gerekli resmi işlemleri veto ederek amacına ulaşır ve insanları eyalet bankalarına yönlendirir. İnsanlar bu dönemde kolayca borç para alıp toprak satın alırlar ve fazla miktarda basılan ve dolaşımda olan para enflasyonu artırır. Her ne kadar geçici olarak insanlar refah içinde gözükse de orta vadede bir kriz patlak verecektir. 1836 seçimlerinde başkan seçilen Martin Van Buren *1837 Paniği* olarak adlandırılan bir krizin içerisinde Jackson politikalarının kurbanı olur ve tekrar seçilmez. Jackson, para krizinde insanların altın ve gümüşle ödeme yapması yönünde bir çözüm bulmuştur. Ancak birkaç yıl içinde insanlar paralarını bankalarda altın ve gümüşle değiştirince bankalardaki altın ve gümüş stoku tükenmiş; federal hükümet de gerekli finansmanı eyalet bankaları para krizinde olduğu için alamamıştır. Sonucunda ekonomik kriz çıkmıştır. Kriz sonucunda pek çok fabrika kapanmış ve insanlar işsiz kalmıştır. Yoksulluk en çok şehirlerde hüküm sürmüştür. Henry Clay ve Daniel Webster gibi Jackson karşıtları buradan hareketle yeni bir parti kurar: Whig Partisi. Whigler yürütme gücünün otoriterleşmesine karşı bir kampanya yürütmüşlerdir. Aday olarak siyasi tecrübesi olmayan ancak askeri gelenekten gelen William Henry Harrison'ı (1811'de Tippecanoe Savaşı'nın kazanılmasında önemli görevler almıştır.) aday gösterirler ve kazanırlar. Harrison özellikle Batılı ve halktan olduğu vurgusuyla geniş çapta oy almayı başarmıştır. Ancak 68 yaşındaki başkan ilk aylarında soğuk havalarda yaptığı konuşmalar nedeniyle hastalanmış ve ölmüştür. Yerine ise yardımcısı John Tyler başkan olur.

¹²⁹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

çok insanın bu bölgeye akın etmesine yol açmıştır. Sincap yahnisi bu yolculuklarda en fazla tüketilen yemeklerden biridir. Daha kuzeyde Oregon'la ilgili toprak ve ikliminin zenginliği üzerine anlatılan hikâyelerin büyüyle binlerce insan uzun mesafeleri kat etmiştir. Ortak mülkiyet ve poligami gibi öğretileri olan Mormonlar (1830'da New York'ta kurulan) ise dini pratikleri nedeniyle tepkiler alıp liderlerinin, Joseph Smith'in, öldürülmesiyle yeni liderleri Brigham Young önderliğinde Utah'a yerleşip burada hayat kurmuşlardır. Kısaca, malumun kaderi yine canlıların yok edilmesi ve yerlilerin yerinden kovulmasıdır.

1800'lerin ilk yıllarında Texas İspanyol kolonisidir ancak çok fazla insan burada yaşamamaktadır. İnsanları çekmeye çalışan İspanyol yönetimi de başarılı olamaz. Amerikalı Moses Austin'e burayı kolonileştirme izni İspanyol kanunlarına uyması koşuluyla verilir. Austin'in ölümü ve bu arada Meksika'nın bağımsızlığını kazanarak Texas'ın Meksika toprağı olmasıyla şartlar değişir. Austin'in oğlu Stephen Austin bir yıl boyunca Meksika hükümetinden izin almaya çalışır ve buraya gelenlerin Meksika vatandaşlığına geçerek Katolik Kilisesi'ne bağlanması koşuluyla bu izni alır. İlk etapta "Eski Üç Yüzler" ismi verilen 297 aileyi buraya taşınmaya ikna eder Austin. 1830'a kadar ise yerleşim 30 bin kişilik nüfusa ulaşır. Texas'ta yaşayan İspanyol kökenli Tejanolar ile Amerikalılar arasında bu yıllarda gerginlikler çıkar. Hem İspanyolca dilini bilmemeleri hem de 1829'da Meksika'da köleliğin yasaklanması Amerikalılar için dezavantaj olur. Tejanolar da Amerikalıların kanunlara uymak istememesine karşı çıkarlar. Gerilimin artması üzerine Meksika hükümeti göç alımını durdurur ve Texas'ı vergiye bağlar. Buna sinirlenen Texaslıları Austin yatıştırır ve anlaşmaya varmak için Meksika başkanı Antonio Lopez de Santa Anna ile görüşür ancak bir sonuç alamaz. Bunun üzerine "Texas Devrimi" başlar. Sam Houston askeri liderliğinde Meksika'ya karşı bağımsızlık mücadelesi başlatılır. 1836'da Alamo Savaşı'nda Meksika zafer kazanır. Texas liderlerinden William Travis, ünlü "Texas ve Dünyadaki Tüm Amerikan Halkına" ("*To the People of Texas and All the Americans in the World*") (1836) isimli konuşmasında Texas'ı savunacaklarına dair tüm dünyadaki Amerikalılara hitap eder: "Asla teslim olmayacağız; asla geri çekilmeyeceğiz"; bu konuşma Texas'ın daha çok Amerikalı olduğunun işaretidir (Travis). Alamo'daki insanların çoğu Texas'taki diğer bölgelere de ders olsun diye katledilmiştir. Tam tersi etkiyle, San Jacinto Savaşı'nda (1836) Texaslılar Meksika ordusunu yenerek bağımsızlıklarını kazanır. Savaşta da aktif varlık gösteren Sam Houston Texas'ın ilk başkanı seçilir ve "Tek Yıldız Cumhuriyeti" kurulur. Aynı yıl yeni devlet, Birleşik Devletler'e katılmayı talep etmiştir. Kuzeyliler kölelik nedeniyle Kongre'de üstünlük ele geçirileceği için ve Meksika ile savaş riskinden dolayı buna karşı çıkmıştır. Kongre'de katılım isteği veto alır ve 10 yıl boyunca Texas bağımsız bir ülke olarak yönetilir.

1844'te genişleme taraftarı James K. Polk'un yeni başkan seçilmesiyle ülke Pasifik kıyılarına kadar genişlemiştir. Bu topraklarda yerliler, Meksikalılar, farklı etnik halklar ve ormanlarda yaşayan pekçok canlı türü yaşamasına rağmen sanki bölge boşmuş gibi yerleşilmek istenmesi dikkat çekicidir. John O'Sullivan, genişleme fikrini ülkenin kaderi, öz yönetim ve özgürlüğü yayma misyonu anlamına gelecek şekilde "malum kader" (*manifest destiny*)¹³⁰ ismiyle lanse eder. Buna paralel olarak 1846'da Oregon bölgesi Britanya ile paylaşılır. 1845'te ise, Meksika her ne kadar hala kendisinin olduğunu iddia etse de, Texas, ABD'ye köleliği savunan bir eyalet olarak katılır. Texas ve Meksika arasında çıkan sınır anlaşmazlığı da ABD ve Meksika'yı karşı karşıya getirmiştir. Polk'un California, New Mexico ve Texas için önerdiği 25 milyon dolar teklifi de reddedilince General Zachary Taylor'ın Rio Grande'e gitmesiyle başlayan çatışma savaşa dönüşür. Her ne kadar Abraham Lincoln gibi kongreden isimler, özellikle kuzeydoğulular, savaşa karşı olsa da savaş başlar. New Mexico'da savaş olmadan kontrol sağlanmış, California'da ise Meksika'ya karşı John C. Fremont önderliğinde bağımsızlık ilan (Ayı Bayrağı İsyanı ile) edilmiştir; bunun da etkisiyle Amerikan kontrolü California'da da kolayca sağlanmıştır. Meksika'yı istila eden Amerikan ordusu kuzey Meksika'da yapılan Buena Vista Savaşı'nı da kazanmıştır. 1847'de ise Winfield Scott'un önderliğindeki ordu güneyde başkent Mexico City'de de Meksika ordusunu yener. 1848'de Guadalupe Hidalgo Anlaşması ile Meksika, Texas'ın ABD'nin bir parçası olduğunu kabul etmiş, Rio Grande iki ülke arasında sınır kabul edilmiştir. *Meksika Geri Çekilmesi* denilen bir sonuçla o bölgedeki tüm topraklar (California, Nevada, Utah, Arizona'nın çoğu, New Mexico, Colorado ve Wyoming'in bazı kısımları) ABD'ye geçmiştir. ABD ise 20 milyon dolara yakın ödeme yapmayı kabul ederek bu bölgede yaşayan 80 bin Meksikalının yaşamını temin etme sözü vermiştir. Bu bölgede pek çok farklı halkın bir arada yaşaması sebebiyle kültürlenme süreci ise çoğulcu olmuştur.¹³¹

¹³⁰ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹³¹ California'ya 1849'da gelenlere (altın bulmak ya da altın madenlerinde çalışmak amacıyla) "kırk dokuzlular" denmiştir. Onların geldiği dönemde California'da 150 bin yerli 6 bin de Kalifonio (Meksika ya da İspanyol kökenliler) yaşamaktadır. İsviçreli toprak sahibi John Sutter'ın marangozu James Marshall 1848'de American River yakınlarında bir hızarhane araştırması yaparken altın bulmuştur. Binlerce insanın bu bölgeye akın ettiği dönem de tarihe "California Talih Kuşu" (*Gold Rush*) ismiyle geçmiştir. Bu altın arayışı içinde özellikle madenlerde koşullar çetindir. Deborah Lawrance'ın *Yolu Yazmak: Beş Kadının Hudut Anlatısı (Writing the Trail: Five Women's Frontier Narratives)* (2006) isimli kitabının Louise Clappe'e ayrılan bölümünde Clappe bölgeyi şöyle tarif eder: "Yirmi dört saatlik kısa bir zaman diliminde cinayetler, korkunç kazalar, kanlı ölümler, çeteleşme, kırbaçlama, adam asma [. . .] olayına şahit olduk" (414). Hem altının kolay bulunamaması hem de bölgede her şeyin pahalıya satılması çok az kişinin altından zengin olmasıyla sonuçlanmıştır. İlk kot pantolonlar da 1873'te Levi Strauss tarafından California madencileri için dizayn edilmiştir. Gelenlerin üçte ikisi Amerikalıdır; çoğu da New England'dan gelen beyazlardır. Ancak Kızılderililer, özgür Afrikalı Amerikalılar ve köleler de çalışmak için bölgeye gelmiştir. Bunun dışında Meksika Sonora'dan binlerce madencinin dışında Avrupa, Avustralya, Güney Amerika ve özellikle de Çin'den de çok sayıda göçmen gelmiştir. 1851'de her on

1852’de “Talih Kuşu” bölgeden uça da etkileri eyaletin tümünden değişmesine neden olmuştur. Nüfus on yıl içinde artmış, San Francisco önemli bir yerleşim şehri haline gelmiş, Kalifornioların yaşam biçimlerine ise yeni gelenler zarar vermiştir. Yine de İspanyol ve Meksika kültürü etkisini hala devam ettirmektedir. Döneme damgasını vuran altın arayışı ise on binlerce yerlinin yok edilmesiyle sonuçlanmıştır.

3.1.4.13. Değişim Ruhü

1800’lerin ortalarında Amerikan kültürünü etkileyen başat gruplar göçmenler (özellikle Almanlar, İrlandalılar ve İskandinavlılar), yazarlar ve sanatçılar, reformistler, kadın hakları savunucuları ve kölelik karşıtı gruplardır. Bunun dışında bireycilik de önem kazanmıştır. Göçmenler için burası yeni fırsatların kapılarını açan bir ülkedir. Göçmenlerin yeni bir yer arayışına girmesine yol açan nedenlerin başında ise şunlar gelir: Sağlık ve yiyecekteki iyileşmelerle nüfusun hızla artması nedeniyle oluşan kalabalık, tarımdaki değişimler (büyük arazilerin yeni makinelerle küçük toprak kiracılarına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırması), hasat elde edememe, Endüstri Devrimi ve dini ve politik sebepler (Norveç’ten Quakerların kaçması, Almanya’yı Yahudilerin terk etmesi ve 1848’de başarısız Alman devrimi girişimi gibi). Kaçış yerinin Amerika olmasının sebepleri arasında ise Amerika’da dinsel ve politik özgürlük ortamının var olduğuna duyulan inanç, ekonomik fırsatlar, bol miktarda “boş arazinin” varlığı sayılabilir.¹³²

Göçmenler dışında Amerikalı yazarlar ve sanatçılar da Amerikan kültürünü etkilemiştir. Edebi anlamda Amerikalı olmasıyla Avrupa’nın da saygısını kazanan isimlerden

göçmenden biri Çinlidir. Amerikalıların bıraktıkları yerlerde daha detaylı ve çok daha fazla saat çalışma yapan Çinliler bu bölgelerden kazanım elde ettikçe Amerikalıların üstüncü kültürlerinin verdiği “haklı çıkarmayla da” şiddete maruz kalmışlardır. Amerikalılar göçmen ve Kızılderilileri zorla altın bölgesinden uzaklaştırmaya çalışırlar. California eyalet olduktan hemen sonra “Yabancı Madenciler Vergisi”ni kanunlaştırarak göçmenleri aylık 20 dolar vergiye bağlayınca çoğu göçmen farklı işlere (dükkân, restoran ya da çamaşırhane açma gibi) yönelmiştir. Çin Mahallesi de bu gelişmeler ışığında kurulmuştur.

¹³² İskandinavlılar kendi ülkelerinin iklimine daha yakın yerleri seçmişler (orta batıda Minnesota ve Wisconsin gibi) ve daha çok çiftçilikle uğraşmışlardır. Almanlar da Texas ve orta batıya gelmiştir ve çeşitli sektörlerde çalışmışlardır. 1800’lerdeki en kalabalık göçmen grubu Almanlardır ve Amerikan geleneğine yılbaşı ağacı, anaokulu, spor salonları (*gymnasium*), hamburger ve *frankfurter* (baharatlı Alman sosisi) sokmuşlardır. Göçmenler kendi kültürlerini de korumaya çalışmışlardır. İrlandalılar ise daha çok Katolik’tir ve niteliksiz iş gücüne sahip olduklarından zor şartlar altında çalışmışlardır. Ayrıca çok sayıda göçmen ya yolda ya da zor koşullarda ölmüştür. Göçmenler şehirlerin sayısını fazlaca artırmıştır. Bu; emlak, suç oranı, altyapı yetersizliği gibi sorunlara da yol açmıştır. Politikacılar bununla birlikte göçmenleri potansiyel oy olarak kullanmayı ihmal etmemiştir. Buna paralel olarak Amerikalılar tarafından göçmenlere karşı zenofobi ve önyargılar da oluşmaya başlamıştır. Özellikle Katolikler ve Protestanlar arasında gerilimler ve isyanlar çıkmıştır. Anavatancılar (*nativists*) bu göçmen dalgasına ve ülkelerindeki göçmenlere karşı politika üretmeye başlamışlar ve gizli bir dernek kurarak daha sonra bunu siyasi partiye dahi dönüştürmüşlerdir; bununla ilgili sorulan soruları “hiçbir şey bilmiyorum” diye yanıtladıkları için bu partiye “Know-Nothing Party” (“Bildiğim Bir Şey Yok Partisi”) ismi verilir. Her ne kadar seçmeni birkaç vali seçebilmişse de etkili bir ulusal parti olamamıştır.

biri Washington Irving'tir. *Rip Van Winkle* (1819) isimli hikâyesi Amerikan Devrimi ve değişimi için önemli bir hikâyedir. Irving, Avrupa romantizminden etkilenmiştir. Romantizm etkisiyle Amerikan “vahşi” doğasına daha çok eğilen Amerikalı yazarlar ilhamlarını da daha çok doğadan almışlardır. James Fenimore Cooper yabancıla ilgili maceralarını Natty Bumppo karakteriyle anlattığı ve *Son Mohikan (The Last of the Mohicans)* (1826) ile ünlenen kitaplarla çizer. Francis Parkman da örneğin bir seyahat kitabı olan *Oregon Yolu (The Oregon Trail)* (1849) eseriyle doğadan beslenir. Amerikan tarzının gelişmesinde Noah Webster'in *İngilizce Dilinin Amerikan Sözlüğü (American Dictionary of the English Language)* (1828) isimli kitabında verdiği ana hatlar etkilidir. Henry Wadsworth Longfellow'un “Paul Revere'in At Sırtında Yolculuğu” (“*Paul Revere's Ride*”) (1861) şiirinde olduğu gibi dönemin şairlerinden bazıları şiirlerinde Amerikan tarihini över. Ressam Asher Durand ise New York'ta Hudson River Resim Okulu'nu kurarak *Akraba Ruhlar (Kindred Spirits)* (1849) tablosunda olduğu gibi Amerikan manzarasını resmeder. Ressam Albert Bierstadt ise daha çok Amerika'nın dağlık batısını resmeder. John James Audubon da doğayı resmeden bir başka ressamdır. Doğal yaşamı korumak amacıyla kurulan *Ulusal Audubon Cemiyeti (The National Audubon Society)* ismini, ressamdan almıştır. Bunların dışında doğaya dönen ve Amerikan değerlerinin Avrupa etkisi olmaksızın yaşatılması ve yansıtılması gerektiğini savunan yazarlardan birisi Ralph Waldo Emerson'dır. Aynı şekilde öğrencisi Henry David Thoreau da basit ve doğaya yakın bir aşkinci hayat benimsemiştir. Aşkinci görüşte iç ses ve ruhani dünya fiziksel ve somut olandan ve dışsaldan daha önemlidir. Thoreau'ya göre adaletli olmayan durumlara karşı sivil itaatsizlik yapılmalıdır Bir başka aşkinci Margaret Fuller ise *On Dokuzuncu Yüzyılda Kadınlar (The Women in the Nineteenth Century)* (1845) isimli kitabında da belirttiği üzere kadın hakları bağlamında değişim için çalışmıştır. Dili kullanma biçimleriyle Walt Whitman ve Emily Dickinson da kendi dönemlerinden sonraki kuşakların üreteceği Amerikan şiirine yön vermişlerdir. Edgar Allan Poe hikâyeciliğiyle Amerikan edebiyatını etkilerken, Nathaniel Hawthorne ve Herman Melville romanlarıyla klasik eserler yaratmışlardır. Bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde incelenecek olan Amerikan sanatı ve edebiyatının, bu kanon sanatçı ve şair/yazarlarının eserlerinde ise doğanın sömürülmesi, doğal yaşam hakları ve tüm insanların eşit yaşam hakkı gibi konuların eserlerinde öne çıkarılmadığı görülür.

Üçüncü olarak Amerikan eğitim sistemi ile toplumunu geliştiren çeşitli reform hareketleri olmuştur. Dini inanışın tekrar güçlendirilmesi gerektiğini savunan kimi vaizler sürekli vaaz vermektedir. Bu, İkinci Büyük Uyanış (özellikle 1790'lar ve 1800'ler) Hareketinin de bir parçasıdır. Seyahat yazarı Anne Newport Royall *Alabama'dan Mektuplar*

(*Letters from Alabama*) (1830) isimli kitabında bunu anlatır (433).¹³³ Vaazlar dışında bir başka hareket de alkolü bırakma hareketidir. Özellikle kadınlar ailelerinin alkol yüzünden ekonomik olarak kötü durumda olduğu, alkolün eşlerinin çalışma biçimlerini etkilediği ve düzeni bozduğu için bu hareket de toplumda kendisine yer bulabilmiştir.^{134 135}

¹³³ Peter Cartwright ve Charles Grandison Finney ünlü vaizlerdir. Vaazlar daha eşit ve iyi yaşam, kurtuluş için çok çalışma ve yardıma muhtaçlara yardım gibi konular içermektedir.

¹³⁴ Erkeklerin fiziksel gücünü de etkilediği için işverenler tarafından da hareket desteklenmiştir. Bununla ilgili ülkenin dört bir yanında konuşma yapanlar 1838'e kadar yaklaşık bir milyon kişiye "Aile Alkolü Bırakma Yemin Belgesi"ni imzalatmıştır. 1851'de Maine ve 1853'te on üç eyalet likör satışını yasaklayan kanunlar geçirmiş ancak protestolar üzerine daha sonra bu kanunlar iptal edilmiştir.

¹³⁵ İşçi hareketinde de bu dönemde gelişmeler yaşanmıştır. Lowell, Massachusetts'de kadınlar bir işçi sendikası kurmuştur ve kaldıkları yerin kirasının arttırılmasına karşı greve gitmişlerdir. Çalışma saatlerinin uzunluğu ve ücretlerin düşüklüğüne karşı 1835 ve 1836'da 140 grev olmuştur. Ancak *1837 Paniği* ile sendikal faaliyetler durma noktasına gelir. 1840'da ise olumlu bir gelişme yaşanır: Başkan Van Buren hükümet işçilerinin günlük çalışma süresini 10 saate düşürür. Eğitim alanında da 1837'de Massachusetts'de ilk eyalet eğitim müdürlüğü kurulmuştur. Başkanı Horace Mann kamu eğitiminin eşitliği artıracak bir yaklaşım olduğunu belirtir. 1850'ye kadar özellikle kuzey eyaletleri devlet ilkokulları açmıştır. Boston'da ise 1821'de ilk devlet lisesi açılmıştır. Bunun dışında kilise ve çeşitli gruplar yüzlerce özel okul açmıştır.

1841'e geldiğinde reformist Dorotheas Dix kadın hapisanelerindeki şartların iyileştirilmesi ve psikolojik gereksinimleri olanlara yardımcı olabilmek için aktivistlik yapmıştır. Çabaları otuz iki tane hastane açılmasını sağlamıştır. Thomas H. Gallaudet ise 1817'de duyma gereksinimi olan çocuklar için ilk kez okul açılmasına öncülük etmiştir. Samuel G. Howe da 1830'larda Boston'da "Körler İçin Perkins Okulu"nu kurmuştur. Reformistler ayrıca hapisane koşullarının iyileştirilmesi ve mahkumların rehabilitasyon hizmeti alması için de çalışmışlardır.

Kuruşa-gazeteler (*penny-papers*) hem ucuz hem de suç ve yangın gibi ilgi çekici konuları anlattığı için haberlerin yayılmasında ve sıradan insanların bilgilenmesinde önemli rol oynamıştır. Yüzlerce yeni dergi de piyasada dolaşmaktadır. *Ladies' Magazine*'de editör olan Sarah Hale, kadın ve erkeklerin farklı alanlarda eşit olmaları gerektiğini ancak kadının ev işlerinde erkeğinse siyaset ve para kazanmaktan sorumlu oldukları konusunda kadınları "bilinçlendirmeye" çalışır. Hale daha sonra *Godey's Lady's Book*'u çıkarmıştır.

Bu dönemde ideal toplum yaratmaya dönük iki ütopyik girişim de olmuştur. Birisi Indiana'da *New Harmony*, diğeri ise Massachusetts'te *Brook Farm*. Takas yoluyla işlerlik sağlamaya çalışan iki girişim de finansal sorunlar nedeniyle başarısız olmuştur. Bir başka grup ise Mother Ann Lee öncülüğündeki Shaker'lardır. 1999'da yedi tane üyesi kalan Shaker'lar basit yaşam, eşyaların paylaşımı, evlilik ve çocuk sahibi olma ile kavganın yasak olduğu, eşitlik esaslı bir topluluktur. Evlat edinme yoluyla topluluklarını genişletirler.

Tüm bu gelişmeler özellikle kadın hakları ve Afrikalı Amerikalıların hakları bağlamında önemli olacaktır. Afrikalı Amerikalı şair Frances Ellen Watkins Harper "Köle Ana" ("*The Slave Mother*") (1845) gibi şiirlerinde kölelerin çektiği acıları anlatır. Kölelik karşıtı hareket 1700'lerin sonunda başlamış, 1804'te kuzey eyaletlerinin çoğunda yasaklanmıştır. 1807'de de Kongre'de Afrika'dan köle ithali yasaklanmıştır. David Walker 1829'da köleleri isyana çağırarak *Appeal* isimli broşürü yayınladıktan sonra gizemli bir şekilde ölmüştür. 1831'de beyaz William Lloyd Garrison da kuzeyde *The Liberator* isimli gazeteyi çıkararak kölelik karşıtı kampanya yürütür. O da bunu neredeyse hayatıyla ödeyecektir. Dönemin iki ünlü kölelik karşıtı aktivist kız kardeşler Sarah ve Angelina Grimke güneyden kuzeye göç ederek Quaker olmuşlar ve American Anti-Slavery Society'ye katılmışlardır. Hareketin diğer iki önemli ismi Frederick Douglass ve Sojourney Truth'tur. Pek çok köle *Yeraltı Demiryolu* denen rotalarla özgürlük için güneyden kuzeye kaçmıştır ve yolda kendilerine *kondüktör* denilen kimi cesur insanlar da kölelikten kaçan insanlara yardım etmiştir. Bunlardan biri Harriet Tubman'dır. 19 kez anne babası da dâhil kölelere özgürlük yollarında yardım etmiştir. Yakalanması için başına ödüller konulsa da hiç yakalanmamıştır. Kısaca, *Yeraltı Demiryolu* yoluyla 40 bin ila 100 bin arasında kölenin kuzeye kaçtığı tahmin edilmektedir. Philip Younger *Köleliğe Kuzeyden Bakış (A North-Side View of Slavery)* (1856) isimli çalışmada bu süreci resmeder.

Bu yüzyılda da kadınlara kamusal alanda halka hitap edilecek konuşmalarda yer verilmemekte, kadınlar jüride bulunamamakta ve oy kullanma hakları bulunmamaktadır. Örneğin, aktivistler Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton Londra'da 1840'da yapılan Dünya Kölelik Karşıtı Toplantısı'na katılmış ancak kadın oldukları için konuşmalarına izin verilmemiştir. William L. Garrison da bu durumu protesto etmek için konuşmasını iptal etmiştir. Susan B. Anthony kadınlara oy hakkı için çalışmıştır. Stanton ve Mott 1848'de New York Seneca

Sonuç olarak, Amerikan değişiminin ruhu, ekonomik çıkarlar doğrultusunda dini referansları kendisine pusula yapan bir yapı sergiler. Değişimin ülke siyaseti ve toplumun genel normlarını ileri taşıdığı görölse de bu olumlu havanın, beyaz ve toprak sahibi Amerikalılar dışında yaşayan insanları ve canlıları kapsamına aldığı söylenemez. Yer yer aşkını hareketin temsilcisi kimi entelektüeller baskın Amerikalı kimliği dışındaki canlıları ve çevreyi gündemlerine alsalar da bu daha çok kişisel ve felsefi bir düşünüş biçiminden öte reel toplumsal yaşamda karşılığını bulmaz.

3.1.4.14. İç Savaş Dönemi

Alexis de Tocqueville, *Amerika'ya Seyahat (Journey to America)* (1835) isimli yazısında Kentucky ve Ohio eyaletlerini ayıran ve farklılaştıran şeyin sınır çizgisinden öte kölelik olduğunu ve sorunların kölelik nedeniyle çıktığını dile getirir (5). 1830 itibariyle kuzeyde kölelik karşıtı fikirler hızlanmış, köleleri ücretsiz iş gücü oldukları için kendilerine tehdit olarak gördüklerinden göçmenler ve işçiler tarafından da bu fikirler desteklemiştir. Bununla birlikte kuzeyliler köleliğin kaldırılmasını savunmalarına rağmen ırkçı görüşler sosyal ve politik hayatta kendisini gösterir. Örneğin, Kuzeyli Afrikalı Amerikalılar oy kullanamamaktadır. Güney ise beyazların daha üstün olduğu, kölelerin ömür boyu süren kölelik sayesinde yiyecek, giyecek ve kalacak yer ihtiyaçlarının olmadığı görüşündedir ve köleliğin Afrikalı Amerikalıların Hristiyanlığa geçişleri için iyi bir fırsat olduğu yönünde kabülleri vardır. Bu yıllarda Pennsylvania temsilcisi David Wilmot'un "Wilmot Şartı" (*Wilmot Proviso*) isimli önerisi ile Meksika Savaşı'ndan sonra alınan yerlerde köleliğin yasaklanması ve bu bölgelere kölelerin getirilmemesi fikri sunulur. Güneyliler kölelerin kendi "malları" olduğunu ve "mallarıyla" ilgili her yurttaşın eşit olduğu gerekçesiyle bunu anayasaya aykırı bulur. Her ne kadar Temsilciler Meclisi'nden geçse de karar Senato'dan geçmez. Bu tartışmalar, Özgür-Toprak Partisi'nin (*Free-Soil Party*) kurulmasıyla sonuçlanır. Parti üyeleri ulusal çapta kölelik karşıtı kampanyalar yaparlar. Yurt dışında ise William

Falls'ta Seneca Falls Toplantısı'nı düzenleyerek kadın hakları konusunda tartışmak üzere 300'e yakın kadın ve erkeği bir araya getirmiştir. Toplantıdan çıkan bildiri Bağımsızlık Bildirisi modelinde "Düşünceler ve Kararlar Bildirgesi" ("*Declaration of Sentiments and Resolutions*") ismini almıştır. Ancak oy kullanma da dâhil talep edilmesi kabul edilen tüm haklar *New York Herald* gibi çeşitli gazetelerde alay konusu olmuştur. Yine de Maria Mitchell, Sojourner Truth ve Susan B. Anthony'nin kadın hareketine önemli katkıları olmuştur. Mitchell, Kadınların İlerlemesi Derneği'nin kurulmasına yardım etmiş ayrıca Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'ne kabul edilen ilk kadın olmuştur. Susan Anthony ise evli kadınların da mülk sahibi olmasında yasal haklar elde etmelerinde rol oynamıştır. 1865'e kadar pek çok eyalette bununla ilgili kanunlar çıkarılmıştır.

Dönemin göçmenleri ise William Kurelek'in kaleme aldığı *Yeni Bir Dünya Aradılar (They Sought a New World)* (1999) ve Edward G. Hartmann'ın kaleme aldığı *Amerikan Göçü (American Immigration)* (1979) kitaplarında tasvir edilir.

Walker'in Nikaragua'da isyancı ordusuna katılıp yönetimi ele geçirip başkanlığını ilan ettikten sonra bu ülkede köleliği kanunlaştırması güneylilerin köleliği dünyanın çeşitli yerlerinde de yayma fikirleri olduğu konusunda kuzeylilerin görüşlerini netleştirir. Bu dönemde yapılan tartışmalar ve ayrışmalar çoğunlukla yeni alınan yerlerde köleliğin serbest olup olmayacağı üzerinedir. Özellikle California'nın özgür eyalet olması gerilimi tırmandırır. "1850 Uzlaşısı"na (*Compromise of 1850*) göre California özgür olacak ancak yeni alınan diğer yerlerde kölelik karşıtı kanunlar çıkarılamayacaktır. "1850 Uzlaşısı" uzlaşma sağlamaktan ziyade kuzey ile güney arasında gerilimi artırmıştır. 1850'de çıkarılan kaçan köleleri yakalama ile ilgili kanun "Kaçak Köle Kanunu" olarak adlandırılır ve bu kanuna göre yakalananların jüride yargılanma hakkı yoktur. 1852'de yayınlanan Harriet Beecher Stowe'un günümüzde hala popülerliğini koruyan kölelik karşıtı romanı *Tom Amcanın Kulübesi* (*Uncle Tom's Cabin*) ise kölelik meselesinde dönüm noktalarından birisi olmuştur.

1854'te Illinois Senatörü Stephen Douglas, Nebraska bölgesinde hükümet kurulması için bir kanun teklifi yapmıştır. Buna göre bölgenin Nebraska ve Kansas olarak ikiye ayrılmasını önermiştir. Buralarda köleliğin olup olmayacağını çoğunluğun oylarının belirlemesini teklif etmiştir. Böylece Missouri Anlaşması'nda köleliğin yasaklanması maddesi de doğrudan geçersiz olabilecektir. "Kansas-Nebraska Kanunu" olarak bilinen kanun sonrası 1855'de kölelik destekçileri bölgede çoğunluktadır ve oylamada 20.000 yasadışı oy kullanılmasıyla temsilciler meclisinde de üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Kölelik karşıtları durumu boykot etmiştir ve bölgede kendi hükümetlerini kurmuşlardır. Kansas'ta kölelik taraftarları hükümet binasına saldırır. Bunun üzerine John Brown bir grup arkadaşıyla kölelik destekçisi beş kişiyi öldürür. Olay, "Pottawatomie Katliamı" olarak bilinir. Bunun üzerine Kansas'da üç yıl sürecek iç savaş çıkar. Bu nedenle bölge *Kanayan Yara Kansas* olarak adlandırılır. Bunun dışında Kongre'de de şiddetli tartışmalar yürütülür; senatörler arasında kavgalar çıkar. Kölelik karşıtı konuşmalar kölelik savunucuları tarafından şiddetle eleştirilir. Örneğin, Charles Butler'ın konuşması güneyliler tarafından eleştirilir. Preston Brooks, Kongre'de Butler'a saldırır ve yaralar. Bu olaylar kuzeylilerin kölelik karşıtı duruşlarını daha da belirginleştirir. Buna ek olarak tüm bu karmaşa Cumhuriyetçi Parti'nin kurulmasına yol açmıştır.

Ülkedeki tansiyon Yüksek Mahkeme'nin Dred Scott kararıyla iyice yükselir. Scott, sahibi ile beraber köleliğin yasak olduğu bir bölgede yaşamıştır ve sahibi öldükten sonra bu bölgede yaşadığı için özgür olduğunu söylemiştir. Bununla ilgili 1856'da *Dred Scott Sandford'a Karşı* davasında Scott, Amerikan "vatandaşı" olmadığı gerekçesiyle davayı kaybetmiştir. Mahkeme başkanı alınan topraklarda kölelik karşıtı kanunların koyulmasını

Anayasa'ya aykırı bulunduğunu söylemiştir. Bu karardan sonra cumhuriyetçiler demokratların köleliği tüm Amerika'ya yaymak amacıyla olduğunu dile getirmeye başlamışlardır. Dönemin ünlü tartışmalarını ise belagat yetenekleriyle ünlü Lincoln ile Douglas yürütür. Lincoln ülkenin iki yoldan birini seçmesi gerektiğini ve bu yolun kölelik karşıtı yol olduğunda diretir. Aslında Lincoln köleliğin kaldırılmasından çok köleliğin yayılmasına karşı çıkmıştır. Douglas, köleliğin yayılmasına karşı çıkılmaması gerektiğini söyleyerek en demokratik yolun halkın kendi kendisine verdiği karar olacağını ifade eder. Bu tartışmalara, John Brown'ın Virginia'da köleleri silahlandırmaya çalışması sonucu bir isyan çıkararak birkaç kişinin ölümü ve Brown'un olay sonrası asılması gibi şiddet olayları ve çatışmalar eşlik eder (Littell 470).

Lincoln'ın başkan seçilmesine karşılık güney eyaletleri sırayla birlikten ayrıldıklarını ilan ederler. "Crittenden Plan" ismiyle bürokratlar uzlaşmaya yönelik bir plan teklif etseler de kabul edilmez. Lincoln başkanlık konuşmasında köleliğin kaldırılması kararının alınmayacağını ancak ayrılmaya kesinlikle karşı olduğunu ve uzlaşmaya varılması gerektiğini belirtse de güney tarafından bu, dikkate alınmamıştır.

Her iki taraf da İç Savaş'ın kısa süreceğini düşünmektedir. Güney eyaletleri Konfedere Devletleri kurarlar ve bunun üzerine ilk çatışmalar South Carolina Ford Sumter Limanı'nda başlar. Abraham Lincoln, Güney'deki ayaklanmayı bastırmak için 75.000 milisin görev almasını emreder. Güneyde de insanlar orduya katılırlar. Virginia, Konfederasyon'a katılınca güneyin eli güçlenmiştir. Ünlü komutan Robert E. Lee de Konfederasyon ordusuna katılmıştır. Virginia'nın Batı kısmı ise Batı Virginia ismi ile birlikte kalmıştır. Böylece 24 eyalet Birlikte, 11 eyalet Konfedere Devletleri'nde kalmıştır. Birlik başta Anakonda Planı'nı uygulamıştır. Ancak Birinci Bull Run Savaşı'nda güneyin galibiyeti üzerine kuzey, güneyi daha ciddiye alması gerektiğini anlamıştır. Örneğin, Irene Hunt'ın romanı *Beş Nisan Boyunca (Across Five Aprils)* (1964) İç Savaş'ta hangi tarafı seçeceğini bilemeyen sıradan insanların yaşadıkları gelgitler ile ailelerin kendi içinde bile bölündüklerini tasvir etmesi bakımından ilginç bir savaş portresi sunar.

Savaşta yer alanların önemli bir kısmı çiftçidir. Savaşa göçmenler, yerliler ve kuzeyde daha sonra Afrikalı Amerikalılar da katılmıştır. Savaşa katılma nedenleri arasında macera ve şan arayışı, çiftlik ve fabrika hayatının sıkıcılığından kurtulma isteği, çevreden etkilenme, ordudan alacakları para ya da ülkelerine sadakatini göstermenin yolu olarak görme sayılabilir (Littell 488).

1862 Shiloh Savaşı ve New Orleans'ın düşüşü kuzeyin elini güçlendirmiş ancak çok fazla kayıp verilmesine neden olmuştur.¹³⁶ Eylül 1862'deki Antietam Savaşı Amerikan tarihinin en kanlı savaşlarından birisi olarak anılır. Aynı yılın Yedi Gün Savaşları da güneyin lehine olan savaşlardandır. Bu dönemde Ulysses S. Grant, Abraham Lincoln, George McClellan, William Sherman, Robert E. Lee ve Jefferson Davis savaş politikalarında taktikleriyle belirleyici olmuşlardır. 1862'de Lincoln'ın çabaları boşa gidince 1863'te kendi lehine olacağını düşündüğü kararı alır ve güneyde köleliğin kaldırıldığını duyurur (*emancipation proclamation*). Bunun sonucunda 180 bin Afrikalı Amerikalı orduya katılır.¹³⁷ Güneyde zenginler para karşılığında askerlikten muaf tutulmaktadır. Bu durum da askerleri etkiler. Kuzeyde de benzer uygulama olmasına karşın askere yazılanlara para da verilmektedir. Bu durum yine asker ihtiyacı açısından önemlidir. Halk ise yaşamını sürdüreceği ihtiyaçlara ulaşma konusunda özellikle güneyde zorluk çekmiştir. Zorunlu askerlik pek çok ayaklanmayı da beraberinde getirmiştir. Çoğu asker cephelerden kaçmıştır. Enflasyon da fırlamış ve hayat oldukça pahalı bir hale gelmiştir. 1861'de federal hükümet gelir vergisi çıkarmış ve yeni bir kâğıt para birimi basmıştır. Bu, ekonomik krizi atlamada yardımcı olmuştur. Beş yüz bin köle savaş sırasında Birlik tarafına kaçmıştır. Susie King Taylor, Clara Barton, Dorothea Dix, Harriet Tubman ve Belle Boyd gibi kadınlar da hem hemşirelik hem de lojistik anlamında savaşta önemli figürlerdir. Cephelerin dışında İç Savaş döneminde hem Kuzeyde (Elmira, New York) hem Güneyde (Andersonville, Georgia) hapisane kamplarında pek çok insan zor ve kötü koşullarda hayatını kaybetmiştir. 1862'de Virginia, Fredericksburg Savaşı ve Chancellorsville'deki savaşlarda Birlik önemli yaralar alır. 1863 Gettsburg Savaşı'nda ise kuzey topraklarına giren Lee ordusu yenilgi alır ve bu, savaşın kaderini değiştirir. Burada Lincoln'ın "Gettsburg Konuşması" önemlidir. Aynı yıl Grant Mississippi'de Vicksburg Kuşatması'nda Konfedere'yi yenilgiye uğratar. Bu zaferle güneyi ikiye ayırmayı başarırlar. 1864'te ordunun generali Grant olur. 1864 Wilderness Savaşı bir başka kanlı savaştır. Çarpışmalar sık ormanların olduğu yerde olmuştur. 3 Nisan 1865'te Richmond alınır ve Birliğin bayrağı Konfedere başkentinde dalgalanır. 9 Nisan'da ise Lee teslim olur.

Dört yıl süren İç Savaş'ta 360 bini Kuzey'den, 260 bini Güney'den olmak üzere 620 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 500 binden fazla yaralı vardır. Çok fazla da para harcanmıştır (2,6 milyar dolar). Ölen ya da zarar gören flora ya da fauna ile ilgili ise herhangi genel bir veri yoktur. 1864'te Kongre tarafından bir kez reddedilmesine rağmen 1865'te "13. Kanun

¹³⁶ Zırhlı araçların kullanımı deniz savaşlarını teknolojik olarak daha öldürücü kılmıştır.

¹³⁷ 54. Massachusetts Alayı, Afrikalı Amerikalılardan oluşturan alayların içinde en ünlülerinden biridir.

Değişikliği” ile kölelik tüm ülkede yasaklanmıştır. Savaş dönemi ve sonrasında ulusal hükümetin gücü de artmıştır.¹³⁸ Kuzey sanayisinde çelik, petrol, yiyecek işleme ve manufakturacılık hızla yaygınlaşmıştır. Savaş öncesi ülke zenginliğinin yüzde 30’unu bulunduran güneyde savaş sonrası bu oran yüzde 12’ye düşmüştür.

Sonuç olarak, İç Savaş döneminde çevre özellikle güney eyaletlerini içine alan bölgelerde yoğun oranda tahribata uğramış ve özellikle ormanlar cephe ve siper oluşturmada içerisindeki bitki örtüsü ve hayvanlara bakılmaksızın araç olarak kullanılmıştır. Bu savaş da, erken dönem savaşlarında olduğu gibi savaşan taraflar dışındaki canlıların nasıl etkilendikleri konusuna duyarlı görünmemektedir.

3.1.4.15. Yeniden Yapılanma Dönemi

Yeniden yapılanma dönemi (1865-1877) Afrikalı Amerikalıların yurttaşlık haklarına erişmesinde önemli bir adım olmuştur. Bu dönemde Thaddeus Stevens gibi radikal cumhuriyetçiler federal gücün etkin bir şekilde kullanılması için büyük çaba harcamıştır. İlk olarak Özgürleşenlerin Bürosu isimli federal bir ajans kurulmuştur. Güneyde Afrikalı Amerikalılara yiyecek, giyecek, yakacak dağıtımını yapan ve okul ve hastaneler inşa eden bir ajanstır bu.

1865’te Lincoln’ın suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine başkan yardımcısı Andrew Johnson geçmiştir. Johnson eyaletlere Afrikalı Amerikalıların oy kullanma hakkının olup olmayacağına eyaletlerin karar vermesi yetkisini bırakmıştır. Bunun üzerine güney eyaletleri “siyah hükümleri” denilen kanunlar geçirmeye başlamıştır. Bu hükümler siyahların iş bulmalarını güçlendiren ve bir şekilde kölelik benzeri iş kollarında istihdam edilmelerini amaçlayan hükümlerdir. Siyahların grup oluşturmaları ve silah taşımaları da Mississippi gibi yerlerde yasaklanmıştır. 1866’da ise Kongre, “Yurttaşlık Hakları Kanunu”nu çıkarmıştır (yerliler dışında herkes eşittir ve vatandaştır ilkesi). Johnson bunu veto etse de çoğunluğun kararıyla teklif kanunlaşmıştır. Aynı yıl “14. Kanun Değişikliği” ile ülkede doğan herkesin eşit ve vatandaş olduğu anayasaya geçmiştir. Buna karşı çıkılması üzerine sinirlenen ılımlı ve radikal cumhuriyetçiler “1867 Yeniden Yapılanma Kanunu”nun çıkmasını da sağlamıştır. Böylece “Radikal Yeniden Yapılanma” denilen bir dönem başlamıştır. Bu kanuna göre güney beş askeri bölgeye ayrılacaktır. Buna göre her güney eyaletinin, yeni anayasalarını çıkarmaları ve bunda da Afrikalı Amerikalı erkeklere oy hakkını verdiklerini belirtmeleri ve “14. Kanun Değişikliği”ni onaylamaları gerektiği belirtilmektedir. Bunun sonucu olarak Hiram Revels ilk Afrikalı Amerikalı senatörlerden birisi seçilir. Delegeleri ise genellikle cumhuriyetçiler

¹³⁸ 1865’ten sonra “US”, “are” yerine ülkenin teklifi sembolize eden “is” “to be” fiilini almaya başlamıştır.

oluşturmuştur. 1867’de “Ofis Mülkiyet Kanunu” ile başkanın hükümet yetkililerini Senato’nun onayı olmaksızın çıkarmasının yasaklanması karara bağlanmıştır.

Yeniden yapılanma dönemine savaşıardan çok özellikle güney eyaletlerinde Afrikalı Amerikalılara karşı işlenen ırkçı nefret suçları ve nefret cinayetleri damgasını vurmuştur. Özgür Okulları’na yapılan kundaklamalar ve öğretmenlerin linç edilerek öldürülmesi özellikle Ku Klux Klan isimli çetenin Afrikalı Amerikalılar üzerinde korku imparatorluğu kurmasına yol açar. Dorothy Sterling, *Gördükleri Sorun: Afrikalı Amerikalıların Gözünden Yeniden Yapılanma Hikâyesi (The Trouble They Seen: Story of Reconstruction in the Words of African Americans)* (1994) isimli kitabında South Carolinalı Afrikalı Amerikalı delege Joseph Rainey’nin sözlerini şöyle aktarır: “Kendim ve meslektaşlarım bu binadan ayrıldığımızda ve Güney’e evimize doğru yola çıktığımızda bizi bir suikastin bekleyip beklemediğini bilmiyoruz” (546). Yeniden yapılanma dönemi tüm sancılılarıyla birlikte gösterilen çabalara rağmen 1873 Ekonomik Krizi’nde bankaların iflas etmesiyle birlikte önemini yitirir.

3.1.4.16. On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Batı

Bu dönemin batısı “Hudut” ve “Hudutlu” (*Frontiersman*)¹³⁹ diye tabir edilen iki kavramın etrafında bölgede yaşayan Amerikalıların doğayla, yerlilerle ve kendi aralarında kurdukları sert ilişki biçimleriyle tasvir edilir. Daha sonra Western film türünün de odağı olacak olan kovboy (inek çobanı) figürü sadece büyük sürüleri batıda uzun yollar kat ederek bir yerden bir yere taşıyan çobanı değil aynı zamanda güçlü, mücadeleci ve “kendi” toprağında “ekmeğini taştan çıkararak” bir erkeği de sembolize ederek Amerikan popüler kültüründe sert, güçlü ve yalnız erkek imajının ortaya çıkmasına da ön ayak olur. Buraya dair anlatılan hikâyelerde bol miktarda şiddet ve abartı görülmesinin nedeni bundandır. Örneğin, dönemin ünlü rodeocu ve kovboylarından Nat Love, *Nat Love’ın Hayatı ve Maceraları (The Life and Adventures of Nat Love)* (1907)

isimli kitapta şiddetin hayatındaki olağanlığını gururla şöyle ifade eder:

Vücudumun farklı yerlerinde tam on dört tane kurşun yarası taşıyorum;
bunların çoğundan birisi bile sıradan bir insanı öldürmeye yeter. [. . .]
Altımdaki atlar vuruldu, etrafımdaki adamlar öldürüldü, ancak ben her daim en
kötü kıytırık bir yarayla kurtulmayı bildim. (52)

¹³⁹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

Batıya doğru yerleşme, şiddeti batı yaşamının olağan bir döngüsü yapmasıyla birlikte burada yaşayan yerlilere karşı da şiddet yoluyla onları yurtsuzlaştırmayı da beraberinde getirmiştir. Billy the Kid lakabıyla tanınan Henry McCarty, Wyatt Earp, Calamity Jane lakabıyla tanınan Martha Jane Canary ya da Belle Starr gibi çete liderleri batının “vahşi” olarak anılmasını sağlayan önemli figürlerdir. Bunun dışında madencilikteki yeni buluşlar daha fazla alanda maden aranmasıyla sonuçlanmış ve bu bölgelerdeki bitki örtüsüne ve suya büyük zararlar verilmiştir. Demiryollarının ülkenin dört bir yanında hızla yayılması sığır sanayinde de gelişme yaşanmasını sağlamış, yüz binlerce sığır et sanayinin nesnesi olmuştur.

Bu bağlamda yerlilerin yurtsuzlaştırılması, Buffalo Bird Woman’ın *Yerli Amerikalı Beyanı (Native American Testimony)* isimli yazıda yer alan “Bizim yerli yaşamımız, artık biliyorum ki, sonsuza kadar yok oldu,” (akt. Littell 562) sözlerinden anlaşıldığı gibi ülkenin genel politikası haline gelmiştir. Ülke bünyesine yeni katılan topraklar için her ne kadar Amerikan hükümeti yerlilere topraklarından çıkarılmayacaklarına dair teminat verse de *de facto* böyle olmamıştır. 1864’te “Sand Creek Katliamı”, 1866’da “Fetterman Katliamı”, 1876’da Little Bighorn Savaşı, 1886’da Geronimo feragatleri ve 1890’da “Wounded Knee Katliamı” gibi kanlı olaylarda çok sayıda yerli daha fazla toprak uğruna yok edilmiştir. Bu katliamlarla birlikte Oturan Boğa, Çılgın At, Şef Joseph ve Geronimo gibi dönemin ünlü kabile şefleri de teslim olmaktan başka çare bulamamışlardır. Yerliler kitleler halinde rezervasyon denilen kamplarda yaşamaya zorlanmış ve kendilerine baskın Amerikan kültürü dayatılarak Amerikanlaştırılmaya çalışılmışlardır. 1887’de yerlilerin çiftçiliğe özendirileceği “Dawes Kanunu” ile de bu asimilasyon çabası meşrulaştırılır. Yerlilerin önemli yaşam kaynaklarından olan buffalolarla kurdukları av-avcı ilişkisi kar-sermaye biçimine dönüşür ve bu ilişkilene biçimi 1872-1882 yılları arasında bir milyondan fazla buffalonun katledilmesiyle sonuçlanır. 1889 yılı itibariyle yüzden az buffalo kalmıştır. Kısaca, Amerikan vahşi batı miti, Owen Wister’in *Virginialılar*’ında (*The Virginian*) (1902) olduğu gibi ucuz romanlarda anlatılan hikâyelerin etkisiyle Denver, San Francisco, Omaha ve Portland gibi batı şehirlerini yepyeni imkânlarla yıldızlaştırırken, öte yandan tüm bu asimilasyon ve yabancı yok ediş üzerine kurulu bir düzen yaratır.¹⁴⁰ 1862’de çıkarılan dünyanın dört bir yanından kendisine yeni bir hayat kurmak isteyen pek çok insanın ülkenin batısına akmasını sağlayan “Arazi Kanunu” ile de bu düzlem bir kez daha meşrulaştırılır. “1877 Yeniden Yapılanma”nın sona ermesiyle birlikte güneyden batıya akın eden çok sayıda Afrikalı Amerikalının -

¹⁴⁰ O dönem batıda açık alanlarda kurulan sirkler oldukça modadır. “Buffalo Bill’in Vahşi Batısı” gibi panayirlarda hayvanlar, yerliler ve yoksullar eğlence amacıyla kullanılan ve para kazanılan nesne işlevi görürler.

kendilerini Mısır'dan kölelikten kaçan İsrailoğullarına benzeterek *Exodusters* olarak tanımlarlar- John Solomon Lewis'in "Kansas'a geldiğimde yere baktım ve dedim ki işte özgür toprak" (akt. Littell 575) diye bahsettiği toprağı özgür addedip daha önce kimse yaşamıyormuş gibi buraya yerleşmeleri ise ironiktir. 1880'lerin sonlarına doğru Oklahoma akınıyla beraber açık arazilerin büyük bir çoğunluğu çitlerle çevrilerek Amerikan mülkleri haline gelmiştir. Frederick Jackson Turner'in "Amerikan Tarihinde Hududun Önemi" ("*The Significance of the Frontier in American History*") (1893) isimli makalesinde de belirttiği üzere "Amerika'nın yerleşim yerlerinin batıya doğru ilerlemesi Amerikan gelişimini açıklayan" en önemli unsurlardandır (Turner). Ülkeye katkılarıyla ve büyük değişimlerin oluşmasındaki öncü rolüyle tanınan Kıtalararası Demiryolu¹⁴¹ ise kitleler halinde avcı ve yerleşimciyi batıya taşıyarak yerlilerin yurtsuzlaştırılmasında, insanların daha önce ulaşım sıkıntısından dolayı sulak olmayan yerlere taşınmama tercihini değiştirmesiyle ve doğal çevrede bu kişilerin daha fazla egemen olması bağlamında kritik araç konumundadır. Tüm altın yaldızlı şaşası içinde yardım kuruluşları ile hayırseverlerin -hızla sanayileşerek tekelleşen devasa şirketlerin patronları olarak- büyük miktarlarda bağış yapıp arınmalarının da bu dönemde başlaması tesadüf değildir. Dönemin tam da toplumsal eşitsizliklerin ayyuka çıktığı bir zaman diliminde "Yaldızlı Çağ" adını alması bu yüzden ilginçtir.

Tüm bunlara ek olarak, 1877 Demiryolu Grevi'nde bir düzine insan öldürülmüştür. Haymarket Olayları'nda da yine birkaç kişi öldürülmüş yüzden fazla insan yaralanmıştır. Sosyalizm, komünizm ve anarşizmin yükselmesi ile işçi ayaklanmaları ve sendikal faaliyetler hükümetin sert müdahaleleri ile sonuçlanmıştır.

1882'de ise "Çinlileri Dışlama Kanunu" ile Çinli göçmenlerin ülkeye girmesi yasaklanmıştır. Afrikalı Amerikalılara karşı da Jim Crow kanunları uygulanmış; buna göre "ayrı ama eşit" konumda tutuldukları söylenmiştir. Her ne kadar savaş olmasa da güneyde Ku Klux Klan çetelerinin vahşeti kayda değerdir. Ida B. Wells'in *Adalet Mücadelesi: Ida B. Wells'in Otobiyografisi* (*Crusade for Justice: The Autobiography of Ida B. Wells*) (1970) isimli otobiyografisinde de belirttiği üzere 1885-1900 arasında 2.500 Afrikalı Amerikalı linç edilmiştir (xiv).

Özetle, Batı'ya doğru açılım Amerikalıların refahı bağlamında yerlilerden ve bölgede yaşayan diğer canlılardan bağımsız olarak ve onları yerlerinden etme uğruna zenginlik ve mülkiyet amacıyla bir devlet politikası olarak meşrulaştırılmıştır.

¹⁴¹ Yapımı esnasında 2.000 iş cinayeti meydana gelmiştir. Yaklaşık 30,000 insan ise yaralanmıştır.

3.1.4.17. İlerleme Çağında Çevreyle Etkileşim

Yirminci yüzyılın başlarında Amerikan toplumu politik olarak patronaj sistemi ve oy verme hakkını kadınlar ve Afrikalı Amerikalıların edinmemesi gibi problemlerin yanında yoksulluk ve alkol kullanımının yarattığı düşünülen toplumsal sorunlar, işsizlik ve tekelleşmenin getirdiği iktisadi sorunlar ve doğal kaynakların aşırı tüketimi ile suyun ve toprağın kirletilmesi gibi çevresel sorunlar hükümetlerin yeni politikalar üretmelerinde önemli başlıkları oluşturmuştur. Bu dönem yürürlüğe giren tüm kanunlar ve hükümet kalkınma planları genel olarak “ilerlemecilik” ismini alır.¹⁴² Bu planların gündeme alınmasında Ida Tarbell gibi “yolsuzluk habercilerinin” (*muckrakers*)¹⁴³ ve Upton Sinclair gibi yazarların iş dünyasında ortaya çıkardıkları yozlaşma haberlerinin ve romanların etkisi büyüktür.¹⁴⁴

Başkan Theodore Roosevelt’in yaptığı reformlar “Adil Anlaşma” (*Square Deal*)¹⁴⁵ denilen bir dizi ilerlemeci faaliyetle öne çıkmıştır. Roosevelt’in çevresel olarak yaptığı en önemli çalışma koruma kanunları ile Amerika’nın doğal kaynaklarını koruma altına almasıdır. Başkanlık döneminde 200 milyon dönümlük bir alanı koruma altına alarak örneğin Florida’da Pelikan Adası’nda ilk yaban hayatı refüjünü kurmuştur. Doğal yaşam parklarının sayısını ise ikiye katlamıştır. Kongre’nin daha fazla yeni doğal yaşam parkını kurmamak yönündeki kararına “Eski Eserler Kanunu”nu çıkararak ulusal abidelerin korunması adına doğal yaşam alanlarının korunmasını sağlamaya devam etmiştir. Bu sayede Büyük Kanyon ve Arizona’daki Taşlaşmış Orman da koruma altına alınabilmiştir. Yellowstone Doğal Yaşam Parkı’nda yaptığı konuşmada “Olduğu gibi bırakılmalı. Bunun üzerinden gelişme sağlayamazsınız. Yıllardır bunların [doğal yaşam alanlarının] üzerinde çalışmalar yürütülmektedir ve insanoğlu bu alanları sadece mahvetti,” (akt. Littell 643) diyerek ormanların ve doğal yaşam alanlarının korunmasına verdiği önemin altını çizmiştir. 1916’da Ulusal Park Hizmeti kurularak parkların korunması garanti altına alınmıştır.¹⁴⁶

¹⁴² “İlerlemeci Kanunlar” a “16. Kanun Değişikliği” ile federal gelir vergisi (1913), “17. Kanun Değişikliği” ile senatörlerin halk tarafından seçilmesi (1913), “18. Kanun Değişikliği” ile alkol satışının yasaklanması (1919) ve “19. Kanun Değişikliği” ile kadınlara oy hakkı verilmesi (1920) örnek gösterilebilir.

¹⁴³ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁴⁴ Ida Tarbell 1904’te yayınlanan *Standard Oil Company’nin Tarihi (The History of the Standard Oil Company)* isimli haber makalelerinden oluşan kitabı ve Upton Sinclair’in *Şikago Mezhabaları (The Jungle)* (1906) ve *Petrol (Oil)* (1926) romanları bunlara örnek verilebilir.

¹⁴⁵ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁴⁶ Sequoia Ulusal Parkı’nda bulunan General Sherman Ağacı gibi –dünyanın hacmi en büyük ağacıdır- pek çok ağaca İç Savaş Dönemi’nin generallerinin isimlerinin verilmesi ise savaş ve doğal yaşam arasındaki ironiyi göstermesi bakımından ilginçtir.

Sonuç olarak, ilerleme çağında çevrenin korunması bağlamında her ne kadar devlet eyleyen çevre ise edilgen konumda olsa da yine de doğal yaşam parkı adı altında yaban hayatının korunması politikaları ülkenin çevre tarihinde önemli bir yere sahiptir.

3.1.4.18.On Dokuzuncu Yüzyılın Sonu ile Yirminci Yüzyılın Başındaki Savaşlar

Donanma tarihçisi Alfred Thayer Mahan'ın *Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi, 1660-1783* (*The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*) (1890) isimli kitabında da detaylandırıldığı gibi önemli ticaret noktaları ile sömürgelerin denetim altına alınması dönemin dış politikasının ana çizgisini oluşturur (12). Emperyalizmin dünya çapında trend olması Amerikan dış politikasının da yayılcı olmasının önünü açmıştır. Bunda yayılcılığın ve emperyalizmin ülkenin ekonomik çıkarlarıyla özellikle endüstrileşme bağlamında örtüşmesi, askeri güçleriyle bunların küresel çapta korunması ve kültürel üstünlük inancını da güçlendirmesi üç ana etken olarak gösterilebilir. Doğal kaynaklar, kürk ticareti, petrol ve altın gibi kaynaklarla zengin Alaska'nın Rusya'dan 1867'de alınması dönemin ilk genişleme hareketlerindedir. 1898'de Hawaii'de Amerikalı iş insanlarının ön ayak olduğu isyanla Kraliçe Liliuokalani'yi tahtından indirerek adanın Amerika tarafından satın alınması sağlanmıştır. Bu yıllarda Küba'da İspanya'ya karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesine Maine gemisinin patlaması sonucu 260 askerin ölmesiyle –aslında kaza olmasına rağmen medya İspanya saldırısı olarak servis etmiştir- dâhil olarak Amerika-İspanya Savaşı başlamıştır. Aynı yıllarda Filipinler'in de İspanyol işgaline karşı savaşında Amerika taraf olmuştur. Amerika'nın galip geldiği savaşta İspanyol hükümetinin elindeki Guam, Porto Rico, Filipinler ve Küba özgürleştirilmiştir. Ancak savaştan hemen sonra Amerikan yönetimi Filipinler'in Amerikan kolonisi olması ve "Platt Kanun Değişikliği" ile Küba'nın bağımsızlığını sekteye uğratan herhangi bir "özgürlük" ihlalinde Amerikan müdahalesini meşru kılacak bir kanunu Küba Anayasası'nın içerisine dâhil etmesini bu iki ülkeye dikte ettirmiştir. Porto Rico ise Amerikan toprağı olarak ancak özerk yönetim kurabilmiştir. Bu dönem her ne kadar iş adamı Andrew Carnegie, reformist Jane Addams ve yazar Mark Twain gibi isimler Anti-Emperyalist Birliğini kurup Amerika'nın sömürgeci politikalarını eleştirseler de bu karşı görüşler Amerika'nın genel dış politikasında bir değişikliğe neden olmamıştır. Amerika'nın bu ülkelerin İspanyol sömürsünden kurtulmalarına yardımcı olduktan sonra aynı yerleri kendi sömürgesine dönüştürme çabaları bu bölgelerdeki demokrasi ve özgürlük mücadelesinden çok ekonomik çıkarlarının hükümetin motivasyon kaynağı olduğunu göstermektedir.

Aynı sömürgeleştirme hareketi Pasifik Okyanusu ve Çin’de benimsenen Açık Kapı Politikası’nda da görülür. En az 45 bin işçinin çalıştığı, yapımı yıllar süren ve 352 milyon dolara mal olan Panama Kanalı da ticaretin daha kısa sürede yapılabilmesine olanak sağlayan büyük bir Amerikan projesidir. Buranın kontrolünü de Amerika yine bir iç isyan çıkmasına öncülük ederek ele geçirir. Roosevelt, özellikle Latin Amerika’daki “kibar konuş ama büyük bir sopayı da elinde taşıyarak” düsturuyla yürüttüğü politikasını Monroe Doktrini’ni bir adım ileriye götürerek *Roosevelt Neticesi (Roosevelt Corollary)*¹⁴⁷ (1904) adını verdiği bir çizgiye getirir. Buna göre ABD, Latin Amerika’nın “polisi” de olacaktır. İzlenen bu sömürgeci siyasetle Meksika, Nikaragua ve Dominik Cumhuriyeti gibi ülkelerin de iç işlerine kendi ekonomik çıkarlarını artıracak yönde karışmış ve isteği doğrultusunda bu ülkelerin iç işleyişlerini düzenlemiştir.¹⁴⁸

3.1.4.19. Birinci Dünya Savaşı

Latin Amerika ve Asya’daki yayılmacı politikalarıyla diğer ülkelerin iç işlerine ve diğer devletlerle yaşadıkları çatışmalara müdahil olan ABD, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ile tarihinde ilk kez Avrupa’nın içindeki çatışmalara da doğrudan dâhil olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın sebepleri de Amerika’nın dış politikasına yön veren hareketleri barındırır. Bunlardan en önemlileri emperyalizm yarışı, imparatorluklar devrinin kapanmasına neden olacak ulus devlet hareketleri, militarizm ve tüm bu uluslararası kamplaşma ve yarışma ortamında kurulan ittifaklardır. Tarihin en kanlı savaşlarından birisi olan Birinci Dünya Savaşı’nda kullanılan silahlar ve süngü-siper savaşı taktikleri ölüm oranının daha da fazla olmasına neden olmuştur. Yeni teknolojik gelişmeler ise savaşın cephede kitlesel ölümlerle sonuçlanmasında kilit önemdedir. Tank kullanımı, makineli tüfek, zehirli gaz, savaş planörleri ve denizaltı botları (*U-boats*) bu teknolojilerin önde gelenleri olarak gelecek savaşların seyrini de değiştirecek donanımlardandır. Her ne kadar Amerika, Başkan Woodrow Wilson öncülüğünde ilk başta savaşa girmeyip tarafsızlığını korusa da Alman savaş denizaltılarının İtilaf Güçlerinin savaş, ticari ya da yolcu gemilerini batırmaları zaman içinde hem medya aracılığıyla Amerikan halkının tepkisine hem de hükümetin zaten yayılmacı dış politikası gereği de savaşa dâhil olmasına zemin hazırlamıştır. İlk dönemlerde popüler olan “Çocuğumu Asker Olsun Diye Büyütmedim” gibi şarkılar yerini Alman karşıtı gösterilere bırakmıştır.

¹⁴⁷ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

¹⁴⁸ Tüm bu askeri müdahaleler; Panama, Somali, Yugoslavya, Irak, Afganistan, İran ve Kuveyt gibi ülkelerde de “demokrasiyi” korumak adına tüm yüzyıl boyunca sürmüştür. Artık günümüzde Amerikan askeri “küresel asker” (*globo cop*) olarak isimlendirilmektedir.

İngiliz *Lusitania* yolcu gemisinin batırılması sonucu 128'i Amerikan vatandaşı 1198 kişinin ölümü sonrası Alman karşıtlığı ayyuka çıkmıştır. Zimmermann telegramının deşifre edilmesiyle Almanların kendi saflarına geçmeleri halinde Meksika'ya New Arizona, Texas ve Arizona'yı vaat etmesinin öğrenilmesi ve buna ek olarak Almanların üç Amerikan gemisini batırması üzerine ABD, 1917'de İtilaf devletleri safında savaşa girmiştir.¹⁴⁹

Cepheler ise büyük bir yıkım, çevresel tahribat ve vahşet yerleri olarak tasvir edilir. Amerika'nın en ünlü savaş pilotlarından Eddie Rickenbacker *Uçan Sirkle Savaşmak (Fighting the Flying Circus)* (1919) isimli kitapta havadan gördüğü dehşeti şu sözlerle anlatır:

“Altımda eski parça pinçik hendekler [. . .] ve milyarlarca top ateşinin neden olduğu çukurlardan başka hiçbir şey görünmüyordu. [. . .] Ne bir ağaç ne de bir çit [. . .] hiçbir şey sadece [. . .] yıkım ve terk edilmişlik. Tüm sahne dehşet vericiydi. (686)

1918'in sonuna kadar üç milyon Amerikalı erkeğe savaş celbi gelmiştir. Elli bine yakın Amerikalı kadın da orduda çeşitli görevlerde hizmet vermiştir. 1918'de İkinci Marne Savaşı'nda 85 bin Amerikalı askerin yardımıyla savaşın yönü İtilaf Devletlerinin lehine dönmüştür. Argonne Ormanı'nda yapılan savaşta 26 bin Amerikan askeri hayatını kaybetmiştir. Bu savaş sahneleri özellikle Ernest Hemingway'in *Silahlara Veda (A Farewell to Arms)* (1929) ve e.e.cummings'in *Muazzam Oda (The Enormous Room)* (1922) isimli eserlerinde daha sonra resmedilecektir.

Alman imparatorunun 11 Kasım 1918'de teslim olması üzerine savaş sona ermiş ve bu gün yıllarca Amerika'da ulusal tatil olarak (“Ateşkes Günü”) kutlanmıştır. Savaşta tüm dünya genelinde toplam 9 milyona yakın insan hayatını kaybetmiş, yaklaşık 21 milyon insan da yaralanmıştır. Reginald Pound'un *1914'ün Kayıp Kuşağı (The Lost Generation of 1914)* adlı kitabında cephede hayatını kaybeden askerlerden William John Mason'ın şu alıntısı savaşın yıkıcılığını özetler niteliktedir:

Cephedeki erkeklerin acı acı haykırışları, asla aklınız almayacak bir şekilde parçalanmış etleri ve vücutlarıyla yaralı askerlerin feryatları, evinde onları bekleyenlerin üzüntüsü [. . .] İnsanlığın ne kadar vahşi ve aklını kaybetmiş sapıtmasıdır bu! (90)

¹⁴⁹ Kongre'nin ilk kadın üyesi Jeanette Rankin de dâhil 50 temsilci ve 6 senatör savaşa girilmesine karşı çıkmıştır. Ancak çoğunluk savaş yanlısıdır.

Ülke içinde de cephedeki askerlere yardım amaçlı kampanyalar yürütülmüş ve büyük miktarlarda para akışı sağlanmıştır. Halkı Bilgilendirme Komitesi gibi medya organları propaganda yaparak halkın militer duygular hissetmesinde başat roledir. Wilson tarafından kurulan Savaş Sanayi Kurulu ile Ulusal Savaş İşçi Kurulu savaş sanayinin ve yeni teknolojinin üretilmesini sağlayan ve yeni iş kolları açarak hem kadınların hem de güneyden kitleler halinde kuzeye ve batıya doğru fabrikalarda çalışmak için göç eden Afrikalı Amerikalıların istihdamını sağlayan lokomotif güçler olmuştur. S. L. Rothafel'in yönettiği *Dört Bayrağın Altında (Under Four Flags)* (1918) ve Lillian Roth'un oynadığı *Pershing'in Haçlıları (Pershing's Crusaders)* (1918) gibi savaş filmleri ile "İşte Orada" ("Over There") (1917) ve "Sandığa Kaldır Dertlerini" ("Pack Up Your Troubles") (1915) gibi şarkılar da halkın militerleşmesine katkıda bulunan popüler kültür araçlarıdır. Bu savaşa övgü atmosferi içerisinde özellikle Alman-Amerikalılara karşı önyargılar artmış ve nefret suçları işlenmiştir. Almanca olan kimi Amerikan kasabasının adı değiştirilmiştir. İnsanlar Almancadan doğrudan dile geçen *sauerkraut*'a "özgürlük lahanası" (*liberty cabbage*), hamburgere de "Salisbury bifteği" demeye başlamışlar, Alman çoban köpekleri ise "polis köpeği" diye çağrılmışlardır. 1917'de "Casusluk Kanunu" ve 1918'de "Tahrik Kanunu" çıkarılarak savaş karşıtı faaliyetlerde bulunanlar ile askere çağrılmaya direnenleri cesaretlendiren kişilere ağır para ve hapis cezaları verilmesinin önü açılmıştır. Savaşı eleştirmek bile yasadışı sayılmıştır. Yüksek Mahkeme dahi insan haklarının özellikle savaş dönemlerinde kısıtlanabileceğini ifade etmiştir. Tüm bunlar savaşın ülke çıkarları söz konusu olduğunda yargı, hükümet, medya ve halkın nasıl ve neden militerleştirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Militarizmin her kanaldan beslendiği bu on yıl içinde Birinci Dünya Savaşı'na ek olarak devletin "Kızıl Korku"nun da yayılmasıyla işçi ayaklanmalarını anarşizmin ve komünizmin sözde tehlikeleri üzerinden bastırmaya çalışması -1920'de Palmer Ayaklanmalarında 6.000 insan tutuklanmıştır-, Sacco&Vanzetti idamları, Afrikalı Amerikalıların nefret suçlarına karşı yaptığı ayaklanmalarda onlarca insanın emniyet güçlerince öldürülmesi savaşın gölgesinde kalmasına rağmen dönemin önde gelen iç çatışmaları arasında sayılabilir.

Birinci Dünya Savaşı'nda çok sayıda hayvan da savaş gereci olarak kullanılmıştır. Batı cephesinde yukarıda belirtilen yeni savaş ekipmanları nedeniyle süvariler fazla kullanılmamıştır. Ancak doğu cephesi ile Orta Doğu'da süvariler yaygın olarak savaşmıştır. Bu da geniş miktarda atın kullanıldığı anlamına gelir. Savaşa katılan tüm devletler hayvanları ulaşım, lojistik, iletişim ve zaman zaman da teselli amacıyla kullanmıştır. Örneğin, köpekler savaş boyunca nöbetçi, izci, kurtarıcı ve ulak olarak kullanılmıştır. Yüz binlerce at, eşek, öküz, deve ve köpek ulaşım aracı, yiyecek taşıyıcısı ve ambülâns olarak kullanılmıştır.

Figür 10: Cephede ilk yardım çantası olarak kullanılan İngiliz ordusu köpeklerden birisi; tahmini 1915 yılı
Sadece 120 bin atın İngiliz veteriner kliniklerinde tedavi edildiği göz önünde
bulundurulduğunda milyonlarca canlının öldürüldüğü, sakat kaldığı ya da travma yaşadığı
söylenbilir.

Figür 11: Kamerayla cephenin kuşbakışı fotoğrafını çekmek için eğitilmiş güvercinlerden biri. Güvercinler bunun dışında saatte 40 kilometre uçarak cepheden cephe gerisine haberleri, telekomünikasyon araçları ya da radyodan daha güvenilir bir şekilde ulaştırmaktadır. Amerikan ordusunda kullanılan Cher Ami isimli kuş, hizmeti dolayısıyla Fransız madalyası almış ve vurulmadan önce ulaştırdığı haberle 194 Amerikalı askerin kurtulmasını sağlamıştır.

ABD, özellikle İtilaf devletlerinin at ihtiyacını karşılamak adına çok sayıda atı da Avrupa'ya ihraç etmiştir. Sadece atlardan 8 milyonu hayatını kaybetmiştir.

Figür 12: Çavuş Stubby Birinci Dünya Savaşı'nın maskotlarından birisi olarak Amerikan Silahlı Kuvvetlerinde rütbe almış ilk köpektir. 26. Yanki Birliğinde özellikle gaz saldırılarını önceden haber vermesi ve yaralı askerlere yardım etmesiyle ünlü olan Stubby, Boston Bull Terrier cinsi bir köpektir. Fotoğraf ise hayvanların militerleştirilmesinin çarpıcı örneklerinden birisidir (Rare Historical Photos).

3.2. Yirminci Yüzyılda Savaşlar ve Çevreyle Etkileşim

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 1920'ler Warren G. Harding ve Calvin Coolidge'in başkanlık dönemlerinde iş sektörünün ön plana çıkarıldığı ve otomobil gibi büyük sanayi firmalarının montaj üretim hattını geliştirerek göreceli bir refah döneminin yaşandığı yıllar olmuştur. “Başka insanların savaşlarına katılmak”tansa ülke içinde iktisadi gelişmeler üzerine çalışmanın ülke kalkınması için daha iyi olduğu görüşü yaygındır (Littell 707). Ancak hızlı yükseliş, borsanın çökmesi sonucu bankaların kapanmasıyla başlayan ve 1930'ların tüm dünyada etkisini gösterdiği Büyük Buhranla geçmesiyle sonuçlanacaktır. Franklin D. Roosevelt'in başkan seçildikten sonra Büyük Buhranla mücadele için çıkardığı ve “Yeni Anlaşma” (*New Deal*¹⁵⁰)¹⁵¹ denilen bir dizi ekonomik planı faaliyete geçirmesiyle ülke genelinde Büyük Buhranın etkisi biraz dağılmaya başlasa da bu, buhranın tam anlamıyla bitmesini sağlayamamıştır. “Yeni Anlaşma” üç ana başlıkta toplanan programlardan oluşur:

¹⁵⁰ “Deal” İngilizcede “anlaşma” anlamında gelmektedir. “Dealer” ise bunun dışında kumarhanelerdeki kağıt dağıtıcısına da denmektedir. Bu yönüyle Roosevelt'e takılan “dealer” lakabı ironiktir.

¹⁵¹ Kavram tez yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

“Rahatlama programlarıyla” açlara ve işsizlere yardım edilecek, “ekonomi programıyla” Büyük Buhran benzeri bir felaketin tekrar olmaması için önlemler alınacak ve “iyileştirme programlarıyla” da tarım ve sanayiye yardım edilecektir. Ancak Büyük Buhran’dan Amerika’nın kurtulması tarihin en kanlı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı ile mümkün olabilecektir.

İtalya’da Mussolini, Almanya’da ise Hitler’in iktidara gelmesiyle başlayan faşist ve ulusalcı sosyalist dalga kitleleri etkisi altına alarak ırkçı politikalar ekseninde eski Roma İmparatorluğunu yeniden canlandırmak ve arî Alman ırkını “hak ettiği yere” yükseltmek amacıyla Avrupa’yı 1930’lardan başlayarak terörize etmeye başlamıştır. İtalya ve Almanya’nın birleşerek diğer Avrupa devletlerini bir bir işgal etmeleri, Japonya’nın da bu akıma Asya’dan katılmasıyla savaş küresel bir boyuta taşınır. Ayrıca ABD, İtalyan faşistleri, Alman Nazileri ve Japon faşizminin yayılmasını kendi çıkar ve değerleri için tehlike olarak görmüştür. 1941’de üçüncü dönem başkanlığa başlayan Franklin D. Roosevelt bir konuşmasında şöyle der:

Dört özgürlük unsurunun üzerine kurulu bir dünyayı dört gözle beklemekteyiz. İlki dünyanın her yerinde konuşma ve ifade özgürlüğüdür. İkincisi her insanın kendi inancı gereği Tanrı’ya ibadet özgürlüğüdür [. . .] Üçüncüsü temel ihtiyaçlarına erişim hakkı [. . .] Dördüncüsü dünyanın neresinde olursa olsun korkusuzca yaşam hakkı. (akt. Littell 714)

Tekrar taraf olmayı seçen ABD, 1941’de “Ödünç Verme Kanunu” ile Britanya ve müttefiklerine hemen geri ödeme olmaksızın silah ve savaş ekipmanı temin edilmesine izin verir. Aynı yılın sonunda Japonya’nın Hawaii’de Pearl Harbor askeri limanına saldırması ileride ise ABD resmen savaşa girer. Ülkede ilk dünya savaşında olduğu gibi yine militer değerler yükseltilerek savunma sanayinde patlama yaşanır. Çok sayıda kadın ve Afrikalı Amerikalı, beyaz erkeklerden boşalan yerlerde çalışmaya başlar. Ülkede yaşayan 100 binden fazla Japon-Amerikalı ise toplama kamplarında tecrit edilerek ağır insan hakları ihlalleri ile nefret suçlarına maruz kalırlar. 1944’te D-Day diye anılan Normandiya Kuşatması ile Amerika, SSCB, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden oluşan müttefik güçleri Mihver’e karşı Avrupa’da galip gelir. Asya’da ise 1945 Ağustos’unda Amerika’nın Japonya’ya attığı iki atom bombası ile Japonya bertaraf edilir. İkinci Dünya Savaşı’nda 6 milyonu toplama kamplarında soykırıma uğrayan Yahudiler olmak üzere yaklaşık 55 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Atom bombası denemelerinin ise denendiği açık denizler ve adalarda yarattığı

çevresel tahribat ölçülemeyecek boyuttadır. Bu savaşta da hayvanlar ulaşım ve haberleşme amacıyla kullanıldığı gibi, insanları eğlendirmek amacıyla da kullanılan hayvanlar –fil gibi- olmuştur. Savaşta ölen hayvanların miktarı için sadece Britanya’da savaşın başlangıç yıllarında adı “Britanya Kedi-Köpek Soykırımı” olarak geçen olayda en az beş yüz bin kedi ve köpeğin Nazi korkusu nedeniyle öldürülmesinin gösterilmesi yeterli olabilir. Amerikan atom bombası nedeniyle öldürülen binlerce insanın yanında doğaya ve insan dışı canlılara verilen zarar ise yine ölçülemeyecek orandadır.

İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi geçmeden ABD Sovyetler Birliği ile on yıllar sürecek Soğuk Savaş dönemine girer. Sovyetler Birliği doğu bloğunda çevresindeki ülkelerde komünist hükümetler kurulmasını sağlayarak komünizmin yayılmasını sağlarken, ABD kapitalist ve liberal ekonominin dolaşımını kolaylaştıran demokratik yönetim şeklini diğer ülkelere yaymak amacıyla uluslararası ilişkilerini Marshall Planı gibi büyük ekonomik yatırımlarla şekillendirir. Başkan Truman döneminde “Önleme Politikası” benimsenerek Sovyetlerin kendi sınırları dışındaki etkisini azaltmak Amerikan dış politikasının seyrini belirler. NATO’nun kurulması bu politikanın en başat somut örneğidir.

Kore Savaşı ile Vietnam Savaşı ise Amerika’nın diğer ülkelerin iç çatışmalarına doğrudan dâhil olduğu iki sıcak savaştır. Kore Savaşı sırasında ülkede Senatör Joseph McCarthy’nin ülkedeki karşıt görüşlü ve çoğunlukla sosyalist politikacı, sendikacı, sanatçı, entelektüel, akademisyen ve yazar gibi insanları komünist ajan olmakla suçladığı bir “cadı avı” dönemi yaşanmıştır. Vietnam Savaşı’nda ise 500 bin Amerikalı asker Kuzey Vietnam ile Güney Vietnam arasında yaşanan savaşta Güney Vietnam’ın yanında komünist Kuzey’e karşı savaşmıştır; ancak 1960’larda Yurttaşlık Hakları Hareketi’nin ve savaşın gerekçelerinin halka doğru anlatılmadığını kanıtlayan Pentagon Belgelerinin basın yoluyla açıklanmasının etkisiyle ayyuka çıkan Vietnam Savaşı protestoları savaşın bitirilmesinde önemli olmuştur.

Soğuk Savaş’ın en büyük etkisi süper güçlerin arasındaki silahlanma yarışı ve nükleer denemelerle ortaya çıkan çevresel tahribatlardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu’daki savaşlarda, Nikaragua kontralarına sağlanan silah satışında, Irak’ın Kuveyt’i işgali sonrası Körfez Savaşı’nda, Afganistan’da komünist rejim sonrası radikal İslamcı örgütlerin finansmanın sağlanmasında Amerika her zaman “demokrasi uğruna” somut varlık göstermiştir. Karşı kültür oluşturan gençler, feministler, LGBTQI+lar ve Afrikalı Amerikalılar insan hakları anlamında önemli kazanımlar edinilmesinde etkili olmuşlarsa da özellikle 1980’lerde ve 2000’lerden sonra –özellikle İkiz Kulelerin yıkılmasıyla- hem iç hem dış ilişkilerde muhafazakâr politikaların benimsendiği savunmaya dayalı bir Amerika ön plana çıkmaktadır. Liberal ve demokratik bir misyonla tarihi boyunca hareket sahasını

genişleten ABD, son dönemde Başkan Donald Trump'ın uluslararası politikada takındığı militer ve muhafazakâr tavırla tüm Amerikan ideolojisini somut bir şekilde yansıtmaktadır.

3.3. Sonuç Yerine: Amerikan Savaş Karşıtı Hareketine Bakış

Yukarıda anlatılan tüm bu tarihsel sürecin önemli bir kısmında özellikle on dokuzuncu yüzyıl itibarıyla toplumsal bir hareket olan savaş karşıtı hareketin izdüşümlerini de resmi tarihte görmek mümkündür. Bu bağlamda ilk göze çarpan savaş karşıtı hareket İç Savaş Öncesi Dönem'e (*Antebellum Era*) rastlar. 1812 Savaşı ve İç Savaş arasında kalan dönemde bu harekete güçlü bir pasifist damar ile müdahaleci karşıtı duruş yön verir. Dönemin önde gelen entelektüellerinden sivil itaatsizlik çağrısı ile öne çıkan Henry David Thoreau ve William Ellery Channing ürettikleri edebi eserlerle savaşa karşı bir politika geliştirilmesini talep ederler. Anarşik ve çevreci bir duruşla sivil itaatsizliği savunan Thoreau, örneğin, *Walden*'de mülkiyetten ve savaşlardan uzak doğanın içinde basit bir yaşamın değerinden bahseder. Ancak "Hizmet" (*The Service*) (1840) makalesinde militarizmi ve savaşı düzeni kurup onu şekillendiren öğeler olarak kullanarak direnişsiz bir pasifizmin edilgenliği doğuracağını ve bunun da iyi bir tutum olmadığını belirtir. Ayrıca "Tekrar Elde Edilen Cennet" (*The Paradise Regained*) (1843) ve "Reform ve Reformcular" (*Reform and the Reformers*) (1846-48) isimli makalelerinde hem reformistlere hem de ütopyacılar karşı cephe olarak doğayı ve toplumu dönüştürmeye kendini adıyan entelektüellerin öncelikle değişime kendi benliklerinden başlamaları gerektiğini söyler. Channing ise üniteryen Hristiyanlığın savunucusu bir vaiz olarak zenginlik, lüks ve mülk gibi hedeflerdense bireyin dürüstlüğüyle, doğayı dinleyerek ve aza kanaat getirerek mütavizi bir yaşamı hedeflemesini salık verir. Ayrıca savaşların insanın hırsını artırmaktan başka bir işlevi olmadığını belirtir. William Ladd, Noah Worcester, Thomas Cogswell Upham ve Asa Mahan gibi isimler de yaptıkları aktivizmle savaşın zararlarını dile getirirler. Ladd, 1825'te yayınlanan *Barış ve Savaş Üzerine Hayırseverler (Philanthropos on Peace and War)* kitabında savaş ve barış üzerine kaleme aldığı otuz iki makalede bütün olarak pasifizmi ve mukavemetsizliği över. Savaş karşıtlığının çıkışını ise Hristiyan öğretilerine ve İncil'e dayandırır. Upham'ın savaş karşıtlığı da daha çok bağlı bulunduğu Holliness Hareketi'nden gelmektedir. Buna göre birey asla günah işlememeli ve temiz bir Hristiyan olarak kimseye zarar vermeden hayatını sürdürmeye çalışmalıdır. Mahan ise bir din adamı olarak kölelik karşıtı duruşuyla savaşın birey üzerindeki etkilerini dini referans olarak anlatır. Kısaca, dönemin savaş karşıtı hareketinin kölelik karşıtlığı ve liberal dini öğretiler üzerinden konumlandırıldığı sonucu çıkarılabilir.

Bu dönemde başta Amerikan Barış Kurumu (*American Peace Society*) gibi pek çok barış kurumu kurulmuştur. Amerikan Barış Kurumu, William Ladd tarafından 1828’de New York’ta kurulmuş ve pekçok barış konferansı yanında “Barışın Avukatı” (“*Advocate of Peace*”) gibi dergiler ve kitaplar da basmıştır. Bu noktada kurumun ulus devletlerin arasındaki savaşlara karşı çıkması ancak Amerikan İç Savaşı’na karşı çıkmaması ilginçtir. Onlara göre İç Savaş polisin devlete karşı gelen suçlulara yönelik yaptığı operasyonlar gibi Birliğin “suçlu” güney eyaletlerine karşı başlattığı operasyondan ibarettir. Kurumun önde gelen liderlerinden Benjamin Franklin Trueblood’ın 1899’da kaleme aldığı *Dünya Federasyonu (The Federation of the World)* isimli kitabında da bahsettiği üzere dünyada sonsuza kadar barışın egemen olması için uluslararası ölçekte bir devlet kurulması önerilir. Kurum tarafından ayrıca 1845’te çıkarılan ve George C. Beckwith’in editörlüğünü yaptığı *Barışın Kitabı (The Book of Peace)* isimli antoloji ise üretilen ilk savaş karşıtı eserlerinden birisi olur. Eserde savaşların yol açtığı tahribata, savaş sonrası borçlara, savaşın nedenlerine ve erken dönem Hristiyanlıkla savaş arasındaki bağlantılara dair makaleler olduğu gibi barışa dair yanlış bilinenler, kadınlar ve barış arasındaki ilişki ve evrensel barış hakkında makaleler de mevcuttur.

Buna ek olarak, dönemin savaş karşıtı hareketinin iki önemli motivasyonu vardır: İlki ulusların arasındaki çatışmaların çözümünde rol alacak uluslararası bir mahkemenin kurulması çağrısı, ikincisi ise savaşın özellikle dini bağlamda toplumsal çürüme ve acımasızlaşmaya neden olduğunu göstermektir.

Amerikan İç Savaşı dönemi ve sonrası ise ikinci dalga savaş karşıtı dönem olarak adlandırılabilir. George McClellan’ın Lincoln’ın karşısında “barış demokrati” olarak adaylığını koyması bu döneme en somut örnek olarak gösterilebilir. Savaş sırasında Lincoln’ın “Mecburi Hizmete Alım Yasası”na (*Enrollment Act of Conscription*) (1863) karşı “New York Mecburi Askeri Hizmet İsyanları” (“*New York Draft Riots*”) önemli bir diğer savaş karşıtı örnektir. Yasaya göre gönüllü kotasını dolduramayan eyaletlere yaşları 20 ile 45 arasında olan tüm beyaz erkeklerin kayıtlanması ya da ücret ödeyerek veya yerlerine birini bulma yoluyla bu kayıtlanmaktan kurtulma zorunluluğu getirilmiştir. Bu yasaya karşı pek çok kuzey eyaletinde eylemler yapılmış ve eylem katılımcılarını daha çok savaş karşıtı demokratlar oluşturmuştur. Stephen Crane’in *Cesaretin Kızıl Madalyası (The Red Badge of Courage)* (1895) romanı ise savaşın kaosu, yıkıcılığı ve birey üzerindeki psikopatolojik etkisini göstermesi bakımından binlerce insanı etkilemiştir. Bu eserde Crane, savaşın salt askerler üzerindeki etkisini değil aynı zamanda ormanlar, yaban hayvanları ve bitki örtüsü üzerindeki tahribatını da detaylı tasvir eder. Lakin Crane’in özellikle hayvan tasvirleri roman karakterlerinin psikolojik çözümlenmelerini kolaylaştıran metaforlar olarak kullanılır.

Bir sonraki bölümde daha detaylı incelenecek olan Birinci Dünya Savaşı'nda da savaşa karşı protestolar sürer. Savaş karşıtı görüşlerin çok fazla olması nedeniyle 1917'de çıkarılan "Casusluk Kanunu" (*Espionage Act*) ve 1918'de çıkarılan "Tahrik Kanunu" (*Sedition Act*) ile gazetelerin kapatılmasına ve savaş karşıtı olan bireylerin tutuklanmasına imkân verilir. Örneğin, 1918'de Eugene V. Debs savaş karşıtı konuşması nedeniyle tutuklanmıştır. Savaştan sonra, 1924'te Ernst Friedrich'in yayınladığı *Krieg dem Krieg!* Amerika'da da etkisini hissettirir ve *Savaşa Karşı Savaş* konsepti savaş karşıtı hareketin önemli bir mottosu olur. Örneğin, savaş gazisi general Smedley Butler sıklıkla savaş karşıtı konuşmalar yapar. Birinci Dünya Savaşı için Ernest Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor?* (1940) ve Dalton Trumbo'nun *Johhny Silahını Kuşandı* (1939) romanlarının yarattığı etkinin benzerini İkinci Dünya Savaşı için *Madde 22* ve *Mezhaba No:5* (1969) yapar. Vietnam Savaşı dönemi ise üniversite öğrencilerinin yürüyüşleri, şarkılar, filmler ve oyunlar ile ülke tarihinin en büyük kitlesel savaş karşıtı dönemini oluşturur. Allen Ginsberg, Denise Levertov, Robert Duncan ve Robert Bly edebiyatta, "Another Mother for Peace", "Women's International League for Peace and Freedom" (WILPF) ve "Women Strike for Peace" (WSP) dernek olarak, Bob Dylan ("*Blowin' the Wind*" gibi şarkılarla), Beatles ("*Give Peace a Chance*" gibi şarkılarla) ve Yoko Ono müzik ve sanatta ve Frank O'Hara, Sam Shepard, Robert Lowell, Megan Terry ve Grant Duay ise tiyatrodaki savaşa karşıtı duruşlarıyla tarihteki yerlerini almışlardır.

Kısaca, yukarıda da belirtildiği üzere, Amerika'da savaş karşıtı hareketin merkezi başlangıçta daha çok dini ve ahlaki referanslarla şekillenirken özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok insan hakları, çevre hakları ve evrensel değerler üzerinden kitlesel bir noktaya evrilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YIRMİNCİ YÜZYIL SAVAŞ KARŞITI AMERİKAN EDEBİYATININ EKO-ELEŞTİRİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

4.1. Savaş ve Savaş Karşiti Edebiyat Tarihine Kuşbakışı Bakmak

Erich Auerbach “Edebiyat ve Savaş” (“*Literature and War*”) (1949) isimli ders notlarında savaş edebiyatını savaş esnasında yazılan eserler ve savaş sonrası yazılan eserler olarak ikiye ayırır. İlkinin içerisinde daha çok savaşı destekleyici marşlar, şiirler, kısa hikâyeler ve şarkılar yer alırken ikincisinde savaşa mesafeli duran ve eleştirel yaklaşan romanlar, oyunlar, hikâyeler ve şiirler daha fazladır. Savaş bir yandan kahramanlık anlatılarının ana bileşeni olurken diğer yandan yıkıcılığıyla da eleştiri aracı olmuştur. İlk yazılı edebiyatların içeriğine bakıldığında epik eserlerin ve destanların ana temasında savaşların yer aldığı görülür. Gücü ve iktidarı ele geçirmenin ve kahraman olmanın ön koşulu şiddet yoluyla karşısındakini mağlup etmekten geçtiğinden erken dönem anlatıların çoğunda kavgalar, çatışmalar, düellolar ve savaşlar bir şekilde yerini bulur. Murat Belge’nin de belirttiği üzere kahramanlar “asli değerlerini savaşarak kazanabilen kişilerdir” (Belge). Bu kahramanların başlarından geçen olaylar ve girdikleri savaşlar günümüze kalan en eski destanlar olan *Gilgamiş*, *İlyada*, *Odysseia*, *Nibelungen* ve *Cid* gibi çeşitli coğrafyaların edebi ürünlerinde detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu yönüyle Yakındoğu ve Avrupa mitolojilerinin karakterleriyle bu destanları etkiledikleri aşikârdır. Ritüel, mitoloji ve dini inanışların edebi sanatlara doğru evrilmesi bunların hepsinde topyekûn bir savaş kavramının ortak zeminde yer almasını sağlamıştır. Batı edebiyatının temel taşları olan Eshülos, Sofokles ve Evripides’in oyunları da yer yer savaşlar veya savaşların krallıklar üzerinde bıraktığı etkileri işler. Örneğin, Eshülos’un *Persler* (M.Ö.472) ve *Thebai’ye Karşı Yediler* (M.Ö.467) isimli tragedyalari konularını doğrudan dönemin savaşlarından alır. Roma döneminde ise imparatorluğun askeri güce ve istilalara verdiği siyasal önemin de etkisiyle savaşlar edebiyatta kendine kanlı tasvirleriyle daha çok yer bulur. Seneca’nın tragedyalari veya Vergilius’un *Aeneid* (M.Ö.29 - M.Ö.19) isimli eseri savaşın vahşetini gösterdiği kadar kahramanlığı ve askerliğin toplumdaki ahlaki değerini yüceltir de.

Antik çağ ile on dokuzuncu yüzyıl arasında Belge’ye göre savaş edebiyatı bağlamında bol miktarda eser görülmez. Ortaçağ şövalye anlatıları daha romantik bir hava içerirken yazın dünyasına hâkim olan temalar daha çok dini olmuştur. Rönesans ve Akıl Çağı’nda ise savaşın toplumsal yıkıcılığından çok hikâyeler bireycilik, hümanizma ve rasyonel düşüncenin de etkisiyle karakter tahlilleri üzerinde yoğunlaşır:

Bu uzun dönem boyunca savaşın böyle arka planda kalmasının, dönemin savaşının niteliğiyle de ilintisi vardır şüphesiz. Savaş sık ve yaygın olduğu ölçüde doğaldı. Ama çapı küçüktü. Subaylık, komutanlık, aristokrasiye özgü uğraşlardı. Düşman ordular arasında karşılıklı centilmenlik vb. askeri gelenekler, savaş mesleğine kendine özgü bir zarafet katıyordu. Savaşı bu düzeyde yapanlarla ordunun erieri [sic.] ve toprakları üstünde savaşılan insanlar arasında büyük uçurumlar vardı ve kendini üst kademeyele özdeşleyen edebiyatçılar, aşağıda olup bitenleri görmemek üzere koşullanmışlardı.

(Belge)

Fransız Devrimi'nden sonra ise savaşın edebiyatta ele alınma biçimini ulusal hareketler ve milliyetçilik doğrudan etkilemiştir. Walter Scott'ın tarihi romanlarının yanında Victor Hugo'nun *Doksan Üç İhtilali* (1874) ve Leo Tolstoy'un *Savaş ve Barış* (1869) romanlarında savaş ulusların gelişmesinde başat öge olarak işlenir. Savaşlar ulusların kaderlerini değiştirebilecek ve onlara yön verebilecek güçte dinamiklerdir.

Yirminci yüzyılda ise daha önceki yüzyıllarda savaşın bir şekilde romantik çehresi Birinci Dünya Savaşı ile kaybolmuştur. İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, Vietnam ve Kore Savaşları, Afganistan, Irak ve İran savaşları ile birlikte gerçeklik algısı tamamen yitirilmiş ve edebiyat deneysel ve postmodern çabalarla kendisini buna adapte etmeye gayret ederek var olmaya çalışmıştır. Tüm bu sebeplerle savaş edebiyatı da daha çok savaş karşıtlığını da içine alacak şekilde genişlemiştir. Remarque'ın *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* (1929) isimli romanı bu konuda en önde gelenlerden birisidir. Yirminci yüzyıl savaş edebiyatı içerisinde anılabilecek diğer yazarlar arasında Bertolt Brecht, Cengiz Aytmatov, Pablo Neruda, Jean Paul Sartre, Hermann Hesse, Andre Gide, Albert Camus, Mihail Solohov, Aleksandr Soljenitsin, Heinrich Böll, Necip Mahfuz ve Herta Müller sayılabilir.

4.2. Yirminci Yüzyıl Öncesi Amerikan Edebiyatı Geleneğinde Savaşlar, Çatışmalar ve Aykırı Sesler

Tezin ana inceleme konusunu oluşturan yirminci yüzyıl Amerikan edebiyatı kapsamında üretilen savaş karşıtı edebi eserlerin kuramsal art alanda bahsi geçen eko-eleştiri ve militarizm kuramları bağlamlarında tartışılmasına geçilmeden önce sırasıyla Amerikan edebiyatı geleneğinde savaş ve çatışmaların yeri ile savaş karşıtı Amerikan edebiyatı tarihinin kısa bir analizini yapmak yerinde olacaktır.

Amerikan edebiyat tarihinde savaşların ve çatışmaların tarihinin başlangıcından itibaren ana temalardan birisi olduğu dikkati çeker. Bunda yeni kıtada yaşanan güçlüklerin ve hayatta kalma ile ülkelerini koruma mücadelesinin mitleştirilerek hem tarihini meşrulaştırma hem de gelecek kuşaklar için ortak bir hafıza oluşturmanın etkisi olduğu öne sürülebilir. Sıradan ve gündelik olayların yanında acılar, trajediler ve yıkım okuyucuda daha büyük etki yaratır (Sontag 25). Bu yüzden de yeni kıtada yazılan ilk mektup ve günlüklerden daha sonra yazılacak otobiyografi, şiir, deneme ve tiyatro metinlerine ve ilerleyen yüzyıllarda diğer edebi türleri de kapsayacak şekilde savaşlar ve çatışmalar her daim Amerikan edebiyatında canlılığını korur. Bunda bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatılan Amerikan tarihinin her döneminde kendisine yer bulmuş savaş ve çatışmaların büyük etkisi vardır.

4.2.1. Fetih ve Koloni Dönemi Amerikan Edebiyatında Savaş ve Çatışmalar

Erken dönem yerlilerin edebiyat geleneğinde anaakım edebiyata giren hikâyelerde savaşlardan daha çok yaratılış mitleri ön plandadır. Iroquois yaratılış hikâyesinde de, Pima yaratılış hikâyelerinde de evrenin ve dünyanın nasıl oluştuğu ve yeryüzünün nasıl şekillendiği ile ilgili mitolojik anlatılara insanların doğayla olan ilişkilerinin tasviri eşlik eder.

İlk olarak Christopher Columbus her ne kadar 1493'te "Luis Santangel'e İlk Yolculuğumla İlgili Mektup"ta ("*Letter to Luis de Santangel Regarding the First Voyage*") yeni kıtayı keşifte herhangi bir çatışmadan bahsetmese de 1503'te "Ferdinand ve Isabella'ya Dördüncü Yolculuğumla İlgili Mektup"ta ("*Letter to Ferdinand and Isabella Regarding the Fourth Voyage*") yerlilerin düşmanlığından ve buraların kontrol altına alınması gereğinden söz eder (Reidhead 35). Hem İspanya krallığı hem de Hristiyanlığın korunup yayılması için zor kullanma Tanrı'nın inayetiyle meşrulaştırılmaya çalışılır. Bartolomé De Las Casas, on altıncı yüzyılın ilk yarısında Avrupalı fatihlerin bölgedeki halkları köleleştirip çoğunu yok ederek yeni toprakları sömürmesini yazılarında eleştiren ilk kişilerdendir. 1552'de yayınlanan ve yerlilerin katledilip bölge topraklarının nasıl yağmalandığını detaylandığı "Yerli Topraklarının Tahribinin Oldukça Kısa Münasebeti" ("*The Very Brief Relation of the Devastation of Indies*") isimli yazısı yayınlandığı dönemde İspanya'da ses getirmiştir. Avrupalıların yerlilere uyguladığı şiddet politikası, bol kanlı vahşet tasvirleriyle, Las Casas sayesinde bilinir olmuştur. Bir başka fatih Bernal Díaz Del Castillo ise tahmini 1568'de çıkan *Yeni İspanya Fethinin Hakiki Tarihi* (*The True History of the Conquest of New Spain*) isimli anlatısında herhangi bir pişmanlık belirtisi göstermeksizin Meksika'da Azteklerin nasıl yok edildiklerini büyük bir soğukkanlılıkla anlatarak yolculukları boyunca içinde oldukları savaşları epik bir fanteziyle tasvir eder. Anlatıda Cortés'e sunulan hediyeler, Aztek başkenti Tenochtitlán'a nasıl temkinle yaklaştıkları ve işgal sırasında Cortés'in yaşadığı zorluklar anlatıldıktan sonra Tenochtitlán'ın yerle bir edilişi ve insanların nasıl katledildiği Castillo tarafından övünçle tasvir edilir (Reidhead 45). Tüm bu vahşet tasvirleri içinde Álvaro Núñez Cabeza De Vaca her ne kadar "Álvar Núñez Cabeza De Vaca'nın Münasebeti"nde ("*The Relation of Álvaro Núñez Cabeza De Vaca*") (1542) yerlilerle ilişkilerinde barışçıl bir hava çizme çabalarından bahsetse de yerleşim yerlerini yok eden bu eski kıta fatihlerine karşı yerlilerin duyduğu korku Vaca'nın uzlaşmacı tavrına karşın çok da dağılmış gibi

görünmemektedir. Garcilaso De La Vega ise “İnkaların Floridası”nda (“*The Florida of the Inca*”) (1605) bölge yerlilerinin İspanyollara yaptıkları işkenceleri tasvir ederek yerli geleneklerinin “ilkelliğinin” ve “vahşiliğinin” altını çizer. İspanyolların kabile reisleri tarafından nasıl köleleştirildiği ve festival zamanlarında kurban edildikleri detaylandırılarak yerlilerin ne kadar korkunç insanlar olduklarını göstermeye çalışır.

İspanyol fatihlerin dışındaki anlatılara bakıldığında da özellikle Thomas Harriot, Richard Hakluyt ve Samuel de Champlain’inkiler dikkat çekicidir. İlk İngiliz kolonicilerinden Thomas Harriot “Yeni Kurulan Virginia’ya Dair Kısa ve Hakiki Bir Rapor”da (“*A Brief and True Report of the New Found Land of Virginia*”) (1588) Virginia bölgesinde yaşayan halkların gelenekleri ve bölgenin coğrafi özelliklerinden bahsederken yerlilerin nasıl savaştıklarını da detaylı bir şekilde anlatır. Richard Hakluyt’ın *Belli Başlı Fransız Kaptanlarının Florida’ya Yaptığı Dört Yolculuğu İçeren Ünlü Tarihi (A Notable History Containing Four Voyages Made by Certain French Captains to Florida)* (1587) Amerikan topraklarının kontrolü ve sömürüsü için kendisinden sonra gelenlere önemli bir motivasyon aracı olacaktır. Samuel De Champlain ise Fransa adına yaptığı keşif yolculuklarını özellikle 1632’de çıkan *Seyahatler ve Keşifler (The Voyages and Discoveries)* isimli kitabında tasvir eder. O da diğer fatihler gibi bölgeyle ilgili coğrafi tasvirlerin yanında yerlilerin yaşam tarzları ve yerlilerle kurulan ilişkileri ve çatışmaları detaylandırır. Bu ikisi dışında New Amsterdam ile ilgili detaylı tasvirleriyle Hollandalı kâşif Adrien Van Der Donck ve Hollandalı kâşif ve şair Jacob Steendam gibi Avrupalılar yeni dünya ile ilgili güzelleme yaparken satır aralarında yerlilerin yerlerinden edilmesiyle sonuçlanan çatışmalardan da bahsederler.

Sonuç olarak, fatihlerin kaleme aldıkları anlatılar yeni dünyayı nimetlerinden yararlanılacak topraklar olarak tanıtırken buradaki yerli halkların yaşam biçimleriyle ilgili de bilgi verirler. Anlatıların başlıklarında karşılaşılan “hakiki tarih” ibaresi o dönemde kaleme alınan seyahat yazılarının abartılı bir şekilde kaleme alındığının işareti sayılabilir. Tüm bu anlatı külliyatı yeni dünyayla ilgili mitlerin oluşturulup yayılmasında ve fatihlere daha fazla resmi hak verilmesi için sarayın ikna edilmesinde önemli rol oynamıştır. Doğal çevre sömürülecek bakir ve bereketli topraklar olarak görülürken bölgede yaşayan insanlar ise “sapkınlar” olarak Hristiyanlaştırılmayı bekleyen ve kendilerinden üstün olan Avrupalılara boyun eğmesi gereken vahşiler olarak resmedilir.

İngiliz sömürgecilik hareketi bağlamında ise ilk göze çarpanlardan birisi John Smith’in anlatılarıdır. *New England, Virginia ve Summer Isles’in Genel Tarihi (The General History of Virginia, New England, and the Summer Isles)* isimli kitabı (1624), “New England

Tasviri” (“*A Description of New England*”) (1616) ve “New England Duruşmaları” (“*New England’s Trials*”) (1622) isimli yazılarında Jamestown’da yerlilerle ilişkiler ve Jamestown’a yerleşen Avrupalılarla ilgili detaylı tasvirler yapar. Yerliler tarafından kaçırılmasının ve Pocahontas ile ilişkisinin erken dönem Amerikan mitlerinin yaratılmasında önemli bir yeri vardır. Smith de öncülleri gibi bölgenin bakir olması ve bunu kullanmalarının hem meşru hem de caiz olduğuyla ilgili hiç şüphe duymaz. Erken dönem koloni yaşamı ve yerlilerle çatışma ve savaşların detayları William Bradford’ın *Plymouth Plantasyonu (Of Plymouth Plantation)* (1636-1637’de yazılan bölümleri), Thomas Morton’ın *Yeni İngiliz Kenanı (New English Canaan)* (1637), John Winthrop’un *Hristiyan Toplum Modeli (A Model of Christian Charity)* (1630) ve Roger Williams’ın “İşkencenin Kanlı Öğretisi” (“*The Bloody Tenet of Persecution*”) (1644) isimli yazılarında anlatılır. Bu yazılarda yeni dünyada kurulmaya çalışılan Püriten ahlakı ön plana çıkarılarak yaşam biçimlerinin belirli kanunlarla garanti altına alınıp kutsallaştırılması çabası arka planı kaplar.

Amerikan koloni dönemi savaş anlatılarının en önemlilerinden birisi Mary Rowlandson’ın 1682’de basılan “Bayan Mary Rowlandson’ın Tutsaklığı ve Geri Dönüş Anlatısı” (“*A Narrative of the Captivity and Restoration of Mrs. Mary Rowlandson*”) isimli eseridir. Kral Philip Savaşı’nda Lancaster bölgesinde Amerikan yerlileriyle koloniciler arasındaki kanlı savaşın anlatıldığı eserde yerliler “barbar yaratıklar” ve “vahşi kâfirler” olarak tasvir edilerek medeniyetin ilkelik karşısında nasıl tehlikeye düşebileceği anlatılır. Anlatı, okuyucunun Rowlandson’ın yaşadıklarını büyük bir üzüntü ve heyecanla okuması ve yerlilere karşı öfkeyle dolması için yazılmış gibidir (Reidhead 311). Rowlandson’ın yaşadığı tecrübeyi anlattığı bu eser hem İngiltere’de hem de Amerika’da çok satanların arasına girmiştir. Bunun tersi olacak şekilde, daha çok hukuk ve ticaretle ilgilenen Samuel Sewall ise günlüklerinde (1673-1729) ve “Joseph’in Satılması: Bir Bildiri” (“*The Selling of Joseph: A Memorial*”) (1700) isimli yazısında köle ticaretinin Hristiyanlıkla bağdaşmayan bir zulüm olduğunu yazarak ilk kölelik karşıtı söylemin sahibi olur. Her ne kadar Salem Cadı Avı Davalarında idam kararlarına imza atmış olsa da yazılarında özellikle yerliler ve Afrikalı Amerikalı kölelerin insan haklarına dair zamanının ötesinde düşünceler öne sürer.

Dönemin son örneği olarak kaleme aldığı yazılarda Püriten ahlakına karşı konumlandığı yerliler ve Yahudileri bol miktarda işleyen Cotton Mather verilebilir. *Görünmez Dünyanın Harikaları (The Wonders of the Invisible World)* (1693) isimli kitabında “New Englandlılar[1] bir zamanlar şeytanın toprakları olan bu yerlere yerleşen Tanrı’nın halkı [. . .]” olarak tanımlayarak yerlileri şeytanlaştırır (Reidhead 392). *Magnalia Christi Americana* (1702) kitabında ise William Bradford ve John Winthrop gibi ilk Amerikalı

liderlerin hayat hikâyelerini Püriten ahlakın koruyuculuğunu yaparak yeni dünyanın İsa'nın yolunda kurulmasını sağlayan kişilerin ilham verici hayatları olarak anlatır ve Amerika'nın kurulma aşamasını kutsal bir hale içerisinde konumlandırıp yüceleştirir. Burada karşılına engel olarak çıkan doğa da yerliler de medenileştirilmesi gereken “kâfirlerdir.” Özellikle 1699'da kaleme aldığı *Decennium Luctuosum*'da yerliler belalı kötüler olarak resmedilir ve Hristiyanların ruhlarını Tanrı katında yükseltmeleri için bir enstrüman olarak kullanılırlar.¹⁵²

Sonuç olarak, 1700'lere kadar erken koloni döneminde Amerikan edebiyatının kanon eserlerinde doğayla savaş başta olmak üzere yerlilerle çatışmalar detaylı bir şekilde anlatılarak Püriten ahlakına karşı barbarlığın savaşında Avrupa medeniyeti ve inancının gücü ve galibiyeti vurgusu yapılır. Burada karşıt güçler şeytani, barbar ve yıkıcı olarak düşmanlaştırılarak Amerikan tarihinin çatışmaları haklı bir zemine oturtulmaya çalışılır. Bu eserler, gelecek kuşaklar için Amerikan ulusunun tuğlalarını birbirine yapıştıran tutkallar olarak önemli bir rol oynayacaklardır.

4.2.2. Amerikan Bağımsızlık Savaşı Döneminde Amerikan Edebiyatı

Bu dönemin edebi eserlerinde savaş tasvirleri yerlilerden ziyade İngiltere'ye karşıdır. Bu defa Amerikan çıkarları yerlilerle değil ana kıtayla çakışınca düşmanlaştırılan taraf da İngiliz kralı olur. John Leacock'ın 1776'da yazdığı satirik tiyatro oyunu *İngiliz Tiranlığının Düşüşü* (*The Fall of British Tyranny*) hem George Washington'ın ilk kez bir edebi eserde isminin geçmesi hem de kolonilerin tiran İngiltere'ye karşı mücadelesini anlatması bakımından önemlidir. “Bize karşı onlar” ötekileştirmesi Amerikan tarihinde olduğu kadar erken Amerikan edebiyat geleneğinde de yerleşmeye başlar. Şiirleri ilk yayınlanan Afrikalı-Amerikalı kadın şair olan Phillis Wheatley de kolonileri özgürleştiren Washington'ın askeri dehasını şiirlerinde över:

Senin yanında ey büyük şef faziletle ilerleyişler

Her hareketin mabudeye rehber

Bir taç, bir konak ve bir taht ki ışıldar

Solmayan altınla, WASHINGTON senindir onlar. (Wheatley)

Thomas Paine de İngiltere'ye karşı koloni mücadelesinde ve bağımsızlık savaşında yazdıklarıyla hem savaşın meşruluğunu hem de savaş sonrası koyulması gereken hedefleri

¹⁵² Her ne kadar bu dönemin ünlü isimlerinden William Byrd yazılarında savaşlardan bahsetmese de gerek *Westoverly William Byrd'in Gizli Günlüğü, 1709-1712* (*The Secret Diary of William Byrd of Westover, 1709-1712*) gerekse “Hudut Çizgisinin Tarihi”nde (“*History of the Dividing Line*”) (1728) Amerikan coğrafyasının detaylı tasvirinin satır aralarında “zavallı” yerlilerin nasıl sindirilip korkutulduğu göze çarpar.

toplumsal ve siyasal açılardan ele alır. Yeninin eskiye karşı, tiranlığın özgürlüğe karşı mücadelesi vurgusuyla ünlü *Sağduyu*'yu (*Common Sense*) (1776) kaleme alır. Amerika'da ortak bir sağduyunun oluşmasının insanlığın başarısı anlamına geleceğini savunur. Paine'e benzer şekilde Joel Barlow da "Barış Beklentisi" ("*The Prospect of Peace*") (1778) isimli yazısında barışın oluşması için savaşın gerekliliğinin altını çizer. Ona göre de özgürlük için mücadele şarttır. Her iki isim de Amerikan bağımsızlık mücadelesinde halkın savaşın gereğine inanması için önemli lokomotif figürlerdir. Bu kapsamda savaşın aynı coğrafyada farklı konumlandırılışına örnek olması adına New York Anglikan rahibi Charles Inglis'in yazılarına değinmek faydalı olacaktır. Paine ve Barlow'dan farklı olarak Inglis bağımsızlık savaşını özgürlüğün kaybı olarak görür ve İngiltere yanlısı açıklamalar yapar. "Amerika'nın Gerçek Çıkarı" ("*The True Interest of America*") (1776) başlıklı yazısı Paine'in *Sağduyu* yazısına karşı bir cevaptır ve bu yazıda Inglis "diyelim ki bağımsız olduk; sonuç ne olacak? Yaşanacak faciaları düşündükçe kanım çekiliyor" der (Inglis). Bu, aynı bölgede yaşayan insanların farklı gerekçelerle savaşın algılama biçimlerinin nasıl farklılaşıp buna göre kaleme aldıkları eserleri şekillendirdiğini göstermesi bakımından ilginçtir.

4.2.3. On Dokuzuncu Yüzyıl Amerikan Edebiyatında Savaş ve Çatışmalar

Dönemin savaş anlatımları bağlamında en dikkate değer çalışmalarından birisi James Fennimore Cooper'in *Son Mohikan* (*The Last of the Mohicans*) (1826) isimli romanıdır. Fransız-Yerli Savaşı'nın anlatıldığı tarihi roman İngiliz romancı Sir Walter Scott'ın popüler epik romanları çizgisinde yazılmış ve Amerika'da doğrudan çok satanlar listesine girmiştir. Yerli imgesini "soylu vahşi" kalıbı üzerinden sempatikleştiren Cooper yerlilerin cömertliği ve doğallığını dile getirirken aynı zamanda onları kolayca öfke kontrolünü kaybederek tehlikeli bir hale gelebilen ve bu yüzden beyaz adamın disiplinine ihtiyacı olan ötekiler olarak tanımlar. Önceki dönemlerde Mather ya da Rowlandson'ın yerlilerin düşman ve canavar olarak tasvirleri bu dönemde yerli kültürlerinin daha fazla tanınması ve egemenliğin de hatırı sayılır bir şekilde Amerikan askerlerine geçmesiyle yerini yerlilerin daha çok romantize edilip ehlileştirildiği bir nostaljiye bırakır. Savaş ve çatışmalar koloni döneminde var oluş, Amerikan bağımsızlık savaşında vatanseverlik anlatılarına arka plan oluştururken bu dönemde kahramanlık, entrika, şöhret ve tehlikenin tasvirinde kullanılan araçlardır. Cooper için savaşlar yeni ulusal kimliğin inşasında önemli bir itici güçtür.

Bu yüzyılın kuşkusuz tarihsel bağlamda en çok tartışılan savaşı İç Savaş'tır. Bu yönüyle edebiyatta da doğrudan yansımaları görülebilir. İç Savaş'ı konu alan edebi eserlerin erken dönem, özellikle bağımsızlık savaşı dönemi, savaşı konu alan edebi eserlerinden farkı

eserlerin bu döneme göre ahlaki konulara daha fazla eğilmesi ve vatanseverliğin daha az altının çizilmesidir. Pek çok yazar ve şair savaşın yıkıcı sonuçlarını da içerisine alacak şekilde eserlerini üretmişlerdir. Örneğin, Mary Boykin Chestnut seçkin bir South Carolinalı ailenin kızı olarak *İç Savaş* (1861) başlığıyla yayınlanan günlüklerinde Konfedere liderleri ve komutanlarının cephe dışındaki hayatlarına dair izlenimlerini anlatır.

İç Savaş ile ilgili dönemin en dikkati çeken eserlerden birisi de Amerika'nın en ünlü şairlerinden Walt Whitman'ın *Drum-Taps* isimli Lincoln dâhil hayatını kaybeden siyasiler ve askerleri anmak için kaleme aldığı ağıt, şiir ve denemelerden oluşan kitabıdır. Yine Whitman'ın "Ah Kaptan, Canım Kaptan" ("*Oh Captain, My Captain*") isimli şiiri de ölen bir donanma kaptanına yapılan güzellemedir. Her ne kadar ordu mensuplarını öven şiirler kaleme almış olsa da "Uzlaşma" ("*Reconciliation*") isimli şiirinde ülkenin hangi tarafından olursa olsun herkesi sevdiğini ve barışın savaşın yıkıcılığının üstesinden gelinecek yegâne formül olduğunu dile getirir. Savaşta hemşir olarak görev yapan Whitman'ın barışı ve sevgiyi ön plana çıkarmasında bizzat savaşın yıkıcılığını görmesinin de etkisi olduğu söylenebilir. Amerikan edebiyatının bir başka kanon yazarı Herman Melville'in ise İç Savaş'a dair popüler olmuş bir eseri bulunmamakla birlikte savaşa dair kaleme aldığı *Savaş Parçacıkları ve Muharebenin Veçheleri* (*Battle-Pieces and Aspects of War*) (1866) isimli bir şiir kitabı vardır. Herhangi bir ölçü ve uyağa bağlı kalmadan yazdığı şiirlerden en göze çarpanlardan birisi "Kötüye İşaret" ("*The Portent*") isimli şiiridir. Bu şiirde savaştan bir yıl önce kölelik karşıtı çatışmada yakalanarak asılan John Brown'ı konu alarak, Brown'ın idamını büyük bir savaş ve yıkımın öncülü olarak görür. Şiirde geçen *Shenendoah*, Virginia Vadisi'nde bulunan ve Brown'ın asıldığı yerdir ve İç Savaş'ın da en kanlı geçtiği yerlerindedir (Melville). İç Savaş'ın hem toplumdaki kırılmalarını sosyolojik olarak yansıtan hem de cephedeki vahşeti bütüncül olarak tasvir eden eser ise zaman zaman edebi olarak Leo Tolstoy ile karşılaştırılan John W. DeForest'in *Bayan Ravanel'in Ayrılmadan Sadakate Dönüşü* (*Miss Ravanel's Conversion From Secession to Loyalty*) (1867) isimli romanıdır. Güneyli Ravanel'in evlenerek Kuzey'e gitmesini ve bu esnada yaşadıklarını konu alan roman İç Savaş'ın kanlı cephelerine olduğu kadar Kuzey'in ideal toplum yaratma çabalarına da Güney'in yüksek sınıf yaşam tarzına da eleştirel bakar.

4.3. Yirminci Yüzyıl Amerikan Edebiyatında Savaşlar ve Savaş Karşıtlığının Eko- eleştiri ve Militarizm Kuramları Bağlamında İncelenmesi

4.3.1. Yirminci Yüzyıl Erken Dönem Savaşlarını Konu Alan Eserlerin İncelenmesi

Yirminci yüzyılın ilk yarısında savaş karşıtı edebiyat örneklerine öncelikle, bu bölümün büyük kısmını oluşturacak olan Birinci Dünya Savaşı'nın dışında, Amerika'nın dâhil olduğu erken dönem savaşlar hakkında yazan Mark Twain'in eserlerinde rastlanır. *Britannica Ansiklopedisi*'ne göre Amerika'nın en popüler ve en sevilen figürlerinden olan Mark Twain (gerçek adıyla Samuel Langhorne Clemens) (1835-1910), özellikle bir kara mizahçı olarak öne çıkmıştır. Yaşadığı yer ve çocukluk deneyimlerini eserlerinde de yansıtan Twain'in savaşa karşı bakış açısı da zaman zaman mizahi olmuştur. Her ne kadar kısa süreliğine İç Savaş döneminde Konfedere Devletler adına orduya girmiş olsa da savaşta aktif rol aldığı söylenemez. Ona göre İç Savaş kaçınılmaz yapan şey güney romantizmidir (Reinhead 213).

Filipin-Amerikan Savaşı (1899-1902) esnasında kaleme alınan "Savaş Duası" ("*War Prayer*") Twain'in ölümünden sonra 1916'da yayınlanmıştır. Twain'in ölümünden sonra yayınlanmasını istediği hikâye Amerikan dış politikasındaki emperyalist çizgiye ve insanlığın savaş üzerinden yarattığı yıkıcılığa karşı modernizm öncesi bir çılgıktır. Twain'in hikâyesi dönemin küresel ruhunu da temsil eden milliyetçilik söylemlerini eleştirmesi bakımından önemlidir. Milliyetçi söylemlerin dini referanslarla toplumda dolaşıma sokularak kutsallaştırılması savaşın uluslararası siyaseti ve diplomatik ilişkileri güdüleyen bir araç olarak hükümetler tarafından kullanılabilmesi için elzemdir. Militarist söylemlerin toplumsallaşması ve kültürlenmenin kodlarını oluşturması bu noktada kaçınılmazdır. Twain, tam da bu bağlamda, cepheye gitmeye hazırlanan askerlerin uğurlanma törenini hikâyesine taşır. Hikâyenin girişinde bir kutlama havası hâkimdir ve askerlerin cepheye gidip savaşacak olması mübalağalı bir dille anlatılarak tüm kasabanın neşe ve gurur içerisinde eğlenmeleri tasvir edilir:

Muazzam ve yücelten bir mutluluk dönemi idi. Tüm ülke ayaklanmış, savaş devam etmekte, her bir yürek vatanseverliğin kutsal ateşiyle yanmaktaydı: davullar vuruyor, bandolar çalıyor, oyuncak tabancalar patlayıp duruyordu; havaifşekler tıslıyor ve uğulduyor; her elde ve uzak köşelerin balkon ve çatılarında dahi bunları gölgesine alan ve güneşte parlayan bayraklar bir çeşit vahşilik içinde dalgalanıyordu; genç gönüllüler geniş meydana aşağıya

doğru yeni üniformaları içinde mutlu ve hoş bir edayla yürüyorlar, gururlu babalar ve anneler ve kız kardeşler ve sevgililer mutlulukla çatallanan seslerle onları alkışlıyordu [. . .]. (Twain)

Sokaktaki coşku tasvirinden sonra kilise sahnesi gelir. Vaazı dinlemeye giden cemaate vaizler Kutsal Kitap'tan parçalar okuyarak yurdu ve ulusu için savaşmanın ne kadar yüce bir erdem olduğunun altını çizerek “vatanseverlik vazifelerinde Tanrının, [askerlere] yardım, rahatlık ve cesaret vermesini” dilerler (Twain). Bu esnada içeri giren berduş görünümlü yabancı bir adam mihraba gelerek kendisinin elçi olduğunu söyler ve cemaate karşı bir vaaz verir. Vaazında Tanrı'nın kelimelerini onlara aktaracağını belirterek vaizlerin savaşla ilgili dualarında hep kendi taleplerini merkeze alarak meşruluğu konusunda hiç düşünmeden yakardıklarını, bu taleplerden olumsuz etkilenecek kişileri ise düşünmediklerini ima eden cümleler kurar. Uzun bir konuşmadan sonra geldiği gibi sessizce gider. Cemaat ise şaşkın bakışlar altında gelen adamın bir meczup olduğuna konusunda hemfikir olur ve hikâyeye biter. Burada Twain'in göstermeye çalıştığı toplumun kendi çıkarları ve iyiliği uğruna dini, toplumsal normları ve inanışları şekillendirmesidir. Bunun altında yatan bencilliği ortaya çıkarmaya çalışan Twain, milliyetçiliğin ve dogmatik görüşlerin toplumu oluşturan bireylerin kendilerini merkeze alarak taleplerine ulaşmada nasıl meşrulaştırıldıklarını yine dini referansları ve mekânları kullanarak yansıtır. Savaş karşıtlığını savaşın meşrulaştırıldığı kanallar olan milliyetçilik, ahlak ve kilise aracılığıyla yaparak hikâyenin etkisini artırır. Eko-eleştirel açıdan Twain'in hikâyede çizdiği savaş karşıtlığını, savaşın tarafı olan “öteki” üzerinden ve “öteki” üzerinde de oluşturacağı tahribat üzerinden çizse de bu bağlamda merkez insandır ve doğa imgeleri, Tanrı'nın gazabını anlatma aracı olarak kullanılmaktan öteye gitmez. Bu bağlamda hikâyeye eko-kültürel çeşitliliğe referans vermez. İnsan olmayan varlıklara hikâyede merkezi yer verilmemektedir. Her ne kadar hikâyede militarist söylemler ironik bir şekilde eleştirilip herhangi bir militarist yeniden üretim olmasa da hikâyeye kurgusu ve mesajıyla post-hümanist bir bakış açısından uzaktır ve yine savaşın insanlara (“ötekine”) zarar vermesi hümanist bir mercekte üzerinden yansıtılır. Ötekiden kasıt savaşta çarpışılan düşmandır ve ötekileştirme meselesi insanlar arası ilişkiler üzerinden tartışmaya açılır. Twain, öteki tanımına hikâyesinde insan dışı canlıları eklemeyi. Bununla birlikte Twain'in yer-mekânı bir eleştirel kategori olarak aldığı söylenebilir. Twain, hikâyeyi bir kilisede kurgulayarak, mekânın savaş söylemlerini ne kadar meşrulaştırıp uhrevi bir çehreye bürüdüğünü gözler önüne serer. Bu yönüyle de diğer savaş karşıtı çağdaşlarından ayrıldığı söylenebilir.

Ancak yirminci yüzyıl Amerikan edebiyatının erken dönem savaş karşıtı eserlerindeki ana referans Birinci Dünya Savaşı'na olanlardır. Savaşın yıkıcılığı pek çok devleti ve sivil halkları etkilediği gibi Amerikan devleti ve halklarını da bu etkinin içerisine almıştır. ABD'nin savaşın ikinci yarısında aktif olarak taraf olması ülkede savaşın algılanma boyutlarını genişletmiş ve hemen hemen herkesi etkisi altına almıştır. Bu bağlamda ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nı konu alan Amerikan edebiyatı eserlerinden özellikle anaakım içerisinden seçilen savaş karşıtı yapıtların eko-eleştiri ve militarizm kuramlarıyla irdelenmesi yerinde olacaktır.

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı'nı konu alan edebiyat eserlerini içeren alanyazına bakmak bu konuya dair külliyyatın genişliğini göstermesi bakımından önemlidir. Peter Buitenhuis, "Büyük Savaş Dönemi Amerikan Edebiyatı" ("*American Literature of the Great War*") (1985) isimli makalesinde Birinci Dünya Savaşı ile ilgili önemli kaynaklar verir: Savaşa dair erken dönem romantik ve idealist yaklaşımların yer aldığı James G. Harbord'un *Fransa'da Amerikan Ordusu (The American Army in France)* (1936) ve John J. Pershing'in iki ciltlik *Dünya Savaşı Deneyimlerim (My Experiences in the World War)* (1931) isimli kitaplar Amerikan toplumuna savaşın kapsamı ile ilgili bilgi verdiği kadar militarizmi de öven bir üslup kullanırlar. Henry F. May'ın *Amerikan Masumiyetinin Sonu: Çağımızın İlk Yılları Üzerine Bir Çalışma, 1912-1917 (The End of American Innocence: A Study of the First Years of Our Own Time, 1912-1917)* (1959) kitabında görüldüğü gibi özellikle 1920'den sonra ortaya çıkan eserlerde savaş, eleştirel ve daha az romantik bir bakış açısıyla daha gerçekçi bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Harold Lasswell'in *Dünya Savaşında Propaganda Teknikleri (Propaganda Techniques in the World War)* (1927), George Bruntz'un *İtilaf Propagandası ve 1918'de Alman İmparatorluğunun Çöküşü (Allied Propaganda and the Collapse of the German Empire in 1918)* (1938), George Creel'in *Amerika'yı Nasıl Servis Ettik (How We Advertised America)* (1920), James R. Mock ve Cedric Larson Words'un *Savaşı Kazanan: Kamu Bilgilendirme Komitesinin Tarihi (That Won the War: The Story of the Committee on Public Information)* (1939) ve H. C. Peterson'un *Savaş Propagandası: Amerikan Tarafsızlığına Karşı Kampanya (Propaganda for War: The Campaign Against American Neutrality)* (1939) bu eserlere örnek olarak gösterilebilir. Savaşın yarattığı psikolojiyi yansıtması açısından ise Robert Wohl'un *1914 Kuşağı (In The Generation of 1914)* (1979) eseri önemlidir. Savaş dönemi kuşağının illüzyon ve idealleri üzerine tahliller yapılan eserde askerlerin savaşı nasıl algıladıkları üzerine yoğunlaşılır. Eric J. Leed ise *İnsansız Bölge: Birinci Dünya Savaşında Muharebe ve Kimlik (No Man's Land: Combat and Identity in World War I)* (1979) isimli kitabında Amerika'nın savaşa dâhil olmasıyla savaşın değiştirdiği boyut

kapsamında Avrupa cephelerinde seyreden savaşın Amerikan sivil halkı üzerinde ne gibi psikolojik etkilere sahip olduğunu anlatır. Bunlarla birlikte David M. Kennedy'nin *İşte Burada: Birinci Dünya Savaşı ve Amerikan Toplumunu* (*Over Here: The First World War and American Society*) (1980) isimli kitabında Amerikalı savaş şairleri ve romancıları tanıtılır. Ronald Schaffer de, *Birinci Dünya Savaşı: Seçilmiş Eserler* (*The United States in World War I: A Selected Bibliography*) (1978) isimli eserinin “Savaş ve Edebiyat” bölümünde şarkılar ve hikâyelerden örnekler verir. Sandra M. Gilbert'in “Askerin Yüreği: Erkek Yazarlar, Kadın Yazarlar ve Büyük Savaş” (“*Soldier's Heart: Literary Men, Literary Women, and the Great War*”) (1983) isimli makalesinde askerlerin yaşadıkları tecrübelerin anlatıldığı eserleri incelerken; Philip E. Hager ve Desmond Taylor, *Birinci Dünya Savaşı Romanları, Açıklamalı Bibliyografya* (*The Novels of World War I, An Annotated Bibliography*) (1981) isimli çalışmalarında savaşı konu edinen romanlardan bahsederler. Birinci Dünya Savaşı'na dair öne çıkan inceleme eserlerin başında ise Stanley Cooperman'ın *Birinci Dünya Savaşı ve Amerikan Romanı* (*World War I and the American Novel*) (1966) isimli çalışması vardır. Çalışmada Cooperman hem savaş öncesi hem de savaş sonrası yapıtlardan da örnekler vererek dönemi bir bütün olarak resmeder. Peter G.'nin *Kurguda Birinci Dünya Savaşı* (*The First World War in Fiction*) (1976) isimli eseri ise John Dos Passos, e.e.cummings ve Hemingway üzerine makalelere yer verir. Birinci Dünya Savaşı'na ait en geniş kapsamlı antoloji ise Eugene Lohrke'nin *Armageddon: Edebiyatta Dünya Savaşı* (*Armageddon: The World War in Literature*) (1930) isimli eseridir. Eserde Edith Wharton, Ernest Hemingway, W. R. Benét, Carl Sandburg, John Dos Passos, Thomas Boyd, Howard W. Odum, e.e.cummings, William Faulkner ve Laurence Stallings gibi yazarların savaşa dair yazılarından örnekler verilmiştir.

Bu tezin kapsamına giren ve Birinci Dünya Savaşı özelinde inceleme eserleri seçilirken yukarıda bahsi geçen alanyazın taramasından yola çıkılarak savaş karşıtı söylem barındıran eserler arasında en fazla ön plana çıkan Amerikalı şair ve yazarlar göz önünde bulundurulmuştur. Tim Dayton, “Amerikan Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı” (“*American Literature and the First World War*”) (2016) isimli makalesinde her ne kadar dünya edebiyatında Amerika'nın savaştan etkilenen ülkeler arasında en az etkilenenlerden biri olduğu genel algısı olsa da Amerikan edebiyatında savaşın hiç de böyle algılanmadığından bahseder. Avrupa'da savaş başladığında ve henüz Amerika savaşa dâhil olmadan önce ülkede savaşa dair fikirler Amerikalı yazarlar tarafından dile getirilmeye başlanır. Çoğunlukla itilaf devletlerinin lehinde bir yer alışı savunan yazarlardan savaşa topyekûn karşı bir yazar grubuna kadar fikirler çeşitlilik gösterir. Örneğin, şair ve oyun yazarı Percy MacKaye “Amerikan Tarafsızlığı” (“*American Neutrality*”) (1914) şiirinde savaşa itilaf devletleri

yanında katılmanın haklı gerekçesinden bahseder. Barışın “tanrısal” olduğu ve İngiltere ve Belçika’nın hedeflerinin kendilerinininkiyle eşdeğer olduğunu söyleyerek tarafsızlığın yanlış bir tutum olduğunu ifade eder (8). Savaşa ittifak devletleri lehine katılmayı öneren yazarlara ise örnek olarak George Sylvester Viereck verilebilir. “Alman Amerikalıdan Evlatlık Ülkesine” (“*German American to His Adopted Country*”) (2002) isimli şiirinde “Germenlerin özgürlük uğruna savaştığını” ve Almanya’nın “sömürgeci Rusya”ya karşı tüm dünyayı savunduğunu söyler (55). Her iki tarafın taraf savunusunda da militarizm ile ideoloji ve tarihsel yakınlık arasında bağ kurulur.

Savaşın lehine olduğu kadar aleyhine de eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden tez kapsamında incelemeye alınan ikinci eser olan ve Kadınların Barış Partisi üyesi Angela Morgan (1875-1957) tarafından kaleme alınan “Anaların Savaş Feryadı” (“*Battle Cry of the Mothers*”) (1915) isimli şiir, evlatlarının kendi canlarından bir parça olduklarını ve bu yüzden de kadınların savaşa karşı çıkması gereğinden bahseder. Her ne kadar yapısı geleneksel İncil rezonansı ve düzenli kafiye ve uyak kullanımıyla yapılsa da görüş açısı olarak geleneksellikten uzak bir savaş karşıtı tutumu benimseyerek dönemin savaş lehtarları ruhundan ayrılır. Öncelikle Morgan’ın şiirindeki savaş karşıtlığı analık ve kan bağı üzerinden savaşın insana-erkek evlada verdiği zarar üzerinden yapılandırılır. Doğaya ya da çevreye karşı belirgin bir savaş karşıtı tutum şiirde bulunmamaktadır. Morgan savaşın yıkıcılığının etkileri bağlamında insanı, özelinde cephedeki kendi doğurduğu çocuğunu, merkeze koyarak savaşı lanetlemektedir:

Kemiğimizin kemiği, etimizin eti,

Uzun erimli analık acımızın meyvesi,

Ulusların ağında tuttular hayatını senin,

Ucuza kapattılar seni değersiz bir faydanın uğruna

Ve parçalanmış göğsümüzün üzerine inşa ettiler umutlarını

Uyusun diye nini söylediğimiz çocuğumuzun üzerine,

Parçalanmış göğsümüzün üzerinde ve yaralı boynumuzun –

Oh, Tanrım! Konuşabilseydi analar eğer! –

Yüzyılların tomurcuğu ezildi uğruna bir anlık kızıl şanın. (171)

Görüldüğü üzere savaşı kutsayan eserlerle şiir arasında kelime seçimi açısından benzeşmeler vardır: acı, keder ve ağrı anlamına gelecek bol miktarda eşanlamlı kelime kullanılmıştır.

Ancak bunlar kahramanlığı değil cephedeki askerlerin annelerinin savaş karşısındaki isyanını betimlemek içindir. Bu bağlamda asıl benzeşen yan militarist eserlerde görülen askerin/savaşan bireyin merkezi konumlandırılışının bu şiirde de açıkça yer almasıdır. Bunun en büyük kanıtı şiirin neredeyse tamamında insan olmayan herhangi bir varlığa referans gösterilmemesidir. “İmparatorlar”, “krallar”, “valiler”, “bakanlar”, “diplomatlar” ve sessiz kalan diğer “kadınlar” her bir kıtada savaşın sorumluları olarak tasvir edilirken bahsi geçen bu insanların çıkarları ve politikaları yüzünden zarar görenlerin “masum” askerler ve onların anaları olduğunun altı çizilir. Buradan hareketle, Angela Morgan’ın militarizme karşı bir diskur geliştirdiği söylenebilse de insan haklarının ötesinde eko-eleştirel bir yaklaşım sergileyebildiği iddia edilemez. Buna ek olarak, şiirdeki nadir doğa sembollerinden ikinci dizedeki “meyve” (“*Fruit of our age-long mother pain*”) “uzun erimli analık acı[sının] meyvesi” olarak (Morgan 171) cephedeki evladı simgeleyen bir araç olarak kullanılır. Burada, kadın bedeninin hayat veren bir ağaç olduğu imasıyla çocuğun bu ağacın hayatı besleyen bir meyvesi olduğu sonucu çıkarılabilir. Şiirdeki ikinci doğaya dair sembol kullanımı ise dördüncü kıtada yer alan “orman yabanileri[dir]”. Şair, vali ve bakanların anneleri “orman yabanileri kadar önemsemediklerini” dile getirir: “Kanımızı aldınız yok pahasına, / Orman yabanileri kadar bile değer biçmezsiniz bize” (171). Bu sembol üzerinden şairin türler arası iktidar ilişkileri ağında insan hayatının yaban hayatı kadar “bile” önemsenmediğinden yakınlıkla yaban hayatını “vahşi”likle ilişkilendirip değersizleştirir. Morgan’ın savaş karşıtı söylemleri “değersiz” (*mesh*), “parçalanma” (*shattered*), “yaralı” (*wounded*), “ezmek” (*trampled down*), “sızı” (*pang*), “debelenme” (*writhe*), “uyuşuk” (*numb*), “ağrıyan” (*sore*), “pervasız” (*heedless*), “feryat” (*cry*), “delmek” (*150ierce*), “kanayan” (*bleeding*), “yağma” (*ravage*), “enkaz” (*wreck*), “acı” (*agony*), “keder” (*woe*) ve “ağrı” (*throe*) gibi kelime seçimleriyle annelerin evlatlarının savaş yüzünden ölümüne dair hissettikleri olumsuz, karamsar ve hesap soran tonun artmasına katkıda bulunurken, post- hümanist açıdan bakıldığında militarist motiflerin şiirde yeniden üretildiği belirtilebilir. Tüm bunların ışığında şiirin her ne kadar savaş karşıtı bir dil kullansa da bunun savaş politikalarının tüm canlılara zarar vermesi nedeniyle olmadığı açıktır. Annelerin kendi doğurduğu çocuklarını koruma “güdüsüyle” hırçın bir şekilde bu savaş karşıtlığını dile getirdikleri bir şiir olarak eserin, derin ekolojik söylemlerin çok uzağında kaldığı söylenebilir.

Kadın örgütleri dışında sosyalist işçi sendikalarına üye kimi şairler de savaş karşıtı şiirler kaleme almıştır. Örneğin, Charles W. Wood “Büyülü Pompa Kralı” (“*King of the Magical Pump*”) (1914) isimli şiirinde aliterasyon gibi çeşitli söz sanatlarıyla savaşı

gölünleştirerek savaşın saçmalığını ve ekonomik çıkarların savaşla nasıl kol kola hareket ettiğini anlatır. Şiirde bol miktarda uydurma kelime ve argo bulunmaktadır. Şiir, “Mankafalı Malların Krallığı” denilen hayali bir ülkede “Büyülü Pompa Kralı”nın halkıyla arasındaki ilişkilenebilir. Erken dönem absürt eserlerden birisi sayılabilecek şiir, kelime seçimleri ve kurgusuyla Samuel Beckett, Dario Fo ve Eugene Ionesco gibi absürt yazarların eserlerinde kullandığı ton ve dili önceler gibidir. Bahsi geçen krallıkta insanların tek çalıştığı iş kolu pompalamadır.¹⁵³ Burada doğaya dair herhangi bir referans yoktur. İnsanlar krallık uğruna sadece mekanik bir şekilde pompa yapmakla meşguldür. Krallarının kendilerine verdiği işin tanrısal bir nimet olduğunu yüksek sesle “Âmin” diyerek dile getirirler (77). Hatta o kadar çok iş yaparlar ki aşırı üretim nedeniyle arz fazlası bir durum ortaya çıkar. Bunun sebebi olarak da Kral “dış mihrakları” (“*foreign aggression*”) (78) işaret ederek “düşmanla” savaşılması gerektiğini ifade eder. “Daha sonra sevinç ve kahkahalarla, [mankafalar] kalkıp gittiler / ülkeleri ve Kralları için savaşmaya; / Pompalı kadim ülkeleri ve Kralları için” (78). Burada kapitalizmin ezici çarklarında fabrikalarda çalışan işçilerin zihinsel olarak felçli bir şekilde iktidarın yönlendirmelerine göre harekete geçtikleri anlatılmaktadır. Savaşın, iktidarın ekonomi politikalarını meşrulaştırmak için kullanılan bir araç olması militarizmin halk içinde nasıl örgütlü bir yapılanma modeline dönüştüğünü örnekler. Bu ortamda çevre, üretimin yapıldığı fabrikadır ve burada doğaya ya da doğal olana yer yoktur. Her ne kadar Wood’un şiirinde Glotfelty’nin terimiyle “ekolojik bir bilgelikten” söz edilemese de Wood tarafından yapılan alaycı Marksist eleştiri toplumsal değerlerin yozlaşmışlığını göstermesi bakımından eko-eleştirel bağlamda ırk, sınıf ve cinsiyete ek olarak “yer”in de eleştirel bir kategori olarak kullanılmasına örnek verilebilir. Şiirde yer (Krallık) insanları etkileyen başat öğedir. Şiirde türçülüğe örnek olabilecek herhangi bir metafor olmaması, sadece insanın merkeze alınarak savaşın insanda yarattığı tahribatın gösterilmesinin ötesinde bir bütün olarak devlet sisteminde topyekun bir ülkenin (krallığın) “gelişimini” ve süreğenliğini sağlayan itici güçlerin “cahil halk” ve savaş olduğunu göstermesi bakımından daha post-hümanist bir bakış açısıyla okunabileceğinin sinyalini verir. Ancak yine de bu Wood’un eko-eleştirel bir duyarlık taşıdığını kanıtlamaz.

Bu iki örnekten farklı olarak özellikle Amerika’nın savaşa dâhil olmasıyla birlikte savaş karşıtı sesler hızla azalıp bu sesler kamusal alanda daha da kısık hale gelirken militarist propaganda ve edebi eserlerin dolaşımdaki yeri de bir o kadar artar. Sayıca çok olmasa da Alan Seegar gibi kimi edebi isimler bizzat savaşı deneyimlemek üzere Avrupa’ya giderler.

¹⁵³ “Pompa” (*pump*) kelimesini şair şu anlamlarından birisi ya da bir şekilde hepsini düşünerek kullanmış olabilir: “silah”, “askeri devriye”, “çoşuklu iş”, “mastürbasyon”, “yellenme”.

Seegar “Ölümlle Randevum Var” (“*I Have a Randevous with Death*”) (1919) isimli şiirinde romantik bir bakış açısıyla ölümlle randevusunun baharın, maviyi tekrar getireceği zaman ve mekânla koştur olduğunu yazar (142). “Fransa Uğruna Can Veren Amerikalı Gönüllülerin Anısına Ağıt” (“*Ode in Memory of the American Volunteers Fallen for France*”) (1916) isimli şiirde ise Amerikan askerlerinin ardından yakınmanın anlamsızlığından ve onların onurları için savaşıp hayatlarını feda ettiklerinden bahsederek askerleri militarist bir dille yüceleştirir. Birinci Dünya Savaşı’nı eserlerinde en fazla kullanan yazarlardan olan ve savaş karşıtı roman ve hikâyeleriyle ünlü Nobel ödüllü Amerikalı yazar Ernest Hemingway (1899-1961), bu şiire cevaben kaleme aldığı “Şeref Merası” (“*Champs d’Honneur*”) (1923) adlı kısa şiirde askerlerin ölmeden önceki durumlarını romantik tavra girmeden realist bir şekilde verir. Buradaki ton, mağrur asker tasvirinden öte “bir hendeğin içinde” “boğulan”, “öksüren” ve ateş altında “kıpırdana[rak]”can vermekte olan şiddet altındaki bireyi gösteren karanlık bir yapıdadır (Hemingway). “Tüm dünya kırmızı ve siyah kükremekte[dir]” (Hemingway). Şiirde insanlar dışında canlı tasviri yoktur ancak doğaya dair örnek olarak artık doğanın bir parçası olma özelliğini yitirmiş ağaçtan yapılmış tahta haçlardan oluşan mezar taşları ve kazılan hendekler gösterilebilir. Savaş bu noktayla sadece askerleri öldüren ve boğan bir vahşetin simgesi değil toprağa da hendekleriyle zarar veren yıkıcı bir güçtür. Ancak haçların tahtadan yapılması ağaçların kesilmesiyle yapılan ölüm ve mezarlık sembollerinin geçici ve ucuz olması yönüyle kullanılmış gibidir yoksa ağaçların kesilmesine karşı bir dil ile kullanılan bir eko-eleştirel görüşle kullanılmış değil. Bu yönüyle şiir, militarist bakış açısını eleştirse de bunu insanı merkeze alan bir yaklaşımla yapar. İktidar bağlamında ağaç ya da toprak gibi insan-dışı öğeler hümanizmi besleyen sembollerden öteye bir anlam ifade etmez. Hemingway, *Zamanımızda (In Our Time)* (1924) isimli hikâyesinde de savaşın yıkıcılığını genel temalardan birisi olarak almıştır. Her bir bölümünde savaşa dair kısa bir durum tasviri yaptığı on sekiz kısımdan oluşan hikâyesinde, Avrupa’nın çeşitli şehirlerinden kesitler sunar. Belirli bir olay örgüsü olmayan hikâyede savaşın etkileri cepheden sokağa, evden hastaneye, otel odasından boğa güreşi arenasına farklı mekanlarda okuyucuya projeksiyon tutar. Bölümlerin tasvirinde doğa veya hayvan kullanımı yaygın olarak görülür:¹⁵⁴ İlk bölümde albayın içkili bir şekilde atını sürdüğü görülür. İkinci bölümde ise bir arenada matadorun boğayla olan dövüşü anlatılır. Bir çocuğun “beş tane boğayı öldürmek zorunda” kaldığı ve boğalardan birinin de “tıpkı kendisine benzediği” ve “iyi bir boğa” olduğunu söyler (6). Boğaların güreşlerde öldürülmesi on iki, on dördüncü ve on altıncı bölümlerde de betimlenmeye devam eder.

¹⁵⁴ On sekiz bölümün onunda doğaya dair tasvir veya hayvan kullanımı vardır.

Üçüncü bölümde ise hayvanlar Edirne’de mübadele esnasında göçe zorlanan halkın yolda yaşadığı zorlukları kısaca gösterir. Burada manda, sığır ve develer insanların eşyalarını taşımak için kullanılan figürlerdir. Altıncı bölümde yağmurlu bir günde altı kabine bakanının öldürülmesi olayı anlatılırken bölümün tonunun karanlık bir havaya bürünmesini sağlamak üzere “yapraklar” kullanılır: “Avlunun taş döşemesi üzerinde ıslak ölü yapraklar vardı” (10). On üçüncü bölümde ise hayvan, derisiyle bir şarap şişesini oluşturan nesne olarak okuyucunun karşısına çıkar. Son olarak, on sekizinci bölümde okur, Yunanistan kraliçesinin bahçede bir gül çalısını budadığını görür. Genel olarak bu hikâyede de Hemingway’in savaş karşıtlığı her ne kadar evrensel bir nesnellikle savaşı farklı bölgelerden yansıtmış olsa da eser savaşın insanlığa verdiği zarar üzerinden yapılandırılır. Doğal yaşam ve hayvanlar edebi semboller ve figüranlar olarak kurgunun malzemesidir, ana karakter değil. Bu bağlamda deve, sığır, at gibi hayvanlar insanların kullanımında olan yardımcılarıdır; boğa güreşi ise savaşın vahşetine yapılan bir ağıtı görselleştirmek üzere oluşturulan bir fondur. Hemingway bu yönüyle savaş karşıtı tutumunu insanı odağına alarak hümanizma perspektifinden bu karşıtlığı gösterir.¹⁵⁵

Her ne kadar Woodrow Wilson’ın meclis konuşmalarından da bilindiği üzere savaş ülkede daha çok barbarlara karşı medeniyetin savaşımı olarak yeni bir haçlı çıkarması olarak kabul görse de¹⁵⁶ Hemingway bu haçlı çıkarmasını kuşkuyla karşılayan yazarların başında gelmektedir. Bununla birlikte Hemingway’in eko-eleştirel bağlamda insan olmayan varlıklara karşı yaklaşımın izleri daha net bir şekilde romanlarında görülür. Örneğin, kanon edebiyatta bir savaş karşıtı roman olarak öne çıkan *Silahlara Veda (A Farewell to Arms)* (1929) isimli romanında yazarın dil ve sembol kullanımı aracılığıyla yansıttığı söylem üzerinden türçülükle imtihanı irdelenebilir.¹⁵⁷

Roman, yazarın hayatından da kimi esinleri içermektedir. Kitabın ana karakteri Frederic Henry de Hemingway gibi Kuzey İtalya’da cephe ambülânsta çalışan bir askerdir. Frederic’in âşık olduğu hemşire Catherine Berkley ise yazarın diğer romanlarında olduğu gibi savaş altında aile birliğini ve savaşın yıkıcılığı karşısında barışı simgeleyen kadın karakter

¹⁵⁵ Çok benzer bir düzenek “Askerin Yuvası” (“*Soldier’s Home*”) (1925) isimli hikâyede de vardır: Hikâye, Harold Krebs isimli yurda dönen bir askerin yabancılaşmasını anafora kullanarak gerçekçi bir şekilde verir. Anafora bu noktada Hemingway’in bireyin savaş karşısındaki acizliğini ve savaşın birey üzerindeki psikolojik şiddetinin boyutunu obsesif düşünceler bağlamında net bir şekilde ortaya koyar. Hikâyede, Harold bir insan olarak odak noktadır.

¹⁵⁶ Wilson “Dünya, demokrasi uğruna güvende tutulmalıdır,” der (346).

¹⁵⁷ Hemingway’in *Güneş de Doğar (The Sun Also Rises)* (1926) ve *Çanlar Kimin İçin Çalıyor? (For Whom the Bell Tolls)* (1940) isimli romanları da savaş karşıtı romanlar olarak incelenebilir. Ancak tez kapsamında genel bir perspektif vermesi adına bir romanın incelemeye alınması uygun görülmüştür.

olarak sunulur. Romanın olay örgüsünü ise Frederic'in cephede diğer askerlerle içinde bulunduğu yaşam mücadelesi, hemşire Berkley'e duyduğu aşk, cephede yaralanması ve cepheden sevgilisiyle birlikte savaşın olmadığı İsviçre'ye kaçarak sessizlik, aşk ve barışı arama çabası oluşturur. Böylece askerden kaçma ve cepheyi terk etme gibi ahlaki açıdan hem militarist hem de toplumsal olarak sorgulanabilecek olayların derinlikli bir tahlili de yazar tarafından yapılır. Savaşın bireyde psikolojik olarak yarattığı tahribat, korku, suçluluk ve hiçlik hissi ile askerlerin salt sayıdan ibaret olmaları karakterlerin diyalogları yoluyla verilerek savaşa karşı bir tutum alınması ile ilgili okuyucudan taraf olması beklenir.

Eko-eleştirel açıdan incelemeye alındığında ise romanın girişinin bir doğa tasviriyle başladığı göze çarpar. Askerlerin geçtiği yollardan kalkan tozun çevredeki "ağaçların yapraklarını bembeyaz" yapması askerlerin doğal çevreyi de dönüştürdüğünün ilk sinyalidir (11). Her ne kadar "ova çok bereketli" ve "yemiş bahçeleriyle dolu" olsa da "ovanın ötesindeki dağlar çıplak ve kahverengi[dir]" (11). Silahlar ağaçların dallarıyla, top arabaları ise asmalarla gizlenmekte, cephaneyi ise katırlar taşımaktadır. Böylece ağaçların ve hayvanların savaş gereçlerini taşımanın ve düşmandan korumanın araçları olarak kullanıldığı daha birinci bölümden itibaren görülür (11, 42). Dağların çıplak olması ise okuyucuya tüm çatışmaların dağlarda yapılmasından kaynaklandığını düşündürür. Coğrafya ve yerleşim yerleri birlikler tarafından "ele geçirilen" ve zarar verilen mallardır: "Kasabanın arkasındaki dağı kaplayan meşe ormanı yok olmuştu. Yazın kasabaya geldiğimizde yemyeşildi orman, ama şimdi devrilmiş ağaç gövdeleri ve kütükleri vardı sadece, toprak altüst olmuştu" (13). Romanda daha çok sağduyu ve ahlaki görüşü temsil eden papaz ise Frederic'e, av mevsimi olduğu için Abruzzi'ye gitmesini tavsiye eder. Savaşın insanlığa karşı yıkıcılığında hayvan avı sorgulanması gereken bir türçülük değil erkeklerin bir hobisi olarak öne çıkar. Kısaca, sağduyu açısından ve ahlaki görüş bağlamında savaşın yıkıcılığı insanı etkilemesi oranında tartışmaya açılabilir. Bununla birlikte savaşın ne olduğuna ve sonuçlarına dair tartışma roman boyunca asker karakterler tarafından sürekli sorgulanır:

"Tenente," dedi Passini. "Bizim konuşmamıza izin verdiğinizde göre dinleyin.

Savaş kadar kötü bir şey yoktur. Biz cankurtaran arabalarında çalışanlar ne kadar kötü olduğunu fark edemiyoruz onun. İnsanlar savaşın ne kadar kötü olduğunu fark ettikleri zaman da artık önünü alamazlar, çünkü çıldırır hepsi. Subaylarından korkan askerler var. Savaş onlarla yapılır."

"Bilmiyorum köü olduğunu, ama sona erdirmeliyiz."

“Sona ermez ki. Savaşın sonu yoktur.”

“Vardır.”

Passini başını iki yana salladı.

“Savaş zaferle kazanılmaz. San Gabriele’i alsak ne olacak sanki? Carso’yu, Monfalcone’yi, Trieste’yi alsak ne olacak? Nereye varır bunun sonu? Uzaklardaki dağları gördünüz mü bugün? Hepsini alabilir miyiz sanıyorsunuz? Avusturyalılar çarpışmayı bırakırsa alırız ancak. Taraflardan biri bırakmalı. Biz neden bırakmıyoruz çarpışmayı? İtalya’ya inerler, yorulurlar, sonra da çekip giderler. Kendi ülkeleri var. Ama yok, ille de savaşacağız.”

“Hatipsin sen.”

“Düşünüyoruz. Okuyoruz. Köylü değiliz. Makinistiz. Ama köylüler bile inanmıyor savaşa. Herkes bu savaştan nefret ediyor.”

“Ülkeyi yöneten bir sınıf var, salak bir sınıf; hiçbir şeyden anladığı yok, anlayacağı da yok. Bu savaş onun için çıktı işte.”

“Para da kazanıyorlar savaştan.”

“Çoğu kazanmıyor,” dedi Passini. “Hepsi salak. Boşu boşuna savaşıyorlar.

Salaklıklarından.” (50)

Yukarıda incelenen “Büyülü Pompa Kralı” şiirindeki benzer bir çıkarımla savaşın, devlet yetkililerinin para kazanma aracı olarak sivil halkı kullandığı bir şiddet politikası olduğu vurgusu ve bunun birey üzerinde yarattığı umutsuzluk ve absürtlük burada da göze çarpar. Savaşın gereği “cahil” olarak tanımlanan köylüleri bile ikna edememektedir. Buna ek olarak, savaşın anlamsızlığı salt insanın üzerinde bıraktığı hiçlik üzerinden tasvir edilir. Askerler arası sohbetlerde insan dışındaki canlı haklarına yer verilmez. Atlar subayları taşıyan cephe gereci, yarışlarda para kazanılan ve üzerine bahis yatırılan bir şans oyunu (114) ya da yolculuğu sağlayan ulaşım aracı olarak (99); sinekler tavan ve ampule konarak içinde bulunulan mekânın sıkıcılığını tasvir etmeye yarayan motifler (66); domuz, ançüez, alabalık, sülün, bıldırcın ve maymun cephede ve cephe gerisinde subayların salam, sosis, ızgara ve haşlama gibi tükettiği yiyecekler (100, 134, 167, 220); kırlangıçlar izlenmesi ruha dinginlik

veren doğal bir fon (101); tarla kuşları İtalyanların tarlalara ayna koyarak gelmelerini sağladıkları ve böylece kolayca avlayabildikleri bir hobi gereci (132); serçeler zamanın hızlı ve eğlenceli geçmesine yarayan av hayvanları (189); köpekler savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan köylülere eşlik eden yoldaşlar (173); kediler, kuğular, martılar, karabataklar, kurtlar ve tilkiler ise romantik bir yemeğin ya da bir göl gezintisinin atmosferini sıcaklaştırıp anlatımı yumuşatan öğelerdir (243, 251, 261). Kimi zaman hayvan eti yenmesi askerler arasında bir şaka olarak da kullanılır:

Papaz başını salladı. Emir eri yahniyi kaldırdı.

Rinaldi papaza döndü. “Niye et yiyorsun? Bilmiyor musun, bugün Cuma.”

“Perşembe,” dedi papaz.

“Yalan. Cuma. İsa’nın gövdesini yiyorsun. İsa’mızın etidir bu. Biliyorum.

Avusturyalı eti. Onu yiyorsun işte.”

O eski şakayı tamamlayarak, “Beyaz et subaylardan gelir,” dedim. (152-153)¹⁵⁸

Bu örnekte et yemenin kutsal bir figürle ilişkilendirildiği için yenmemesinden hareketle etin insan eti bağlamında ancak kutsal bir kimliğe bürünebileceği anlamı çıkarılabilir. Bu şakada hayvan haklarına dair post-hümanist bir söylem çıkarılamaz. Orman ise romanın başında olduğu gibi daha sonraki bölümlerde de dağlarla birlikte ele geçirilecek ve böylece iktidar mekanizmasını güçlendirecek bir savaş ganimeti olarak yer alır. “Sisle kaplı ormanları, sarp yamaçları gördüm. Çabucak ele geçirilmiş ama yerle bir edilmemiş ormanlar vardı” (157) ya da “Sen bir dağı alırsın, ötekini de karşıdaki alır” (159) örneklerinde olduğu gibi coğrafi bölümleri oluşturan dağ, orman ya da ova, uğruna savaşılan “kutsal” bir mülk olarak görülür.

Romanın sonlarına doğru ise Frederic “kutsal”, “şanlı”, “fedakârlık” ve “boşuna” gibi kelimelerin anlamının boşluğunu “kokmuş et” benzetmesi üzerinden vererek insanın tüketim amacıyla endüstrileştirdiği et kesim yerlerindeki çöplüklerle bu kavramları eş değer tutar.

Hiçbir şey söylemedim. Kutsal, şanlı, fedakârlık ve boşuna gibi sözcükler karşısında bir çekingenlik duymuştum hep. Bunları, yağmur altında dikilip, konuşulanların ancak bağırılınca duyulabildiği uzaklıkta beklerken işitmiştik. Duvarlara yapıştırılan bildirilerde okumuştuk. Şimdi, uzun zamandır, kutsal denilebilecek bir şey görmemiştim. Üstelik şanlı denilen şeylerde de şan falan

¹⁵⁸ Katolik mezhebinde Çarşamba günü İsa ihanete uğradığı için, Cuma günü de (Paskalya öncesi) çarmıha gerildiği için et yenmez.

Yoktu. Fedakârlıklar da, Chicago'daki mezhabalarda, atılmayı bekleyen
kokmuş etlere benziyordu. (161)

Doğanın kurtarıcı gücü ise insanın doğaya karşı sergilediği bu yıkıcı ve umursamaz tavır karşısında Frederic'in bir söğüt ağacı sayesinde vurulmaktan kurtulmasıyla gösterilir. Ancak bu örnek de Hemingway'in savaş karşıtlığını eko-eleştirel bağlamda insan odağı üzerinden yaptığını destekler.

Genel hatlarıyla tüm bu örneklerden yola çıkarak Hemingway'in *Silahlara Veda* romanında doğanın savaş nedeniyle çoraklaştırılan bir fon konumunda olduğu görülür. Romanın olay örgüsünde fiziki çevrenin rolü karakterlerin ruhsal durumlarını yansıtır biçimde ya ıssız, boz ve karanlık resmedilir ya da renkli, huzurlu ve aydınlık bir ortama evrilir. Fiziksel çevre geniş arazileri, dağları ve ormanlarıyla askerin hayatta kalmaya çalıştığı ve hayatta kalma telaşı içinde de bu çevreye zarar verdiği bir cehennem olarak yansıtılır. Yukarıda örnekleri verilen yönüyle, her ne kadar savaş karşıtı söylemiyle savaşın bireyin yaşam algısını olumsuz bir şekilde etkilediğini ve onu hiçleştirdiğini vurgulasa da, romanın ekolojik bilgelikten uzak bir edebi biçimle yazıldığı açıktır. Toprak, romanda kendisinden dolayı saygı duyulması gereken bir varlık değil insanın sahip olduğu temel yaşam sağlayıcı olarak karakterler tarafından algılanır. Bu yönüyle Hemingway sınıfsal olarak bir savaş politikası çözümlemesi yapmasına rağmen yeri bir eleştirel kategori olarak kullanmayı tercih etmez. Yer (cephe-cephe gerisi) romanın sahnesini oluşturmaktan ibaret bir göreve sahiptir ve insanla ilişkisi bağlamından bağımsız bir şekilde incelenmesi de bu noktada düşünülemez. Bir erkek yazar olarak Hemingway'in doğayı romanda kullanma biçimi de avdan yeme pratiklerine, benzetmelerden şakalara kadar etin cinsel politikası bağlamında oldukça ataerkil ve heteroseksist bir yapıdadır.¹⁵⁹

¹⁵⁹ İncelenen bu eserler dışında benzer şekilde savaş karşıtlığını insan merkezli bir bakış açısıyla yapan ve bu yönüyle eko-eleştirel olarak insan dışı varlıkların savaşta var olma mücadelelerine yer vermeyen başka önemli eserler de vardır. Örneğin, John Dos Passos *ABD Üçlemesi (USA Trilogy)* (1930) isimli romanlarında yirminci yüzyılın erken kapitalist düzeneğini savaşla ilişkilendirmektedir. Ordu ve endüstri arasındaki bağın savaş sanayisi bağlamında ortaya çıkardığı kâr marjının genişliğinin altını çizer. Bu noktada ne kadar çok savaş propagandası o kadar çok kâr ve para anlamına gelmektedir. Her ne kadar Dos Passos, savaşı cepheden anlatmasa da savaşın ekonomik izdüşümlerini ve bunun halka yansımalarını psikolojik ve ideolojik bağlamda tahlil eder.

Savaşla ilişkilene biçimini sınıf ve ırk bağlamında ele alarak savaşın hem cephede hem de ülkede anlamsızlığını ve sadece iktidar mekanizmalarının işine yarayan bir araç olduğunu şiirlerinde anlatan Langston Hughes, Du Bois'in 1918'de "omuz omuza" düşmana karşı birlik mesajına da tepkiyle kaleme aldığı "Zenci Asker" ("*The Colored Soldier*") (1926) isimli şiirde savaşın ülkeler tarafından bireyi bir araç olarak kullandığı mekanizma olduğunu söyler:

Dünya Demokrasi adına daha güvenli

Ve artık daha fazla duymayacağız karanlık bir ıstırap –

Sonuç olarak, yüzyılın ilk yarısında Amerika'nın dâhil olduğu savaşları konu alan savaş karşıtı eserlerde derin ekolojik bakış açısı bağlamında bir öz farkındalığın olduğu söylenemez. Rönesans sonrası Aydınlanma Çağı'nın merkeze koyduğu bireyi modernitenin yıkıma uğradığı yirminci yüzyılda savaşların nasıl etkilediği üzerine odaklanan eserler çevre duyarlılığı, insan dışı yaşayan hakları ve doğanın tahribi konularında herhangi bir eleştirenden uzaktır. Bu yönüyle; eserlerde doğa, hayvanlar, ormanlar ve bitki örtüsü incelenen eserlerde de görüldüğü üzere ya kurgunun fonu olarak romantize edilen ya da karakterlerin gerilimini yansıtmaya yardımcı olan metaforlar olarak kullanılır.

4.3.1 İkinci Dünya Savaşı, Vietnam Savaşı ve Geç Yirminci Yüzyıl Çatışmalarını Konu Alan Eserlerin İncelenmesi

Margot Norris “ABD’de Savaş Şiiri” (“*War Poetry in the USA*”) (2009) isimli makalesinde İkinci Dünya Savaşı’nı şiirlerine konu alan şairlerle ilgili bir inceleme yapar. İkinci Dünya Savaşı’nı konu alan Amerikan şiirlerinin Birinci Dünya Savaşı şiirlerinin yarattığı “kamusal alanda görünürlük ve kültürel önem” açılarından aynı başarıyı yakalayamadığını –İkinci Dünya Savaşı şiiri üzerine yazan Harvey Shapiro ve Paul Fussell’den aktararak- belirtir (43). Paul Fussell ise edebiyatın bu dönemde en azından bir süre “sessiz” kalmasını iki sebebe bağlar: İlki savaşın devasa vahşeti, ikincisi ise ilk savaş ile ikincisi arasında fazla zaman

Zapt edilmekten, şansımız olmamasından --

Renkli erbaşlar Fransa’dan geldiğinden beri.

Ölü biraderin sözleri yaşayan biraderini incitmekte,

Ne kötü şey – ölüme giden bir çocuğa

“Bir yalan uğruna!”dan başka şey diyememekle karşılaşmak.

Bir yalan uğruna! Bir yalan uğruna! Dedikleri her kelime.

Ve aslında senin Fransa’da ölmen binlerce kez daha iyi.

Burada, Güney’de oy verememenden ve hiçbir hakkın olmamasından.

Ve ben bu gece de Amerika’da hala yalnızca bir “zenci”yim. (147-148)

Dünya savaşı üzerine yazılan Lindley Grant Long tarafından yerel bir dille yazılmış ansiklopedik bir şiir olan “Dünya Savaşı Üzerine Çiftçi Hiram” (“*Farmer Hiram on the World’s War*”) (1920), Dos Passos’un *Üç Asker* (*Three Soldiers*) romanı (1921), e.e. cummings’in *Devasa Oda* (*Enormous Room*) (1922) isimli otobiyografik romanı, Thomas Boyd’un *Buğdayın İçinden* (*Through the Wheat*) (1923) isimli hikâyesi, Amy Lowell’ın “Desenler” (“*Patterns*”) (1921) isimli şiiri, H.D.’nin “Helen” (1928) isimli şiiri, William Faulkner’in “Askerin Ecri” (“*Soldier’s Pay*”) (1926) isimli hikâyesi, Charles Alexander Eastman Ohiyese’nin otobiyografik anlatısı *Ormanın Derinliklerinden Medeniyete* (*From the Deep Woods to Civilization*) (1916) ve Dalton Trumbo’nun *Johnny Silahını Kuşandı* (*Johnny Got His Gun*) (1938) romanı da bu dönem savaş karşıtı Amerikan kanon edebiyatına örnek gösterilebilir.

Tüm bu eserler, militarizmi eleştirmesine rağmen eko-eleştirel bağlamda insan dışı canlıları merkeze almayan sığ ekolojik bir tavrı yapılarında barındırırlar.

olmamasından dolayı “vatanseverlik, kahramanlık ve ağıtsal duygular” gibi kavramların “yorgunluğudur” (47). Yorgunluktan kastı bu kavramların insanlar üzerindeki etkilerinin bol miktarda ilk savaş tasvirlerinde kullanılmasıdır. Bu nedenle bu dönemin savaş edebiyatında sınıflama ve tutarlılıktan ziyade şeklen ve tematik olarak çeşitlilik vardır. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı’nın tarihsel ve sosyokültürel etkisine dair alanyazında çok fazla eser kaleme alınmış olsa da üretilen edebiyata dair ilk savaşa kıyasla eserlerin daha az olduğu görülür. Belli başlı eserler arasında, Peter G. Jones’un kaleme aldığı *Savaş ve Romancı: Amerikan Savaş Romanını Değerlendirmek (War and the Novelist: Appraising the American War Novel)* (1976), Jeffrey Walsh’un *Amerikan Savaş Edebiyatı, 1914’ten Vietnam’a (American War Literature, 1914 to Vietnam)* (1982), Harvey Shapiro’nun *İkinci Dünya Savaşı Şairleri (Poets of World War Two)* (2003), Paul Fussell’in *Norton’un Modern Savaş Kitabı (Norton Book of Modern War)* (1991) ve editörlüğünü Marina MacKay’in yaptığı *Cambridge İkinci Dünya Savaşı Edebiyatı (The Cambridge Companion to the Literature of World War Two)* (2009) isimli kitaplar gösterilebilir.

Her ne kadar Richard Hugo’nun “Çarpıştığımız Yer” (“*Where We Crashed*”) (yay.1984) şiirinde olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı’ndaki kahramanlıkları, mücadeleyi ve medeniyeti koruma mücadelesini askerlerin yaşadığı travmaları da görmezden gelmeden gerçekçi bir tonla anlatan savaş şiirleri olsa da bu döneme ait savaş karşıtı şiirler de bol miktarda yazılmıştır. Bu şiirlerin önde gelenlerinden ilki Louis Simpson’ın (1923-2012) “Carentan O Carentan” (1949) adlı şiiridir. Simpson, bizzat D-Day günlerinde Carentan’da savaşmış bir asker olarak savaşın tasvirini oldukça canlı ve net bir şekilde yapar.¹⁶⁰ Şiirde Carentan’ın “âşıkların eskiden el ele dolaştıkları” bir yerken şimdi nasıl çarpışılan bir cephe haline dönüştüğü anlatılır. Şiirin tamamında çevrenin betimlemesi vardır. Şiirdeki ana karakter aldığı yaranın çocukken oyun esnasında aldığı yaraya benzediğini ve annesinin üzülmemesi gerektiğini söyledikten sonra çevresindeki tecrübeli subayların kendisini ne yapması ve nasıl davranması gerektiğiyle ilgili yönlendirmelerini bekler. Ancak ne albay, ne kıdemli üst çavuş ne de kaptandan bir yanıt alabilir. Berrak bir Haziran gününde Carentan’la tanışmadan önce ne ölümü ne de insan kaybetmenin anlamını bildiklerini masum bir çocuk edasıyla söyleyerek şiiri bitirir:

Carentan O Carentan

¹⁶⁰ Simpson, 1943-1945 arasında Amerikan saldırılarının en ünlülerinden birisi olan Overlord Operasyonunu gerçekleştiren 101. Hava İndirme Tümeninde görev yapmıştır. 6 Haziran 1944’te Normandiya’nın Carantan kasabesindeki kumsallara 150 bin Amerikan askerinin inişinde de orada bulunmuştur.

Seninle tanışmadan önce

Hiç kaybetmemiştik kimseyi henüz

Ya da bilmiyorduk daha ölümün ne olduğunu. (Simpson)

Eko-eleştirel açıdan şiirin savaş karşıtı duruşu incelendiğinde ise şiirin bireyde savaşın yarattığı travma üzerinden savaşa karşı duruşunu konumlandığı görülür. Çevre tasviri ise Simpson tarafından savaşın yıkıcılığını ironik bir şekilde gösterme biçimi olarak karşımıza çıkar: “Eski zamanlarda ağaçlar dik durur / Ve gölgeli bir patika oluştururdu” (Simpson). Ancak şimdi yeşili oluşturan şey ağaçlar değil çift sıra halinde ilerleyen askerlerdir. “Sevgililerin el ele gezdiği” doğal ortamın romantik ve pastoral havası göğün mavisinin tüfek sesleriyle dolduğu ve ölümün kol gezdiği karanlık ve kıyıcı bir havaya dönüşür. Şiirde insan olmayan öğelerin kullanımı “leopard kıyafetli izleyiciler” ve “yapraklar içinden gelen ıslık sesi” örneklerinde olduğu gibi yardımcı rolde şiirin tonu ve ritmini belirtmek için kullanılır (Simpson). Bu yönüyle Simpson’ın insan haklarının ötesinde bir yaklaşım sergilediği söylenemez. Savaşın yıkıcılığının eski güzel günlerle karşılaştırıldığı şiirde ölümün varlığı, çocuk oyunlarından farklı olarak savaşın yapıldığı yerde gerçektir ve bu yönüyle yer (Carentan) savaşın bireyi hiçleştirdiği mekân olarak eleştirel bir kategori bağlamında kullanılmıştır. Bu yönüyle Mark Twain’in bir önceki bölümde incelenen hikâyesine benzer bir kullanım söz konusudur; ancak Simpson’da da yine Twain’de olduğu gibi insan hakları ötesinde bir gezegen hakları görüşünden bahsedilemez.

Bununla birlikte, Simpson’dan daha farklı olacak şekilde Randall Jarrell’in (1914-1965) post-hümanizme bir ölçüde yaklaştığı söylenebilir. Simpson gibi Jarrell de hava kuvvetlerinde çalışan bir askerdir ancak Jarrell aktif olarak cephede savaşmamış ama savaş gereçlerinin yapıldığı imalathanede çalışmıştır. J. A. Bryant, Jr., Jarrell ile ilgili şairin yaşayan tüm canlıların hayatlarına karşı duyarlı olduğunu, “bitki, evcil ve yaban hayvan, erkek, kadın ve çocuk” hiçbirisini ayırmadığını ve hepsine ayrı ayrı saygı duyduğunu söyler (51). Randall Jarrell’in en ünlü savaş şiirlerinden birisi “Alt Taret Nişancısının Ölümü”¹⁶¹ (“*The Death of Ball Turret Gunner*”) (1945) isimli kısa şiiridir. Yukarıda örneği verilen diğer şiirlerde olduğu gibi bu şiir de birinci tekil şahsın ağzından yazılmıştır. Bu, şairlerin bizzat savaşı deneyimlemiş kişiler olmasından kaynaklanabileceği gibi şiirdeki savaş gerçeğini daha canlı, pürüzsüz ve içeriden göstermek amacını da taşıyor olabilir:

¹⁶¹ Alt taret, savaşta kullanılan bombardıman uçaklarının (B-17 ya da B-24 tipi) alt kısmında pleksiglas denilen plastik camdan yapılmış yuvarlak, dar ve sadece nişancının kıvrılarak sığabildiği küçük bölmedir. Nişancı buradan karşısındaki hedef yayılım ateşine tutar.

Anamın uykusundan düştüm Ülkenin ortasına,

Ve iki büklüm eğildim ıslak kürküm donana kadar göbeğinde.

Altı mil yeryüzünden ötede, yaşam hayalinden boşanmış

Kara uçaksavara ve avcı uçağı kâbusuna açtım gözümü.

Öldüğümde bir hortumla taretten süpürdüler beni dışarı. (Jarrall)

Şiir genel olarak bireyin savaşın içinde istatistikî bir veri ve savaş gereci olmaktan öte bir anlam ifade etmediğini çarpıcı bir şekilde işler. İçinde bulunduğu taretini ana rahmiyle özdeşleştiren şiirin başkarakteri nasıl annesinin kendisi için korunaklı ve güvenli ortamı olan rahminden düşüp Amerika'ya gözlerini açıysa taretin içinden de "avcı uçaklarının" yarattığı karabasana ve "kara uçaksavarlarına" gözlerini açarak ölüme düşer (Jarrall). Ölünce ise cenin pozisyonunda savaştığı ve ana rahmine benzeyen tarete yapışan vücudunun parçaları bir hortumla temizlenir ve taret bir başka askerin içine yerleşmesi için hazırlanır. Bu kürtaj olan bir kadının rahminden ceninin temizlenmesi sürecine benzetilebilir. Burada anayurdu olarak ABD, kendi askerinin daha yetişkinliğe geçmeden hayatının sona erdirildiği bir anne konumundadır. Bu yönüyle anne de vatan da bireyi, en güvenli olduğu yerden dışarının tehlikelerine, vahşetine ve kıyıcılığına bir hiçlik duygusuyla teslim eden ve yerine umursamazca yeni ceninler/askerler edinen iki benzer figür haline gelir. Ekofeminist açıdan vatan toprağının kadın ve kadının doğurganlığıyla özdeşleştirilmesi savaş- karşıtı olan bu şiirin cinsiyetçi bir yaklaşımla yazılması sonucunu doğurur. İster doğum ister düşük isterse kürtaj nedeniyle olsun bebeğin "düşmesi" ve anne bedeninden ayrılması düşman tarafından yok edilen genç bir savaşçının öldürülmesiyle benzer anlamlarda kurgulandığı için şiirin toplumsal cinsiyet kodları bağlamında muhafazakâr bir bakış açısıyla yazıldığı çıkarımı yapılabilir. Her ne kadar Bryant, Jarrell'in türcü olmadığını belirtmiş olsa da özel hayatındaki hayvan, özelinde kedi, sevgisini şiirinde göremeyiz. Kısaca, her ne kadar savaşın yarattığı yabancılaşma, travma ve kaosu birkaç dizeyle vermeye çalışıp bunu eleştirse de Jarrell'in savaş karşıtlığı ekofeminist bağlamda militer dili yeniden üretmektedir.

Bir başka savaş karşıtı şiir ise Robert Lowell'ın (1917-1977) "Lekesiz Doğum Bayramının Arifesinde, 1942"¹⁶² ("*On the Eve of the Feast of the Immaculate Conception,*

¹⁶² "Lekesiz doğum," Meryem Ana'nın günahlardan arınmış olarak dünyaya gelmesi (Adem ve Havva'nın insanlığa bıraktığı günahlardan) ite İsa'ya "günahsız" bir şekilde bakire olarak gebe kalmasını belirten litürjik bir kavramdır.

1942”) (1943) adlı şiidir. İkinci Dünya Savaşı’na karşı bir duruş sergileyen ve savaşın rasyonelitesini her zaman sorgulayan Lowell, bu duruşunu şiirlerinde de sürdürmüştür. Metafizik bir üslupla yazılan şiirde bol miktarda anıştırma kullanan Lowell, Amerikan hükümetinin savaş politikasını Batılı insanlık tarihinden pek çok dini ve siyasi figürle ironik bir şekilde birleştirerek savaş ve barış kavramlarını evrensel bir düzleme yerleştirir. Lowell, kanlı savaşların Habil ile Kabil’den İkinci Dünya Savaşı’nın önemli cephelerinden Tunus’taki Bizerte şehrine, Alman toplama kamplarından Buna’ya kadar Platon’un tüm ilahi ve zarif idealarını yok eden (“Platon’un fundalığındaki erikleri ezecek miyim” [393]) ve “ütopik aklı ufalayan” “altı bin yıllık” bir vahşet olduğunu belirtir (393). “Savaş tanrısı Mars’ın ökçesinden kalkan tozu yalamak üzere diz çöken Romalılar ve Hunların” diz çöktükleri yerde “Özgürlük ve Eisenhower’ın büyük şöhretler kazandığını” söyleyerek asırlardır Mars’ın - savaşların- hükmü altında bulunulduğunu dile getirir (393). Buna ve Bizerte’de ölenler İsa’nın kanını ve bedenini temsil eden şarap ve ekmektir artık. Dolayısıyla bu savaş ve kıyım ortamında askerlerin arasında günahsızlığı ile değil güzelliğiyle ön plana çıkan Meryem Ana lekesizliğin sembolü değil ancak “İlahi Sırnaşık” (“*Celestial Hoyden*”) bir kadın tipolojisine bürünür (394). Kısaca, Lowell şiirinde binlerce yıldır var olan akıl, bilim ve düşüncenin şekillendirdiği medeniyet tarihinde süregelen ve bunlarla her daim çatışan savaşların da çağdaş zamana kadar hiç değişmeden devam ettiğini söyler. Bu savaşta felsefe, bilim ve dinin herhangi bir engeli ve yaptırımını olamamıştır.

Eko-eleştirel açıdan bakıldığında ise şiirin insanlığa bir yergi olduğu varsayılabilir. Bu yönüyle savaşları yaratan insanlar ve politikaları insanlık tarihinin başlangıcından bu yana yıkıcı olmuştur. Pasifist bir ruhu simgeleyen İsa, Platon ya da Meryem gibi dini ve felsefi figürler her daim var olan ve mitolojinin önemli tanrılarında Mars’ın yıkıcılığı altında ezilmiş veya yok edilmiştir. Burada Lowell’in umutsuzluğu ve geleceğe dair karamsar bakışı “erik” metaforundan da rahatlıkla anlaşılır. Batı ikonografisinde umudu simgeleyen “erik” toplama kampları ve savaş cephelerinde ezilmiştir. Lakin şiirde savaşların birey üzerindeki yıkıcılığının yanında çevreye, doğaya ve diğer canlılara verdiği zarar üzerinde durulmaz. İnsan dışı canlıların şiirde kullanımı sembolik düzeydedir ve anıştırma ve metafiziksel anlam barındıran söz sanatlarının anlatımı güçlendirmesi adına kullanılmıştır. “Tazılar”, “koyunlar”, “doru at”, “erikler”, ve “Yılan” (393-394) gibi insan dışı canlılar Katolik mezhebine ikonografik göndermeler olarak şiirde yer alır. Bu açıdan Lowell’in savaş karşıtı söylemlerinin çevre etiğinden uzak bir yaklaşımla kurgulandığı söylenebilir.¹⁶³

¹⁶³ İkinci Dünya Savaşı’nın vahşetine dair yazılan şiirler arasında Harvey Shapiro’nun “Savaş Hikâyeleri” (“*War Stories*) (1966) isimli şiiri, Howard Nemerov’un *Savaş Hikâyeleri: Uzun Zaman Öncesi ve Mevcut Zamana Dair*

Şiir türünde olduğu gibi düzyazıda da İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan eserler yazılmıştır.¹⁶⁴ Bu eserlerde toplum ve siyasetin de şekillenmesini sağlayan iki temel birbirine zıt unsurun etkisi vardır: atom bombası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin kabul edilmesi (Dawes 56). Her ne kadar Irwin Shaw'un *Genç Aslanlar*'ı (*The Young Lions*) (1948) ya da Herman Wouk'un *Kabil Ayaklanması* (*The Caine Mutiny*) (1951) gibi militarizm ve milliyetçiliğin açıkça eleştirilmediği salt betimleyici savaş romanları yazılmış olsa da Amerikan kanon edebiyatına yön veren romanların neredeyse tamamı savaş karşıtı eserler olarak karşımıza çıkar. Bu eserlerin üzerinde önceki dönem yazarlarının –William Faulkner, Ernest Hemingway, Theodore Dreiser gibi- modernist ve realist üslupları ile özellikle canlı ve detaylı bir şekilde betimleme imkânı tanıyan on dokuzuncu yüzyıl natüralizmin etkileri yer yer görülür. İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan en önemli savaş karşıtı romanlardan birisi Joseph Heller'in (1923-1999) *Madde 22* (*Catch 22*) (1961) isimli eseridir. Harper Lee'nin “okuduğum mantıklı tek savaş romanı” (n.d.) diyerek övdüğü roman Kurt Vonnegut, Norman Mailer ve Anthony Burgess gibi çağdaşı olan yazarlar tarafından da övgüyle karşılanmıştır. “Madde 22” tabiri Christopher Buckley'nin tanımıyla “Duruma içkin bir dizi mantıksız kural ve koşul yüzünden arzulanan sonuca ulaşmanın ya da bir çözüm bulmanın imkânsız olduğu durum[dur]. [. . .]” (8). Heller tarafından formüle edilen tabir, bir askerin savaş uçağında uçmayı reddetmesi üzerine deli olmadığına anlaşılması ve uçmaya devam etmesinin emredilmesini anlatan ordu kurallarından biridir. “Madde 22” tabiri tüm Amerika'da o kadar popüler olmuştur ki saçma ve imkânsız durumları anlatmak ve bürokrasinin açmazlarını göstermek için kullanılan ve sözlüğe giren bir terim haline gelmiştir. Haber spikeri John

Şiirler (*War Stories: Poems About Long Ago and Now*) (1987) isimli savaşa dair şiirlerden oluşan şiir kitabı, W.H. Auden'in “1 Eylül 1939” (“*September 1, 1939*”) (1939) isimli şiiri ve Marianne Moore'un “Dünyalarını Geniş Tutmak” (“*Keeping their World Large*”) (1944) isimli şiiri örnek verilebilir. Bu şiirlerin hepsinde askerlerin masumiyeti, savaşın bireyi içerisine attığı hiçlik ve düşmanın kim olduğuna dair yaşanan karmaşa gibi daha çok psikoanalitik yaklaşımlar bulunsa da eko-eleştirel bağlamda insan hakları ötesinde bir yaklaşıma sahip oldukları söylenemez.

¹⁶⁴ Burada incelemeye alınan romanlar dışında postmodern dünya edebiyatı ile yirminci yüzyılın ikinci yarısında Amerikan edebiyatının en önemli eserlerinden sayılan savaş karşıtı romanlar da mevcuttur. Bunlar arasında Martha Gellhorn'un yazdığı *Dönüşü Olmayan Nokta* (*Point of No Return*) (1948) ve *Harap Bir Arazi* (*A Stricken Field*) (1940) isimli romanları, James Jones'un *İnce Kırmızı Hat* (*The Thin Red Line*) (1962) ve *İnsanlar Yaşadıkça* (*From Here to Eternity*) (1951) romanları, James A. Michener'in *Güney Pasifik Masalları* (*Tales of the South Pacific*) (1947) romanı, Norman Mailer'in *Çıplaklar ve Ölümler* (*The Naked and the Dead*) (1948) romanı, Kurt Vonnegut'un *Kedi Beşiği* (*Cat's Cradle*) (1963) ve *Mezhaba-5* (*Slaughterhouse-Five*) (1969) romanları, George Mandel'in *Vaks Patlaması* (*The Wax Boom*) (1962) isimli romanı ve Thomas Pinchon'un *Yerçekiminin Gökkuşağı* (*Gravity's Rainbow*) (1973) romanı sayılabilir. Bu eserlerin hepsi yayımlandıkları dönemde oldukça yankı uyandırmışlardır. Özellikle Pinchon'un romanı, karmaşık ve gerçeküstü olay örgüsünde pek çok hayvani da kişileştirmiş ve bunlara insani özellikler vererek savaşın sadece insanlar arasında değil tüm dünyada tüm türler arasında olduğu distopik bir dünya yaratmıştır. Özellikle ırkçılık karşıtı görüşlerin altını çizmesi bakımından önemli olsa da hayvan seçimleri ve bunlara yüklediği anlamlar eser her ne kadar postmodern olsa da post-hümanizme yaklaşmaz.

Chancellor'ın kitabın kahramanı Yossarian'dan ilham alarak 'Yossarian Yaşıyor' yazısıyla tampon çıkartmaları bastırmasından sonra bu cümle zaman içinde savaş karşıtı bir slogan haline gelmiştir. Stephen Ambrose da bir mektubunda *Madde 22* ile ilgili şunları yazar:

On altı yıl boyunca İkinci Dünya Savaşı'nın doğurması gerektiğini bildiğim büyük, savaş karşıtı kitabı bekledim. Ama Amerika'dan çıkacağından kuşkuluydum; ben Almanya'dan çıkacağını tahmin ediyordum. Yanıldığımı görmekten mutluyum [. . .] Teşekkür ederim. (akt. Eller 9-10)

Buckley, romanın yayınlandığı tarihte İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan -tüm dünyada altmış milyonun Amerika'da ise 400 bin insanın ölümüyle sonuçlanan en yıkıcı savaşlardan birisi- ve umutsuzluk ve şok içindeki insanların ilk okuyucular olarak kitabın mizahını sahiplendiklerini, Vietnam Savaşı döneminde protesto aracı olarak gençlerin bağrına bastığını, Afganistan Savaşı sırasında ise askerlere rahat bir nefes aldığını belirtir (9).

Jonathan Eller'ın "*Madde 22*'nin Hikâyesi" (1992) isimli makalesinde "Amerikan rüyasının karanlık tarafının yarattığı çaresizlik ve dehşet hislerini yakalayan bir kitap" (605) olarak tanımlanan *Madde 22*'nin alaycı dili ve mizah öğeleri içeren yanı Heller'e göre savaşın dehşet vericiliğini inandırıcı kılmak için kullanılan bir tekniktir (akt. Eller 608). Her ne kadar roman İkinci Dünya Savaşı'nı merkeze alsın da Heller, "*Madde 22*'yi Yakalamak" (1977) isimli yazısında romanın dünya savaşının sonrasında yaşanan savaşları da kapsayan ideolojik bir yapıya sahip olduğunu belirterek çağdaşlarıyla dönemin ruhundan benzer etkilenme biçimlerine sahip olduğunu yazar:

Kitaptaki yaklaşımların hemen hiçbiri -hükümet görevlilerinin kuşkuculuğu ve güvensizliği, çaresizlik ve kurban olma hissi, çoğu hükümet kuruluşlarının yalan söylediğini fark etmek- benim II. Dünya Savaşı'nda havacı bombardımancı olarak yaşadığım deneyimlerle çakışmıyordu. Kitaptaki savaş ve hükümet karşıtı duygular II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme ait: Kore Savaşı, ellilerin soğuk savaşı. O dönemde halkın inancı darmadağın oldu ve bu *Madde 22*'yi öyle etkiledi ki, romanın kendisi neredeyse darmadağın oldu. *Madde 22* yapısal olarak olmasa da, romanın ideolojisi açısından bir kolajdı.

Hiç farkında olmadan, edebiyatta bir hareketin parçası olmuştum. Ben *Madde 22*'yi yazarken J.P. Donleavy *Zencefil Adam*'ı, Jack Kerouac *Yolda*'yı, Ken Kesey *Guguk Kuşu*'nu, Thomas Pynchon *V.*'yi, Kurt Vonnegut ise *Kedi Beşiği*'ni yazıyordu. Hiçbirimizin diğerlerinden haberi olduğunu sanmıyorum. Ben diğerlerini kesinlikle bilmiyordum. Sanattaki eğilimi şekillendiren hangi güçlerse, yalnızca beni değil, hepimizi etkiliyordu. *Madde 22*'deki çaresizlik ve zulüm altında olma hisleri, Pynchon ve *Kedi Beşiği*'nde de çok güçlüdür. (622)

Romanda “onlar” sözcüğü, kişilerin toplum, bürokrasiyi oluşturan unsurlar ve Studs Terkel'in “Her Zaman Bir Açmaz Var, Özellikle de Madde 22” (1961) isimli makalesinde de tanımladığı gibi “askeri zihin” olarak bireyin en büyük açmazını yaratan sembol olarak sunulur (647). Bu militarist zihniyet toplumun her alanında “geleneksel standartların mantıksal tutarlılıktan yoksun olmasına” neden olurken bu tutarsızlıktan kurtulmanın, hayatta kalmanın ve akıl sağlığını korumanın yolu bir “ret ahlakı” geliştirerek delirmekten geçer (Brustein 636; Algren 640). Romanın başkişisi Yossarian o yüzden bir anti-kahramandır. Heller, savaşla birlikte özel girişimler, sermaye ve ekonomi ile savaş arasındaki ilişkiyi alt metinde verirken “ekonomi ile idealizmin temel uyumsuzluğunu” da savaş politikaları, savaştan ve askerlikten kaçma ve hayatta kalmak için militarizmin reddiyesi üzerinden işler (Brustein 637). İnsanın tanımadığı yüz binlerce kişi tarafından yok edilmek istenmesinin saçmalığı bir uygarlık inkârı olarak yansıtılır. “Burada, kitap savaşı geride bırakırken, Heller'in komedisinin, her şeyi kapsayan şerre karşı sanatsal bir tepki olduğu sonunda açıkça anlaşılıyor; sanki kahkahanın sağladığı kaçış kötücül bir dünyadan kurtulmak için tek yolmuş gibi” (Brustein 637):

Böylece, yazar Juvenalvari eleştiri kırbacını hükümet destekli tarıma (ve ‘kazanmadığı her kuruşu yetiştirmediği alfalfa miktarını arttırmak için yeni tarlalara yatıran’ çiftçilere); petrol zengini topraklarından sürülen Amerikan yerlilerinin istismarına; kendini beğenmiş psikiyatriklere; bürokratlara ve vatanseverlere; paragöz savaş dullarına; neşeli Amerikan delikanlılarına ve özellikle en kindar bir biçimde, savaş vurguncularına doğru sallıyor. (Brustein 639)

Militarist kuramlar açısından incelediğinde romanın anti-militarist olduğu açıktır. Eko-eleştirel açıdan bakıldığında ise Heller'in savaş karşıtlığının, özelinde savaşın genelinde Batı medeniyetinin, birey üzerindeki yıkıcılığını merkeze aldığı anlaşılabilir. Savaşın genelinde Batı doğanın nasıl etkilendiğine dair açık bir mesaj bulunmaz. Eko-kültürel çeşitlilik ve tutum bağlamında Heller'in romanında insan dışı varlıkların özne olarak yer alamaması romanın çevre etiği konusunda duyarlı bir çizgide olmadığını gösterir. Ancak savaşı romantize eden romanlarda ya da savaş karşıtı romanlarda, örneğin Hemingway'inkilerde, yukarıda kimi açılardan incelenen benzeşmelerin bu romanda olmadığını altı çizilmelidir. *Madde 22*'nin insan olmayan varlıklara karşı yaklaşımı ekolojik etik konusunda eksik olsa da söz sanatları kapsamını da içine alacak şekilde türkü bir anlatım romanda neredeyse yoktur. Irklar ve türler arası güç ve hegemonya ilişkilerinde yazarın, romandaki dil ve sembol kullanımı aracılığıyla yansıttığı söylemde insan dışı varlıkların kullanılmaması bu açıdan romanı diğer incelenenlerden farklı kılar. Hayvan, bitki ve ağaçların romanda gerçek anlamda ya da metaforik olarak kullanımı azdır: “Yaban hayatına dair esrarengiz bir bilgisi vardı ve köpek ya da kedilerden ya da böceklerden ya da güvelerden ya da morino balığı ya da işkembe gibi yiyeceklerden korkmazdı” (322). Burada yaban hayatından uzakta bir hayat sürmenin bireyin çevresinde kendi türünden farklı olanlara da yabancılaşması ve korkması metaforu üzerinden asıl değinilmek istenen konunun zenofobi olduğu çıkarılabilir. Burada bahsedilen hayvan türlerinin ise yabandan ziyade evcilleştirilen kedi, köpek ya da sürekli mücadele edilerek yok edilen böcekler veya yiyecek türü olarak gündeme gelebilen balıklar olması ise oldukça ironiktir. Kendi türüyle –insanla- savaşan bir askerin cephede elindeki mühimmatla gücünü sergilemesi onun insandan daha “aşağıda” konumlandırılan diğer türlere karşı korkusunun da yok olmasına olanak tanır. Savaşın kendi içinde yok ediciliğini ve şiddetin ve militarizmin bireydeki kültürel kodlanışlığını ise romandaki şu anlatım özetler niteliktedir:

Kavşağın diğer köşesinde bir adam değneğiyle bir köpeği dövüyordu, tıpkı Raskolnikov'un rüyasında kırbacıyla bir atı döven adam gibi. Yossarian çaresizce bunu görmemek ya da duymamak için zorladı. Köpek korkunç bir şekilde bağırdı ve ciyakladı, eski bir Manila halatının sonunda histeriden serseme döndü ve karşı koymaksızın karnının üzerinde süründü fakat adam onu dövdü, kocaman düz sopasıyla tam anlamıyla dövdü. Küçük bir kalabalık izledi. Bodur bir kadın öne çıktı ve durmasını rica etti. “Kendi işine bak,” diyerek sertçe uludu, sopasını sanki onu da dövecekmiş gibi kaldırarak ve

kadın küçük düşürücü ve aşağılayıcı bir havayla kuzu gibi geri çekildi.

Yossarian uzaklaşmak üzere hızlıca tabanları yağladı. (428)

Bu anlatımın da örneklediği üzere şiddeti kullanma pratikleri bireysel, toplumsal ya da ulusal düzeyde bireyin kendisinden zayıf gördüğü bir başka bireyi kendi hegemonyası altına almak amacıyla üzerinde kurduğu baskıyı artırmak içindir. Burada Yossarian'ın bir hayvana uygulanan şiddete müdahale etmek yerine ortamdan kaçmasının tıpkı hayatta kalmak için ordudan kaçması gibi doğrudan korkuyla ve insanın şiddet tarihçesiyle yüzleşmekten kaçmasıyla ilintili olduğu söylenebilir. Köpek de Yossarian da çaresizdir ve burada güçlü olan, kendilerinin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar veren iktidardır. Bu yönüyle Heller'in romanının her ne kadar eko-eleştirel açıdan gezegen merkezli bir bakış açısına sahip olduğu söylenemese de militarist söylemleri yeniden üretmekten de uzak olduğu hatta yer yer post-hümanist anlayışa yaklaşarak sistemi-medeniyeti-militarizmi topyekûn bir eleştiri yağmuruna tuttuğu söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın dışında yüzyılın ikinci yarısına etkileriyle damgasını vuran belli başlı savaşlar arasında Soğuk Savaş yılları içinde konumlanabilecek ve onu da şekillendiren sıcak savaşlar Kore Savaşı (1950-1953) ve Vietnam Savaşı (1955-1975) ile Amerika'nın ilk kez 1958'de Lübnan'da başladığı ve Ortadoğu savaşları olarak genel bir isimlendirme verilebilecek ve bu coğrafyanın kimi yerlerinde Amerika'nın halen sürdürmekte olduğu savaşlar ve çatışmalar sayılabilir.

İlk olarak, bu savaşların konu alındığı savaş karşıtı eserlerin yayın tarihlerinin yaklaşık olarak ekolojik hareket, eko-eleştiri ve post-hümanizmin de edebi eleştirinin içerisinde yavaş yavaş yer bulmaya başladığı tarihlerle çakışmasının altının çizilmesi gerekir. Dolayısıyla bu eserlerin yazarlarının eko-eleştiri ya da ekolojik hareket ve çevre etiği konularında öncüllerinden daha farklı bir bakış açısı sergilemeleri ve savaş karşıtlığına daha duyarlı ve gezegen hakları bakış açısıyla konuya yaklaşmaları beklenebilir. Buradan hareketle yirminci yüzyılın ikinci yarısında öne çıkan savaş karşıtı eserlerden İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yazılan ve yukarıda incelenen eserlerin dışında Vietnam Savaşı'na dair yazılan savaş karşıtı eserlerden kanon edebiyata dâhil edilebilecek eserlerden birisi seçilerek eko-eleştirel açıdan çevre etiğini bu eserin nasıl yansıttığı incelenecektir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Buradan hareketle Kore Savaşı, Ortadoğu, Latin Amerika ve Afrika gibi coğrafyalarda Amerika'nın dâhil olduğu sıcak savaş ve çatışmalara dair eserler kaleme alınmışsa da bunlar ya kanon edebiyata henüz dâhil olmadığı için ya da 2000 sonrası yayımlandıkları için incelemeye alınmamıştır. Yine de bu eserlere ileri araştırmalar için Judith Ortiz Cofer'in "Donanmada Babam" ("*My Father in the Navy*") (1982) isimli şiiri, Carolyn Forché'nin "Albay" ("*The Colonel*") isimli şiiri ve Denise Levertov'un *Barışı Sağlamak (Making Peace)* (2006) isimli şiir kitabı sayılabilir.

Öncelikle Vietnam Savaşı üzerine yazılan eserler dünya savaşları ile ilgili yazılanlara oranla daha yerel ve mikro düzeyde kalarak evrensel bir okuyucu kitlesine bunlar kadar ulaşamamışlardır. Yazarları ise çoğunlukla diğer savaşlarda olduğu gibi savaşı bizzat deneyimlemiş askerler ya da gazetecilerdir. Özellikle savaşın Amerika’da kitleler tarafından protesto edilmesi ve 1960’ların Yurttaşlık Hakları Hareketi’nde özgürlük kavramı üzerinden önemli bir karşı duruş motifi olarak kullanılması Vietnam Savaşı’nı Amerikan edebiyat tarihinde de farklı bir yere koyar. Vietnam Savaşı anlatılarında önceki romanların şiddet sahnelerinin mizah, aşk ya da aile gibi araçlarla seyreltilmesiyle pek karşılaşılmaz. Bu anlatıların ortak özelliği gerçekliği tüm kısıcılığı ve vahşetiyle betimleyerek okuyucuyu savaşın gerçeği ile daha çıplak bir şekilde yüzleştirmektir. Irwing Howe’un “Yazma ve Soykırım” (“*Writing and Holocaust*”) (1986) isimli yazısında belirttiği üzere yazar, okuyucuyu her ne kadar gerçek olayın yaşandığı yere taşıyaması da amacı bu yerin en azından gölgesini yaratmaktır (Howe). Bu eserlerde herhangi bir katharsis ya da çözülme duygusuna yer verilmez.¹⁶⁶

Amerikan edebiyatında Vietnam Savaşı’na dair özel bir külliyat kısa zamanda oluşmuştur. Bu külliyat içerisinde özellikle öne çıkanlar arasında bu savaş üzerine ilk önemli çalışmalardan olan ve 1958-1980 arasında yazılan eserlerden seçkiler sunan Philip D. Beidler’in *Amerikan Edebiyatı ve Vietnam Tecrübesi (American Literature and the Experience of Vietnam)* (1982) ve *Amerika’yı Yeniden Yazmak: Kendi Kuşaklarında Vietnam Yazarları (Re-writing America: Vietnam Authors in Their Generation)* (1991) isimli kitapları, Owen W. Gilman, Jr.’ın Vietnam tecrübesinin Güney edebiyatında işlenme biçimine örnekler verdiği *Vietnam ve Güney Tasavvuru (Vietnam and the Southern Imagination)* (1992), özellikle bu savaşın “Amerikan hudut kahraman mitinin” çökmesine neden olduğunun altını çizen eserlerin yer aldığı ve John Hellman tarafından hazırlanan *Amerikan Miti ve Vietnam Mirası (American Myth and the Legacy of Vietnam)* (1986), Tobey C. Herzog tarafından kaleme alınan *Vietnam Savaş Hikâyeleri: Kayboldu Masumiyet (Vietnam War Stories: Innocence Lost)* (1992) isimli antoloji ve Thomas Myers’in *Yürüme Noktası: Amerikan Vietnam Anlatıları (Walking Point: American Narratives of Vietnam)* (1988) ile Donald Ringnalda’nın *Vietnam’da Savaşmak ve Savaşı Yazmak (Fighting and Writing the Vietnam War)* (1994) isimli eserler sayılabilir.

Savaş karşıtı eserler arasında öne çıkan ve kanon edebiyat içerisine yerleşen en önemli savaş karşıtı eserlerden birisi Tim O’Brien’in (d. 1946 -) *Taşıdıkları Şeyler (The Things They*

¹⁶⁶ Vietnam Savaşı’na dair erken dönem eserlerden ilki Amerikan edebiyatı dışından İngiliz edebiyatçı Graham Greene’in *Sessiz Amerikalı (The Quiet American)* (1955) isimli romanıdır. Vietnam Savaşı’na dair edebi eserler genellikle kurgusal olmayan romanlar ya da anı kitaplarından oluşmaktadır.

Carried) (1990) isimli romanıdır.¹⁶⁷ O'Brien da savaş karşıtlığını savaşın insana verdiği zarar üzerinden yapar. Doğaya ve çevreye karşı romanın tutumu ekolojik farkındalıktan ziyade yine bir fon konumundadır. O'Brien da eserleri incelenen diğer yazar ve şairler gibi savaş karşıtlığını yaparken romanda insan haklarının ötesinde bir yaklaşım sergilemez veya hayvanlar ya da doğanın katledilişi üzerinde analizler yapmaz. Daha romanın girişinde nostaljik bir doğa tasviri vardır: “[Üsteğmen Jimmy Cross] New Hampshire’ın Beyaz Dağlarında kamp yapmaya gittiklerini hayal ederdi” (7). Üsteğmenin cephede hayallerini süsleyen arkadaşı Martha ile ilgili kurduğu düşlerde doğa, romantik bir ilişkinin fonunu oluşturan önemli bir öğedir:

Nisan’ın ilk haftasında, Lavender ölmeden önce, Üsteğmen Jimmy Cross, Martha’dan ona şans getirmesi için gönderilmiş bir şey aldı. Bir çakıl taşıydı sadece, en fazla otuz gram gelirdi. Pürüzsüz ve üzerinde mor lekeler olan süt beyaz bir çakıl taşı; minyatür bir yumurta biçiminde. [. . .] Üsteğmen Cross bunu romantik buldu. Fakat ona karşı gerçek duyguları neydi ve ayrı-fakat-birlikte derken neyi kastediyordu? Martha çakıl taşını görüp onu jeolojiden koparmak için eğildiğinde dalgaların sahile nasıl vurduklarını zihninde canlandırmaya çalıştı. (12-13)

Bulunduğu yerden çakıl taşını almak ve ait olmadığı yere onu göndermek karakterlerde romantik etki dışında herhangi bir ahlaki mesele olarak algılanmaz.

Romanın ilk bölümünde askerlerin hem araç-gereç hem de fikir, duygu ve his gibi soyut pek çok şeyi nasıl “taşıdıkları” uzun uzun anlatılır. Taşımak, omuzlardaki yük bağlamında genç erkeklerin cephede kendilerinden büyük hayatları yaşamaya mahkûm edildiklerine dair romanın en önemli sembollerindendir. Tanımadıkları bir coğrafyada - Vietnam’da- nedenini bilmedikleri ya da emin olamadıkları bir savaşın aktörleri olarak çevreyle kurdukları ilişki korku, öfke, hüznün, cesaret, mutluluk ve onur gibi birbiriyle çelişen

¹⁶⁷ Bunun dışında Vietnam Savaşı’na dair öne çıkan ve benzer çıkarımlar yapılabilecek eserler arasında Philip Caputo’nun *Savaş Söylentisi (A Rumor of War)* (1977), Anthony Grooms’un *Bombingham* (2001), Michael Herr’in *Sevker (Dispatches)* (1968), Jim Morris’in *Savaş Hikâyesi (War Story)* (1979), Bao Ninh’in *Savaşın Elemi, Bir Kuzey Vietnam Romanı (The Sorrow of War, A Novel of North Vietnam)* (1996), Tim O’Brien’in *Bir Savaş Bölgesinde Ölüsem Eğer, Beni Paketleyin ve Eve Postalayın (If I Die in a Combat Zone, Box Me Up and Ship Me Home)* (1969) ve *Cacciato’nun Peşinden Gitmek (Going After Cacciato)* (1975), Nathaniel Tripp’in *Baba, Asker ve Oğul (Father, Soldier, Son)* (1996), Ron Kovic’in *Doğumu Temmuz’un Dördü (Born on the Fourth of July)* (1976), Marge Piercy’nin *Vida* (1980) ve Jim Webb’in *Ateş Tarlaları (Fields of Fire)* (1978) isimli eserleri sayılabilir.

duygular yumağında bilinmez, muğlâk ve yıkıcıdır. “Arazi[nin] mayın ve bubi tuzağı döşeli” olması askerlerin yaşamına verdiği etkiden öte sorgulanmaz (9). Siper çukurlarının, mayınların ve tuzaklarla patlayan bombaların toprağa, ağaçlara, bitki örtüsüne ya da hayvanlara verdiği zarardan roman boyunca hiç söz edilmez. Zaten roman mekânlarından birisi olarak kurgulanan cephede odak noktası ölümdür: “Üç standart silaha –M—60, M—16 ve M—79- ilaveten öldürmeyi veya hayatta kalmayı sağlayacak ne bulurlarsa taşırlardı” (12). Ölüm, askerler için utanç ve onurun arasındaki ince çizgiyi oluşturur: “Onurlarını taşırlardı. Bir askerinin en büyük utancını taşırlardı, yüz kızarıklığını. Öldürür ve ölürlendi, çünkü bunu yapmasalar utanırlardı. Savaşta bu yüzden vardılar zaten, olumlu hiçbir şey yoktu, ne düş, ne görkem ne de onur; onursuzluğun yüz kızarıklığı olmasın yeter ki” (24).

Taşıdıkları ekipman arasında haşarat kovucu sıvılar olması, farelerin kuduz mikrobu taşıyıp taşımadıklarını merak etmeleri, mezarların içinden solucanlar çıkması, askerlerden birinin –Dave Jensen- uğur getirsin diye tavşan ayağı taşınması, öldürülen köylülerin ağızlarına ve gözlerine üşüşen sinekler, kaplan motifli üniformalar, hayallerinde evlerine gitmek üzere uçtukları jumbo jetlerin benzetildiği kuşlar, mbunların hepsi askerler üzerinde savaşın karanlık tarafını göstermesi adına yararlanılan araçlardır.

Cephede insan hayatının ne kadar ucuz olduğu ve aniden ölebileceği gerçeği roman karakterlerinden Kiowa tarafından “pat-küt” kelimesiyle ilk bölümde sürekli vurgulanır. “Kiowa haklıydı. Pat-küt ve ölümdün; öylece, bütünüyle” (27). Bu travmatik ve ani ölüm gerçeği söz konusu hayvanlar ya da bitki örtüsü olduğunda ise ne karakterler ne de yazar tarafından sorgulanır.

Bunun dışında, incelenen diğer eserlerde de olduğu gibi, insan dışı canlılar ve doğa roman boyunca cephede karşılaşılan ve merkezinde karakter olduğu sahnelerde çoğunlukla araçları oluşturur: Kâh Mitchell Sanders’in sessizce gölgesinde oturduğu bir incir ağacı kâh kafasından ayıklamak zorunda olduğu bit kâh acıdan kıvranırken kendisine benzetilen bir domuz ya da askerleri rahatsız eden ve nefret edilen sivrisinek, korkunun hızlıca çoğaldığını göstermek için kullanılan yabani otlar (33, 36, 43). Kimi sahnelerde ise karakterlerin nevroitik ve saldırgan ruh durumları hayvanlara gösterdikleri sevgi ve şiddetle açığa çıkar: “Ya da Ted Lavender’in yetim bir köpek yavrusunu himayesine alması – onu plastik bir kaşıkla besleyip sırt çantasında taşıdı, günün birinde Azar yavrusunu bir mayına bağlayıp patlatıncaya dek” (37). Yine de doğa kimi sahnelerde ender de olsa savaşa ya da askerlere başkaldırısıyla bağımsız bir karakter kimliğine de bürünür: “Helikopter pervanesinin rüzgârında uçuşan bir tarla, otlar koyu ve itaatkâr, iyice yere yatmışlar, fakat helikopter gider gitmez dikiliyorlar tekrar” (38).

Ancak burada tarla Vietnam toprağı ve Vietkongluların Amerikan politikalarına karşı direnişini gösteren bir motif olarak okunmalıdır daha çok.

“Yağmurlu Nehirde” bölümü hayvanların romandaki yeri bağlamında diğer bölümlerden ayrı tutulabilir. Bölümde O’Brien’in 1968 yazında Minnesota’da Armour et paketleme fabrikasında çalıştığı dönem özetlenir. Uzun uzun domuzların fabrikada nasıl kesildiğinden, montaj hattında hangi işlemlerden geçtiğinden ve bu sürecin karakter/yazarın üzerinde bıraktığı etki ve kokudan bahsedilir. Bu tasvir, Vietnam’daki askerlerin de tıpkı fabrikada sırayla katledilen domuzların insanların besinlerini sağladığı gibi bir yığın halinde devletlerin çıkarlarını doyurmak adına nasıl katledildiğini ve bunun bireyde yarattığı dehşet ve korkuyu göstermesi bakımından önemlidir. Burada odak, domuzların et sanayinin bir ürünü olması değil insan hayatının da böylesi bir sanayi ürünü olarak nasıl hiçe sayıldığıdır. O yüzden O’Brien sadece devlet politikalarını ve orduyu değil aynı zamanda sivil militarizmi de eleştirir ancak domuzların kitleler halinde katledilmesi konusunu metafordan öteye götürmez:

Her şeye körü körüne, düşünmeden teslim olmalarından ne kadar tiksindiğimi haykırıyordum onlara; aptal milliyetçiliklerinden, gurur duydukları cehaletlerinden, ya-sev-ya-terk-et palavralarından, beni anlamadıkları bir savaşa göndermelerinden. Onları sorumlu tutuyordum. Tanrı aşkına, evet, *sorumlu tutuyordum*. Hepsini –kişisel ve ferdi olarak- bir örnek Kiwanis üyelerini, tüccarları ve çiftçileri, yobaz kilise müdavimlerini, geveze iş kadınlarını, Lion Kulübü’nü, Savaş Gazileri Derneği’ni ve kasaba kulübünün saygın ve seçkin üyelerini (44).

Çam, huş ve sumak ağaçları, yemekte yenen balıklar, sokak kedisi, baykuş, köpekler, böğürtlenler, sincap, karga, sosisli sandviç, nehre balık tutmak için atılan bomba sonucu ölen milyonlarca balık, ağaçların beyaz tomurcukları, çalılar ve dağlar, çimler, maymunlar, “sabaha kadar bombalan[an] dağlar,” (70), havaya uçurulan ağaçlar, DNS’sı bozulmuş hayali mutant böcekler, sülükler, “koyaklar, vadiler, akıntılı nehirler, şelaleler, egzotik kelebekler, tavuk, sarp kayalıklar, küçük ve puslu köyler, bambu kaplı büyük vadiler ve yüksek çimler” (85), levrek, yusufçuklar, solucanlar ve su tavukları gibi insan dışı canlılar, roman boyunca bir taraftan savaşın vahşetini derinleştirmek için kullanılırken diğer taraftan kimi sahneleri romantize eden nostaljik metaforlar olarak kullanılırlar. Kaotik, boğucu ve “uygarlıktan çok

uzak” Vietnam’ın cephelerine dair gerçek bir savaş hikâyesi ortaya koymanın zorluğunu başkarakter O’Brien şöyle anlatır (69):

Gerçek bir savaş hikâyesi asla ahlaki değildir. Öğüt vermez, erdemli olmaya teşvik etmez, doğru insani davranış modelleri önermez, insanları her zaman yaptıkları şeyleri yapmaktan alıkoymaya çalışmaz. Bir hikâye size erdemli geliyorsa ona inanmayın. Bir savaş hikâyesinin sonunda kendinizi iyi hissediyor, ya da bu büyük ziyandan ahlaklı bir şeyler çıkabileceğini düşünüyorsanız çok eski ve korkunç bir yalana kandınız demektir. Ahlak diye bir şey yoktur. Erdem yoktur. Dolayısıyla, ilk kural, bir savaş hikâyesini müstehcenlik ve kötülüğe tavizsiz ve kesin olarak bağlı anlatma gerekliliğidir.

[. . .] Bir savaş hikâyesinin gerçek olduğunu seni utandırmasından anlarsın. Müstehcenlikten hazzetmiyorsan, hakikatten de hazzetmiyorsun demektir.

[. . .] Bazen, gerçek bir savaş hikâyesini anlatamazsın. Bazen, anlatılamaz. (64-67)

O’Brien, böylece savaşı cehennemin somutlaşmış bir yüzü olarak görerek Batı medeniyetinin ahlaki bir sorgulamasını yapar. Roman karakterleri tarafından kimi zaman hem hayvanlara hem de insanlara karşı uygulanan acımasız muamele gerçeği yansıttığı derecede ahlaktan soyunmuş olarak yansıtılır:

Daha sonra, dağların zirvesinde, yavru bir Vietkong su mandasına rastladık. [. . .] Yemekten sonra Sıçan Kiley gidip burnunu okşadı yavru mandanın.

Bir kutu fasülyeli domuz eti konservesi açtı, fakat yavru manda ilgi göstermedi. Sıçan omuz silkti.

Bir adım geri çekilip yavru mandanın sağ dizine ateş etti. Hayvan hiç ses çıkarmadı. Yere yığıldı, sonra kalktı. Sıçan bu kez dikkatle nişan alıp bir kulağını uçurdu hayvanın. Sonra sağrısına ve sırtındaki küçük kambura ateş etti. Ardından iki mermi de böğrüne sıktı. Öldürmek için değil, ama acı vermek için. (73)

Burada savaşın dehşeti, merhametsizliği, umutsuzluğu ve eğlenceli ama korku dolu olması gibi çeşitli duygu durum karmaşası savaşın sert yanını bir manda yavrusunun askerlerden biri tarafından öldürülmesi üzerinden verilir. Romanın; kurgusal olmayan bir şekilde yapılandırılması, kelime seçiminde bol miktarda argonun yer alması, karakterlerin sürekli değişen ruh halleri ve kimi bölümlerde geçen olayların bir başka bölümde yalanlanması okuyucuda katharsis yaşanmasına olanak vermeden neyin gerçek olup olmadığı konusunda hem okuyucunun romanla arasındaki mesafeyi hem de kafasındaki muğlâklığı artırır. Lakin hayvanların tasviri yukarıda alıntılanan grafik sahnede dahi insanı odağına alan ve derin ekolojik bir perspektifin okuyucuda oluşmasına zemin hazırlamayan bir üslupla yapılır. Romanda bir insanın öldürülmesi askerlerde farklı düzeylerde psikolojik travma yaratırken ve bu, birine yüklenmesi gereken bir suç olarak algılanırken milyonlarca balığın öldürülmesinde veya köpek ya da mandanın katledilmesinde aynı etki ortaya çıkmaz. Orman, pirinç tarlaları ya da nehir yaşayan bir öge değil aksine taraflar için bir mücadele sahası ve hesaplaşma yeridir. Kısaca, eser her ne kadar kimi açılardan sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet meselelerini kapsayacak şekilde genel ve sert bir savaş karşıtlığı yapsa da post-hümanist açıdan bakıldığında yazarın bu karşıtlığı tamamen insan merkezli bir açıdan yaptığı su götürmezdir.

Sonuç olarak, tıpkı yüzyılın ilk yarısında yapılan savaşlara karşı eleştirel bir bakış açısı içeren eserlerde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan savaşlarda da savaş karşıtlığı yazar ve şairler tarafından çok büyük oranda hümanist perspektifle yapılır. Genel hatlarıyla derin ekolojik bir perspektifin bu dönem kanonik savaş karşıtı eserlerinde de görülmediği şeklinde bir genelleme yapmak yanlış olmayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekosistemin korunması konusunda hem edebiyat okurunun hem de yazar ve şairlerin sorumluluğunun altını çizen eko-eleştiriye savaş karşıtı edebi eserlerin incelenmesinde art alan olarak kullanmak savaşın yıkıcılığını göstermeyi ve savaş politikalarını eleştirmeyi misyon edinen bu eserlerin farklı bir açıdan yorumlanmasına olanak sağlar. Yirminci yüzyıl Amerikan edebiyatında savaş karşıtı eserlerin yukarıda yapılan analizde, sonuç olarak, merkezine bireyi konumlandıkları ve savaşın bireyin ontolojik varlığı üzerinde yol açtığı tahribatı anlattığı belirtilebilir. Savaş karşıtı edebiyat bu yönüyle hümanist ve insan merkezci bir bakış açısıyla evrensel barışı insan türü özelinde ele alır.

Bu çerçevede gerek savaş karşıtı şiirlerin gerekse hikâye ve romanların okuyucuları üzerinde ekolojik farkındalığı geliştirmek için çaba harcadığı pek söylenemez. Savaş karşıtı edebi eserlerin ekosistemle ve biyosferle kurduğu ilişkinin insan merkezli olması savaşın çevreye, doğal yaşama, hayvanlara, bitkilere ve cansız tüm nesnelere verdiği zararın detaylandırılmasına olanak sağlamamaktadır. Glotfelty'nin sorusu üzerinden, yukarıdaki şair ve yazarların incelenen eserlerinde de belirtildiği üzere toprakla ilgili kullanılan metaforlar genellikle bireyin aidiyetini belirtmek içindir ve bunlar “alınan”, “satılan”, “işgal edilen” ya da “kurtarılan” nesne konumunda yapılandırılır.

İncelenen eserlerde doğa temsillerinin araştırılmasının yanında eko-eleştirin üçüncü aşaması olan “türlerin sembolik yapılanmasının” irdelenmesi insanın diğer canlı ya da cansız türlerinin ve *eşyanın* içinde nasıl merkezi bir şekilde konumlandırıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu yönüyle savaş-karşıtı edebi eserler, Naess'in de eko-eleştiriye kuramsallaştırdığı yazılarında belirttiği gibi, insan-merkezli bakış açısını yansıttığından her ne kadar barışı savunuyor görünseler de bu bakış açısının sömürücü bir tutumu yansıttığı ve insanın üstüncü yanını öne çıkaran bir şekilde bu eserlerin kaleme alındığı açıktır. Derin ekoloji bağlamında -her ne kadar kimi eserlerde çevreye ve insan dışı canlılara verilen zarardan yer yer bahsedilse de- savaş karşıtı edebi eserlerde genel bir *öz farkındalıktan* bahsedilemez. Burada yansıtılan daha çok sığ ekolojik bakış açısıdır. Eserlerde bireyin benmerkezci tutumunu bırakarak, tüm yaşayanlarla eşit bir yaşam oluşturması ve doğa ve fiziksel çevreye saygılı bir benlik geliştirmesi noktasında gezegensel ya da post-hümanist bir savaş karşıtlığı örneği yoktur. Sonuç itibarıyla incelenen eserlerde yer alan karakterlerin “ekosofik” bir benlikten yoksun oldukları rahatlıkla söylenebilir.

Savaş karşıtı edebiyat savaşların ülke içinde veya uluslararası alanda çevresel sorumsuzluğun oluşmasına katkısını sorgulamaktan ziyade devletlerin ve silahlı kuvvetlerin

birey ve insan topluluklarında oluşturduğu yabancılaşma, hiçlik ve kimlik bunalımı gibi daha çok insan merkezli konuları savaşın devletin bireye karşı sorumsuzluğu bağlamında eleştirir.

Eleştirel hayvan çalışmaları bağlamında da savaş karşıtı eserlerde insan hayatının daha “değerli” olduğu, diğer canlıların hayatının ise insanın yaşamını ya da “keyfini” devam ettirmesi için nesneleştirildiği bir kurgunun fonunu oluşturdukları söylenebilir. Bu bağlamda savaş karşıtı eserlerin yeryüzü adaletine sağladığı katkı hümanist açıdan önemli olmakla birlikte gezegen merkezli bakış açısıyla bakıldığında bir hayli eksiktir. Bu açıdan savaş karşıtı edebiyatında genel anlamıyla savaflara ve yıkımlara karşı bir tutum benimsenmiş olsa da ne Singer’ın bahsettiği hayvan özgürlüğünden ne de Regan’ın altını çizdiği hayvan soykırımından örneklere rastlanan eserlerin, türçülüğü sürdürdüğü söylenebilir.

Bu yönüyle savaş karşıtı edebiyatın, ekofeminist açıdan, cinsiyetçilik ile savaş politikaları ve çevre tahribatının motivasyonunu din ve erkek merkezli politik kaynaktan aldığını gösterir. Naess’in kavramsallaştırdığı derin ekoloji bağlamında savaş karşıtı edebi eserlerde sadece insanların değil tüm canlıların merkezde olması gereklidir. Şair ve yazarların savaşın yol açtığı çevresel tahribatın insanlar üzerindeki sonuçlarına değil sebeplerine odaklanarak tüm canlıları kapsayacak şekilde bu karşıtlığı yapması elzemdir. Korku politikası, intikam, askeri güç, itaat ve egemenlik gibi temel militarist konseptler savaş karşıtı edebiyatın temel eleştiri alanlarını oluşturmasına rağmen eserlerde kurgulanan karakterlerin empati yoksunluğu, nevrotikliği ve egoizmlerinin boyutları diğer canlılardan soyutlanmış bir şekilde bireyin psikososyal karakteristik özelliklerini oluşturur.

Tüm bunlara ek olarak, Amerikan coğrafyasının kendisi ile uluslararası politikada ve ekonomik gücün çapının belirlenmesinde doğal kaynakların ve geçim kaynaklarının çeşitliliği Amerikan tarihinde doğanın, yaşayan insan dışındaki canlıların sistemli olarak katledilmesi üzerine kurgulanmıştır. Tarihsel art alanda da detaylı incelendiği üzere, başlangıcından günümüze kadar Amerikan tarihinin kurgulanmasında savaflar, çatışmalar ve bölgesel-ulus ötesi ilişkiler toprak politikaları ve iktisadi paradigmlar üzerinden ilerlemiş ve Protestan din ve ahlakı bu bağlamda düzenleyici ve başat unsur olmuştur. Toplumsal kaideler, normlar, gelenekler, inançlar ve ahlaki değerler gibi kavramlar savaş karşıtı edebi eserlerde militarizm ve eko-eleştiri ile ilişkilendirilerek incelediğinde ortaya militarist zihniyetin bireyin yaşamında ne kadar yaygın ve derin bir etkiye sahip olduğu çıkar. İnsan doğasının yıkıcılığı ve bireycilik insanın kendisini merkeze alarak savaşın salt insan üzerindeki etkisini göstermesi bakımından da önemlidir.

Walt Whitman’ın da tezin başlangıcında yapılan alıntısında da belirttiği gibi gerçek savaşın kıyıcılığı, yaşayan her tür canlının, örneğin karıncanın, toprağın, köpeğin, yaprağın ya

da farenin, bu savaştan nasıl etkilendiği ortaya konulmadığı sürece belki de hiç anlaşılacaktır.

Özetle savaş karşıtı edebi eserlerde savaş karşıtlığının sadece insana zarar/insanlığa karşı savaş karşıtlığı bağlamında ele alındığı söylenebilir. Doğa ve çevre, eserin tonunu ve atmosferini savaşa karşı ortak bir tutumu yansıtması adına araçsallaştırılır. Savaş karşıtı eserlerde savaşın doğayı, ormanları, toprağı ya da hayvanları katledişi üzerinde durulmaz. Merkezine bireyi ve bireyin cephe/cephe gerisinde yaşadığı psikolojik sarsıntıyı temel alan eserlerin dilinin yapılandırılış biçiminde de insan dışı varlıklar nesne olarak konumlandırılır. Bu yönüyle savaş edebiyatı ve savaş karşıtı edebiyat ürünlerinin türçülük bağlamında benzeştiği sonucuna varılabilir. Hümanist bir perspektifle kaleme alınan ve insan haklarının evrenselliğini savaş karşıtlığı üzerinden yapan eserlerin gezegen merkezli bir bakış açısından uzak yazıldıkları açıktır. Her ne kadar insan ırkları arasındaki güç ve hegemonya ilişkilerinin devlet-birey çatışması ekseninde sert eleştirileri yapılıyor olsa da militarizmin reddiyesi salt insanlar arasındaki barış bağlamında yapılır. Bu yönüyle insan dışı varlıkların savaş karşıtı edebi eserlerde de türçülüğe “boyun eğdirildiği” çıkarılabilir. Sonuç olarak, yer yer sığ ekolojiye göz kırpsalar da savaş karşıtı edebi eserlerin derin ekolojik perspektiften ve çevre etiğinden uzakta kaleme alındıkları ve savaş karşıtı bu eserleri savaşı salt insanlık odağından eleştirdiği için savaş karşıtı olarak nitelendirmenin yanlış olduğunu vurgulamak bu tezin en önemli sonucudur.

İleri çalışmalarda, anaakım edebi eserler dışında özellikle doğa yazını ve etnik edebiyat içerisinde savaşların nasıl işlendiği, dünya edebiyatında ve Türkiye’de konuya nasıl yaklaşıldığının eko-eleştirel açıdan irdelenmesi savaş karşıtı edebiyata farklı bakış açılarının getirilmesi açısından alanyazına katkıda bulunacaktır. Savaş karşıtı edebi eserlerin özelliklerinin tartışmaya açılarak yeniden belirlenmesi, eko-eleştirel yeniden okumalarla mevcut özelliklerin çürütülmesi ya da desteklenmesi hem eko-eleştirel çalışmaları hem de savaş karşıtı edebiyatın ele alınış biçimi açısından hem eleştirmenlere hem de yazar ve şairlere yeni kapılar açacak ve türün insan merkezci yaklaşımdan post-hümanist yaklaşıma geçebilmesi adına etkili olacaktır.

KAYNAKLAR DİZİNİ¹⁶⁸

- “A List of Phrases about the Military and War.” *Phrases.org.uk*. 31 Mart 2019.
- Adamson, Joni, et al., editörler. *The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy*. University of Arizona Press, 2002.
- Adamson, Joni, et al. “The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy.” *The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy*, editör Joni Adamson, University of Arizona Press, 2002, s. 3-15.
- Adler, Mortimer J., et al, editörler. *Annals of America*. Encyclopaedia Britannica, 2007.
- Albrecht, Ulrich. “Red Militarism.” *Journal of Peace Research*, vol. 17, no. 2, 1980, s. 135-149. *Journals Sagapub*, <https://doi.org/10.1177/002234338001700204>.
- Algren, Nelson. “Açmaz.” Çeviren Niran Elçi. *Madde 22*, Joseph Heller, İthaki, 2017, s. 644-646.
- Altınay, Ayşe Gül. *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*. Palgrave Macmillan, 2004.
- “Animal Studies.” *Wesleyan.edu*. 30 Mart 2019.
- “Animals in World War One, 1914-1918.” *Rarehistoricalphotos.com*. 16 Nisan 2019.
- Auerbach, Erich. “Literature and War.” Çeviren Jane O. Newman. *Time, History and Literature: Selected Essays of Erich Auerbach*, editör James I. Porter, Princeton University Press, 2014.
- Badmington, Neil. *Alien Chic: Posthumanism and the Other Within*. Routledge, 2004.
- Bate, Jonathan. *Romantic Ecology: Wordsworth and the Environmental Tradition*. Routledge, 1991.
- Belge, Murat. “Savaş ve Edebiyat.” *Milliyet Sanat Dergisi*, vol. 10, 1980.
- İnsanokur*, 02 Nisan 2019. <https://www.insanokur.org/savas-ve-edebiyat-murat-belge/>.
- Berghahn Volker. *Europe in the Era of Two World Wars: From Militarism and Genocide to Civil Society: 1900-1950*. Princeton University Press, 2006.
- Berlin, Ira, et al., editörler. *Remembering Slavery: African American Talk about Their Personal Experiences of Slavery and Emancipation*. The New Press, 2000.
- Best, Steve, et al. “Introducing Critical Animal Studies.” *Critical Animal Studies*, 2007. <http://www.criticalanimalstudies.org/wpcontent/uploads/2009/09/Introducing-Critical-Animal-Studies-2007.pdf>.
- Blassingame, John W., editör. *Slave Testimony: Two Centuries of Letters, Speeches, Interviews,*

¹⁶⁸ Çevirmen belirtilmeyen ve aktarma yapılmayan kaynaklar ile orijinal dili Türkçe olmayan eserlerin Türkçeye çevirisi Eren Alkan tarafından yapılmıştır. Kaynakça formatında ise *MLA 8th ed.*dan yararlanılmıştır.

- and Autobiographies*. LSU Press, 1977.
- Boahen, Albert Adu Boahen. "Kingdoms of West Africa." *The Horizon History of Africa*, editör American Heritage, American Heritage Publishing, 1971.
- Boer, Jonathan Safran. *Hayvan Yemek*. Çev. Garo Kargıcı. Siren Yayınları, 2015.
- Bradford, William. *Of Plimoth Plantation*. Wright&Potter Printing Co., State Printers, 1898. *Gutenberg*, <https://www.gutenberg.org/files/24950/24950-h/24950h.htm>.
- Braidotti, Rosi. "A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities." 4 May 2018. *Theory, Culture & Society*. *Journals.sagepub.com*. 13.05.2019.
- Brustein, Robert. "Kaçık Bir Dünyada Hayatta Kalmanın Mantiğı." Çeviren Niran Elçi. *Madde 22*, Joseph Heller, İthaki, 2017, s. 635-643.
- Bryant, J. A. Jr. *Understanding Randall Jarrell*. University of South Carolina Press, 1986.
- Buckley, Christopher. Önsöz. Çeviren Niran Elçi. *Madde 22*, Joseph Heller. İthaki, 2017.
- Buitenhuis, Peter. "American Literature of the Great War." *American Studies International*, vol. 23, no. 2, 1985. s. 79-86. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/41278788.
- Byrd, William. *Histories of the Dividing Line betwixt Virginia and North Carolina*. Dover Publications, 1988.
- Calhoun, John C. "South Carolina Exposition and Protest." *Warrenhills*, 2009, <https://www.warrenhills.org/cms/lib/NJ01001092/Centricity/Domain/145/South%20Carolina%20Exposition%20and%20Protest.pdf>.
- Callicott, J. Baird. *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*. Macmillan Reference USA, 2008.
- Cameron, E. H. *Samuel Slater: Father of American Manufacturers*. B. Wheelright Co., 1960.
- Capra, Fritjof. "Deep Ecology: A New Paradigm." *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Things*, Fritjof Capra, Anchor, 1997. Aktaran Gülşah Dindar, "Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoeleştiri: Bir Garip Şair Orhan Veli." *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, editör Serpil Oppermann, Phoenix, 2012, s. 59-92.
- Carter, Marie. "Remembering the British 'Pet Holocaust': WW2's Slaughtered Cats and Dogs." 12 November 2017. *Independent.org.uk*. 02 Nisan 2019.
- Chickering, Roger. "War, Society, and Culture, 1850-1914: The Rise of Militarism." *Research Gate.net*. 02 Nisan 2019.
- Cock, Jacklyn. "The Feminist Challenge to Militarism." *Agenda: Empowering Women for Gender Equity*, no. 36, 1997, s. 27-39. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/4066218.
- Cockburn, Cynthia. *Antimilitarism: Political and Gender Dynamics of Peace Movements*.

- Palgrave Macmillan UK, 2012.
- “Cosmopolitanism.” *Plato.Stanford.Edu*. 30 Mart 2019.
- Creating America: A History of the United States*. McDougal Littell Inc., 2001.
- Cullinan, Cormac. *Vahşi Hukuk: Bir Yeryüzü Adaleti Manifestosu*. Çev. Meral Güneşdoğmuş. Ayrıntı, 2014.
- Curtin, Philip D. *The Atlantic Slave Trade: A Census*. University of Wisconsin Press, 1972. Dawes, James. *The Language of War: Literature and Culture in the U.S. from the Civil War through World War II*. Harvard University Press, 2005.
- Dayan, Colin. *The Law Is a White Dog*. Princeton University Press, 2013.
- Dayton, Tim. “American Literature and the First World War.” Mayıs/Haziran 2016. *Solidarity-us.org*. 02 Nisan 2019.
- De Tocqueville, Alexis. *Journey to America*. Praeger, 1981.
- Diamond, Irene. *Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism*. Sierra Club Books, 1990. Aktaran Pelin Kümbet, “Ekofeminizm: Kadın, Kimlik ve Doğa.” *Ekoeleştirici: Çevre ve Edebiyat*, editör Serpil Oppermann, Phoenix, 2012, s. 171-207.
- Dickinson, John. *Letters from a Farmer in Pennsylvania to the Inhabitants of the British Colonies*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015.
- Dreese, Donelle N. *Ecocriticism: Creating Self and Place in Environmental and American Indian Literatures*. Peter Lang, Inc., International Academic Publishers, 2002.
- Dupuy, R. Ernest ve Trevor N. Dupuy. *An Outline History of the American Revolution*. Harper Collins, 1975.
- “Eco.” *Cambridge.org*. 30 Mart 2019.
- “Eco-.” *Merriam-Webster.com*. 30 Mart 2019.
- Edmunds, R. David. *Tecumseh and the Quest for Indian Leadership*. Pearson, 2006.
- Eisler, Benita, editör. *The Lowell Offering: Writings by New England Mill Women*. W. W. Norton & Company, 1977.
- Eller, Jonathan. “Madde 22’nin Hikâyesi.” Çeviren Niran Elçi. *Madde 22*, Joseph Heller, İthaki, 2017, s. 605-620.
- English Lessons with Adam. “Common Military Expressions&Vocabulary in Everyday Life.” *YouTube.org*. 2 Eylül 2016. 31 Mart 2019.
- Enloe, Cynthia. *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women’s Lives*. University of California Press, 2000.
- Fox, Warwick. “Deep Ecology: A New Philosophy for Our Time.” *The Ecologist*, 14th, 1984, s. 194-200.
- Franklin, Benjamin. “Join, or Die.” *Vintage Anchor Books.Tumblr.com*. 02 Nisan 2019.

- . *Observations Concerning the Increase of Mankind*. Kessinger Publishing, LLC., 2010.
- Glotfelty, Cheryll, et al., editörler. *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press, 1996.
- Glotfelty, Cheryll. "Literary Studies in an Age of Environmental Crisis." *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, editörler Cheryll Glotfelty, et al., University of Georgia Press, 1996.
- Greene, Jack P., et al., editörler. *Blackwell Encyclopedia of the American Revolution*. Wiley- Blackwell, 1992.
- Hall, Michael. *The Last American Puritan: The Life of Increase Mather*. Wesleyan University Press, 1988.
- Hane, Mikiso ve Louis G. Perez. *Modern Japan: A Historical Survey*. Westview Press, 2009.
- Haraway, Donna. *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the Modern Science*. Routledge, 1990.
- Hayles, H. Katherine. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. University of Chicago Press, 1999.
- Heller, Joseph. *Madde 22*. Çev. Niran Elçi. İthaki, 2017.
- Hemingway, Ernest. "Champs d'Honneur." *Three Stories&Ten Poems*, Bruccoli-Clark Layman, 1977, s. 54.
- . *In Our Time*. Scribner, 1996.
- . *Silahlara Veda*. Çev. Ülkü Tamer ve Özay Süsoy. Altın Kitaplar, 1992.
- Howe, Irving. "Writing and the Holocaust." *Selected Writings, 1950-1990*, Harvest Books, 1992.
- Hughes, Langston. "The Colored Soldier." *The Collected Poems of Langston Hughes*, editör Arnold Rampersad, Vintage Classics, 1994.
- Inglis, Charles. "The True Interest of America." *American History: From Revolution to Reconstruction and Beyond*, Let Rug, 16 Nisan 2019, <http://www.let.rug.nl/usa/outlines/>.
- James, Edward T., Janet Wilson James ve diğ., ed. *Notable American Women: A Biographical Dictionary*. Belknap Press, 1971.

- Jarrall, Randall. "The Death of Ball Turret Gunner." *The Poetry Foundation*, 30 Mart 2019, <https://www.poetryfoundation.org/poems/57860/the-death-of-the-ball-turret-gunner>.
- "John White (1540-1593): Early Map of New World." *Art Experts Website*, 02 Nisan 2019, <https://www.artexpertswebsite.com/artist/white/>.
- Kim, Claire Jean. *Dangerous Crossings: Race, Species, and Nature in a Multicultural Age*. Cambridge University Press, 2015.
- Kitchen, Martin. "Militarism and the Development of Fascist Ideology: The Political Ideas of Colonel Max Bauer, 1916-18." *Central European History*, vol. 8, no. 3, 1975, s. 199-220. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/4545744.
- Knight, Sarah Kemble. *The Journal of Madam Knight*. Applewood Books, 1992.
- "Koeppen Classification of Climate Types." *Mymaps.com*. 02 Nisan 2019.
- Langguth, A.J. *Patriots: The Men Who Started the American Revolution*. Simon&Schuster, 1989.
- Lawrance, Deborah. *Writing the Trail: Five Women's Frontier Narratives*. University of Iowa Press, 2006.
- "Liberty Tree." *Son of the South*, 02 Nisan 2019, <http://www.sonofthesouth.net/revolutionary-war/political/liberty-tree.htm>.
- Locke, John. *Second Treatise of Government*. Hackett Publishing Company, Inc., 1980.
- Love, Nat. *The Life and Adventures of Nat Love*. BiblioLife, 2009.
- Lowell, Robert. "On the Eve of the Feast of the Immaculate Conception, 1942 [Poem]." *The Sewanee Review*, vol. 51, no. 3, 1943, s. 393-394. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/27537426.
- MacKaye, Percy. "American Neutrality." *The Present Hour*. MacMillan, 1914.
- Mahan, Alfred Thayer. *The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783*. Dover Publications, 1987.
- Maps of World. "National Parks." *Pinterest.com*. 02 Nisan 2019.
- Meeker, Joseph. *The Comedy of Survival: Studies in Literary Ecology*. Scribner, 1974.
- Melville, Herman. "The Portent." *Battle Pieces and Aspects of the War*. 19 Mayıs 2004. *Gutenberg.org*. 02 Nisan 2019.
- "Militarism." *Dictionary.Cambridge.com*. 31 Mart 2019.
- "Militarism." *Merriem-webster.com*. 31 Mart 2019
- "Militarism." *Oxforddictionaries.com*. 31 Mart 2019.
- "Militarizm." *Tdk.gov.tr*. 31 Mart 2019.
- "Military." *Etymonline.com*. 31 Mart 2019.
- Miller, Paul B. *From Revolutionaries to Citizens: Anti-Militarism in France 1870-1914*. Duke

- University Press Books, 2002.
- Moore, D ve Mayra Rivera, editörler. *Planetary Loves: Spivak, Postcoloniality, and Theology*. Fordham University Press, 2011. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/j.ctt13x099k.
- Morgan, Angela. *Battle Cry of the Mothers*. NY, 1915.
- Naess, Arne. "Culture and Environment." *Humboldt Journal of Social Relations*, vol. 20, no. 1, 1994, s. 143-149. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/23262646.
- . "The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects." *Philosophical Inquiry*, 8th. 10, 1986, s. 10-31.
- . *The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary*. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*. 16th ser. 1.4, 1973, s. 95-100.
- "Native American Tribes in USA." *Tribal Bridge*, <http://www.tribalbridge.com/native-american-tribes-in-usa>.
- "Navajo Blessing Way." *Native American Concepts*. *Native American Concepts*, 02 Nisan 2019.
- Norris, Margot. "War Poetry in the USA." *The Cambridge Companion to the Literature of World War II*, editör Marina MacKay, Cambridge University Press, 2009.
- "North America Resource Map." *Tes.com*. 02 Nisan 2019.
- O'Brien, Susie. "'Back to the World': Reading Ecocriticism in a Postcolonial Context." *Five Emus to the King of Siam: Environment and Empire*, editör Helen Tiffin, Rodopi, 2007, s. 177- 201.
- O'Brien, Tim. *Taşdıkları Şeyler*. Çev. Avi Pardo. Siren Yayınları, 2016.
- Oppermann, Serpil. "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü." *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, editör Serpil Oppermann, Phoenix, 2012.
- Öztan, Güven Gürkan. *Türkiye'de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Paine, Thomas. *The American Crisis*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.
- Pound, Reginald. *The Lost Generation of 1914*. Coward-McCann, 1965.
- Pringle, Heather. *In Search of Ancient North America: An Archeological Journey to Forgotten Cultures*. Wiley, 1996.
- Radway, I. L. "Militarism." *Inter-national Encyclopedia of the Social Sciences*, 10th, 1968.
- Reed, T.V. "Toward an Environmental Justice Ecocriticism." *The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy* editörler Joni Adamson, et al., University of Arizona Press, 2002.

- Regan, Tom. *The Case of Animal Rights*. University of California Press, 2004.
- Reidheid, Julia. *The Norton Anthology of American Literature*. W. W. Norton & Company, Inc., 2003.
- Rickenbacker, Eddie. *Fighting the Flying Circus*. Doubleday, 2001. Ridpath, J.C. *James Otis: Pre-Revolutionist*. Frederick J. Drake, 1903.
- Royall, Anne Newport. *Letters from Alabama*. Washington, 1830.
- Rueckert, William. "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism." *Iowa Review* 9, no. 1, 1978, s. 71-110.
- Ruether, Rosemary Radford. *New Women/New Earth: Sexist Ideologies and Human Liberation*. Beacon Pr., 1975.
- Seegar, Alan. "I Have a Rendezvous with Death." *Rendezvous with Death: American Poems of the Great War*, editör Mark Van Wienen, University of Illinois Press, 2002.
- . "Ode in Memory of the American Volunteers Fallen for France." *Poetry Foundation*, <https://www.poetryfoundation.org/poems/45080/ode-in-memory-of-the-american-volunteers-fallen-for-france>.
- Shukin, Nicole. *Animal Capital: Rendering Life in Biopolitical Times*. University of Minnesota Press, 2009.
- Simpson, Louis. "Carentan O Carentan." *The Owner of the House: New Collected Poems 1940-2001*. BOA Editions Ltd., 2003. Poetry Foundation, <https://www.poetryfoundation.org/search?query=carentan+o+carentan>
- Singer, Peter. *Animal Liberation*. Harper Collins, 1975.
- Skjelsbaek, Kjell. "Militarism, Its Dimensions and Corollaries: An Attempt at Conceptual Clarification." *Journal of Peace Research*, vol. 16, no. 3, 1979, s. 213-229. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/423726.
- Slovic, Scott. *Seeking Awareness in American Nature Writing: Henry David Thoreau, Annie Dillard, Edward Abbey, Wendell Berry, Barry Lopez*. University of Utah Press, U.S., 1992.
- Sontag, Susan. *Başkalarının Acısına Bakmak*. Çev. Osman Akinhay. Agora Kitaplığı, 2004.
- Sterling, Dorothy, editör. *The Trouble They Seen: Story of Reconstruction in the Words of African Americans*. Da Capo Press, 1994.
- Stilgoe, John R. *Common Landscape of America, 1580 to 1845*. Yale University Press, 1983.
- Styron, William. *The Confessions of Nat Turner*. Vintage, 1992.
- Sutton, Felix. *Discoverers of America: Primitive Man to Spanish Conquerors*. Grosset&Dunlap, 1965.
- Sylvester V., George, "The German American to His Adopted Country," *Rendezvous with Death: American Poems of the Great War*, editör Mark Van Wienen, University of Illinois

- Press, 2002.
- Sze, Julie. "From Environmental Justice Literature to the Literature of Environmental Justice." *The Environmental Justice Reader: Politics, Poetics & Pedagogy*, editörler Joni Adamson, et al., University of Arizona Press, 2002.
- Terkel, Studs. "Her Zaman Bir Açmaz Var, Özellikle de Madde 22." Çeviren Niran Elçi. *Madde 22*, Joseph Heller, İthaki, 2017. s. 647-648.
- "The Deforestation and Colonization of the United States." *Decolonial Atlas*, <https://decolonialatlas.wordpress.com/2014/11/03/the-deforestation-and-colonization-of-the-united-states/>.
- "The Meaning and the Origin of the Expression." *Phrases*, <https://www.phrases.org.uk/>.
- Tiffin, Helen. Introduction. *Five Emus to the King of Siam: Environment and Empire*, editör Helen Tiffin, Rodopi, 2007, s. xi-xxviii.
- "Transcription: George Mason's Objections, September 1787." *Lva.Virginia.gov*. 02.04.2019.
- Travis, William. "To the People of Texas and All the Americans in the World." *Tsl.Texas.gov*. 02 Nisan 2019.
- Turner, Frederick Jackson. "The Significance of the Frontier in American History (1893)." *Historians*, <https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/historical-archives/the-significance-of-the-frontier-in-american-history>.
- Twain, Mark ve John Groth. *The War Prayer*. Harper&Row, 1968. *Warprayer.org*. 30 Mart 2019.
- Udall, Steward. *The Quiet Crisis*. Forgotten Book, 2019.
- Unger, Harlow Giles. *Lafayette*. Wiley, 2003.
- Vagst, Alfred. *A History of Militarism: Civilian and Military*. Free Press, 1967.
- Verhey, Jeffrey. *The Spirit of 1914: Militarism, Myth and Mobilization in Germany*. Cambridge University Press, 2000.
- "Vicdani Ret Tarihçe." *Vicdaniret*. <https://vicdaniret.org/tarihsel-surec/>.
- Viola, Herman J., et al., editörler. *Seeds of Change: A Quincentennial Commemoration*. Smithsonian Institution Press, 1991.
- Wells, Ida B. *Crusade for Justice: The Autobiography of Ida B. Wells*. University of Chicago Press, 1991.
- Wheatley, Phillis. "Poems on Various Subjects, Religious and Moral." *Mountvernon.org*. 02 Nisan 2019.
- Whitman, Walt. "Ders Notları." (n.d.).
- Wilson, Woodrow. "Address to Congress, April 2, 1917." *The Political Thought of Woodrow Wilson*, editör E. David Cronon, Bobbs-Merrill, 1965.
- Wolfe, Cary. *What Is Posthumanism?*. University of Minnesota Press, 2010.

Wood, Charles W. "King of the Magical Pump." *Rendezvous with Death: American Poems of the Great War*, editör Mark W. Van Wiene, University of Illinois Press, 2002, s. 76-78.

Worcesterjonny. "Weimar and Nazi Germany, 1918-39: The role of the Brownshirts." Online video clip. *YouTube*. 27 Kasım 2013.

<https://www.youtube.com/watch?v=L7MzARnOPCs>.

Zengin, S. Ergin. "Öznenen Nesneye: Söylem Analizi Üzerinden Hayvanın Değişen Statüsü Hakkında Bir İnceleme." Diss. Hacettepe Üniversitesi, 2017.

TEŞEKKÜR

Hale Alkan'a başta Mahir olmak üzere bana kattığı ve katacağı her bir güzellik için.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans ve yüksek lisans eğitimini Ege Üniversitesi, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünde tamamlayan Eren ALKAN; ikinci doktora çalışmasına sosyoloji alanında Universitat Rovira i Virgili, Humanistic Studies bölümünde devam etmektedir. Halen Ege Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Yabancı Diller Bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

E-posta: erenalkan.ege@gmail.com

